

Karin Kloosterboer

Kind op Bonaire

Kinderrechten in Caribisch Nederland

mei 2013

Voorwoord

Voor u ligt *Kind op Bonaire. Kinderrechten in Caribisch Nederland*, een onderzoek van UNICEF naar de situatie van kinderen die opgroeien op het tropische eiland Bonaire. Dit onderzoek is om een aantal redenen vernieuwend en bijzonder te noemen.

Het onderzoek brengt voor het eerst alle aspecten van het leven van kinderen in Caribisch Nederland in beeld. *Kind op Bonaire* schetst de samenhang tussen de verschillende factoren: de gezinssituatie, het onderwijs, gezondheid en gezondheidszorg, veiligheid, vrijetijdsbesteding, participatie, de leefomgeving en de financiële situatie. Naast dit rapport zijn er rapporten over Sint Eustatius en Saba.

Nieuw is ook dat voor dit onderzoek is gesproken met degenen om wie het draait: de kinderen die opgroeien op de eilanden. Verder is uitvoerig gebruikgemaakt van de inbreng van vele deskundigen die betrokken zijn bij het leven van kinderen op de eilanden. In de hoofden en harten van deze – vaak bevolgen – professionals bevindt zich een onuitputtelijke schat aan informatie over zowel de situatie van deze kinderen als de mogelijkheden om daar iets aan te verbeteren.

Het onderzoek levert een gedetailleerd beeld op dat door de onderzoekers langs de meetlat is gelegd van het Internationaal Verdrag voor de Rechten van Kind. Dit verdrag is in 1995 door Nederland bekrachtigd en moet sindsdien worden nageleefd. De rechten uit het verdrag gelden voor alle kinderen die in Nederland leven, dus óók voor de kinderen die opgroeien in het Caribische deel van Nederland. Met dit rapport is voor het eerst in kaart gebracht op welke punten er iets moet gebeuren om de situatie van kinderen op de drie eilanden in lijn te brengen met de normen die het Kinderrechtenverdrag stelt.

UNICEF is ervan overtuigd dat kinderen beter tot hun recht komen als ze gebruik kunnen maken van de kansen die het Kinderrechtenverdrag biedt. We spreken dan ook de wens uit dat de uitkomsten van dit onderzoek zullen bijdragen aan verbeteringen voor de kinderen op Bonaire.

Jan Bouke Wijbrandi, algemeen directeur UNICEF Nederland

Dankwoord

Dit onderzoek kwam tot stand dankzij en met heel veel mensen. Zonder hun hulp en betrokkenheid zou dit rapport er niet zijn.

Allereerst wil ik de *kinderen* bedanken om wie het in dit onderzoek draait: kinderen die opgroeien op het eiland Bonaire. In de gesprekken die we met ze hadden, maakten ze grote indruk op ons. Sommige kinderen hebben geen makkelijk leven. Ook al wonen ze op een tropisch eiland en zien ze elke dag de zon. Het was opvallend en inspirerend om te horen hoe zuiver kinderen hun eigen situatie kunnen beschrijven. Hoe ze zonder omhaal de kern weten te raken en vervolgens creatief zijn in het bedenken van oplossingen. We merkten dat veel kinderen niet echt gewend zijn om hun mening te geven. Zodra ze doorhadden dat we écht geïnteresseerd waren, wilden ze wel uren blijven praten. Ik hoop dat dit onderzoek kan bijdragen aan een daadwerkelijke verbetering van hun situatie.

Naast de kinderen zijn er veel mensen die iets of heel veel hebben bijgedragen aan het onderzoek.

Zoals de (net) meerderjarige *jongeren* van de eilanden die in panels hun ideeën en mening naar voren brachten. Zij vertelden over het opgroeien op een eiland en kijken daar met – letterlijk – meer afstand naar. Hun enthousiasme was groot en hun wil om iets te betekenen voor hun eiland opvallend.

De geconsulteerde *deskundigen* verdienen veel dank. De meesten namen uitgebreid de tijd om een gesprek te voeren, bij een expertmeeting aanwezig te zijn, informatie uit te zoeken of aan te vullen en teksten kritisch mee te lezen. Allemaal waren ze ervan overtuigd dat de kinderen van Bonaire de aandacht van een onderzoek zeer verdienen. Mede door hun vertrouwen en openhartigheid hebben zij een grote bijdrage geleverd aan het onderzoek. In bijlage 2 staan de namen van de geraadpleegde deskundigen.

Ook de verschillende *medeonderzoekers* bedank ik van harte. Zoals de medewerkers van het Verwey-Jonker Instituut, Bas Tierolf en Jodi Mak. Zij voerden in 2011 een oriënterend onderzoek uit waaruit bleek hoe lastig het was om informatie te vinden over de kinderen op het eiland.

In 2012 begeleidde Stichting Alexander de jongerenpanels in Nederland. Al eerder werkte ik met veel plezier samen met Adimka Uzozie en ook nu gaf ze samen met haar collega's Jody Bauer en Diana Neijboer het begrip jongerenparticipatie weer inhoud.

Op Bonaire werkten we voor de interviews met de kinderen samen met Stichting Project. Ik heb warme herinneringen aan Liënne Domacassé, die ook kinderen interviewde en die altijd enthousiast is. Ook dank aan de basisschool Kolegio Reina Beatrix waar we met leerlingen konden spreken.

Een speciale plek verdient Sabina ter Borg, die op Bonaire opgroeide en nu in Nederland studeert. Ze reageerde op mijn oproep voor een Papiaments sprekende kinderinterviewer. Hoewel zij eerst alleen mee zou gaan naar Bonaire om daar te helpen, beviel dat zó goed dat ze als vaste interviewster is meegegaan naar alle zes de eilanden. Ze heeft keihard gewerkt en ik heb grote bewondering voor haar betrokkenheid en inzet.

Arnout Esser adviseerde over de opzet en uitvoering van het onderzoek. Hij ontwierp en onderhield een database op basis waarvan de onderzoeksanalyse mogelijk werd.

Naast de collega's van UNICEF die op de een of andere manier betrokken waren, verdienen met name Mark Wijne en Majorie Kaandorp het genoemd te worden. Met Mark werkte ik nauw en plezierig samen in het grote project *Koninkrijkskinderen*. Majorie gaf deskundig commentaar op de delen over kinderrechten. Marlijn Lelieveld nam een groot deel van de deskresearch voor haar rekening. Met veel geduld en volharding zocht ze voor alle onderwerpen uit hoe de huidige situatie en regelgeving in elkaar steekt. Sietske Arkenau las de eindtekst door en gaf taalkundige adviezen. Zij deed dat onder flinke tijdsdruk waarvoor zeer veel dank.

Het onderzoek naar de kinderrechtsituatie op de zes eilanden in het Caribisch deel van ons Koninkrijk was veel groter, langduriger en lastiger dan we ons vooraf bij UNICEF realiseerden. Er is echter geen moment twijfel geweest of we dit onderzoek wel moesten doorzetten. Ik ben heel blij en dankbaar om bij een organisatie te werken die het net als ik belangrijk vindt dat de situatie van kwetsbare kinderen goed in beeld wordt gebracht. Kinderen die soms vrijwel onzichtbaar zijn, zoals de kinderen op deze eilanden.

Hopelijk helpt dit rapport om de situatie waarin kinderen op Bonaire opgroeien, waar nodig te verbeteren.

Karin Kloosterboer

Inhoud

Inleiding	11
Leeswijzer	13
ONDERZOEK IN CARIBISCH NEDERLAND	15
Het onderzoek	17
1 Aanleiding	17
2 Doel	17
3 Looptijd	18
4 Onderzoek Koninkrijkskinderen	18
5 Uitgangspunt	19
6 Onderzoeksorganisatie	19
7 Methode	20
8 Website en publiciteit	25
9 Presentatie onderzoek en symposium Koninkrijkskinderen	25
Het eiland	27
1 Opgroeien op Bonaire	27
2 Caribisch Nederland	28
Het Kinderrechtenverdrag	35
1 Het Kinderrechtenverdrag in het kort	35
2 Het Kinderrechtenverdrag in (Caribisch) Nederland	36
3 Rapportages over het Kinderrechtenverdrag	37
4 Het Kinderrechtenverdrag als meetinstrument	38
5 College voor de Rechten van de Mens	41
KINDERRECHTEN OP BONAIRE	43
Inleiding	45
Gezin en opvoeding	47
1 Huidige situatie	47
2 Kinderen over gezin en opvoeding	56
3 Jongeren over gezin en opvoeding	58
4 Deskundigen over gezin en opvoeding	59
5 Literatuur over gezin en opvoeding	67
6 Het Kinderrechtenverdrag over gezin en opvoeding	70
7 Conclusie	71

Onderwijs	73
1 Huidige situatie	73
2 Kinderen over onderwijs	82
3 Jongeren over onderwijs	84
4 Deskundigen over onderwijs	84
5 Literatuur over onderwijs	87
6 Het Kinderrechtenverdrag over onderwijs	92
7 Conclusie	93
Gezondheid	95
1 Huidige situatie	95
2 Kinderen over gezondheid	101
3 Jongeren over gezondheid	102
4 Deskundigen over gezondheid	102
5 Literatuur over gezondheid	103
6 Het Kinderrechtenverdrag over gezondheid	105
7 Conclusie	106
Veiligheid	107
1 Huidige situatie	107
2 Kinderen over veiligheid	121
3 Jongeren over veiligheid	122
4 Deskundigen over veiligheid	122
5 Literatuur over veiligheid	123
6 Het Kinderrechtenverdrag over veiligheid	130
7 Conclusie	130
Recreatie, spel en vrije tijd	133
1 Huidige situatie	133
2 Kinderen over recreatie, spel en vrije tijd	139
3 Deskundigen over recreatie, spel en vrije tijd	140
4 Literatuur over recreatie, spel en vrije tijd	142
5 Het Kinderrechtenverdrag over recreatie, spel en vrije tijd	144
6 Conclusie	146
Participatie	147
1 Huidige situatie	147
2 Kinderen over participatie	149
3 Deskundigen over participatie	150
4 Literatuur over participatie	151
5 Het Kinderrechtenverdrag over participatie	152
6 Conclusie	153
Wonen	155
1 Huidige situatie	155
2 Kinderen over wonen	158
3 Deskundigen over wonen	159
4 Literatuur over wonen	159
5 Het Kinderrechtenverdrag over wonen	160
6 Conclusie	161

Financiën	163
1 Huidige situatie	163
2 Kinderen over financiën	175
3 Deskundigen over financiën	175
4 Literatuur over financiën	177
5 Het Kinderrechtenverdrag over financiën	179
6 Conclusie	179
Conclusie	181
1 Kinderrechten op Bonaire	181
2 Kinderrechten in de praktijk	185
3 Beter samen	186
BIJLAGEN	
Bijlage 1 – Citaten over Bonaire	191
Bijlage 2 – Geraadpleegde deskundigen	237
Bijlage 3 – Geraadpleegde literatuur	241
Bijlage 4 – Advies van het College voor de Rechten van de Mens	245
Bijlage 5 – Het Kinderrechtenverdrag	247

Inleiding

In *Kind op Bonaire* vindt u de resultaten van het onderzoek naar kinderen die opgroeien op Bonaire, een van de drie eilanden in Caribisch Nederland die ook wel de BES-eilanden worden genoemd.

Naast dit rapport bestaan er aparte rapporten over de andere twee eilanden: *Kind op Sint Eustatius* en *Kind op Saba*.

Ook is er een apart uitgegeven samenvatting waarin de drie eilanden samen besproken worden: *Kind op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Kinderrechten in Caribisch Nederland. Samenvatting*.

Het onderzoek naar de kinderrechtsituatie in Caribisch Nederland vormt een onderdeel van een groot UNICEF-onderzoek, genaamd *Koninkrijkskinderen: Kinderrechten op de Nederlandse Cariben*.

In dat onderzoek is de kinderrechtsituatie op alle zes de Caribische eilanden in het Koninkrijk der Nederlanden onder de loep genomen. Naast Bonaire, Sint Eustatius en Saba (Caribisch Nederland) is eveneens uitgebreid onderzoek verricht naar de situatie van kinderen op de eilanden Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Over deze drie zelfstandige landen binnen het Koninkrijk zijn drie afzonderlijke rapporten uitgebracht, die op te vragen zijn bij UNICEF.

De visie van kinderen en jongeren zelf is van het grootste belang bij een onderzoek naar hun situatie. Om die reden is in dit onderzoek veel aandacht besteed aan het achterhalen van hun ideeën en meningen. In de aparte uitgave *Kind op een eiland. Kinderen over opgroeien op Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten* vindt u een impressie met foto's en uitspraken van kinderen van de zes eilanden.

De looptijd van het onderzoek was van 2010 tot februari 2013.

In *Kind op Bonaire* vindt u het antwoord op drie centrale vragen van het onderzoek op Bonaire, Sint Eustatius en Saba:

- Hoe is het voor kinderen om op te groeien op een van deze eilanden?
- Hoe verhoudt de situatie van deze kinderen zich met het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind?
- Hoe kan de situatie van de kinderen op de eilanden – waar nodig – verbeteren?

Op 23 mei 2013 zijn op het symposium Koninkrijkskinderen de resultaten van het onderzoek aangeboden aan minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. In juni 2013 zijn de onderzoeken apart op Bonaire, Sint Eustatius en Saba toegelicht en besproken met de stakeholders op de eilanden.

Leeswijzer

Kind op Bonaire. Kinderrechten in Caribisch Nederland is opgebouwd uit drie delen.

1. In het deel **Onderzoek in Caribisch Nederland** vindt u informatie over het onderzoek, het eiland Bonaire en het Kinderrechtenverdrag. Dit verdrag vormt het referentiekader – de meetlat – voor een beoordeling van de situatie van kinderen die op de eilanden opgroeien.
2. In het deel **Kinderrechten op Bonaire** vindt u de resultaten van het onderzoek op Bonaire, toegespitst op acht verschillende onderwerpen: gezin en opvoeding, onderwijs, gezondheid, veiligheid, recreatie, spel en vrije tijd, participatie, wonen, financiën. Steeds vindt u per onderwerp eerst een beschrijving van de huidige situatie op basis van de informatie die beschikbaar was. Vervolgens wordt aangegeven wat de visie hierop is van de kinderen en jongeren die geraadpleegd zijn. Daarna komt de kennis, ervaring en mening van een groot aantal deskundigen aan bod. Ook wordt een overzicht gegeven van de literatuur over het desbetreffende onderwerp: onderzoeken, rapporten en aanbevelingen van onder meer het VN-Kinderrechtencomité. Per onderwerp wordt aangegeven wat het Kinderrechtenverdrag voorschrijft. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie waarin de situatie rond het onderwerp wordt getoetst aan de eisen die het Kinderrechtenverdrag stelt. Een algemene conclusie brengt de verschillende onderwerpen bij elkaar.
3. In het deel **Bijlagen** vindt u een selectie van de citaten van de geïnterviewde kinderen en jongeren en van de deskundigen (bijlage 1). Daarnaast ziet u welke deskundigen geraadpleegd zijn en welke literatuur gebruikt is (bijlage 2 en 3). Bijlage 4 bevat het advies van het College voor de Rechten van de Mens over toepassing van het Kinderrechtenverdrag in Caribisch Nederland. In bijlage 5 staat de tekst van het Kinderrechtenverdrag.

Kind op Bonaire is een van de drie rapporten over de kinderrechtsituatie in Caribisch Nederland. In *Kind op Sint Eustatius* en *Kind op Saba* vindt u toegespitste informatie over de andere twee eilanden. Naast deze uitgaven is er een los uitgegeven samenvatting van 32 pagina's: *Kind op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Kinderrechten in Caribisch Nederland. Samenvatting*.

ONDERZOEK IN CARIBISCH NEDERLAND

Het onderzoek

1 Aanleiding

Op Bonaire, Sint Eustatius en Saba groeien ruim 5.000 kinderen op. Zij brengen hun jeugd door op een eiland dat vaak gezien wordt als een vakantieparadijs. Het is echter niet helder hoe het op alle terreinen gaat met deze kinderen.

Sinds lang constateert UNICEF dat een helder en volledig beeld van de kinderrechten-situatie op de eilanden ontbreekt. Tegelijkertijd zijn er signalen die aanleiding geven tot zorgen. Het VN-Kinderrechtencomité heeft zich meermalen kritisch uitgelaten over de kinderrechtsituatie op de eilanden.

Op 10 oktober 2010 is het land 'Nederlandse Antillen' opgeheven. Curaçao en Sint Maarten zijn zelfstandige landen geworden binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Aruba is dat al sinds 1986. Bonaire, Sint Eustatius en Saba vallen sinds de opheffing in 2010 als 'openbare lichamen', oftewel bijzondere Nederlandse gemeenten, onder Nederlands bestuur

Dit onderzoek komt voort uit de behoefte om de situatie van de kinderen op de eilanden uitputtend in beeld te brengen, te beschouwen vanuit het kinderrechtenperspectief en waar nodig te verbeteren. Op deelaspecten was wel informatie uit onderzoek voorhanden maar een volledig beeld ontbrak. Ook de visie van kinderen en jongeren zelf op het opgroeien op een eiland was onbekend.

Daarnaast hadden deskundigen en ketenpartners behoefte aan een gefundeerde beoordeling van de situatie van de kinderen op de eilanden. Het onderzoek beoordeelt deze situatie aan de hand van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (zie Het Kinderrechtenverdrag). Dit verdrag heeft betrekking op alle kinderen in Nederland en geeft heldere criteria waaraan verschillende aspecten van het leven van kinderen op een eiland kunnen worden getoetst.

In *Kind op Bonaire. Kinderrechten in Caribisch Nederland* vindt u de resultaten van het onderzoek op het eiland Bonaire. Er zijn vergelijkbare rapporten voor Sint Eustatius en Saba. In een apart uitgegeven samenvatting vindt u de resultaten in het kort: *Kind op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Kinderrechten in Caribisch Nederland. Samenvatting.*

Voor dit onderzoek werkten we intensief samen met andere partijen, zoals nationale en lokale overheden en organisaties, onderzoeksinstituten, hulpverleners, ouders en verzorgers en natuurlijk de kinderen zelf.

2 Doel

Het belangrijkste doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de situatie waarin kinderen opgroeien op Bonaire en de andere eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk. Op basis daarvan kan de situatie worden vergeleken met de minimumeisen die het Kinderrechtenverdrag daaraan stelt. Een zogenaamde nulmeting.

Aan de hand van een nulmeting kan worden gekeken welke maatregelen nodig zijn om de situatie van kinderen in overeenstemming te krijgen of te houden met de eisen van het Kinderrechtenverdrag.

UNICEF hoopt dat het rapport van nut is voor al diegenen die de kinderrechtensituatie kunnen verbeteren. Het kan daarnaast worden gebruikt als informatiebron voor het Comité voor de Rechten van het Kind bij de beoordeling van de naleving van het Kinderrechtenverdrag in het Koninkrijk der Nederlanden (zie Het Kinderrechtenverdrag).

Gedurende het onderzoek bleek dat dit rapport wellicht ook kan worden gebruikt als start of impuls om integraal jeugdbeleid (verder) te formuleren voor de eilanden van Caribisch Nederland. De roep van de eilanden om te komen tot een samenhangend plan voor het jeugdbeleid op elk eiland is groot. Op kleine eilanden is de samenwerking tussen de verschillende sectoren cruciaal. Daarbij is zeer belangrijk dat wordt uitgegaan van de situatie ter plaatse en niet van Europees-Nederlandse premissen.

Het verbeteren van de kinderrechtensituatie op de eilanden vergt een zeer lange adem en aanhoudende aandacht. Veel individuen en organisaties werken daar al jarenlang met zeer veel energie en volharding aan. Dit rapport moet op geen enkele plaats gelezen worden als een aanval op hun betrokkenheid en inzet. Het is bedoeld als ondersteuning van ontwikkelingen die al gaande zijn en die erop gericht zijn om de situatie van kinderen in overeenstemming te brengen met de eisen die het Kinderrechtenverdrag daaraan stelt.

Om die reden is geprobeerd het rapport zo te schrijven dat het leesbaar is voor iedereen die de situatie van kinderen een warm hart toedraagt.

3 Looptijd

De start van het onderzoek was in 2010. Maar ook al voor die tijd heeft UNICEF zich verdiept in de situatie op de eilanden om in te schatten of een onderzoek nodig, zinnig en mogelijk zou zijn. Het onderzoek naar de kinderrechtensituatie op Bonaire – en ook op de andere eilanden – was een langduriger en moeizamer proces dan tevoren ingeschat. Dat hing samen met verschillende factoren, maar voornamelijk met het feit dat er vrijwel geen adequate informatie beschikbaar was over en op de BES-eilanden. Om toch een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de situatie op verschillende deelgebieden, is op alle mogelijke manieren geprobeerd om informatie te vergaren. Naast uitgebreid desk-research is een ieder bevraagd die relevante informatie kon leveren. De op die wijze vergaarde informatie is vervolgens getoetst bij verschillende informanten opdat een zo adequaat mogelijk beeld tot stand kon komen. Op sommige gebieden moest echter worden gewerkt met verouderde informatie of in het geheel geen informatie. Daar waar dat het geval is, wordt dat in het rapport vermeld.

Het onderzoek wordt afgesloten met de presentatie van de resultaten op de eilanden in Caribisch Nederland, in juni 2013.

4 Onderzoek Koninkrijkskinderen

In het Kinderrechtenverdrag krijgt UNICEF de opdracht om (mede) toe te zien op naleving van het verdrag. Als kinderrechtenorganisatie neemt UNICEF deze opdracht serieus, ook ten aanzien van kinderen die in het Caribische deel van het Koninkrijk der Nederlanden opgroeien.

Het onderzoek naar de kinderrechtensituatie in Caribisch Nederland vormt een onderdeel van een groot UNICEF-onderzoek naar de situatie van kinderen op zes eilanden: *Koninkrijkskinderen. Kinderrechten op de Nederlandse Cariben*. Voor dit onderzoek werkt UNICEF Nederland nauw samen met het regionale UNICEF-kantoor voor Latijns-Amerika en het Caribisch gebied (TACRO).

De samenwerking met UNICEF TACRO was gericht op onderzoek naar de kinderrechtensituatie op Aruba, Curaçao en Sint Maarten. In deze drie zelfstandige landen in het Koninkrijk der Nederlanden heeft het onderzoeksinstituut Observatorio Social del Ecuador

de situatie waarin kinderen opgroeien in kaart gebracht, onder auspiciën van UNICEF TACRO.

De resultaten van deze onderzoeken vindt u in drie rapporten: *UNICEF Report on the situation of children and adolescents in Aruba*, *UNICEF Rapport over de situatie van kinderen en jongeren op Curaçao*, *UNICEF Report on the situation of children and adolescents in St. Maarten*.¹

Deze rapporten zijn gepresenteerd aan en besproken met de overheden van Aruba, Curaçao en Sint Maarten en met de stakeholders op de eilanden. Dat is gebeurd in mei 2013, voorafgaand aan de presentatie van het totale onderzoek tijdens het symposium Koninkrijkskinderen op 23 mei 2013.

Over de kinderrechtsituatie in Caribisch Nederland zijn er naast *Kind op Bonaire* nog twee rapporten over de andere twee eilanden: *Kind op Sint Eustatius* en *Kind op Saba*. Ook is er een samenvatting waarin de drie eilanden samenkomen: *Kind op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Kinderrechten in Caribisch Nederland*.

UNICEF heeft in mei 2013 ook een fotoboek gepubliceerd waarin de kinderen van de zes eilanden aan het woord komen en waarin u korte informatie vindt over de eilanden. Het is bedoeld als eerste kennismaking met de eilanden en de kinderen die er wonen. Het boek *Kind op een eiland. Kinderen over opgroeien op Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten* is te bestellen bij UNICEF Nederland of te downloaden van de website.²

5 Uitgangspunt

Het uitgangspunt van dit onderzoek is de situatie zoals die voor kinderen op Bonaire daadwerkelijk bestaat. Dus niet hoe deze volgens de huidige regels of geldend beleid zou moeten zijn.

De feitelijke situatie is getoetst aan het Kinderrechtenverdrag. Dit verdrag kent regels voor de gehele leefsituatie van kinderen.

Kinderrechten spelen op alle terreinen een rol. Bij eerste levensbehoeften, zoals eten, drinken, wonen. Maar ook als het gaat om school, geloof, sport, gezondheid, spelen of vriendjes. Of om veiligheid of ontwikkelingsmogelijkheden. De Nederlandse overheid moet ervoor zorgen dat kinderen gebruik kunnen maken van de rechten die zij hebben. Ook als zij op een eiland wonen.

6 Onderzoeksorganisatie

Naar de kinderrechtsituatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba heeft eerst het Nederlandse Verwey-Jonker instituut in opdracht van UNICEF Nederland in 2011 een inventariserend onderzoek uitgevoerd. Het instituut heeft gekeken welke bestaande (statistische) gegevens er waren over de situatie op deze eilanden. Ook heeft een medewerker van het instituut enkele online chatsessies uitgevoerd met kinderen op de eilanden. De informatie die uit het inventariserende onderzoek naar voren kwam, bleek echter onvoldoende om een helder beeld te krijgen van de kinderrechtsituatie op de drie eilanden.

In aanvulling daarop heeft UNICEF daarom vanaf 2011 een onderzoek op de BES-eilanden verricht. Er is naar nieuwe informatie gezocht en er zijn gesprekken gevoerd met deskundigen op de eilanden en in Nederland. Hierbij waren verschillende onderzoekers betrokken, onder auspiciën van de UNICEF-onderzoekscoördinator.

Daarnaast is er intensief contact geweest met kinderen op alle zes de eilanden. UNICEF Nederland werkte hiervoor samen met lokale organisaties op de eilanden.

¹ De rapporten zijn te vinden op www.unicef.nl/koninkrijkskinderen onder het desbetreffende eiland.

² www.unicef.nl/koninkrijkskinderen.

Ook is gesproken met verschillende jongeren van de zes eilanden die nu in Nederland wonen. Hiervoor heeft Stichting Alexander panelgesprekken gevoerd.

7 Methode

In dit rapport vindt u alleen informatie over de methode van onderzoek naar de kinderrechtsituatie in Caribisch Nederland, de BES-eilanden. Dit onderzoek bestaat uit verschillende componenten die ieder een eigen onderzoeksmethode hebben gevolgd. Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de kinderrechtsituatie op de BES-eilanden is gebruik gemaakt van verschillende bronnen. Voor dit onderzoek is gekozen voor een eerder beproefde onderzoeksmethode waarmee specifieke praktijksituaties kunnen worden vergeleken met de eisen die het Kinderrechtenverdrag daaraan stelt.¹

Ook in dit onderzoek is het Kinderrechtenverdrag ‘opgeknipt’ in verschillende leefgebieden van kinderen. Voor *Kind op Bonaire* is een indeling gemaakt in acht onderwerpen:

- Gezin en opvoeding
- Onderwijs
- Gezondheid
- Veiligheid
- Recreatie, spel en vrije tijd
- Participatie
- Wonen
- Financiën

De kinderrechtsituatie op ieder van deze leefgebieden wordt steeds beoordeeld in de volgende stappen:

- Een beschrijving van de huidige situatie.
- Wat vinden kinderen en jongeren daar zelf van?
- Hoe beoordelen deskundigen de situatie?
- Welke onderzoeken en andere literatuur zijn bekend ten aanzien van dit onderwerp?
- Wat zegt het Kinderrechtenverdrag over dit specifieke onderwerp?
- Hoe verhoudt de situatie zich tot het Kinderrechtenverdrag: de conclusie.

7.1 Drie perspectieven

Zoals gezegd verzamelde het onderzoek vanuit drie perspectieven informatie om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de situatie van kinderen op Bonaire:

- De meningen en ervaringen van kinderen op de eilanden en jongeren die op de eilanden opgegroeid zijn.
- De meningen en ervaringen van deskundigen.
- Kennis die naar voren komt uit (literatuur)onderzoek.

De verzamelde en beschreven informatie is vervolgens getoetst bij deskundigen (zie hierna).

7.2 Kinderen

‘Mijn wens is om Bonaire helemaal op te knappen want Bonaire kan niet zo doorgaan zoals het nu gaat.’ (meisje, 13 jaar, Bonaire)

---

¹ Eerder is de kinderrechtsituatie in asielzoekerscentra vergeleken met de eisen die het verdrag daaraan stelt. Zie: Kloosterboer, K. (2009). *Kind in het centrum. Kinderrechten in asielzoekerscentra*. Voorburg: UNICEF Nederland, Stichting Kinderpostzegels Nederland, Centraal Orgaan opvang asielzoekers.

Degenen om wie het onderzoek begonnen is, zijn er uitdrukkelijk bij betrokken: de kinderen op de eilanden. Om een compleet beeld te krijgen van hun situatie lijkt dat heel vanzelfsprekend. Tijdens het onderzoek bleek het echter verre van vanzelfsprekend te zijn dat er waarde wordt gehecht aan de mening van kinderen.

UNICEF sprak in totaal met 106 kinderen op alle zes de eilanden. Op elk eiland gaven ongeveer vijftien kinderen hun mening in met name individuele interviews en daarnaast in enkele groeps gesprekken en chatsessies. We spraken met ‘doorsnee’ kinderen, vooral op scholen en naschoolse opvang. De interviews werden afgenomen door lokale interviewers en een vaste interviewer van UNICEF die op de eilanden geboren en opgegroeid is.

Kinderen

In dit rapport worden alle nul tot achttienjarigen ‘kinderen’ genoemd, aansluitend op de terminologie van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Op sommige plaatsen is het echter van belang om iets preciezer te zijn. Dan kan de term ‘jongeren’ worden gebruikt ter aanduiding van de groep twaalf- tot achttienjarigen (en ouder).

Interviews

UNICEF wilde van kinderen zelf horen hoe zij over hun leven denken. Wat gaat er goed, wat minder en hoe zou het dan beter kunnen? Kortom, wat vinden zij? Kinderen kunnen vaak heel helder uitleggen wat ze belangrijk vinden. Ook komen ze soms met oplossingen waaraan volwassenen niet gedacht hadden.

Op elk eiland spraken interviewers met kinderen van acht tot achttien jaar. Deze interviewers kregen eerst van de UNICEF-onderzoekscoördinator een training in kinderrechten en in interviewtechnieken met kinderen. Allen hebben reeds ervaring in het omgaan met kinderen. Om te zorgen dat de kinderen zich makkelijk konden uiten, werd gekozen voor interviewers die de taal van de kinderen van het eiland spreken en de cultuur kennen. Er werd Papiaments, Engels en Nederlands – en zelfs een keer Spaans – gesproken.

De interviewmethode en –techniek sloot zo goed mogelijk aan op de leeftijd, het ontwikkelingsniveau en de belevingswereld van het kind. Sommige kinderen vonden het leuk om te tekenen en daarbij te vertellen, anderen wilden graag in een rollenspel laten weten wat zij zouden veranderen als ze de baas van het eiland waren. En weer anderen konden in een ‘gewoon gesprek’ goed naar voren brengen hoe ze over verschillende onderwerpen denken. De interviewers konden gebruikmaken van onderwerpen- en vragenlijsten als zij in het gesprek behoefte hadden aan structuur. De interviews waren half gestructureerd.

De interviews met de kinderen vormen geen wetenschappelijk of representatief onderzoek, maar zijn bedoeld als (eerste) illustratie van en informatie over een tot dusverre onbekend beeld van de kinderrechtsituatie op het eiland: Hoe vinden kinderen het zelf om op te groeien op een van de eilanden?

De meeste kinderen waren erg enthousiast dat ze mochten meewerken aan het onderzoek. Vaak bleken kinderen niet gewend te zijn om te vertellen hoe ze ergens over denken. Volwassenen vroegen ze daar gewoonlijk niet naar. Sommigen waren zelfs oprecht verbaasd dat we echt wilden weten hoe zij over van alles denken. In enkele gevallen waren kinderen terughoudend omdat ze bang waren dat hun uitspraken bekend zouden worden in de kleine gemeenschap op het eiland. Veel kinderen gaven sociaal wenselijke antwoorden en opvallend veel kinderen zagen wel problemen bij vriendjes, maar niet bij zichzelf. De interviews duurden van twintig minuten tot twee uur.

We vroegen toestemming aan de ouders voordat we de kinderen interviewden. Zij zijn immers de wettelijk vertegenwoordigers. Ouders ondertekenden hiervoor een toestem-

mingsformulier dat in de taal van de ouders was opgesteld. We gaven ze informatie over UNICEF, het onderzoek, de bedoeling van de interviews en de onderwerpen waarover we met de kinderen wilden praten. Ook vroegen we de ouders of we film- en foto-opnames mochten maken en of we deze te zijner tijd zouden mogen gebruiken.

Op elk eiland werkten we samen met een lokale organisatie voor kinderen. Zij zorgden voor één of twee interviewers die samen met de UNICEF-interviewer de gesprekken met de kinderen konden voeren. Ook selecteerden zij de kinderen op het eiland. We vroegen ze daarbij te letten op verschillende aspecten: vrijwilligheid, een goede verdeling wat betreft meisjes en jongens, opleidingsniveau, achtergrond en leeftijd.

We legden de kinderen in groepjes uit waarom we van alles van ze wilden weten. We vertelden ze over kinderrechten, over UNICEF, over het onderzoek en we legden uit over welke onderwerpen we graag meer van ze wilden weten en waarom. Op een grote sticker konden ze de tekst 'Ieder kind heeft recht op...' aanvullen en dat deden ze allemaal met veel creativiteit.

Daarna ging ieder kind apart zitten met een interviewer. Deze verduidelijkte dat het kind op elk moment kon zeggen dat hij ergens wel of juist niet over wilde praten. Alle kinderen kregen een rode STOP-kaart die zij omhoog konden steken als ze niet verder wilden gaan over een onderwerp. Hiervan is gedurende alle individuele interviews slechts één keer gebruikgemaakt.

Tijdens de interviews met de kinderen kwamen alle onderwerpen aan bod die belangrijk zijn in het leven van een kind: gezin en opvoeding, wonen, onderwijs, gezondheid, veiligheid, vrije tijd, spel en recreatie, financiën en participatie. Kinderen vertelden zelf en de interviewers stelden open vragen. Ook werden de kinderen aangemoedigd om te zeggen wat zij zouden veranderen als zij de baas van het eiland zouden zijn.

Samenwerking op Bonaire

Op Bonaire is in totaal met negentien kinderen gesproken. Dat gebeurde in elf individuele interviews en in chatsessies met acht kinderen. De individuele interviews vonden in oktober 2011 plaats. Ze werden voorbereid en uitgevoerd in samenwerking met Stichting Project, een organisatie op Bonaire die hulp en begeleiding biedt aan kinderen van negen jaar en ouder met gedragsmoeilijkheden. Zij zorgden dat er kinderen met verschillende achtergronden, leeftijden en opleidingsniveaus benaderd werden om deel te nemen aan het onderzoek. We vroegen ze met name te letten op een evenredige verdeling tussen kinderen met hulpvragen en problemen en kinderen waarbij daar juist geen enkele sprake van is. Ook zorgden ze voor voldoende en geschikte (aparte) ruimtes om de interviews af te nemen.

Daarnaast is er nog een groepsinterview gehouden met vijf leerlingen op een basisschool op Bonaire: het Kolegio Reina Beatrix. De informatie die daaruit naar voren kwam bevestigde het beeld dat de kinderen in de individuele interviews en chatsessies schetsten. Helaas zijn door een technisch probleem de opnames van dit groepsinterview verloren gegaan waardoor het niet mogelijk was de uitspraken van de kinderen precies op te tekenen. Er is om die reden besloten om dit groepsinterview niet te verwerken in de database en in het onderzoek.

Liënne Domacassé, medewerkster van Stichting Project, werkte als interviewster mee aan het onderzoek. Zij nam de interviews af samen met Sabina ter Borg, UNICEF-interviewster die zelf op Bonaire is opgegroeid en op alle eilanden met kinderen heeft gesproken. Dit gebeurde onder leiding van de UNICEF-onderzoekscoördinator. UNICEF droeg zorg voor materialen voor de kinderrechten- en interviewtraining van de interviewsters en voor materialen voor de interviews met de kinderen: opnameapparatuur, een kinderversie van het Kinderrechtenverdrag, kinderrechtenstickers, eten en drinken, verkleedspullen, tekenmateriaal, bedankcertificaten, cadeautjes.

Bij de interviews is rekening gehouden met de cultuurspecifieke achtergronden van de kinderen. Deze kunnen immers een sterke invloed hebben op het gedrag van kinderen. Op Bonaire groeien sommige kinderen op in een cultuur waarin schaamte en angst een belangrijke rol spelen. De kinderen die dit betreft zijn bang om hun mening naar voren te brengen vanwege de mogelijk negatieve gevolgen daarvan. Er zijn kinderen die een laag zelfbeeld hebben en zich schamen voor afkomst, familie, uiterlijk (en huidskleur) of schoolprestaties. Dit kan leiden tot terughoudendheid in de communicatie en de keuze om alleen het hoogstnoodzakelijke te zeggen.

Natuurlijk zijn er grote verschillen in spraakzaamheid en openheid tussen het ene en het andere kind. De kinderen die deelnamen aan de interviews waren echter vrijwel allemaal enthousiast om te vertellen over hun leven. Hun deelname aan dit onderzoek was vrijwillig, dus verwacht mag worden dat hierdoor al een natuurlijke selectie heeft plaatsgevonden.

In juni en juli 2011 vonden chatsessies plaats waaraan op Bonaire acht kinderen van dertien tot zestien jaar meededen. Deze online sessie met focusgroepen (en verschillende sessies) werden georganiseerd en uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van UNICEF. Er werd op het eiland samengewerkt met Jong Bonaire, Stichting Project en HAK. De weergave van de chatsessies vindt u in het rapport *Kinderen in Tel: ook voor de nieuwe (bijzondere) gemeenten; Kinderrechten-nulmeting en jeugdparticipatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba* uit 2011.¹

In bijlage 1 vindt u een selectie van de citaten van alle geraadpleegde kinderen waarnaar bij de verschillende onderwerpen wordt verwezen.

Op de website www.unicef.nl/koninkrijkskinderen vindt u een selectie van citaten van kinderen van alle zes de eilanden, te vinden bij het desbetreffende eiland.

Anoniem

Op een (klein) eiland kent iedereen elkaar. Dat heeft veel voordelen, maar het kan ook lastig zijn. Van sommige dingen wil je nou eenmaal liever niet dat iedereen het weet. Hoewel de meeste geïnterviewde kinderen het geen punt vonden als hun naam zou worden vermeld bij hun uitspraken, is toch gekozen om dit niet te doen. De kinderen geven ons antwoord op de vraag 'Wat vind jij?' Zonder hen was dit rapport er niet geweest.

7.3 **Jongeren**

'Ik zie op Bonaire dat veel kinderen niet genoeg aandacht krijgen van hun ouders.' (jongere van Bonaire)

Voor dit onderzoek is eveneens gesproken met jongeren van 19 tot 25 jaar die op de eilanden zijn opgegroeid en die nu in Nederland verblijven voor studie of werk. Zij zijn in uitgebreide panelgesprekken geraadpleegd. Hierbij waren 27 jongeren betrokken, waarvan er tien op de BES-eilanden zijn opgegroeid. Zij wonen nu in Nederland, zijn (net) meerderjarig en kunnen vanuit een ander perspectief terugkijken op hun ervaring met opgroeien op het eiland. Stichting Alexander voerde deze panelgesprekken uit in opdracht van UNICEF. Stichting Alexander is een landelijk instituut voor jeugdparticipatie en participatief jongerenonderzoek. In het rapport *Jongeren in Nederland over de kindersituatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba* vindt u de weergave van de panelgesprekken.² De uitkomsten hiervan zijn gebruikt in dit rapport.

¹ Zie ook www.verwey-jonker.nl.

² Er zijn ook rapporten over de panelgesprekken met jongeren van Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Deze zijn te vinden op de website www.unicef.nl/koninkrijkskinderen bij het desbetreffende eiland. Ze zijn ook te vinden op de website van Stichting Alexander: www.st-alexander.nl.

7.4 **Deskundigen**

'Jeugd wordt hier veel te weinig betrokken bij alles. Praat me ze, kijk wat ze willen!'
(deskundige)

De inbreng van deskundigen is op verschillende manieren georganiseerd. Er zijn vele individuele gesprekken gevoerd met deskundigen op het gebied van kinderen op de eilanden, zowel op de eilanden zelf als in Nederland. Dat betroffen gesprekken die semigestructureerd waren en een duur hadden die varieerde van een half uur tot enkele uren. De individuele interviews werden verricht door de onderzoekscoördinator in de periode 2011 tot februari 2013.

Daarnaast werden deskundigen op verschillende terreinen per e-mail en telefonisch benaderd met het verzoek om informatie. Dat gebeurde door onderzoeksmedewerkers en door de onderzoekscoördinator in de periode van 2011 tot begin 2013.

Ook werden er in 2011 en 2012 expertmeetings georganiseerd, waarbij deskundigen van de BES-eilanden hun visie hebben gegeven.

Tenslotte hebben verschillende deskundigen de teksten over het onderwerp waarop hun expertise zich richt, meegelezen en aangevuld.

In totaal werden 107 deskundigen geraadpleegd.

Er is zo zorgvuldig mogelijk geprobeerd om voor dit onderzoek al die deskundigen te spreken die op (een van) de verschillende leefgebieden van kinderen actief zijn en die de situatie op de eilanden kennen. Desalniettemin zou het kunnen dat er deskundigen ontbreken die wel hadden thuisgehoord in de lijst van geraadpleegde deskundigen.

In bijlage 1 vindt u een selectie van citaten van deskundigen over de verschillende onderwerpen. In bijlage 2 kunt u zien welke deskundigen geraadpleegd zijn voor dit onderzoek.

7.5 **Literatuur**

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van alle bestaande en bekende informatie, onderzoek en andere bronnen over de situatie van kinderen op de BES-eilanden. Daarbij zijn alle statistische gegevens die betrekking hebben op de situatie van kinderen op de eilanden meegenomen. Ook is informatie over de feitelijke situatie – zoals kenbaar uit websites, folders, literatuur en dergelijke – opgenomen en verwerkt tot de beschrijving van de huidige situatie per onderwerp. Bij de literatuur worden ook de rapportages over verdragen en aanbevelingen van de gerelateerde toezichhouders betrokken, zoals die van het Kinderrechtencomité.

In bijlage 3 vindt u een lijst met de literatuur die gebruikt is voor dit onderzoek. Op de website www.unicef.nl/koninkrijkskinderen vindt u onder het eiland Bonaire een pdf-bestand met korte samenvattingen van alle gebruikte literatuur, gerangschikt naar onderwerp. Dat geeft u de mogelijkheid om snel te achterhalen welke informatie u waar kunt vinden als u meer wilt weten.

7.6 **Database**

Er zijn totaal 293 bronnen geraadpleegd: kinderen en jongeren, deskundigen, literatuur. Deze zijn opgenomen in een database. De kinderen, jongeren en deskundigen deden 2.331 uitspraken over de situatie van kinderen op de eilanden. De volledige gegevens uit de database zijn op aanvraag en na overleg beschikbaar voor onderzoekers, bij UNICEF.

	Bonaire	Sint Eustatius	Saba	Totaal
Interviews met kinderen	11	17	16	44
Kinderen in chatsessies	8	4	6	18
Totaal kinderen	19	21	22	62
Jongeren (18+)				10
Deskundigen				107
Literatuur				114
Totaal aantal bronnen:				293
Totaal aantal uitspraken:				2.331

Tabel 1: Aantal bronnen voor het onderzoek.

8 Website en publiciteit

Tijdens het onderzoek is de website www.unicef.nl/koninkrijkskinderen gelanceerd waarop informatie te vinden is over het onderzoek. Hierop is onder meer informatie te vinden over de eilanden en over de onderzoeksaanpak en er zijn nieuwsberichten op geplaatst. Ook is tijdens het onderzoek verslag gedaan door de interviewers die met kinderen spraken, door middel van blogs.

UNICEF Magazine besteedde in de zomer van 2012 uitgebreid aandacht aan de situatie op de eilanden in een reportage. Ook verschillende andere media, zowel op de eilanden als in Nederland, besteedden aandacht aan de situatie van kinderen, naar aanleiding van het onderzoek. Zie hiervoor eveneens de website.

In de zomer van 2012 stond het IKON tv-programma *Spraakmakende Zaken* in het teken van de rechten van het kind. Er werden zes afleveringen uitgezonden waarvan drie in Europees Nederland en drie in Caribisch Nederland. Aanleiding voor de serie – gepresenteerd door Paul Rosenmöller – vormden de activiteiten van UNICEF rond kinderrechten in Nederland en het onderzoek naar kinderen op de eilanden.

De aflevering op Sint Eustatius ging over opvoeding (9 augustus 2012), die op Saba over onderwijs (16 augustus 2012) en op Bonaire was het belangrijkste thema seksualiteit (23 augustus 2012).¹ De uitzendingen zijn nog te bekijken op ikonrtv.nl.

9 Presentatie onderzoek en symposium Koninkrijkskinderen

De uitkomsten van het onderzoek naar de kinderrechtsituatie op Bonaire worden in juni 2013 op het eiland zelf gepresenteerd en toegelicht. Daarbij zijn verschillende stakeholders aanwezig om gezamenlijk te beoordelen hoe dit rapport een bijdrage kan leveren aan het verbeteren van de kinderrechtsituatie op Bonaire.

Op 23 mei 2013 vond in Leiden een groot symposium Koninkrijkskinderen plaats. Hier werden de onderzoeken naar de kinderrechtsituatie op alle zes de eilanden in het Koninkrijk der Nederlanden gepresenteerd, waaronder dat op Bonaire. De rapporten werden aangeboden aan minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, als coördinerend bewindspersoon. Verschillende stakeholders van de eilanden waren aanwezig en vervulden een actieve rol op het symposium.

Dit symposium had verschillende doelstellingen:

- Informeren over de situatie van kinderen op de zes eilanden.

¹ Zie voor een uitgebreider overzicht: www.unicef.nl/nieuws/agenda/spraakmakende-zaken-afl-4/.

- Creëren van draagvlak om de positie van kinderen op de eilanden op de agenda te zetten en deze waar nodig te verbeteren.
- Stakeholders faciliteren in het opbouwen en onderhouden van een netwerk op terrein van kinderrechten van kinderen op de eilanden.
- Inspireren van eenieder tot toepassing van het Kinderrechtenverdrag, ook voor de kinderen op de eilanden.

Het eiland

1 Opgroeien op Bonaire

Bonaire is een eiland in het zuidelijk deel van de Caribische Zee. Het ligt tachtig kilometer ten noorden van de kust van Venezuela. Samen met Aruba, dat 138 kilometer westelijker ligt, en met Curaçao, dat vijftig kilometer westelijker ligt, vallen de drie eilanden onder de Benedenwindse Eilanden. Ze worden ook wel de ABC-eilanden genoemd.

Bonaire ligt ruim 800 kilometer ten zuiden van Sint Eustatius en Saba. Tussen Europees Nederland en Bonaire ligt een afstand van ruim 7000 kilometer.

Bonaire heeft een oppervlakte van ongeveer 290 km², zo'n 28 kilometer lang en variërend van vijf tot elf kilometer breed. Daaronder valt ook het onbewoonde eilandje Klein Bonaire dat een oppervlakte heeft van zo'n zes km².

Het hoogste punt van Bonaire is het heuvelachtige Brandaris, op 240 meter boven zeeniveau.

Bonaire staat bekend om zijn tropische klimaat. Van februari tot juni is het er droog. Het regenseizoen loopt van oktober tot januari. De gemiddelde temperatuur op Bonaire is 28°C. Bonaire ligt buiten de orkaanregio, maar wordt van tijd tot tijd toch getroffen door een orkaan. De bodem van Bonaire bestaat voornamelijk uit koraalkalk.

Op Bonaire wonen ruim 16.000 mensen. De bevolking is samengesteld uit verschillende nationaliteiten. Naast de autochtone bevolking wonen er op Bonaire veel mensen uit Nederland, Curaçao, Aruba, Venezuela, Colombia en de Dominicaanse Republiek.

De officiële taal op Bonaire is Nederlands, maar ook het Papiaments – Papiamentu – is erkend als officiële taal op het eiland. Dit is een Creoolse taal die is gebaseerd op Spaans en Portugees, met Nederlandse, Engelse en Afrikaanse invloeden. Er wordt op het eiland ook veel Engels en Spaans gesproken.

In 1499 namen de Spanjaarden bezit van Bonaire dat toen al bewoond werd door de Caiqueto indianen. De Nederlanders veroverden het eiland in 1636 van de Spanjaarden. Aan het eind van de zeventiende eeuw bracht de West Indische Compagnie een groep Afrikaanse slaven naar Bonaire om er te werken.

Nadat Nederland het eiland aan het begin van de negentiende eeuw twee keer verloor aan de Britten kwam Bonaire in 1816 definitief onder Nederlands bestuur. In 1954 kregen de Nederlandse Antillen, waar Bonaire tot 10 oktober 2010 onderdeel van uitmaakte, politieke autonomie.

Op Bonaire groeien ruim 4.000 kinderen op, ongeveer een kwart van de totale bevolking op het eiland. In vergelijking met de andere twee eilanden in Caribisch Nederland, Sint Eustatius en Saba, is de groep kinderen hier aanzienlijk.

Per jaar worden er ongeveer 190 kinderen geboren op Bonaire: in 2011 waren dat er 181.

Vergeleken met de drie andere eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden gaat het op Bonaire om een klein aantal kinderen. De zelfstandige landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten herbergen respectievelijk bijna 27.000, ruim 46.000 en bijna 12.000 kinderen.

Bonaire	
Bijnaam	Divers Paradise en Flamingo Island
Hoofdstad	Kralendijk
Oppervlakte	294 km ²
Officiële taal	Nederlands en Papiaments
Meest gesproken talen	Papiaments: 75% Spaans: 12% Nederlands: 9% Engels: 3%
Religie	Rooms-katholiek: 77% Overig: 16% Geen: 7%
Aantal inwoners	16.541
Kinderen (0-20 jaar)	4.060 (24,5%)
Bron van inkomen	Toerisme en zoutwinning
Munt	Amerikaanse Dollar (\$)
Staatkundig	Als 'openbaar lichaam' deel van Nederland sinds 2010
Aantal basisscholen	8
Aantal openbare scholen voortgezet onderwijs	1
Universiteit	St. James School of Medicine
Ziekenhuizen	Hospitaal San Francisco
Feestdag	6 september en 30 april (Dia di Rincón)

Tabel 2: Kenmerken van Bonaire.¹

In totaal groeien in het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden ruim 90.000 kinderen op.

Op Bonaire is de verdeling van kinderen over de verschillende leeftijdscategorieën gelijkmatig (zie hierna).

2 Caribisch Nederland

Bonaire, Sint Eustatius en Saba worden samen Caribisch Nederland en ook wel de BES-eilanden genoemd. Op 10 oktober 2010 is het land de Nederlandse Antillen opgeheven. Op die datum zijn Bonaire, Sint Eustatius en Saba onderdeel geworden van Nederland. Ze zijn nu 'openbare lichamen' en worden in het dagelijkse verkeer 'bijzondere gemeenten' genoemd (zie hierna over de staatkundige situatie).

2.1 Korte geschiedenis

Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten zijn voormalige koloniën van Nederland. In 1954 werden zij niet onafhankelijk, maar kwam er een koninkrijksverband van drie landen: Nederland, Nederlandse Antillen en Suriname (tot 1975). Op het gebied van koninkrijksaangelegenheden (defensie, nationaliteit, buitenlands beleid)

¹ Bronnen: statline.cbs.nl; beautiful-bonaire.nl; dutchcaribbeanlegalportal.com

werkten de landen samen. Voor andere onderwerpen hadden de landen hun eigen wetgeving en beleid.

In 1986 verliet Aruba het Nederlands-Antilliaanse staatsverband om een apart land binnen het Koninkrijk te worden. De overgebleven eilanden werden echter geen eenheid.

De verantwoordelijkheidsverdeling tussen land en eilanden was soms onduidelijk en de dominantie van Curaçao werd door de andere eilanden als te groot ervaren. Dat kon spanningen opleveren.

De ontmanteling van het land Nederlandse Antillen werd ingeluid door een referendum op Sint Maarten in 2000. Een krappe zeventig procent van de bewoners koos daarbij voor een zelfstandige status binnen het Koninkrijk.

2.2 Kinderen in Caribisch Nederland

In Caribisch Nederland groeien ruim 5.000 kinderen op. Dat is ongeveer een kwart van het totaal aantal bewoners van de BES-eilanden. In het schema is te zien hoe de verdeling van de kinderen over de drie eilanden en over de verschillende leeftijdscategorieën is.

	Bonaire	Sint Eustatius	Saba	Caribisch Nederland
Kinderen 0 - 5 jaar	992	199	79	1.270
Kinderen 5 - 10 jaar	1.011	238	99	1.348
Kinderen 10 - 15 jaar	1.059	248	84	1.391
Kinderen 15 - 20 jaar	998	209	79	1.286
Totaal aantal kinderen	4.060	894	341	5.295
Totaal aantal bewoners	16.541	3.791 ¹	1.971	21.585

Tabel 3: Aantallen inwoners – situatie op 1 januari 2012.²

2.3 Staatkundige situatie kort

Op 10 oktober 2010 werd het land Nederlandse Antillen ontmanteld. Curaçao en Sint Maarten werden zelfstandige landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden, net als Aruba dat die status al in 1986 had gekregen.

Bonaire, Sint Eustatius en Saba werden ‘openbare lichamen’ in de zin van artikel 134 van de Nederlandse Grondwet. Ze integreerden in het Nederlandse staatsbestel.

De wijze waarop de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba bestuurlijk zijn ingericht lijkt veel op die van Nederlandse gemeenten. De bijzondere positie van de eilanden maakt het evenwel noodzakelijk om afwijkende wet- en regelgeving toe te (kunnen) passen. Om die reden is er voor gekozen om de eilanden aan te merken als openbare lichamen³ en de bijzondere positie van deze openbare lichamen in de Nederlandse rechtsorde vast te leggen in het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden⁴ (hierna: het Statuut).

¹ Statia verwelkomde de 4.000ste inwoner van het eiland op 8 maart 2013.

² Bron: CBS (2012). *Statline, Bevolking Caribisch Nederland*.

³ Zie: Wet van 17 mei 2010 tot invoering van de regelgeving met betrekking tot de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (Invoeringswet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba).

⁴ Wet van 28 Oktober 1954, houdende aanvaarding van een Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden.

2.4 **Grondwet en Statuut**

De Nederlandse Grondwet is van toepassing in beide delen van Nederland: zowel het Europese als het Caribische deel. In artikel 1 van de Grondwet wordt het gelijkheidsbeginsel geformuleerd: 'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is uitgesloten.'

Deze Grondwetsbepaling betekent niet dat alle wetten en regels in Europees en Caribisch Nederland precies hetzelfde moeten zijn. Op basis van de afspraken tussen Nederland en de bestuurscolleges van de eilanden kan er voor afwijkende regels worden gekozen. Dat is ook gebeurd: veel van de bestaande Nederlands-Antilliaanse wetgeving van vóór 2010 is ook na de transitie blijven bestaan. Afsproken werd om gedurende vijf jaar geleidelijk over te gaan naar de Nederlandse wetgeving. In de tussentijd is echter toch al veel nieuwe Nederlandse wetgeving tot stand gekomen.

Het Statuut regelt de staatkundige relatie tussen de zelfstandige landen in het Koninkrijk der Nederlanden: Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. In het Statuut staat dat de landen zelfstandig hun eigen aangelegenheden behartigen. Samen zijn ze verantwoordelijk voor de onderwerpen die het Koninkrijk als geheel aangaan: de koninkrijksaangelegenheden. Daarnaast geeft het Statuut regels voor onderlinge samenwerking, bijstand, overleg en staatsinrichting van de landen. Het Statuut trad in 1954 in werking.

Artikel 1 van het Statuut omschrijft de landen in het Koninkrijk. In het tweede lid van dit artikel staat dat Bonaire, Sint Eustatius en Saba deel uitmaken van het staatsbestel van Nederland. Ook vermeldt het dat er voor de BES-eilanden regels kunnen worden gesteld en andere specifieke maatregelen kunnen worden getroffen met het oog op de economische en sociale omstandigheden, de grote afstand tot het Europese deel van Nederland, hun insulaire karakter, kleine oppervlakte en bevolkingsomvang, geografische omstandigheden, het klimaat en andere factoren waardoor deze eilanden zich wezenlijk onderscheiden van het Europese deel van Nederland.

Over deze 'differentiatiebepaling' bestaat veel discussie en er is een voorstel voor een wetswijziging die de bepaling vervangt door een artikel in de Grondwet (zie hierna).

Of en hoe een dergelijke bepaling ook vorm krijgt, het toetsingskader om specifieke situaties te beoordelen en op grond daarvan te besluiten tot afwijkende wet- en regelgeving blijft artikel 1 van de Grondwet.

De verschillen in wet- en regelgeving tussen Europees en Caribisch Nederland hebben verschillende keren tot onvrede geleid onder bewoners en bestuurders van de eilanden die zich in sommige gevallen achtergesteld voelen. Het is voor veel mensen onduidelijk waarom en op welke punten onderscheid wordt gemaakt.

Het College voor de Rechten van de Mens heeft in maart 2013 een advies uitgebracht over toepassing van het gelijkheidsbeginsel met betrekking tot de rechten die geregeld zijn in het Kinderrechtenverdrag. Zie voor een toelichting hierop het volgende hoofdstuk (Het Kinderrechtenverdrag).

2.5 **Verdragen**

Op een aantal verdragen waar Nederland partij bij is, heeft de overheid een voorbehoud gemaakt. Deze zijn alleen op het Europese deel van het Koninkrijk der Nederlanden van toepassing.

De belangrijke bekende mensenrechtenverdragen gelden in Caribisch Nederland, zoals het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM), het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR), het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR).

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) is volledig van toepassing op de BES-eilanden (zie hierna).

2.6 Zelfbeschikkingsrecht

Het zelfbeschikkingsrecht is het recht van volken om vrij en vrijwillig te bepalen onder welke soevereiniteit ze vallen. Ze hebben de keuze tussen onafhankelijkheid, 'vrije associatie' (los staatsverband van zelfstandige staten) of integratie. Uiteindelijk doel van het zelfbeschikkingsrecht is het welzijn van de bevolking.¹

Voorafgaand aan de staatkundige veranderingen van de eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen in 2010, is gepeild wat de BES-eilanden zouden willen. Bonaire en Saba kozen in referenda in 2004 en 2005 voor directe banden met Nederland, terwijl Sint Eustatius koos voor behoud van het land Nederlandse Antillen. De huidige status van Sint Eustatius is dus niet gebaseerd op de uitspraak van de bevolking.

De onderhandelingsuitkomsten over de BES-eilanden zijn niet voorgelegd aan de bevolking van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Er kan van uitgegaan worden dat veel eilandbewoners zich ten tijde van de referenda niet realiseerden wat de consequenties waren van de verschillende opties. Deskundigen vinden daarom dat de status van de drie eilanden niet voldoet aan de eisen van het zelfbeschikkingsrecht en op gespannen voet staat met het internationale dekolonisatierecht². Bonairianen, Statianen en Sabanen zouden alsnog op basis van een uitgebreide voorlichting geconsulteerd moeten worden, zo wordt gesteld.³

De BES-eilanden hebben nog steeds zelfbeschikkingsrecht, ook na de staatkundige veranderingen van 2010, aldus voormalig staatssecretaris van Koninkrijksrelaties Bijleveld⁴.

2.7 Na 2015

Op 10-10-2015 wordt een definitieve status voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba gekozen. Dat is vijf jaar na de staatkundige veranderingen. In 2015 of daarvoor kan geëvalueerd worden hoe de huidige status van openbare lichamen bevalt. Tot dat moment kunnen de BES-eilanden – volgens de voormalige staatssecretaris van BZK, Bijsterveld – nog kiezen tussen twee opties: 1) handhaven van de huidige status, dus openbaar lichaam (of gemeente) van Nederland, of 2) onafhankelijkheid.

In theorie zouden de BES-eilanden er nog voor kunnen kiezen om apart van Nederland verder te gaan. In praktijk leek dat station echter al gepasseerd te zijn. Er is een voorstel tot wijziging van de Grondwet bij de Staten-Generaal aanhangig waarin de staatsrechtelijke positie van de eilanden in de Grondwet wordt geregeld.⁵ In dat voorstel kunnen de BES-eilanden eigenlijk alleen nog kiezen of ze doorgaan als openbaar lichaam of als gemeente. Onafhankelijkheid is dan niet langer een optie.

De Tweede Kamer heeft het voorstel aangenomen, waarna de Eerste Kamer de verdere behandeling van het voorstel door de Eerste Kamer heeft opgeschort. De Senaat wil de evaluatie van de nieuwe staatkundige structuur binnen het Koninkrijk in 2015 afwachten en daarmee recht doen aan de volgtijdelijkheid van een evaluatie van de staatkundige structuur voordat een (nieuwe) staatkundige structuur in de Grondwet wordt vastgelegd.⁶

2.8 Eilandbestuur en organisatie

Het Openbaar Lichaam Bonaire (OLB) is als volgt georganiseerd. Het dagelijks bestuur wordt uitgevoerd door het *bestuurscollege*. Het college bestaat uit de *gezaghebber* (vergelijkbaar met de burgemeester in een gemeente) en drie *gedeputeerden* (vergelijkbaar met wethouders). De *eilandsecretaris* doet de ambtelijke ondersteuning. Het bestuurscollege is verantwoordelijk voor de voorbereiding en uitvoering van beleid.

¹ Resoluties van de Verenigde Naties nrs. 1514 en 2625.

² Vgl. Duijf, Charlotte M.A.M., en Alfred H.A. Soons (2011). *The right to self-determination and the dissolution of the Netherlands Antilles*. Wolf Legal Publishers.

³ Duijf, Charlotte, en Fred Soons. Zelfbeschikkingsrecht Bonairianen, Statianen en Sabanen. in: *Openbaar Bestuur*. oktober 2011.

⁴ Handelingen I 2009/10, nr. 28, p. 1171.

⁵ Kamerstukken II 2011-2012, nr. 33 131, 2 Constitutionele basis openbare lichamen BES (Grondwetwijziging).

⁶ Kamerstukken I 2012-2013, nr 33131, C.

Begin 2013 is de gezaghebber van Bonaire mevrouw Emerencia. Bij het openbaar lichaam Bonaire werken ongeveer 340 medewerkers.

De *eilandsraad* is de gekozen volksvertegenwoordiging van het openbaar lichaam, vergelijkbaar met de gemeenteraad. Deze raad bepaalt mede het beleid en controleert de uitvoering daarvan. Op Bonaire bestaat de eilandsraad uit negen leden. De leden benoemen de gedeputeerden, die samen met de gezaghebber het bestuurscollege vormen. Begin 2013 bestaat de eilandsraad uit de Union Patriotiko Boneriano/UPB (vier zetels), de Democratische Partij Bonaire/PDB (drie zetels), de Movementu Boneiru Liber/MBL (één zetel) en de Groep Santana (één zetel).¹

Caribisch Nederland	Gemeente
Eilandsraad (raadsleden)	Gemeenteraad (raadsleden)
Bestuurscollege	College van burgemeester en wethouders (B&W)
Gezaghebber	Burgemeester
Gedeputeerde	Wethouder

Tabel 4: Bestuurlijke vergelijking.

2.9 Nieuwe regels

Er zijn tussen de overheid en de openbare lichamen afspraken gemaakt over beperkte invoering van wetgeving voor een periode van vijf jaar vanaf de transitie in 2010.² Doel daarvan was om burgers en bestuurders rust te gunnen na de staatkundige veranderingen die al met heel veel nieuwe regelgeving gepaard ging.

Of deze 'legislatieve terughoudendheid' in de praktijk is geslaagd, is de vraag. Het was de bedoeling om alleen het fiscale en sociale stelsel te herzien en aanpassingen door te voeren in het onderwijs en de zorg, maar daarnaast zijn ook veel andere nieuwe regels geïntroduceerd. Volgens de Rijksvertegenwoordiger (zie hierna) zijn de inwoners en de instituties van de drie eilanden – bedrijven, overheden, scholen, ziekenhuizen – niet in staat om zoveel nieuwe regels in zulke korte tijd te verwerken.

De Algemene Rekenkamer vindt het onmogelijk om te beoordelen of de afspraak over de terughoudendheid is nageleefd omdat onduidelijk is welke wet- en regelgeving daaraan moet voldoen.³

In de hoofdstukken over de specifieke onderwerpen vindt u informatie over de betreffende wet- en regelgeving op dat terrein.

2.10 Voorzieningsniveau

Net als over de regelgeving zijn er afspraken gemaakt tussen rijksoverheid en BES-eilanden over het voorzieningsniveau op de terreinen onderwijs, volksgezondheid, sociale zekerheid en veiligheid.⁴ Per beleidsterrein moeten normen worden opgesteld voor het gewenste voorzieningsniveau. Dat zou moeten gebeuren op basis van een beeld van de uitgangspositie, maar daarover was te weinig informatie. De Algemene Rekenkamer constateert dat de Ministeries van OCW en VWS hier verschillend mee omgaan. OCW streeft ernaar om op de BES een vergelijkbaar voorzieningsniveau als in Europees Nederland aan te bieden. VWS wil het voorzieningsniveau per zorginstelling vaststellen.⁵

¹ Zie ook de website van het openbaar lichaam Bonaire: www.bonairegov.an.

² Hierover zijn verschillende afspraken gemaakt. Zie voor een overzicht hiervan: Algemene Rekenkamer, Rijksoverheid en Caribisch Nederland: naleving van afspraken, Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 33471, nr. 2.

³ Idem.

⁴ Ministerie van BZK (2008), Besluitenlijst BES bestuurlijk overleg 31 januari 2008.

⁵ Algemene Rekenkamer, Rijksoverheid en Caribisch Nederland: naleving van afspraken, Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 33471, nr. 2.

In de hoofdstukken over de specifieke onderwerpen vindt u informatie over het voorzieningenniveau op dat terrein.

2.11 **Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties**

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is verantwoordelijk voor de BES-eilanden. Hij is voornemens de coördinerend minister te zijn voor alles wat de eilanden betreft. Er zijn verschillende vakministeries die verantwoordelijk zijn voor het beleid op afzonderlijke terreinen. Zo is het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen (OCW) verantwoordelijk voor het onderwijs in Caribisch Nederland, heeft het Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (VWS) een verantwoordelijkheid als het gaat om jeugdbeleid, moet het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) zich bezighouden met de armoedebestrijding op de eilanden en is het Ministerie van Veiligheid en Justitie (V&J) het aanspreekpunt voor criminaliteitsbestrijding.

Het is echter van belang dat er een coördinerend bewindspersoon is die zorgt dat er geen 'gaten' vallen tussen de invulling van de verschillende verantwoordelijkheden. Ook kan hij ervoor zorgen dat tussen de ministeries wordt samengewerkt en dat de BES-eilanden worden geconsulteerd en geïnformeerd. De huidige minister van BZK, Plasterk, heeft aangegeven zijn rol ook als zodanig in te willen vullen en te willen voorkomen dat Caribisch Nederland wordt geconfronteerd met onnodige regels.¹

2.12 **Rijksvertegenwoordiger**

Er is een Rijksvertegenwoordiger voor de BES-eilanden die de schakel vormt tussen de openbare lichamen in Caribisch Nederland en de rijksoverheid in Den Haag.² Hij zetelt op Bonaire, maar heeft dependances op Sint Eustatius en Saba. In mei 2011 is Wilbert Stolte voor zes jaar benoemd als Rijksvertegenwoordiger.

De Rijksvertegenwoordiger heeft verschillende taken. Allereerst moet hij ervoor zorgen dat de (ambtenaren van de) ministeries op de eilanden goed met elkaar en met de eilandbesturen samenwerken. Daarnaast moet hij ervoor zorgen dat de drie openbare lichamen het eiland goed besturen. Hij moet elk half jaar aan de minister van BZK rapporteren. In een jaarlijkse rapportage doet hij verslag over de staat van de eilanden.

In zijn rapportage van 2011 gaf hij aan dat de Bonairianen, Statianen en Sabanen klaagden over het verlies aan eigen identiteit en cultuur, toestroom van Nederlanders uit West-Europa en de vrees steeds minder te zeggen te krijgen over het reilen en zeilen op het eigen eiland. Gevoelens van onvrede zijn nog steeds aanwezig. Deels heeft dat ook te maken met de kritiek die er is op wetgeving rond euthanasie, abortus en homohuwelijk waar de eilanden mee werden geconfronteerd.

Ook in zijn rapportage over 2012 constateert de Rijksvertegenwoordiger dat er knelpunten zijn, maar hij is ook optimistisch over de toekomst. 'Dat deze historische transitie tot nu toe niet perfect is verlopen, is inmiddels wel duidelijk geworden. Dat kon eigenlijk ook niet anders gezien de complexiteit. Erkenning hiervan leidt automatisch tot bereidheid tot aanpassing en verandering'.³

2.13 **Kinderombudsman**

Nederland heeft sinds 1 april 2011 een Kinderombudsman, die onderdeel is van het Bureau Nationale ombudsman. De Kinderombudsman richt zich op naleving van de rechten van kinderen en jongeren.

De Kinderombudsman adviseert kinderen en jongeren over manieren waarop ze voor hun rechten kunnen opkomen. Daarnaast controleert hij of de kinderrechten in Nederland worden nageleefd door de overheid, maar ook door private organisaties in het onderwijs, de kinderopvang, jeugdzorg en de gezondheidszorg. Hij adviseert het parlement en

¹ TK 2013, Brief aan de Tweede Kamer van 30 januari 2013 over reis van de minister van 19-27 januari 2013.

² Wettelijke basis is de Wet Openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (WolBES).

³ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voortgangsrapportage 2011*, februari 2012.

organisaties en maakt mensen bewust van de kinderrechten. De eerste Kinderombudsman is Marc Dullaert. Hij rapporteert jaarlijks aan de Tweede Kamer.

In verschillende publicaties schrijft de Kinderombudsman dat zijn mandaat zich uitstrekt 'over het gehele grondgebied van het Koninkrijk der Nederlanden, dus ook Caribisch Nederland'.¹ Bij navraag blijkt dat echter een vergissing. Het mandaat van de Kinderombudsman strekt zich uit over heel Nederland, daaronder begrepen Caribisch Nederland.²

Voor zijn Kinderrechtenmonitor 2012 heeft de Kinderombudsman geprobeerd om de situatie in Caribisch Nederland in kaart te brengen. De Kinderombudsman constateert daarin echter dat er weinig informatie over de naleving van kinderrechten op deze eilanden beschikbaar is.³

De manier waarop de Kinderombudsman het mandaat voor de kinderen die opgroeien in Caribisch Nederland gaat invullen, moet nog nader worden bepaald. Wel is duidelijk dat hij zal gaan samenwerken met de Nationale ombudsman die al actief is op de BES-eilanden.⁴

---

¹ Kinderombudsman (2011). *Wij laten van je horen; Jaarverslag 2011*. Den Haag.

² Informatie in e-mail van Rogier Oet, medewerker Kinderombudsman, 25 april 2013.

³ Kinderombudsman (2012). *Kinderrechtenmonitor 2012*. Den Haag.

⁴ Zie www.nationaleombudsman.nl.

Het Kinderrechtenverdrag

De situatie van kinderen op de eilanden kan op verschillende manieren worden beoordeeld. In dit onderzoek is ervoor gekozen om uit te gaan van het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind, hierna ook IVRK of Kinderrechtenverdrag genoemd. Dit verdrag wordt als meetinstrument gebruikt.

In dit hoofdstuk vindt u eerst informatie over het Kinderrechtenverdrag en over de verantwoordelijkheden die daar voor Nederland uit voortvloeien. Vervolgens kunt u lezen hoe Nederland zich over het naleven van de kinderrechten moet verantwoorden en tegenover wie dat moet gebeuren. Ook vindt u een toelichting op het gebruik van het verdrag als meetinstrument. Het hoofdstuk sluit af met het recente advies van het College voor de Rechten van de Mens over toepassing van het verdrag op de eilanden. Voor een uitvoerige toelichting op het verdrag en andere internationale regelgeving over de rechtspositie van kinderen, zij verwezen naar het Handboek Internationaal Jeugdrecht.¹

1 Het Kinderrechtenverdrag in het kort

Het Kinderrechtenverdrag is relatief jong. Op 20 november 1989 nam de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het verdrag aan. Dertig jaar eerder, op 20 november 1959, namen de Verenigde Naties de Verklaring voor de Rechten van het Kind aan. Deze verklaring was juridisch niet bindend. Het verdrag is dat wel, het legt 'harde' verplichtingen op aan de lidstaten. Nederland heeft het Kinderrechtenverdrag geratificeerd: het trad in werking op 8 maart 1995.

1.1 Universeel

Het IVRK is een bijzonder mensenrechtenverdrag. Het is in verschillende opzichten universeel en dat maakt het verdrag ook zo waardevol ten opzichte van andere instrumenten. Het verdrag bestrijkt alle rechten van alle kinderen. Er staan klassieke vrijheidsrechten in, waardoor de overheid genoodzaakt wordt om op bepaalde terreinen terughoudend te zijn. En het beschrijft fundamentele sociale rechten, die de overheid juist aansporen om actie te ondernemen.

Het Kinderrechtenverdrag is het meest geratificeerde mensenrechtenverdrag ter wereld. Slechts twee landen hebben het verdrag alleen ondertekend, maar (nog) niet geratificeerd: de Verenigde Staten en Somalië. 193 landen ratificeerden wel.

1.2 Visie

Het verdrag weerspiegelt de visie dat kinderen mensen zijn die ondersteund moeten worden op hun weg naar volwassenheid. Net als ieder mens hebben ze rechten. Daarnaast moeten kinderen beschermd worden en mogelijkheden krijgen om zich te ontplooiën.

Het idee dat kinderen van alles nog niet zijn (nog niet volwassen, nog niet bekwaam, nog niet bij hun volle verstand), krijgt in het verdrag geen ruimte. Het gaat erom wat ze wél zijn.

---

¹ Blaak, Mirjam, et al. (2012). *Handboek Internationaal Jeugdrecht*. Leiden: Defence for Children.

1.3 **Kind**

Het Kinderrechtenverdrag geldt voor alle kinderen, voor iedere persoon die jonger dan achttien jaar is.

1.4 **Inhoud**

Het IVRK bestaat uit 54 artikelen en heeft ten doel de positie van kinderen in de maatschappij te verbeteren. De rechten kunnen verdeeld worden in vier categorieën: beschermingsrechten, bijzondere beschermingsrechten, voorzieningen en participatierechten.

Het verdrag kent de volgende indeling:

- Definitie van het kind.
- Algemene implementatiemethoden.
- Algemene beginselen.
- Burgerlijke rechten en vrijheden.
- Familie omgeving en alternatieve zorg.
- Basisrechten op gebied van gezondheidszorg, onderwijs, vrije tijd en culturele activiteiten.
- Speciale beschermingsmaatregelen.

1.5 **Basisprincipes**

Het verdrag kent vier basisbeginselen (zie hierna uitgebreider):

1. Alle rechten gelden voor alle kinderen: non-discriminatie (artikel 2).
2. Het belang van het kind is de eerste overweging bij iedere beslissing (artikel 3).
3. Recht op leven en ontwikkeling (artikel 6).
4. Respect voor de mening van het kind (artikel 12).

1.6 **Holistisch**

De artikelen van het Kinderrechtenverdrag hangen nauw met elkaar samen en vormen één geheel.

1.7 **Bindend**

De landen die het verdrag geratificeerd hebben, verplichten zich daarmee ook om het uit te voeren. Het Kinderrechtenverdrag is juridisch bindend. Als er andere verdragen zijn die kunnen worden toegepast, bepaalt het IVRK dat de meest gunstige regeling voor het kind voorrang heeft. Verdragsrecht heeft voorrang boven nationale wetgeving.

1.8 **Het Kinderrechtencomité**

Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind in Genève controleert of de lidstaten hun verplichtingen van het IVRK ook nakomen. Lidstaten moeten iedere vijf jaar rapporteren over de kinderrechtensituatie in hun land. Het comité geeft aanbevelingen. Daarnaast brengt het comité General Comments uit om specifieke onderwerpen beter uit te leggen. Zie hierna onder rapportage.

2 **Het Kinderrechtenverdrag in (Caribisch) Nederland**

Het Kinderrechtenverdrag is voor Nederland op 8 maart 1995 in werking getreden. Vanaf die datum moet ons land de verplichtingen uit het verdrag nakomen voor alle kinderen onder de Nederlandse rechtsmacht. Dat betekent dat het verdrag ook rechtstreeks en volledig van toepassing is op kinderen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

Het Kinderrechtenverdrag gold ook al op de eilanden toen deze nog onderdeel waren van de Nederlandse Antillen. Sinds 2010 is Nederland verantwoordelijk voor het volledig realiseren van de rechten uit het verdrag in Caribisch Nederland.

Internationale verdragen worden getekend en onderhandeld door het Koninkrijk der Nederlanden, in overleg met de landen van het Koninkrijk. Daarna moeten de landen van het Koninkrijk de verdragen zelf (stilzwijgend of uitdrukkelijk) ratificeren. Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba hebben het Kinderrechtenverdrag geratificeerd op respectievelijk 8 maart 1995, 16 januari 1998 en 17 januari 2001.

Voor Curaçao en Sint Maarten, zelfstandige landen in het Koninkrijk sinds 2010, blijven de verdragen gelden die eerst voor de Nederlandse Antillen golden. De regeringen van Curaçao, Sint Maarten en Aruba zijn verantwoordelijk voor de implementatie van het Kinderrechtenverdrag in hun land.

Sinds 2010 horen de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba bij Nederland (zie uitgebreid hierover onder Het eiland). Daarom is de Nederlandse regering verantwoordelijk voor het naleven van de kinderrechten op deze drie eilanden.

Nederland heeft op drie verdragsartikelen een voorbehoud gemaakt. Vanaf maart 1995 moet Nederland zich houden aan de gemaakte afspraken. De Nederlandse overheid moet zorgen dat de nationale wet- en regelgeving en het beleid spoort met het verdrag. Daar waar dat niet zo is, moeten de nationale regels aangepast worden en intussen gelden de regels van het verdrag.

3 Rapportages over het Kinderrechtenverdrag

Om te controleren of landen zich houden aan de verplichtingen uit het Kinderrechtenverdrag moet hierover iedere vijf jaar gerapporteerd worden aan het Kinderrechtencomité.

3.1 Het Kinderrechtencomité

Elk land dat partij is bij het Kinderrechtenverdrag heeft de verplichting op zich genomen om aan het VN-Comité voor de Rechten van het Kind in Genève te laten weten 'welke maatregelen door hen genomen zijn die uitvoering geven aan de in het Verdrag erkende rechten en over de voortgang die is geboekt ten aanzien van het genot van die rechten'. Dit gebeurt met landenrapportages, die resulteren in aanbevelingen van het Kinderrechtencomité.

Het comité bestaat uit achttien onafhankelijke deskundigen op het gebied van kinderrechten. Het komt drie keer per jaar bij elkaar om alle ingediende rapportages te beoordelen.

Ook NGO's kunnen onafhankelijke rapporten over de kinderrechtsituatie in hun land indienen. Deze rapporten worden tijdens een aparte besloten zitting besproken, die drie maanden voor de regeringszitting plaatsvindt. Op basis hiervan maakt het comité een 'list of issues' met vragen die het comité nog voor de regeringszitting beantwoord wil zien. De zitting met de regering is openbaar. Op basis van deze zitting komt het comité met aanbevelingen: Concluding Observations.

3.2 Rapportages vanuit het Koninkrijk der Nederlanden

Nederland is sinds 1995 partij bij het Kinderrechtenverdrag. Twee jaar na de inwerking-treding heeft de Nederlandse regering zijn initiële rapportage ingediend bij het Kinderrechtencomité. Ook NGO's, zoals het Kinderrechtencollectief en het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten, dienden toen een eigen rapport in. Het comité heeft dit regeringsrapport in september 1999 besproken.

In april 2002 stuurde de Nederlandse regering haar tweede rapportage naar het comité. Aruba diende toen zijn eerste rapport in. Het Kinderrechtencollectief bracht opnieuw een eigen rapport in. Het comité besprak het regeringsrapport in januari 2004 en kwam met 57 aanbevelingen.

In 2007 rapporteerde de Nederlandse overheid voor de derde keer aan het Comité voor de Rechten van het Kind. Aruba bracht toen voor de tweede maal een rapport uit en het land de Nederlandse Antillen bracht zijn eerste rapportage aan het comité uit.

Het comité deed op 30 januari 2009 86 aanbevelingen aan Nederland, Aruba en de Nederlandse Antillen over de implementatie van kinderrechten in de drie landen.

In 2012 bracht de Nederlandse overheid haar vierde rapport uit. Ook het Kinderrechten-collectief kwam met een eigen NGO-rapport. Het laatste regeringsrapport moet nog besproken worden door het Kinderrechtencomité.

3.3 **Het comité over kinderen op de BES-eilanden**

Op 30 januari 2009 bracht het VN-Kinderrechtencomité zijn Concluding Observations uit over de kinderrechtsituatie in Nederland. Daarin sprak het comité zijn zorgen uit over de situatie op de eilanden en deed verschillende aanbevelingen om deze te verbeteren.

In de hoofdstukken over de verschillende onderwerpen vindt u terug waar de kinderrechtelijke zorgen van het comité zich met name op richten.

4 **Het Kinderrechtenverdrag als meetinstrument**

Het Kinderrechtenverdrag vormt de basis voor het onderzoek. Het onderzoek brengt de situatie in beeld van kinderen die op één van de drie eilanden Bonaire, Sint Eustatius, Saba opgroeien. Een dergelijk overzicht ontbrak. In het onderzoek is een zo compleet mogelijk beeld verkregen van de situatie van kinderen in Caribisch Nederland.

Vervolgens is gekeken in hoeverre deze situatie strookt met de eisen die het Kinderrechtenverdrag aan ons land stelt. Het IVRK dient als toetsingskader of meetinstrument. Om het gebruik van het verdrag als toetssteen goed te gebruiken zijn enkele opmerkingen van belang.

Allereerst biedt het IVRK minimumnormen. Nederland – als rijk land – mag meer doen en wordt daar ook toe aangemoedigd. Als er bepalingen zijn die gunstiger zijn voor kinderen, dan gaan die voor. Het Kinderrechtenverdrag heeft drie belangrijke functies. Natuurlijk is het een juridisch instrument. Daarnaast houdt het verdrag een pedagogische opdracht in zich. Belangrijk is dat het ook een heel degelijke basis biedt om jeugdbeleid op te bouwen. Dat blijkt ook uit het verdrag zelf dat in zeer vele bepalingen een boodschap aan de overheid geeft: 'The State Parties shall...' Op die wijze kan het Kinderrechtenverdrag gebruikt worden als meetinstrument voor de situatie van kinderen op de eilanden.

In een toelichting op het verdrag zegt het Comité voor de Rechten van het Kind dat de doelstelling van het verdrag en de bewoordingen van artikel 4 voorschrijven dat staten moeten zorgen voor wetgeving die in overeenstemming is met het Kinderrechtenverdrag. Bovendien moet deze wetgeving in de praktijk gebracht worden. De praktische verwezenlijking van bepaalde rechten kan met zich meebrengen dat voor bepaalde groepen kinderen speciale maatregelen getroffen moeten worden om bijvoorbeeld achterstanden weg te werken.¹

4.1 **Basisprincipes**

Zoals hierboven al is aangegeven, bevat het Kinderrechtenverdrag vier basisprincipes. Deze vormen het uitgangspunt bij het toetsen van een situatie van kinderen aan het IVRK. Het gaat om de artikelen 2, 3, 6 en 12 van het IVRK.

Om te bepalen hoe deze basisprincipes vertaald moeten worden naar de situatie van kinderen op de eilanden, volgt hieronder een korte toelichting per artikel.

---

¹ Committee on the Rights of the Child (2003). *General Comment no. 5, General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child*. CRC/GC/2003/5.

Non-discriminatie

Artikel 2

1. De Staten die partij zijn bij dit Verdrag, eerbiedigen en waarborgen de in het Verdrag beschreven rechten voor ieder kind onder hun rechtsbevoegdheid zonder discriminatie van welke aard ook, ongeacht ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of maatschappelijke afkomst, welstand, handicap, geboorte of andere omstandigheid van het kind of zijn of haar ouder of wettige voogd.
2. De Staten die partij zijn, nemen alle passende maatregelen om te waarborgen dat het kind wordt beschermd tegen alle vormen van discriminatie of bestraffing op grond van de omstandigheden of de activiteiten van, de meningen geuit door of de overtuigingen van de ouders, wettige voogden of familieleden van het kind.

De rechten in het verdrag gelden voor ieder kind. Discriminatie is verboden en er rust een plicht op de overheid om kinderen daartegen te beschermen. De overheid moet waken tegen bepalingen en voorzieningen in de Nederlandse wetgeving die discriminerend zijn.

Dit betekent dat alle rechten onverkort gelden voor kinderen op de Caribisch Nederlandse eilanden. Zij moeten gelijkwaardig behandeld worden als kinderen in Europees Nederland. Maatschappelijk aanvaarde normen gelden dus evenzeer voor kinderen op de eilanden.

Artikel 2 benadrukt dat de rechten voor alle kinderen gelden die onder de rechtsmacht van de overheid vallen. Ook als de overheid besluit om verdragsverplichtingen over te dragen aan lagere overheden, zoals gemeenten of openbare lichamen, dan blijft de rijksoverheid eindverantwoordelijk voor het waarborgen van de rechten van alle kinderen op haar grondgebied. Het Kinderrechtencomité heeft dit in een toelichting op het verdrag bevestigd.¹

Belang van kind

Artikel 3

1. Bij alle maatregelen betreffende kinderen, ongeacht of deze worden genomen door openbare of particuliere instellingen voor maatschappelijk welzijn of door rechterlijke instanties, bestuurlijke autoriteiten of wetgevende lichamen, vormen de belangen van het kind de eerste overweging.
2. De Staten die partij zijn, verbinden zich ertoe het kind te verzekeren van de bescherming en de zorg die nodig zijn voor zijn of haar welzijn, rekening houdend met de rechten en plichten van zijn of haar ouders, wettige voogden of anderen die wettelijk verantwoordelijk voor het kind zijn, en nemen hiertoe alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen.
3. De Staten die partij zijn, waarborgen dat de instellingen, diensten en voorzieningen die verantwoordelijk zijn voor de zorg voor of de bescherming van kinderen voldoen aan de door de bevoegde autoriteiten vastgestelde normen, met name ten aanzien van de veiligheid, de gezondheid, het aantal personeelsleden en hun geschiktheid, alsmede bevoegd toezicht.

Het belang van het kind moet de eerste overweging vormen bij alle maatregelen rondom het kind. Dit artikel wordt gezien als leidend beginsel voor alle overige bepalingen in het verdrag.

Kinderen moeten verzekerd zijn van bescherming en zorg, door ouders of door kinderscherming en jeugdzorg (lid 2).

Voorzieningen moeten genoeg en gekwalificeerd personeel hebben (lid 3). Dat geldt ook voor alle voorzieningen voor kinderen op de eilanden, zoals jeugdzorg, het onderwijs en gezondheidszorg.

¹ Committee on the Rights of the Child (2003). *General Comment no. 5, General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child*. CRC/GC/2003/5.

Het IVRK geeft geen nadere invulling van 'het belang van het kind'. Dat verschilt ook per kind en per situatie. Er bestaan echter wel degelijk ideeën over een concretere invulling van het belang van het kind. Al in 1989 noemden de psychologen en gedragstherapeuten Heiner en Bartels twaalf factoren voor een optimale ontwikkeling van het kind. In 2006 vertaalden Kalverboer en Zijlstra deze factoren in veertien ontwikkelingsvoorwaarden die gekoppeld worden aan het Kinderrechtenverdrag.¹ Als deze voorwaarden langdurig ontbreken, leidt dit tot ontwikkelingsschade bij het kind. Het gaat om de volgende veertien voorwaarden, waarbij een tot en met zeven betrekking hebben op het gezin, en acht tot en met veertien op de samenleving.

Belang van het kind – ontwikkelingsvoorwaarden:

1. Adequate verzorging: zorg voor gezondheid en fysiek welbevinden, bijvoorbeeld kleding, voeding, onderdak.
2. Een veilige fysieke directe omgeving: lichamelijke bescherming van het kind in het gezin, geen mishandeling, geen toxische invloeden, geen gevaarlijke woning.
3. Affectief klimaat: geborgenheid met steun en begrip van de ouders, passend bij het kind.
4. Ondersteunende opvoedingsstructuur: regelmaat, stimulering, controle, grenzen stellen, ruimte voor eigen initiatief, niet te veel of te weinig verantwoordelijkheid bij het kind leggen.
5. Adequaat voorbeeldgedrag van de ouder: het kind kan gedrag, optreden, normen en waarden van ouders overnemen.
6. Interesse: ouder toont belangstelling voor kind en zijn leefwereld.
7. Continuïteit in opvoeding en verzorging en toekomstperspectief: ouders bouwen een veilige hechtingsrelatie op met het kind, het basisvertrouwen wordt in stand gehouden door beschikbaarheid van de ouder.
8. Veilige fysieke, wijdere omgeving: veilige buurt en samenleving. Geen oorlog.
9. Respect: omgeving van het kind neemt behoeftes en gevoelens van het kind serieus.
10. Sociaal netwerk: het kind en het gezin hebben verschillende, beschikbare steunbronnen.
11. Educatie: het kind krijgt scholing en opleiding en kan zijn talenten ontplooiën.
12. Omgang met leeftijdsgenoten: het kind heeft omgang met andere kinderen in verschillende situaties, passend bij ontwikkelingsniveau van het kind.
13. Adequaat voorbeeldgedrag samenleving: het kind heeft contact met anderen van wie hij gedrag, waarden en normen kan overnemen.
14. Stabiliteit in levensomstandigheden, toekomstperspectief: veranderingen in het leven zijn aangekondigd en inzichtelijk. Identificatiefiguren en steunbronnen blijven bestaan. De samenleving biedt het kind toekomstperspectief.

Leven en ontwikkeling

Artikel 6

1. De Staten die partij zijn, erkennen dat ieder kind het inherente recht op leven heeft.
2. De Staten die partij zijn, waarborgen in de ruimst mogelijke mate de mogelijkheden tot overleven en de ontwikkeling van het kind.

Het artikel verplicht om de ontwikkeling van kinderen op de eilanden 'in de ruimst mogelijke mate' te waarborgen. In samenhang met het belang van het kind, artikel 3, betekent het dat de overheid er alles aan moet doen om te zorgen dat kinderen zich veilig en ongestoord kunnen ontwikkelen. Het naleven van andere verdragsbepalingen – zoals het recht op gezondheidszorg – draagt bij aan de verwezenlijking van dit recht.

Participatie

Artikel 12

1. De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind

¹ Kalverboer, M.E. & A.E. Zijlstra (2006). *Het belang van het kind in het Nederlandse recht: Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*. Amsterdam: SWP.

betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid.

2. Hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.

Kinderen hebben recht op vrije meningsuiting in zaken die hen betreffen. Kinderen die daartoe in staat zijn, moeten hun mening kunnen uiten en daar moet rekening mee worden gehouden.

Het artikel maakt heel duidelijk dat we niet óver kinderen moeten praten (als rechts-object) maar mét ze: kinderen zijn rechtssubject, drager van rechten. Kinderen kunnen mede inzicht geven in zaken die hen betreffen. Daarbij moet uitgegaan worden van hun belang (artikel 3).

Voor kinderen in Caribisch Nederland is ook dit een belangrijk artikel.

4.2 **Vertaling overige bepalingen naar kinderen op de eilanden**

Het Kinderrechtenverdrag bestrijkt de gehele leefwereld van kinderen. Voor het onderzoek is een indeling gemaakt in acht onderwerpen:

- Gezin en opvoeding
- Onderwijs
- Gezondheid
- Veiligheid
- Recreatie, spel en vrije tijd
- Participatie
- Wonen
- Financiën

Met de indeling in deze acht onderwerpen wordt de gehele leefwereld van kinderen bestreken. Elk denkbaar thema dat kinderen aangaat valt onder een van de acht onderwerpen. Een zeer vergelijkbare opzet om het Kinderrechtenverdrag als meetlat toe te passen werd ook gebruikt in eerder UNICEF-onderzoek.¹

In de conclusies bij de verschillende onderwerpen wordt steeds aangegeven wat het Kinderrechtenverdrag over het betreffende onderwerp bepaalt en welke artikelen relevant zijn. Ook wordt een beoordeling gegeven van de mate waarin wordt voldaan aan de minimumeisen die het verdrag stelt.

5 **College voor de Rechten van de Mens**

In maart 2013 bracht het College voor de Rechten van de Mens zijn advies 'Gelijke behandeling bij de toepassing van het Kinderrechtenverdrag in Caribisch Nederland' uit. Hierin gaat het college in op de vraag of – en zo ja onder welke voorwaarden – er onderscheid mag worden gemaakt tussen Caribisch Nederland en Europees Nederland bij de toepassing van de rechten uit het Kinderrechtenverdrag.

UNICEF vroeg het college in december 2012² om advies over de volgende drie vragen:

1. Wanneer is het maken van onderscheid in de behandeling van bewoners van één land, Nederland, te rechtvaardigen; wanneer kan gesproken worden van 'ongelijke gevallen' en hoe specifiek moet dat worden aangegeven?
2. Welke onderbouwing is vereist als de overheid stelt dat er sprake is van ongelijke gevallen en daarmee ongelijke behandeling rechtvaardigt?

¹ Kloosterboer, Karin (2009). *Kind in het Centrum, Kinderrechten in Asielzoekerscentra*. Den Haag: UNICEF Nederland, Stichting Kinderpostzegels Nederland, Centraal Orgaan opvang asielzoekers.

² UNICEF Nederland, Brief van 13 december 2012.

3. Het IVRK biedt minimumnormen voor de rechten van het kind. Mag de Nederlandse overheid onderscheid maken tussen kinderen die in Europees Nederland opgroeien en kinderen die in Caribisch Nederland opgroeien en daarmee art. 2 IVRK terzijde stellen? Zo ja, in welke specifieke situaties hoeft de Nederlandse overheid niet te voldoen aan haar verplichting om de minimeisen van het IVRK te waarborgen voor kinderen op de eilanden?

Het college constateert dat de vragen die UNICEF stelt ook in Caribisch Nederland leven. Het gaat in op de drie vragen en komt tot een helder advies en een checklist.¹ Een samenvatting van het advies vindt u als bijlage 4 bij dit rapport.

Het college stelt vast dat het essentiële minimumniveau van de rechten uit het Kinderrechtenverdrag zo snel mogelijk gewaarborgd moet worden in zowel Europees als Caribisch Nederland. Er mag wel gekozen worden voor afwijkende regelgeving en dus voor ongelijke behandeling, maar dan moet dit 'objectief gerechtvaardigd' kunnen worden én het mag niet afdoen aan de minimumnormen van het Kinderrechtenverdrag. Het college geeft in het advies uitleg over het toetsingskader dat daarvoor gebruikt moet worden.

Het advies maakt duidelijk dat de Nederlandse overheid zowel in Caribisch Nederland als in het Europese gedeelte naar een gelijkwaardig niveau van bescherming van kinderrechten moet toewerken. Het kan dan noodzakelijk – en soms zelfs beter – zijn om in het ene landsdeel een bepaald beleidsterrein anders te reguleren dan in het andere landsdeel. Realisatie van een kinderrecht op hetzelfde niveau betekent dus niet automatisch dat die realisatie in beide landsdelen precies hetzelfde dient te zijn vormgegeven.

---

¹ Zie www.mensenrechten.nl/publicaties.

KINDERRECHTEN OP BONAIRE

Inleiding

Dit deel van het rapport bevat de resultaten van het onderzoek op Bonaire.¹ De volgende acht onderwerpen komen achtereenvolgens aan bod:

- Gezin en opvoeding;
- Onderwijs;
- Gezondheid;
- Veiligheid;
- Recreatie, spel en vrije tijd;
- Participatie;
- Wonen;
- Financiën.

Steeds wordt eerst de huidige situatie geschetst. Daarna wordt de situatie vanuit drie invalshoeken beoordeeld:

- Wat vinden de kinderen en jongeren er zelf van?
- Wat vinden de deskundigen er van?
- Wat is er in de literatuur over bekend?

Het zo verkregen beeld wordt vervolgens getoetst aan het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind, dat voor elk van de leefgebieden minimumnormen formuleert.

Aan het einde van dit deel vindt u een algemene conclusie over de kinderrechtsituatie op Bonaire.

---

¹ In dezelfde periode onderzocht UNICEF de kinderrechtsituatie op zowel de andere twee eilanden in Caribisch Nederland, Sint Eustatius en Saba, als ook op de andere drie eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk: de zelfstandige landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Over deze onderzoeken is afzonderlijk gerapporteerd.

Gezin en opvoeding

Ouders zijn doorgaans de belangrijkste personen in het leven van een kind. Zij bepalen de samenstelling van het gezin en hoe de opvoeding vorm krijgt. Gezin en opvoeding staan daarmee aan de basis voor het leven en de ontwikkeling van kinderen.

Gelukkig zijn er veel kinderen die veilig, vrolijk en zonder grote problemen opgroeien. Echter, er zijn helaas ook veel kinderen die niet in dit soort gelukkige omstandigheden verkeren. Ze worden geconfronteerd met scheiding van de ouders, huiselijk geweld, financiële problemen of andere zaken waar ze als kind geen enkele invloed op hebben. Vaak hebben deze problemen ook hun weerslag op andere leefgebieden van kinderen. Als de thuisbasis niet veilig, stabiel, ondersteunend en gezond is, werkt dat door in het leven van kinderen. En omgekeerd is evenzeer het geval. Op het moment dat de financiële omstandigheden problematisch zijn, dan heeft dit gevolgen voor de gezins- en opvoedsituatie. Als de woonsituatie penibel is, dan vergroot dit de druk op gezinsrelaties.

Het onderwerp *Gezin en opvoeding* kan dan ook niet los worden gezien van de andere onderwerpen die in dit rapport aan bod komen.

In dit hoofdstuk wordt eerst een schets gegeven van de huidige situatie rond gezin en opvoeding. Daarna kunt u lezen wat de visie daarop is vanuit kinderen en jongeren, vanuit deskundigen en vanuit literatuuronderzoek. Het hoofdstuk sluit af met de eisen die het Kinderrechtenverdrag aan dit onderwerp stelt en een conclusie.

1 Huidige situatie

1.1 Gezinsituatie

Op Bonaire is er de afgelopen tijd veel gebeurd op het gebied van gezin en opvoeding. Hieronder vindt u een schets van ontwikkelingen tot begin 2013 en de huidige situatie.

1.2 Centra voor Jeugd en Gezin

In oktober 2011 is er een Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) geopend op Bonaire.¹ Op Bonaire is het CJG een stichting waarin vier organisaties zijn opgegaan: Sebiki, Bonairiaanse Jeugdzorg, Porta Habri en de jeugdgezondheidszorg van Fundashon Mariadal. Dit vormt een laagdrempelig inlooppunt naast het consultatiebureau waar men speelgoed kan lenen, informatie over cursussen kan krijgen en terecht kan voor persoonlijk advies. Het is gericht op ouders, burens, de jeugd zelf en professionals.²

1.3 Opvoedingsondersteuning

Op Bonaire kunnen ouders en professionals van bijvoorbeeld de kinderopvang, vrijetijdsorganisaties en naschoolse opvang bij het CJG terecht met vragen over opgroeien en opvoeden. Voor onderwijzers en leerkrachten is er een aparte route uitgestippeld via het Expertisecentrum Onderwijszorg (EOZ). Het CJG heeft regelmatig intern overleg waarin zaken worden besproken en waarin wordt bepaald of zichzelf hulp kunnen bieden met hun

¹ Beantwoording Kamervragen door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties n.a.v. brief over het bezoek aan o.a. Caribisch Nederland d.d. 1 september 2011. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2010-2011 32 500 IV nr. 49. *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind* (2012).

² *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind* (2012).

aanbod aan opvoedingsondersteuning. Als de problematiek te zwaar is, wordt de betreffende casus ingebracht in het casusoverleg (zie 1.4, Casusoverleg jeugdzorg).¹ Opvoedingsondersteuning kan ook in de vorm van ambulante hulpverlening worden georganiseerd (zie 1.5, Ambulante hulpverlening).

Het CJG op Bonaire heeft een Temateka (speeltheek) waar spellendozen geleend kunnen worden met verschillende thema's.²

Triple P is ingevoerd als basismethodiek. Triple P (Positive Parenting Program) is een aanpak voor opvoedingsondersteuning die in verschillende landen wordt toegepast. Deze methodiek gaat uit van positief opvoeden en kan zowel gebruikt worden bij opvoedingsadvies als bij hulpverlening bij ernstiger problemen. Er zijn inmiddels op de drie eilanden professionals vanuit verschillende beroepsgroepen in deze methodiek getraind, zoals onderwijs, hulpverlening, politie, kinderopvang en jeugdbescherming.³

Op Bonaire is in het najaar van 2012 een campagne positief opvoeden gestart. Het doel is om de bevolking ervan bewust te maken dat vragen over opvoeding heel normaal zijn, te laten weten waar je terecht kan als je vragen hebt en om ouders de basisprincipes van positief opvoeden mee te geven.⁴ Deze campagne hoort bij de methodiek van positief opvoeden van Triple P.⁵

Triple P bestaat uit vijf niveaus die op elkaar aansluiten en opbouwend zijn in intensiteit: niveau 1 is een publiekscampagne over opvoeding en ontwikkeling van kinderen, terwijl niveau 2 kan bestaan uit een lezing of persoonlijk advies voor ouders die zich hebben gemeld met een specifieke vraag. De hierop volgende niveaus zijn workshops en cursussen. Deze zijn gericht op het versterken van de opvoedingsvaardigheden van ouders, voor ouders van kinderen met beginnende, ernstige tot meervoudige gedragsproblemen, eventueel in combinatie met andere gezinsproblemen.

1.4 **Casusoverleg jeugdzorg**

Op Bonaire worden de casussen van kinderen en jongeren waarmee problemen zijn, besproken in een casusoverleg. Er zijn drie hoofdbronnen van waaruit casussen kunnen worden aangemeld voor bespreking in het overleg: vanuit onderwijs/EOZ, vanuit het CJG en vanuit de justitiële organisaties. Het casusoverleg is wekelijks en wordt voorgezeten door de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland. Daarnaast bestaat de vaste bezetting uit de secretaris van het casusoverleg, een gedragswetenschapper en, op afroep, een jeugdarts.

In het casusoverleg wordt besproken welke beschikbare zorg het beste aansluit bij de zorgvraag. Dit kan een vorm van opvoedingsondersteuning zijn, ambulante hulp, pleegzorg, plaatsing in een residentiële instelling of een combinatie van verschillende vormen van zorg. Daarnaast kan besloten worden dat er een onderzoek door de psycholoog of de kinder- en jeugdpsychiater nodig is. Die zorg wordt betaald door het Zorgverzekeringskantoor indien er een indicatie is afgegeven door een arts.

Ook kan het casusoverleg besluiten dat ze de casus aanmelden bij de Voogdijraad omdat de veiligheid van het kind in het geding is. Er kan dan wel alvast hulp worden geboden terwijl het onderzoek van de Voogdijraad loopt.

---

¹ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Samen zorgen voor de jeugd op Bonaire*. Informatiefolder.

² <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/6/centrum-voor-jeugd-en-gezin-sint-eustatius-introduceert-temateka.html> en informatie ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juli 2012.

³ *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind* (2012).

⁴ Informatie ontvangen d.m.v. een e-mail van Stan van Haaren, 20 december 2012.

⁵ *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind* (2012). Zie ook www.positiefopvoeden.nl.

In het overleg wordt bepaald wie de casemanager wordt van het gezin. De casemanager is het centrale aanspreekpunt voor de zorg aan het kind en het gezin. De manager houdt het overzicht en coördineert de zorg, als er sprake is van verschillende hulpverleners die zich met het gezin bezighouden. Het uitgangspunt hierbij is 'één gezin, één plan'. Als er een gezinsvoogd is toegewezen aan een kind, dan is per definitie de gezinsvoogd de casemanager.

Zodra besloten is dat er jeugdzorg nodig is, en de casemanager bekend is, wordt er een dossier aangemaakt in het Registratiesysteem JeugdlinQ. Personen die toegelaten zijn tot dit systeem kunnen, als ze de naam van de cliënt intoetsen, zien of deze persoon al een casemanager heeft en wie dat is. Zo wordt voorkomen dat verschillende hulpverleners los van elkaar een hulpverleningstraject starten.¹

Er is tevens een casuoverleg ingesteld voor jongeren die met het strafrecht in aanraking (dreigen) te komen. Er zijn dwarsverbanden gelegd tussen de civiele en strafrechtelijke ketens om de gehele jeugdketen sluitend te maken.²

1.5 **Ambulante hulpverlening**

Vanuit de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland wordt ambulante hulp geboden. Deze hulp vindt plaats in de thuissituatie. Het is gericht op het vergroten van de competenties van de ouders en hun netwerk zodat zij weer in staat zijn om op een positieve manier hun kind op te voeden. Ambulante hulpverleners werken met een hulpverleningsplan, meestal volgens de methodiek Triple P. Zij worden ondersteund door een gedragswetenschapper.³

Daarnaast is er het gezinsstimuleringsprogramma Opstap(-je), dat werkt met buurtmoeders. Opstap(-je) biedt via huisbezoeken een programma aan dat de communicatie tussen ouder en kind bevordert en de actieve stimulering van de ontwikkeling begeleidt. Opstap is voor kinderen van vier tot zes jaar en Opstapje voor peuters. In elke buurt werkt een buurtmoeder. De gezinnen worden geworven via school of verwijzing.

Op Bonaire waren er omstreeks juni 2012 zo'n 53 cliënten die ambulante hulpverlening ontvingen. In het eerste kwartaal zijn er 26 aanvragen voor ambulante hulpverlening en pleegzorgbegeleiding binnengekomen, waarvan er negentien in behandeling zijn genomen. De overige zaken zijn doorverwezen en één cliënt had geen interesse in hulpverlening.

1.6 **Ondertoezichtstelling (ots)**

Als er zorgen zijn over de veiligheid van een kind stelt de Voogdijraad een onderzoek in. De Voogdijraad rapporteert en adviseert naar aanleiding van het onderzoek aan de rechter over een kinderbeschermingsmaatregel. Als de rechter besluit dat de jeugdige onder toezicht wordt gesteld, dan krijgt deze een gezinsvoogd toegewezen. De gezinsvoogd deelt de opvoedingsverantwoordelijkheid met de ouders en bewaakt de veiligheid van het kind. Er wordt samen een plan van aanpak met doelen opgesteld waar de ouders samen met de gezinsvoogd aan werken.⁴

¹ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Samen zorgen voor de jeugd op Bonaire*. Informatiefolder.

² Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

³ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland*. Informatiefolder voor professionals.

⁴ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland*. Informatiefolder voor professionals.

In het eerste kwartaal van 2012 had de gezinsvoogdij op Bonaire 115 cliënten. Deze zaken zijn verdeeld over vier gezinsvoogden, wat iets meer dan 28 zaken per gezinsvoogd is.¹ Er zijn geen gevallen waarin het ouderlijk gezag is beëindigd. Wel zijn er langdurige ots-en. In het eerste kwartaal van 2012 zijn er vier nieuwe zaken aangemeld bij de Voogdijraad en in het begin van het tweede kwartaal kwamen er negen nieuwe zaken binnen.²

1.7 **Uithuisplaatsing**

Als kinderen tijdelijk of voor langere tijd niet thuis kunnen wonen, onderzoekt de jeugdzorg in eerste instantie de mogelijkheden om het kind in een pleeggezin te plaatsen. Dit kan een gezin zijn uit het eigen netwerk van het kind of een gezin uit het bestand van jeugdzorg. De ouders, pleegouders en het kind worden dan begeleid door een ambulante hulpverlener.

Op Bonaire zijn er 47 pleeggezinnen die de zorg hebben voor een pleegkind. Er worden pleegzorgavonden voor alle pleegouders georganiseerd en daarnaast bestaat er structurele pleegzorg en begeleiding op aanvraag. Voor iedere pleegouder is er een contactpersoon. Er waren tien gezinnen die pleegzorgbegeleiding ontvingen.³

Als plaatsing in een pleeggezin geen optie is, kunnen jongeren sinds eind 2010 geplaatst worden in Kas di Karko, een 24-uurs opvang voor jongens en meisjes van twaalf tot achttien jaar. Het huis heeft acht reguliere plaatsen en twee plaatsen voor crisisopvang.⁴

In het eerste kwartaal van 2012 zijn er negen verzoeken geweest voor nieuwe plaatsingen in Kas di Karko. Van deze negen verzoeken waren er omstreeks juni 2012 twee geplaatst. Van de overgebleven zeven, hadden vijf een indicatie van laag tot zeer laag IQ. Vanwege de teamsamenstelling kon er weinig gedaan worden voor deze kinderen. Met de FKPD (een organisatie die zich richt op verstandelijk gehandicapten) is overleg gevoerd en zij verwachten binnenkort een tehuis te kunnen openen voor jongeren. Op dit moment kunnen verstandelijk gehandicapten uitsluitend vanaf hun zeventiende jaar geplaatst worden in een 24-uurs voorziening.⁵

Daarnaast kunnen (zwangere) meisjes sinds april 2011 terecht in het tehuis Rosa di Sharon, dat wordt gesubsidieerd door VWS. Tot die tijd moesten meisjes naar Curaçao voor opvang. Het tehuis biedt opvang, begeleiding en scholing aan maximaal acht meisjes.

Op 1 juli 2012 is er een langverblijfhuis van Stichting Project geopend dat gesubsidieerd wordt door VWS. In dit huis kunnen acht jeugdigen met problematisch gedrag verblijven.⁶

1.8 **Tienermoeders**

Op Bonaire zijn relatief veel tienermoeders in vergelijking met Nederland. Het betreft doorgaans meisjes zonder baan en diploma, ook omdat sommige meisjes daar nog te jong voor zijn als ze moeder worden. Als een van de oorzaken voor het regelmatig voorkomen van tienerzwangerschappen, wordt het gebrek aan seksuele voorlichting genoemd. Daardoor zouden ook veel jongeren een geslachtsziekte hebben. Momenteel wordt er via scholen en organisaties geprobeerd om jongeren voor te lichten over seksualiteit.

¹ Later zijn er twee extra gezinsvoogden aangetrokken en heeft het Ministerie van Veiligheid en Justitie toegezegd de extra gezinsvoogden te bekostigen.

² Informatie ontvangen per e-mail van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juni en juli 2012.

³ Informatie ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juni en juli 2012.

⁴ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland*. Informatiefolder voor professionals en informatie per e-mail ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juli 2012.

⁵ Informatie per e-mail ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juni 2012.

⁶ Informatie per e-mail ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juli 2012.

Het Sentro Hubentut i Famia heeft een programma voor het begeleiden van tienermoeders in hun rol als moeder en jongere die werkt aan haar toekomstperspectief.

1.9 **Kindermishandeling en huiselijk geweld**

Op Bonaire wordt kindermishandeling gemeld bij de Voogdijraad, het CJG, Jeugdzorg of bij de politie.¹

Er is bewust voor gekozen om niet direct met een intensieve aanpak kindermishandeling te beginnen – zoals deze bekend is in Nederland – maar eerst de jeugdhulpverlening op te bouwen en ouders bewust te maken van een positieve manier van opvoeden.²

In juni 2012 en januari 2013 zijn er op de BES-eilanden met alle ketenpartners conferenties gehouden over het onderwerp kindermishandeling. Het Nederlands Jeugdinstituut leidde de conferenties in opdracht van Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland. Het doel van de conferenties was om het thema kindermishandeling op de agenda te krijgen. Kindermishandeling wordt als een urgent probleem gezien. Op basis van de uitkomsten van de eerste conferenties wordt een contourenplan gemaakt. Dit plan moet richting geven aan vervolgstappen om uiteindelijk te komen tot een sluitende aanpak kindermishandeling.³

Gebleken is dat het onderwerp gevoelig ligt omdat niet iedereen dezelfde definitie van kindermishandeling gebruikt. Daarnaast kent iedereen wel iemand in de kleine gemeenschap die mishandeld is of mishandeld heeft. Er is daardoor sprake van ingewikkelde loyaliteiten. Daarbij heerst een relatief harde opvoedingsstijl op de eilanden. Er is ook nog de gevoeligheid dat de conferentie gezien kan worden als weer een initiatief uit Nederland en mogelijk zelfs als een impliciete negatieve beoordeling.⁴

In de vierde rapportage van Nederland aan het Kinderrechtencomité is te lezen dat het bepalen van de infrastructuur kindermishandeling (meldingspunt en verwijzing en interventies) gepland staat voor de eerste helft van 2012. Publieksvoorlichting over kindermishandeling staat gepland voor 2013.

Momenteel wordt er gebouwd aan een infrastructuur door middel van kennisoverdracht en het opzetten van (samenwerkings)structuren. Op Bonaire zijn commissies samengesteld vanuit verschillende sectoren die de prioriteiten uit de werkconferenties verder uitwerken.⁵

Het tegengaan van huiselijk geweld valt onder de verantwoordelijkheid van het eilandbestuur (zie 1.7, Uithuisplaatsing). Er zijn geen blijf-van-mijn-lijfhuizen voor (volwassen) slachtoffers van huiselijk geweld. Het is onduidelijk of gebruikgemaakt kan worden van de faciliteiten op Curaçao.

Het aantal geregistreerde incidenten van huiselijk geweld op Bonaire bij het Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN) is in 2011 sterk toegenomen. In 2011 werden er 46 zaken geregistreerd, tegenover 25 incidenten van huiselijk geweld in 2010. Er wordt daarbij vermeld dat dit volgens woordvoerders van de politie en het OM het topje van de ijsberg is. Bij de registratie in het politiesysteem Actpol zijn wel verschillende kanttekeningen te plaatsen.⁶

¹ Informatie ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juli 2012.

² Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties inzake bezoek van de Koningin en notitie van Ortega-Martijn. Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2011-2012 3300IV Nr. 37. Bijlage 1: Reactie per beleidsterrein.

³ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/245/sint-eustatius-is-gastheer-van-de-eerste-conferentie-over-kindermishandeling.html> en <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/249/kindermishandeling:-niets-doen-is-geen-optie.html>. Geraadpleegd op 2 november 2012.

⁴ Informatie per e-mail ontvangen van Stan van Haaren, Nederlands Jeugdinstituut, 21 december 2012.

⁵ Ibid.

⁶ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

In het scholierenonderzoek *Communities that Care* dat in 2006 gehouden is onder jongeren van dertien tot en met achttien jaar, liet 5% van de jongeren op Bonaire weten weleens seksueel misbruikt te zijn.¹

In een afstudeeronderzoek in 2007 hebben 412 leerlingen tussen de elf en negentien jaar van de scholengemeenschap Bonaire een vragenlijst ingevuld over huiselijk geweld.

Van de leerlingen gaf 6,3% aan seksueel misbruikt te zijn door een familielid. Dit betrof in 42% van de gevallen betasting, in 38% van de gevallen gedwongen seksuele handelingen, in 19% van de gevallen aanranding en in 1% verkrachting. Het misbruik werd het vaakst gepleegd door (stief)vaders en ooms. In geen van de gerapporteerde gevallen heeft het slachtoffer aangifte gedaan.

De leerlingen werd gevraagd of zij weleens geslagen zijn door hun (stief)moeder of (stief)vader. Bijna de helft (48,8%) van de leerlingen is weleens geslagen door de (stief)moeder. Bij 11,8% van de leerlingen gebeurde dit één à twee keer in het afgelopen jaar, bij 3,5% meer dan vijf keer. Deze percentages waren iets lager voor wat betreft slaan door de (stief)vader. Van de leerlingen heeft 2,8% zelf weleens hun (stief)moeder geslagen, 6,5% heeft weleens de (stief)vader geslagen.

De leerlingen werd ook gevraagd of hun ouders elkaar weleens geslagen of bedreigd hebben. Van de leerlingen gaf 12,4% aan dat hun (stief)vader hun (stief)moeder weleens heeft geslagen. Bij 0,7% van de leerlingen gebeurde dit meer dan vijf keer in het afgelopen jaar, bij 3,4% van de leerlingen was dit één tot twee keer het geval. De percentages liggen iets lager voor wat betreft het slaan van de (stief)vader door de (stief)moeder.²

1.10 **Kinderopvang**

De verantwoordelijkheid voor de kinderopvang ligt bij het eilandbestuur. Er bestaat geen kinderopvangtoeslag voor ouders zoals dat in Europees Nederland bestaat. Kinderopvangorganisaties ontvangen soms wel subsidie van de openbare lichamen.³

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de kinderopvang, inclusief naschoolse opvang, voor kinderen van nul tot twaalf jaar. Voor naschoolse activiteiten zie het onderwerp Recreatie, spel en vrije tijd.

In een afstudeeronderzoek uit 2010 is gekeken naar de pedagogische kwaliteit van kinderopvang op de vijf eilanden van de Antillen, en zijn de uitkomsten vergeleken met een studie uit 2007. Daarbij is gebruikgemaakt van observaties in de kinderopvangcentra, vragenlijsten en interviews. Er is geconcludeerd dat de pedagogische kwaliteit vooruit is gegaan, maar nog onvoldoende is. Dit heeft onder meer te maken met de ruimte en inrichting, gebrek aan materiaal, het soort aangeboden activiteiten, grootte van de groepen, de interactie tussen de pedagogisch medewerker en de kinderen en het gebrek aan structurele inspectie. Geconcludeerd wordt dat het educatieve High/Scope-programma een positieve impact heeft, maar niet goed wordt uitgevoerd.⁴

Volgens de verkenning naar armoede in Caribisch Nederland gaat ongeveer de helft van de kinderen op Bonaire naar de kinderopvang. Er zijn zo'n zestien kinderopvangcentra op het eiland, waar ongeveer 450 kinderen naar toe gaan. Twee kinderopvangcentra worden gesubsidieerd en de rest draait op ouderbijdragen. De kosten voor de kinderopvang

¹ De Boer, S., Roorda, W., Jonkman, H., Van Aalst, M. (2006). *Scholierenonderzoek Communities that Care*. Nederlandse Antillen: DSP-Groep.

² Sealy, I. (2007). *Als muren konden praten. Aard, omvang en politieke aanpak van huiselijk geweld op Bonaire. Onderzoeksresultaten enquête gehouden op het Scholengemeenschap Bonaire*.

³ Twee van de zestien opvangcentra ontvangen subsidie, in de vorm van begrotingssteun. Informatie ontvangen per e-mail van Riet Sealy, 7-3-2013.

⁴ Meerdink, M.A., Schonenburg, L. (2010). *Pedagogical quality of daycare centers on the Netherlands Antilles. Current quality and comparison with quality measures of 2007*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

variëren per locatie en bedragen ongeveer 150 dollar per kind per maand voor vijf dagen per week.¹

Binnen het programma Sociaal Economische Initiatief (SEI) Bonaire loopt een project Kinderopvang Bonaire. Een van de doelstellingen van dit project is om bij minimaal vijf crèches de kwaliteit van de kinderopvang op het door het eilandbestuur beoogde niveau te brengen.²

Vanuit het CJG op Bonaire wordt de cursus Kaleidoscoop aangeboden.³ Kaleidoscoop is een educatieve methode voor jonge kinderen van nul tot zes jaar die onder andere op kinderdagverblijven en peuterspeelzalen wordt toegepast. Kaleidoscoop is een vertaling en bewerking van het Amerikaanse High/Scope-programma.⁴

1.11 **Wetgeving**

Uiteraard is het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind volledig van toepassing op de kinderen van Bonaire.

De Wet op de Jeugdzorg is niet van toepassing in Caribisch Nederland. Er is voor gekozen om het jeugdbeleid in Caribisch Nederland eerst verder te ontwikkelen en dan pas wetgeving voor Caribisch Nederland te maken. In de Wet op de Jeugdzorg is de mogelijkheid opgenomen om een specifieke Algemene Maatregel van Bestuur (AMVB) te maken voor de jeugdzorg in Caribisch Nederland. De ontwikkelde aanpak voor het jeugdbeleid zal dan juridisch verankerd worden via een AMVB tegelijk met aanpassingen in de regelgeving voor de jeugdbescherming. Er zijn wel bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek van kracht op de jeugdbescherming. Ook zijn er twee verordeningen overgenomen van het land Nederlandse Antillen die regelen dat er een voogdijraad en gezinsvoogdij is.⁵

Volgens het Antilliaanse Burgerlijk Wetboek (artikel 247) omvat het ouderlijk gezag de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden. Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van het kind én het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. In het Wetboek van Strafrecht BES staan bepalingen over mishandeling en seksueel geweld. Mishandeling wordt gezien als opzettelijke benadeling der gezondheid (artikel 313). Lijfstraffen op scholen, in de thuissituatie en in jeugdinstellingen zijn echter niet expliciet verboden.

Wat betreft huiselijk geweld is de Wet tijdelijk huisverbod (nog) niet van toepassing in Caribisch Nederland. Een slachtoffer van huiselijk geweld kan de civiele rechter wel verzoeken de pleger een contactverbod op te leggen.⁶

Bonaire kent een eilandsverordening voor de kinderopvang. Hierin is geregeld dat in een eilandsbesluit kwaliteitsvoorschriften worden gegeven voor de kinderopvang. In de eilandsverordening van Bonaire worden eisen gesteld aan de veiligheid, de hygiëne, de voeding, de groepsgrootte, het pedagogisch werken, het aantal leiders in relatie tot het aantal kinderen en de ruimte.

¹ Drewes, Marga (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

² Beantwoording vragen van de leden Hachchi en Koşer Kaya (beiden D66) aan de ministers van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid over de kinderopvang op de BES-eilanden. Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2010-2011 nr. 3435.

³ Informatie ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juni 2012.

⁴ <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=110145>. Geraadpleegd op 4 november 2012.

⁵ Beantwoording Kamervragen door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties n.a.v. brief over het bezoek aan o.a. Caribisch Nederland d.d.1 september 2011. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2010-2011 32 500 IV nr. 49. Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind (2012).

⁶ Antwoord van het Koninkrijk der Nederlanden op het verzoek van het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen in zijn slotcommentaar (CEDAW/C/NLD/CO/5, paragraaf 52) om binnen twee jaar informatie te verstrekken over de stappen die genomen zijn om de in de paragrafen 27 en 29 vervatte aanbevelingen te implementeren.

Om in Caribisch Nederland de bepalingen ten aanzien van interlandelijke adoptie die in Nederland gelden ook van toepassing te laten zijn, is een Regeling opgenomen ter toevoeging van titel 12a aan het Burgerlijk Wetboek BES. Met deze toevoeging zijn taken en verantwoordelijkheden toegewezen aan het Ministerie van Justitie. De voor het Europese deel van Nederland geldende Wet opnemingswet buitenlandse kinderen ter adoptie is ten dele van toepassing op Bonaire.¹

1.12 **Beleid en activiteiten**

De kwartiermaker Jeugd en Gezin, professionals en diensten van het eiland en professionals uit de Nederlandse jeugdzorg hebben per eiland een plan gemaakt voor preventieve jeugdvoorzieningen, jeugdzorg en jeugdbescherming.

Het preventieve deel bestaat uit het opzetten van een Centrum voor Jeugd en Gezin waarin jeugdgezondheidszorg en de informatie en adviesfunctie in samenhang worden aangeboden. Daarnaast richt het preventieve deel van het plan zich op het creëren van mogelijkheden voor positieve vrijetijdsbesteding voor jongeren.

Het curatieve deel van het plan bestaat uit het opzetten van de jeugdzorg en het versterken van de gezinsvoogdij en de voogdijraad. Als basismethodiek voor alle jeugdwerkers is Triple P gekozen.²

In het masterplan onderwijshuisvesting is de kinderopvang meegenomen. Het Ministerie van OCW heeft in het plan de verantwoordelijkheid op zich genomen voor het achterstallig onderhoud van de huisvesting van de kinderopvang.³ Later heeft OCW de kinderopvang weer geschrapt uit de plannen van buurtscholen.⁴

Activiteiten

- In 2011 is een Centrum voor Jeugd en Gezin geopend.
- Er zijn jeugdhulpverleners en gedragswetenschappers aangesteld.
- Het tehuis Kas di Karko is geopend en er is subsidie verstrekt aan het tehuis Rosa di Sharon en het tehuis van Stichting Project.
- Er is een casuoverleg jeugdzorg ingevoerd.
- Jeugdhulpverleners, maar ook leerkrachten en andere bij jeugd betrokken professionals zijn getraind in Triple P (Positive Parenting Program).
- Eind 2012 is een campagne positief opvoeden gestart.
- Het ICT-systeem JeugdlinQ is ingevoerd in de CJG, de jeugdzorg de gezinsvoogdij en de jeugdgezondheidszorg.
- In juni 2012 en januari 2013 hebben conferenties plaatsgevonden over kindermishandeling.

1.13 **Organisaties en verantwoordelijkheden**

Ministerie van VWS

Het Ministerie van VWS is verantwoordelijk voor het beleid op het terrein van jeugdzorg.

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Het Ministerie van Veiligheid en Justitie is verantwoordelijk voor beleid op het terrein van jeugdbescherming en huiselijk geweld, inclusief de gezinsvoogdij. Gezien de kleinschaligheid van Bonaire is ervoor gekozen om de uitvoering van de gezinsvoogdij neer te leggen bij Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland/VWS.⁵

¹ *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind* (2012).

² Drewes, Marga (2010). *Gezond en veilig opgroeien in Caribisch Nederland (Bonaire, St. Eustatius en Saba). Een schets van de stand van zaken op het gebied van de jeugd: opgroeien en opvoeden in Caribisch Nederland d.d. 1 januari 2011.*

³ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Bijlage 3: beleidsvelden. Pagina 175.

⁴ Informatie per e-mail ontvangen van Riet Sealy, 7 maart 2013.

⁵ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/234/jeugdbeleid+in+caribisch+nederland.html>. Geraadpleegd op 26 juni 2012.

Dienst Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland

Onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van VWS biedt de Dienst Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland ambulante jeugdzorg, pleegzorg, residentiële zorg en gezinsvoogdij voor ouders en kinderen met opvoed- en opgroei problemen. Op Bonaire zijn er drie units: ambulante jeugdzorg en pleegzorg, residentiële voorziening (Kas di Karko) en de gezinsvoogdij. Op Saba en Sint Eustatius is elk één unit, namelijk het Centrum voor Jeugd en Gezin die ook preventieve jeugdzorg en gezinsvoogdij biedt.¹

Eilandbestuur

Het eilandbestuur is verantwoordelijk voor de uitvoering van de preventieve jeugdzorg, de jeugdgezondheidszorg, het tegengaan van huiselijk geweld, de kinderopvang en de naschoolse opvang.²

Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG)

Het CJG biedt informatie, advies en opvoedingsondersteuning voor ouders en professionals. Op Bonaire is het CJG een stichting waarin vier organisaties zijn opgegaan: Sebiki, Bonairiaanse Jeugdzorg, Porta Habri en de jeugdgezondheidszorg van Fundashon Mariadal.³

Voogdijraad

De Voogdijraad valt onder de Rijksdienst en is verantwoordelijk voor het doen van onderzoek met betrekking tot voogdij en ouderlijk gezag, adoptie, omgangsregelingen, ontkenning van ouderschap en (vermoedens van) kindermishandeling. De Voogdijraad heeft ook diverse taken met betrekking tot kinderalimentatie: zij int en betaalt maandelijks de alimentatie, helpt bij het indienen van een alimentatieverzoek bij het gerecht en bemiddelt, legt beslag of voert wettelijk bepaalde dwangmaatregelen uit om te zorgen dat de alimentatie wordt betaald.⁴

Tehuis Kas di Karko

Kas di Karko is een 24-uurs opvang van Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland voor jongens en meisjes van twaalf tot achttien jaar die niet thuis kunnen wonen. Het heeft plaats voor acht jongeren in de normale opvang en twee in de crisisopvang.⁵

Fundashon Rosa di Sharon

Fundashon Rosa di Sharon is een tehuis voor meisjes dat wordt gesubsidieerd door het Ministerie van VWS.

Tehuis van Stichting Project

In dit tehuis kunnen acht jeugdigen met problematisch gedrag verblijven. Het tehuis ontvangt subsidie van het Ministerie van VWS.

Kinderopvangorganisaties

De kinderopvangorganisaties zijn verantwoordelijk voor kinderopvang inclusief naschoolse opvang, voor kinderen van nul tot twaalf jaar.

¹ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland*. Informatiefolder voor professionals.

² IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Bijlage 3: beleidsvelden.

³ *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind* (2012) en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Beantwoording Kamervragen n.a.v. brief over het bezoek aan o.a. Caribisch Nederland d.d.1 september 2011.

⁴ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/188/voogdijraad.html>. Geraadpleegd op 6 november 2012.

⁵ Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland*. Informatiefolder voor professionals en informatie per e-mail ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juli 2012.

2 Kinderen over gezin en opvoeding

Van de geïnterviewde kinderen zijn de meesten tevreden over de manier waarop ze worden opgevoed en hoe hun ouders met ze omgaan. Ze houden van hun ouder(s) en vinden deze meestal niet streng of alleen als dat nodig is. De kinderen vinden dat ze voldoende vrijheid krijgen en zijn tevreden dat ze (meestal) om mogen gaan met de vrienden die ze zelf kiezen. Sommige kinderen vertellen dat ze vrij weinig met hun ouders praten en ook apart eten, maar dat ze dat prima vinden.¹

'Mijn opvoeding vind ik helemaal niet streng. Mijn moeder is heel lief voor ons allemaal. Ze vindt het wel heel belangrijk dat we onze school afmaken. Ik vind het heel jammer dat mijn moeder zo vaak weg is, want het voelt veel beter als ze gewoon thuis is. Tussen de middag als mijn moeder me ophaalt van school, gaan we naar huis om samen te eten. Dat vind ik heel fijn!' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

'Als ik spijbel, zegt mijn moeder dat ik zulke dingen niet moet doen en dan klaar. Mijn moeder is niet streng. Ze trekt soms wel mijn aandacht erbij. Dat vind ik wel goed. We hebben helemaal geen problemen met elkaar. We gaan goed met elkaar om.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

De gezinnen waarin de geïnterviewde kinderen opgroeien, zijn zeer divers samengesteld. Relatief weinig kinderen groeien op in een 'standaard' gezin met de biologische vader en moeder. Vaak ontbreekt de vader en soms is daar een stiefvader voor in de plaats gekomen. In sommige gevallen levert dat spanningen op.

Veel kinderen hebben broers en zussen van verschillende ouders. Soms wonen, werken of studeren die elders. Bij sommige kinderen wonen opa en oma in huis of zij zijn zelfs de opvoeder. Veel kinderen maken er melding van dat 'iedereen op het eiland familie van elkaar' is. En bij veel gezinnen zijn de familieleden afkomstig van verschillende delen van de wereld.²

Het contact met de biologische vader is voor veel kinderen een punt van zorg. Soms omdat de moeder niet wil dat er contact is, soms omdat de vader buiten beeld is (en elders woont), of omdat er om onduidelijke redenen geen contact is.³

'Mijn moeder is over het algemeen niet streng. Het enige waar mijn moeder en ik wel problemen over hebben, is dat ik mijn vader wil zien en met hem wil praten. Dit wil mijn moeder eigenlijk helemaal niet. Zij heeft zelf geen contact met mijn vader en soms lijkt het alsof ze mij voor zichzelf wil houden, omdat ze me al een hele tijd heeft moeten missen toen ik bij mijn tante woonde.' (meisje, 15 jaar, Bonaire)

Sommige kinderen konden (de eerste jaren van hun leven) niet opgroeien bij hun moeder. Hun moeders waren zelf nog tieners en konden niet voor hun kinderen zorgen. Tienermoederschap wordt als probleem genoemd omdat het verhoudingsgewijs vaak voorkomt en omdat kinderen vinden dat er weinig gebeurt om het te voorkomen.⁴

Het grootste probleem is dat jonge meisjes zonder baan en diploma kinderen krijgen. Dit komt vooral door het gebrek aan seksuele voorlichting.' (meisje, 15 jaar, Bonaire)

Een enkel kind heeft geen of weinig contact met de moeder. Ze woont ergens anders of kan niet voor haar kind zorgen.⁵

¹ Zie citaten 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 121.

² Zie citaten 151, 153, 155, 156, 157, 158, 159.

³ Zie citaten 122, 123.

⁴ Zie citaten 169, 170, 205.

⁵ Zie citaat 154.

'Dat mijn moeder naar Curaçao is verhuisd, heb ik haar nooit kwalijk genomen. Ondanks dat ik erg verdrietig was, wist ik dat het voor ons allemaal beter was als mijn ouders niet bij elkaar in de buurt waren.' (meisje, 17 jaar, Bonaire)

Er zijn kinderen die zich beklagen over de afwezigheid van hun opvoeder(s) en over een gebrek aan aandacht van hun ouder(s).¹

'Ik vind dat kinderen en jongeren te weinig aandacht krijgen. Ouders zouden moeten leren dat ze hun kinderen meer aandacht moeten geven.' (meisje, 17 jaar, Bonaire)

En er zijn kinderen van wie de ouders zo afwezig zijn, fysiek en/of psychisch, dat sprake lijkt van verwaarlozing. Deze kinderen geven aan dat ze het zelf maar moeten uitzoeken en zelf moeten zorgen dat ze ergens aandacht en eten krijgen. Dat kan komen doordat de ouders te druk zijn met hun eigen problemen, of omdat ze heel hard moeten werken of door andere oorzaken.²

'Mijn moeder kookt niet. Ze laat geld voor me achter. Elke dag. Dan haal ik iets te eten. Soms bewaar ik het geld en dan kijk ik of er thuis iets te eten is. Beschuitjes of cornflakes bijvoorbeeld. Mijn favoriete eten is bonensoep.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

Geweld in de opvoeding is een vaker genoemd punt. Zowel tussen ouders onderling als in de relatie tussen ouder(s) en kind. Opvallend is dat veel kinderen slaan beschouwen als iets dat bij het opvoeden hoort en wat ze al dan niet zelf 'verdiend' hebben.³

'Mijn twee jongere zusjes hebben niet dezelfde vader als ik. Hun vader sloeg mij heel vaak en behandelde mijn moeder heel slecht. In het begin durfde ik niks te doen, maar na een tijdje ben ik naar mijn tante gegaan en heb ik haar alles verteld. Zij heeft toen de politie gebeld en die heeft met hem gesproken. Dat hielp helaas niet. Mijn zusje van tien jaar is zijn lievelingskind en mijn jongste zusje en ik zijn dat helemaal niet dus wij werden altijd geslagen en zij niet. Dat bleef maar doorgaan en uiteindelijk accepteerde ik het niet meer. Ik weet niet meer hoe oud ik was, maar ik heb toen op een avond de politie gebeld en ze verteld wat er allemaal aan de hand was. Zij zijn toen gekomen en hebben hem meegenomen. Hij heeft drie dagen vastgezet en toen hebben ze hem weer vrijgelaten maar hij mocht niet meer bij ons komen. Ik vond het niet fijn dat hij zo snel weer vrij was, maar in ieder geval mocht hij niet meer bij ons wonen. Tot op de dag van vandaag probeert hij mijn zusje van tien jaar van mijn moeder af te pakken.' (meisje, 15 jaar, Bonaire)

Met problemen gaan kinderen vaak naar hun moeder, een ander familielid of naar een leraar op school. Er zijn echter ook veel kinderen die aangeven dat ze hun problemen niet met iemand willen delen, mede omdat dan 'het hele eiland het weet'.⁴

'Als ik een probleem heb of ergens mee zit, ga ik meestal naar mijn moeder. Mijn moeder luistert naar me en probeert mij te helpen het probleem op te lossen. Ik kan ook met problemen naar de leraren bij Forma. Die zijn ook heel aardig en helpen me dan een probleem op te lossen. Maar meestal ga ik eerst met alle problemen naar mijn moeder en verder vertellen we het tegen niemand.' (meisje, 16 jaar, Bonaire)

Sommige kinderen die bij een organisatie hulp zoeken voor problemen thuis, hebben het gevoel dat ze niet meteen worden gehoord of geholpen.⁵

¹ Zie citaat 38.

² Zie citaat 37.

³ Zie citaten 69, 70, 71.

⁴ Zie citaten 209, 210

⁵ Zie citaat 229.

'Toen ik problemen had in mijn woonsituatie en ik naar de Voogdijraad ging om aan te geven dat het slecht ging en dat ik ergens anders moest wonen om ergere problemen te voorkomen, waren ze niet direct bereid om me te helpen. Het is dat ik bleef aanhouden omdat ik wist dat als ik zou blijven wonen waar ik op dat moment woonde het mis zou gaan, maar anders denk ik niet dat ze me zo snel zouden hebben geholpen.' (meisje, 17 jaar, Bonaire)

Kinderen die te grote problemen thuis hadden en nu in een opvanghuis wonen, vertellen dat ze daar tot rust kunnen komen. Bovendien krijgen ze daar de aandacht waar ze zo'n behoefte aan hebben en de juiste voeding die ze nodig hebben. Ze ervaren het regime met veel ritme en regelmaat wel als streng, maar ook als goed voor ze.¹

'Op zaterdag ga ik altijd naar huis. Dan klets ik met mijn moeder en met mijn broers. Ik zie ze niet veel en zaterdag is mijn dag, dus moet ik het ervan nemen en ervan genieten. Ik ga samen met mijn moeder op pad en langs andere familie om te groeten.' (meisje, 16 jaar, Bonaire)

Bijna alle kinderen hebben een taak in het huishouden. Ze moeten thuis klusjes doen, zoals vegen, opruimen, afwassen en koken.²

3 Jongeren over gezin en opvoeding

De geïnterviewde jongeren signaleren dat er op Bonaire veel kinderen zijn die onvoldoende aandacht krijgen van hun ouders. De (alleenstaande) ouder is de hele dag aan het werk en is daarna te moe om het kind positieve aandacht te kunnen geven. Kinderen hebben daardoor veel tijd met elkaar, zonder ouderlijk toezicht.

Volgens de jongeren worden veel kinderen thuis nauwelijks gestimuleerd. Ze worden niet ondersteund bij hun school en evenmin bij het nadenken over hun toekomst.³

'Ik zie op Bonaire dat veel kinderen niet genoeg aandacht krijgen van hun ouders. Misschien werken ouders de hele dag en komen thuis, maken eten voor je en gaan dan weer uit. De kinderen blijven thuis en kijken tv.' (jongere)

Jongeren vertellen dat er bij de ouders op de eilanden 'opvoedingsverlegenheid' is. In de cultuur van de eilanden vinden ouders het moeilijk om goed met hun kinderen te praten en zeker als het over gevoelige onderwerpen gaat, zoals seks. Er is weinig aansluiting tussen de belevingswereld en opvattingen van de ouders en die van hun kinderen.⁴

'Ik denk dat vanwege de cultuur die we hebben op de eilanden, de ouders niet goed weten hoe ze seksuele voorlichting moeten geven aan hun kinderen.' (jongere)

Op de eilanden komen tienerzwangerschappen regelmatig voor. De jongeren zien daarvoor verschillende oorzaken. Een daarvan is dat ouders niet met hun kinderen over seks en gevoelens praten en geen seksuele voorlichting geven. Als andere oorzaak noemen zij het gebrek aan aandacht van ouders voor kinderen. Meisjes zoeken vervangende aandacht bij jongens. Als derde oorzaak noemen ze het kopieergedrag van meisjes onderling. Als je een schattige baby hebt, krijg je aandacht en dat wil ieder meisje wel.

Ook armoede wordt als oorzaak genoemd voor de vele tienerzwangerschappen. Vriendjes beloven spullen in ruil voor seks.

---

¹ Zie citaten 230, 231, 232.

² Zie citaat 6.

³ Zie citaten 53, 54, 75.

⁴ Zie citaten 11, 12.

Ten slotte spelen religie en spiritualiteit een rol als het gaat om tienerzwangerschappen. Het uitdelen van condooms of vrijelijk praten over seks wordt volgens de jongeren streng afgekeurd door de kerk.¹

'Op alle eilanden komen tienerzwangerschappen regelmatig voor.' (jongere)

Jongeren constateren dat geweld in de opvoeding en tussen ouders onderling gebruikelijk is op de eilanden. Daarbij wordt zelfs de riem gebruikt. De jongeren constateren ook dat geweld in het gezin verborgen blijft achter de voordeur.

Sommige jongeren vinden slaan van kinderen als opvoedmiddel zo normaal, dat ze het niet afkeuren. Ze beschouwen het als 'onschuldige correctieve handeling' en 'onderdeel van de cultuur'. Wel zien ze een duidelijk verband tussen de opvoedstijl van de elkaar opvolgende generaties: kinderen nemen het gedrag van hun ouders over.²

'Het komt voor dat een kind door haar moeder geslagen wordt iedere keer als zij een geluid maakt. Je slaat met een riem, dat is hier gebruikelijk. Als een vader uit z'n dak gaat, pakt hij zijn riem en slaat hij alle kinderen.' (jongere)

De jongeren betreuren het dat er geen centraal meldpunt is voor misbruik of mishandeling, zoals in Nederland. Ook vinden zij dat er nog weinig instanties zijn waar kinderen anoniem terecht kunnen en die aansluiten op de eilandcultuur en -situatie.³

4 Deskundigen over gezin en opvoeding

Volgens de geraadpleegde deskundigen staat de opvoeding van veel kinderen op Bonaire ernstig onder druk. Deskundigen maken zich grote zorgen over de opvoedsituatie van kinderen op het eiland. Daarvoor dragen zij verschillende oorzaken aan die in meerdere of mindere mate maken dat kinderen zich thuis niet veilig (kunnen) voelen, zich niet optimaal kunnen ontwikkelen of zelfs geschaad worden in hun ontwikkeling.

De deskundigen geven aan dat er zeer weinig data beschikbaar zijn over de opvoedsituatie van kinderen op Bonaire. Zo is onbekend hoeveel kinderen bij een of beide ouders⁴ opgroeien, hoeveel kinderen kampen met gedragsproblemen of problemen thuis hebben. Daarnaast is een compleet beeld van kindermishandeling niet te krijgen. Desalniettemin zijn de deskundigen zeer eensgezind in hun oordeel over de opvoedsituatie.

Veel van de problemen die de deskundigen noemen, hangen nauw met elkaar samen en versterken elkaar. Ondanks alles wat gedaan wordt om de situatie te verbeteren, is deze nog steeds zorgelijk. De deskundigen geven aan dat de problemen zeer hardnekkig zijn, onderdeel uitmaken van de cultuur en steeds worden overgedragen van generatie op generatie.

Hieronder volgen de belangrijkste genoemde knelpunten.

4.1 Geweld in de opvoeding

Bijna alle geïnterviewde deskundigen zijn het erover eens dat veel kinderen op Bonaire opgroeien in een gewelddadige omgeving waar sprake is van een autoritaire opvoedstijl. Met de meeste kinderen op het eiland gaat het goed maar sommige kinderen worden thuis regelmatig geslagen, ze worden seksueel misbruikt, er wordt tegen ze geschreeuwd, ze worden vernederd. Ook tussen ouders onderling is sprake van geweld waar kinderen

¹ Zie citaten 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 205, 206, 207.

² Zie citaten 72, 73, 74, 75, 76.

³ Zie citaten 77, 78, 234.

⁴ Er wordt, met het oog op de leesbaarheid, steeds over ouders gesproken. Hieronder worden ook alleenstaande ouders begrepen of andere opvoeders.

getuige van of betrokken bij zijn. Al deze vormen van geweld zijn te kenmerken als verwaarlozing of kindermishandeling. De ramingen over het aantal 'ernstige probleemgezinnen' waar geweld wordt gebruikt, lopen uiteen. Zo wordt een aantal van 300 ernstige probleemgezinnen met geweld genoemd, naast 300 gezinnen met schuldenproblematiek.¹

Er zijn verschillende omstandigheden die de kans op kindermishandeling vergroten: armoede, verschillende banen, gewoonte van opvoeden met harde hand, voorbeeldgedrag van ouders, jonge ouders, stagnerende identiteitsontwikkeling.

In veel gezinnen heerst een harde opvoedstijl (zie 4.4, Opvoedstijl). Daar hoort een corrigerende tik bij en in sommige gezinnen wordt ook de riem en gesp nog veelvuldig gebruikt bij de disciplineren van kinderen.

Vaak gaat de mishandeling gepaard met verwaarlozing (zie 4.2, Gebrek aan aandacht en verwaarlozing). Ook op school worden kinderen geconfronteerd met geweld (zie bij Onderwijs). De aanpak van kindermishandeling is vaak nog erg moeilijk, zo constateren deskundigen.

'Onze hulpverlener komt er aan en ziet een jongetje van vier jaar met een afdruk van een hand nog in zijn gezicht, zo hard is hij geslagen. Door de vriend van de moeder. Ze heeft er een foto van gemaakt, gezegd dit kan niet en is naar de Voogdijraad gegaan voor onderzoek. Ze wilde ook aangifte doen bij de politie. Duurde eindeloos en onderzoek is niets uitgekomen... Dat gebeurt vaker.' (deskundige)

De problemen die kinderen ondervinden als gevolg van geweld in de opvoeding zijn divers. Deskundigen koppelen bijvoorbeeld gedragsproblemen, crimineel gedrag en tienerzwangerschappen rechtstreeks aan de opvoedsituatie.²

'Op de eilanden zijn er veel omstandigheden die de kans op kindermishandeling vergroten, zoals armoede, verschillende banen, gewoonte van hard opvoeden, voorbeeldgedrag van ouders, jonge ouders. Deze omstandigheden legitimeren kindermishandeling niet, maar maken wel duidelijk dat het risico van kindermishandeling toeneemt.' (deskundige)

4.2 **Gebrek aan aandacht en verwaarlozing**

Als groot probleem wordt door vrijwel alle deskundigen genoemd dat kinderen op Bonaire onvoldoende aandacht krijgen. Kinderen worden vaak aan hun lot overgelaten. Ze moeten zichzelf vermaken, voeden en opvoeden. Soms gaat dat zo ver dat gesproken kan worden van lichamelijke en/of emotionele verwaarlozing. Verwaarlozing is een vorm van kindermishandeling.

De redenen waarom kinderen te weinig aandacht van hun ouders krijgen, zijn divers en vaak gaat het om een combinatie van factoren. Meestal is het geen kwestie van onwil, maar eerder van onkunde, problemen en schaamte om hulp te vragen of een gebrek aan tijd. (Alleenstaande) ouders hebben soms verschillende banen en moeten meer dan fulltime werken om het hoofd financieel boven water te houden. Ze komen laat thuis en hebben dan geen tijd of energie meer voor de opvoeding. Het kind is ook tot die tijd op zichzelf aangewezen, zeker als er geen andere volwassenen in de buurt zijn – zoals een opa of oma of een ander vangnet. Kinderen staan er dus net als hun ouders alleen voor.

Door de beperkte aandacht die ouders aan hun kinderen schenken, weten veel ouders niet wat er bij hun kinderen speelt. Er wordt weinig positieve structuur gegeven aan

¹ Kindermishandeling: elke vorm van voor de minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen, ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.

² Zie citaten 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118.

kinderen, er worden weinig grenzen gesteld en de signalen die kinderen wél krijgen van hun ouders gaan veelal gepaard met macht en geweld (zie 4.1, Geweld in de opvoeding).

Kinderen die te weinig aandacht krijgen of zelfs worden verwaarloosd, komen op allerlei manieren in de problemen of zij krijgen gedragsproblemen. Soms omdat ze honger hebben, omdat ze aandacht zoeken bij andere mensen of om andere redenen. De situatie van sommige kinderen is dermate schrijnend dat ze uit huis geplaatst zouden moeten worden als dat mogelijk zou zijn. Veel kinderen zitten continu in de 'overlevingsmodus', aldus een deskundige.¹

'Er zijn veel eenoudergezinnen waarbij de kinderen meestal aan hun lot worden overgelaten omdat de moeder fulltime moet werken om de rekeningen te kunnen betalen en als zij dan 's avonds thuiskomt is zij zo moe dat zij geen zin meer heeft om zich bezig te houden met de kinderen.' (deskundige)

4.3 **Ontbreken ouderlijk toezicht en sociaal vangnet**

Deskundigen geven aan dat een sociale structuur ontbreekt op Bonaire. Dat gecombineerd met het feit dat veel ouders werken en pas laat thuis zijn, maakt dat veel kinderen op straat rondzwerven.

Naschoolse opvang en kinderopvang worden niet gesubsidieerd. Dat heeft tot gevolg dat er weinig naschoolse activiteiten zijn voor kinderen (van wie de ouders dat zich financieel niet kunnen veroorloven). De naschoolse opvang die er wel is, wordt door veel deskundigen ten dele als kwalitatief onvoldoende aangemerkt. Er zou geen pedagogisch beleid zijn en er wordt gewerkt met ongeschoolde vrijwilligers. In 2013 volgen twintig leiders van naschoolse opvang de opleiding tot (sociaal) pedagogisch werker.

Kinderopvang voor kinderen tot vier jaar is voor veel ouders te duur. De kwaliteit van de kinderopvang is wisselend: er werkt ongeschoold personeel, toezicht ontbreekt, men moet met weinig middelen zien rond te komen en de veiligheid van kinderen is niet gewaarborgd. Zo zou bij sommige instellingen sprake zijn van mishandeling. In 2013 wordt er wel gewerkt aan versterking van het pedagogisch klimaat van de kinderopvangcentra en er komen centra bij die aan de kwaliteitseisen voldoen.

Vroeger hielp de familie, zoals opa's en oma's, of de buurt bij de opvoeding. Dat is steeds minder geworden, mede door de sociaaleconomische situatie waardoor ook grootouders moeten blijven werken en door de toegenomen individualisering.

Er is grote behoefte aan 'ankerpunten buiten het gezin' voor kinderen, aldus de deskundigen. Ze kwalificeren het opvoedingsmilieu van zowel gezin als school als zeer zwak en zien een taak weggelegd voor andere organisaties en personen die de kinderen moeten ondersteunen. Er moeten veilige plaatsen voor kinderen worden gecreëerd.²

'Algemeen beeld op de eilanden is dat toezicht thuis vaak faalt en dat er weinig of geen naschoolse activiteiten zijn voor kinderen en jongeren.' (deskundige)

4.4 **Opvoedstijl**

Zoals hierboven aangegeven, kenmerkt de stijl waarin veel kinderen op Bonaire worden opgevoed zich door de 'harde hand' en een autoritaire opvoedstijl. Er zijn echter nog andere aspecten die van belang zijn naar de mening van de deskundigen. Dat begint met het idee dat ouders hebben over hun rol als opvoeder. Er wordt gedacht in termen van ouderlijke *macht*. De opvoeding is veelal gebiedend, 'doe dit, laat dat', maar zonder duidelijke grenzen. Het opvoeden gaat niet gepaard met communicatie tussen ouders en kind. Natuurlijk houden de ouders van hun kinderen, maar ze tonen dat niet. Kinderen verwachten straf als er tegen ze wordt gepraat. Er is geen vertrouwen tussen ouders en

¹ Zie citaten 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52.

² Zie citaten 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 119, 120.

kinderen. De opvoeding stimuleert kinderen niet om zich positief te ontwikkelen. Kinderen voelen zich niet veilig en worden passief.

Ouders vinden het belangrijk hoe de kinderen zich tegenover de buitenwereld presenteren, zoals in schoolresultaten en in net gedrag, maar problemen worden weinig of niet besproken. Kinderen moeten hun eigen problemen oplossen, maar hen wordt tegelijkertijd geleerd niet naar buiten te treden met problemen.

Veel ouders weten niet goed hoe ze moeten opvoeden en zeker niet hoe ze positief moeten opvoeden. Met name in de omgang met pubers kan dat grote problemen opleveren. Kinderen zien op tv en internet dat het niet 'normaal' is om geslagen of niet gehoord te worden en verzetten zich tegen de opvoedstijl van hun ouders. Het is op het eiland geen gewoonte om met ouders onder elkaar over opvoeden te praten en hulp te vragen.

Deskundigen zien verschillen in de manier van opvoeden van jongens en meisjes. Dat heeft ook te maken met de afwezigheid van veel vaders in de opvoeding (zie 4.5, Afwezigheid van vaders in de opvoeding). Jongens zouden meer verwend worden, minder grenzen aangeboden krijgen en minder verantwoordelijkheid in de huishouding hebben dan meisjes. Op latere leeftijd zou het gebrek aan verantwoordelijkheid jongens nog steeds parten spelen. Sommige deskundigen zien een duidelijk verband met de rol die de jongens, eenmaal vaders, in de opvoeding van hun kinderen spelen. En eveneens met de mate waarin jongens met criminaliteit in aanraking komen. De meisjes leren dat zij verantwoordelijk zijn en voor gezin en inkomen moeten zorgen.

De manier van opvoeden is typisch iets dat van generatie op generatie overgaat. Zoals ouders hun kind opvoeden, zo zal het kind meestal in grote lijnen ook weer zijn kind opvoeden. Er wordt nu geprobeerd om met opvoedingsondersteuning ouders te leren om hun kinderen positief op te voeden (Triple P: Positive Parenting Program). Dat heeft echter veel tijd nodig.¹

'Ouders vinden het moeilijk om grenzen te stellen en dan krijg je twee uitersten. Een is op de macht en dan wordt er geslagen, de ander is 'laat maar los'.' (deskundige)

4.5 **Afwezigheid van vaders in de opvoeding**

In veel gezinnen op Bonaire is de vader de grote afwezige. De redenen daarvoor zijn divers. Vaak betekent het dat kinderen worden opgevoed door de moeder alleen of door de moeder met haar nieuwe partner. De verantwoordelijkheid voor de opvoeding ligt veelal vooral of alleen bij de moeder. Regelmatig zijn het de moeders zelf die de vaders op afstand houden.

Als er nog wel contact is tussen kind en vader, weten vaders vaak niet hoe ze moeten opvoeden. Ze geven hun kinderen geld, maar geen (emotionele) ondersteuning. Soms wil de moeder ook niet dat de vader zich met de opvoeding bemoeit.

Vooraf voor jongens blijkt het moeilijk te zijn om zonder adequaat rolmodel en zonder sturing op te groeien. Jongens worden 'de man' in huis en gaan zich gedragen zoals ze denken dat een man zich hoort te gedragen. Vaak is dat onbeschoft en dat levert problemen op met de moeder.

De afwezigheid van mannen in de opvoeding laat zich ook gelden in het onderwijs waar bijna alle leerkrachten vrouwen zijn.

In zwangerschaps- en opvoedcursussen wordt nu veel meer geprobeerd om vaders van meet af aan te betrekken bij de opvoeding.²

'Vaders moeten actiever zijn en zich bemoeien met opvoeden. Nu geven ze geld en ze weten verder niet hoe ze moeten opvoeden, ze geven geen liefde.' (deskundige)

¹ Zie citaten 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36.

² Zie citaten 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137.

4.6 **Sociaaleconomische situatie en armoede**

Alle deskundigen noemen de sociaaleconomische situatie waarin veel gezinnen verkeren en armoede als zeer fundamenteel knelpunt. Sommigen geven aan dat de ernst hiervan sinds 10-10-'10 is toegenomen.

De deskundigen dragen verschillende aspecten aan waardoor gezinnen in armoede raken: laag inkomen, geringe onderstand, sterk stijgende prijzen voor voeding en onderhoud, hoge energiekosten, beperkte kansen op arbeidsmarkt, opvoedingsverantwoordelijkheid bij één ouder, alcohol- drugs- en gokverslaving. Zie hierover verder onder Financiën.

Armoede heeft een direct effect op het leven van kinderen en wordt gezien als zeer belangrijke stressfactor in het gezinsleven. Deskundigen benoemen armoede als een van de omstandigheden die de kans op kindermishandeling vergroten.

Armoede leidt er ook toe dat kinderen zonder eten op school komen en honger hebben. Kinderen die regelmatig honger hebben worden geschaad in hun gehele ontwikkeling, aldus de deskundigen. Er zijn scholen en crèches die een ontbijt verzorgen voor kinderen die dat thuis niet krijgen.

Sommigen noemen zeer extreme gevallen, waarbij moeders zichzelf en hun dochters inzetten in de prostitutie om geld binnen te brengen.¹

'Geldgebrek is een belangrijke oorzaak voor problematische thuissituaties. Dat maakt dat ouders hun kinderen niet stimuleren en dat kinderen het idee krijgen dat ze beter meteen aan het werk kunnen of dat criminaliteit meer oplevert dan naar school gaan.'
(deskundige)

4.7 **Gezinssamenstelling**

Er zijn weinig complete gezinnen. Vaak voedt de moeder haar kind(eren) alleen op of met een nieuwe partner.

Trouwen is niet gebruikelijk, samenwonen wel. Voor mannen is het heel gewoon om kinderen te hebben bij verschillende vrouwen. Dat betekent dat kinderen veel broertjes en zusjes van verschillende vaders hebben.²

'De gewone bevolking woont samen of hebben daar kinderen, zus kinderen, zo kinderen, dat is heel normaal.' (deskundige)

4.8 **Problemen van ouders**

Deskundigen benoemen verschillende problemen van ouders die hun weerslag hebben op de opvoeding van de kinderen. Veelal spelen deze problemen vooral in combinatie met andere knelpunten, zoals verwaarlozing en de sociaaleconomische situatie. De deskundigen noemen drugs- en alcoholmisbruik en gokverslaving als problemen. Daarnaast noemen ze problemen tussen ouders na (echt)scheiding. In 2011 zijn op Bonaire 59 echtscheidingen geregistreerd. Over andere relaties die zijn beëindigd, is geen informatie voorhanden.

Verschiede deskundigen noemen ook als probleem dat er veel zwakbegaafde ouders zijn. Zij krijgen doorgaans meerdere kinderen en kunnen de opvoeding ervan niet aan. Er is geen adequate hulp voor deze ouders.³

'Wat ik meestal tegenkom, zijn jongeren die opgroeien in een gezin met veel geweld, drugsgebruik of alcoholgebruik.' (deskundige)

4.9 **Tienerzwangerschappen**

Op Bonaire komen tienerzwangerschappen regelmatig voor, ook al geven deskundigen aan dat het minder voorkomt dan enkele jaren geleden. Precieze cijfers over het aantal zwangerschappen onder tieners kunnen zij niet geven omdat dat niet goed wordt geregi-

¹ Zie citaten 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150.

² Zie citaten 160, 162.

³ Zie citaten 163, 164, 165, 166, 167, 168.

streerd. Deskundigen schatten in dat het gaat om één op de vijf geboorten. Er zijn jonge meisjes die hun eerste kind krijgen op hun dertiende maar vaker zijn zij dan vijftien tot zeventien jaar oud. Het tweede kind komt doorgaans binnen twee jaar. Vaak wordt het zoenen 'overgeslagen' en veel meisjes hebben al zeer jong seks.

Als redenen voor de tienerzwangerschappen zien de deskundigen vooral de behoefte aan aandacht en liefde die meisjes thuis niet krijgen in combinatie met een laag zelfbeeld. Aandacht van een jongen of man en seks biedt – tijdelijk – wel aandacht en liefde. Bovendien geeft een baby en het moederschap status en een gevoel van eigenwaarde. Daarnaast koppelen sommigen het ook aan de manier van opvoeden, waarbij men zich onttrekt aan de verantwoordelijkheid en niet bedenkt wat het opvoeden van een kind met zich meebrengt.

Seksuele voorlichting, of beter gezegd het ontbreken daarvan, is een andere reden die zou maken dat jonge meisjes zwanger raken. Seksualiteit is een taboe, ook omdat de invloed van de kerk hier groot is. Jongeren gaan bovendien niet voor voorbehoedsmiddelen naar een apotheek of huisarts, omdat het niet van de kerk mag en omdat dan het hele eiland ervan weet. Ook geslachtsziekten onder jongeren komen vaak voor op Bonaire.

De jonge kinderen die een kind krijgen, zijn meestal nog niet in staat om dat adequaat op te voeden. Ook ontbreken de financiële middelen voor het grootbrengen van een kind. De begeleiding van de meisjes is vaak nog een uitdaging. Konden vroeger de (groot)ouders nog een rol spelen in de opvoeding, nu moeten die ook vaak werken om rond te kunnen komen.

Op Bonaire is wel een tienermoederhuis waar meisjes kunnen worden opgevangen. Daar waar bij de meisjes wordt ingezet op 'empowerment' zien de deskundigen goede resultaten. Meisjes zijn gemotiveerd om hun toekomst op te bouwen om zodoende hun eigen kinderen een betere toekomst te geven.¹

'Ik denk dat ze weten hoe ze het moeten voorkomen. Alleen het mag dan vaak niet van het geloof. Of de jongens vinden het niks. Ze willen zich toch aan iemand binden. En ze binden zich aan iemand door zwanger te worden, dat denken ze tenminste. En dat denken ze de zesde keer ook nog.' (deskundige)

4.10 **De gemeenschap**

Bonaire is een kleine samenleving van ruim 16.000 mensen. Vrijwel iedereen kent elkaar en de familiebanden zijn sterk. De gemeenschap kan worden gekarakteriseerd als 'gesloten'.

Het samenleven op een klein eiland in een beperkte gemeenschap maakt de opvoedingsituatie niet eenvoudig. Iedereen let op iedereen en weet alles van elkaar. Dat maakt het lastig om zaken privé te houden. Er wordt dan ook veel geroddeld. Tegelijkertijd is niemand geneigd om (zelf) misstanden naar buiten te brengen of lastige kwesties te bespreken. Dat heeft immers altijd gevolgen, zoals ruzies, pesterijen of uitsluiting. Deskundigen noemen dit een 'zwijgcultuur'. Kinderen hebben hier direct mee te maken, omdat ze van hun ouders te horen krijgen waarover ze wel of vooral niet met anderen mogen praten.

Deskundigen spreken ook over een 'schaamtecultuur': over verschillende onderwerpen bestaat een gevoel van schaamte waardoor taboes jarenlang blijven bestaan. Kinder mishandeling, seksualiteit en tienerzwangerschappen of hulp bij opvoeden zijn onderwerpen die nauwelijks bespreekbaar zijn.

---

¹ Zie citaten 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 208.

De combinatie van zwijgen, schamen en roddelen maakt opgroeien op het eiland voor veel kinderen tot een uitdaging. Zeker als er problemen thuis zijn en een kind hulp nodig heeft of uit huis geplaatst moet worden.

Tegelijkertijd heeft met toerisme, televisie, internet en andere communicatiemiddelen een nieuwe wereld zijn intrede gedaan op het eiland. Een wereld die botst met de eilandcultuur en – alleen al daarom – zeer aantrekkelijk is voor kinderen.

Deskundigen zien als gevolg van deze situatie depressiviteit onder jongeren. Het ontbreken van perspectief en de groepsdruk wordt sommige jongeren te veel. Ze trekken zich terug en brengen veel tijd door op bed voor de tv of computer.¹

'Alle problemen van ontwikkelingslanden kom je tegen op de eilanden. Daarnaast is er de problematiek van kleine eilanden. Mensen zijn bijna allemaal verwant aan elkaar of kennen elkaar. Je ligt als het ware onder een microscoop.' (deskundige)

Het geloof heeft een grote invloed op Bonaire. Het maakt dat veel onderwerpen taboe zijn, zoals praten over seksualiteit of het gebruik van voorbehoedsmiddelen. Kerken zijn echter ook een ontmoetingsplaats waar normen en waarden worden uitgedragen en die daarmee een rol kunnen spelen bij de bewustwording rond kindermishandeling, zo schatten deskundigen in.²

'Het geloof heeft hier een grote invloed. Door het geloof wordt er ook niet gepraat over seksualiteit. Het zijn allemaal pubers, ouders houden ze het liefst zoveel mogelijk uit elkaar. Ze mogen niet met elkaar omgaan en als er dan wat gebeurt dan zitten alle ouders te kijken van "hoe kan dat nou?".' (deskundige)

Deskundigen noemen verschillende aspecten die invloed hebben op de opvoeding en waarbij ze refereren aan 'de cultuur'.

Bewoners van de eilanden kampen soms nog met een erfenis vanuit het verleden. Er bestaat bij sommigen nog een grote gevoeligheid ten opzichte van degenen die ooit de eilanden overheersten, 'de witten'. Deze gevoeligheid kan zich op verschillende manieren uiten, zoals door onderdanigheid of juist arrogantie, en heeft invloed op de opvoedingsituatie.

Ook wordt een verband met het slavernijverleden gelegd waar het gaat om de rol van mannen. Mannen zouden daardoor gewend zijn om zoveel mogelijk kinderen te maken bij zoveel mogelijk vrouwen. Er werd niet getrouwd en dat is nog altijd de norm.

De houding van sommige mannen ten opzichte van meisjes en vrouwen is niet gestoeld op wederzijds respect: er wordt vanuit gegaan dat vrouwen - en ook minderjarige meisjes - beschikbaar zijn voor seks.

Deskundigen zien het als cultureel bepaald dat ouders en kinderen op het eiland, mogelijk als erfenis van de slavernij, een zeer laag zelfbeeld hebben en geen eigen identiteit ontwikkelen. Sommigen spreken zelfs van een collectief minderwaardigheidsgevoel, dat van ouder op kind steeds wordt doorgegeven.³

4.11 **Opvoedingsondersteuning en hulp bij problemen**

Veel ouders schamen zich om hulp te vragen als ze steun nodig hebben of als er problemen zijn. Kinderen wordt geleerd om de vuile was niet buiten te hangen. Dat betekent dat problemen nu pas naar buiten komen als er al veel is misgegaan. Sommige hulpverleners vergelijken de situatie met de doos van Pandora: als deze opengaat zal er een berg ellende geopenbaard worden.

Er zijn verschillende initiatieven op Bonaire om ouders te helpen met opvoeden en met problemen bij het opvoeden. Daarmee worden enige resultaten geboekt. Deskundigen

¹ Zie citaten 212, 216, 219, 222, 223, 225, 227, 228.

² Zie citaten 218, 224.

³ Zie citaten 213, 217, 220, 221.

geven aan dat het niet eenvoudig is om hulp te bieden. Allereerst is vertrouwen, en het zo goed mogelijk waarborgen van de privacy, essentieel. Daarnaast moeten hulpverleners beschikken over zeer goede gespreksvaardigheden om te kunnen praten met mensen die niet gewend en bereid zijn om te praten over onderwerpen die taboe zijn, zoals kindermishandeling. Er zijn verschillende ideeën ontwikkeld over de aanpak van kindermishandeling die nu verder worden geïmplementeerd.

Het Centrum voor Jeugd en Gezin speelt hierin een sleutelrol, samen met de andere organisaties en personen zoals de Voogdijraad en het onderwijs. Deskundigen geven aan dat het probleem van de tekortschietende zorg en het sociale proces dat nodig is om de zorg goed te organiseren, zwaar is onderschat in Nederland. Ze wijzen op de noodzaak van veel extra hulpverleners om de problemen het hoofd te kunnen bieden. Ze benadrukken dat het belangrijk is om goed te beoordelen wat nodig is op het eiland en niet klakkeloos Nederlandse systemen te kopiëren. Geen korte termijn acties, maar duurzame oplossingen. En zeer veel preventief werken.

Veel kinderen zijn zich er niet van bewust dat ze rechten hebben. De kinderen die hulp zoeken, kunnen vaak nog lastig achterhalen waar ze terecht kunnen. Ze zouden graag bij anderen dan eilandbewoners hulp willen vragen. Ze ervaren het namelijk als bedreigend om dit te doen bij bureaus, familie of kennissen.

Er wordt wel gedacht over een kindertelefoon, of een andere constructie waar kinderen op verschillende momenten terecht kunnen. Maar waar men vervolgens de kinderen naar kan doorverwijzen, weet men niet. Op Bonaire is nu een jeugdpsycholoog waar kinderen hulp kunnen krijgen.

Deskundigen geven aan dat het vaak erg lastig is om ouders ertoe te bewegen hun opvoedingsstijl aan te passen. Ze vertellen dat je uitgaande van Nederlandse normen veel kinderen uit huis zou moeten plaatsen. Echter, het uit huis plaatsen van kinderen op Bonaire is lastig te realiseren. Pleeggezinnen zijn moeilijk te vinden omdat zij bang zijn dat ze worden lastiggevallen door de ouders. Er is op Bonaire nu een opvanghuis voor kinderen met gedragsproblemen, dat Stichting Project organiseert. Ook is er opvang voor tienermeisjes, Rosa di Sharon en het tehuis Kas di Karko.

‘Er is een huis op Bonaire voor tienermoeders, of voor meisjes in moeilijkheden in het algemeen. Ook als je niet zwanger bent. Vroeger gingen ze dan naar Curaçao.’
(deskundige)

Veel deskundigen noemen de samenwerking tussen personen en instanties een groot punt van zorg. Hoewel algemeen wordt erkend dat samenwerken noodzakelijk is om goede hulp te bieden, ziet men hier nog een uitdaging.

De deskundigen zijn het erover eens dat het vastleggen en documenteren van alles rond opvoeding zeer belangrijk is. Nu zijn de meeste aspecten rond de opvoeding van kinderen onbekend, zoals de gezinssamenstelling, het aantal kinderen dat geconfronteerd wordt met geweld en kindermishandeling, tienerzwangerschappen, enzovoort. Er zijn op deelgebieden wel registratiesystemen maar de vergelijkbaarheid en de uitwisseling van informatie schiet tekort. Er zou op al die aspecten een nulmeting moeten worden verricht.¹

‘Soms krijg ik een kind en dat zegt: “Ik wil iets weten, maar ik weet niet aan wie ik het kan vragen.” Als ik dan vraag of ze het ook aan hun moeder kunnen vragen, zeggen ze: “Nee, dan gaat ze slaan.” Of: “Nee, niet aan haar vertellen.”’ (deskundige)

---

¹ Zie citaten 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287.

5 Literatuur over gezin en opvoeding

Er zijn verschillende onderzoeken gedaan die informatie bieden over gezin en opvoeding op Bonaire. Ook mensenrechtencomités hebben zich hier verschillende malen over uitgesproken. Een gedetailleerd overzicht van de inhoud van deze rapporten en andere literatuur vindt u in de bijlage 3 en op de website die daarin wordt vermeld.

Zo beveelt het Kinderrechtencomité aan om opvoeders op alle mogelijke manieren te ondersteunen opdat kinderen gebruik kunnen maken van de rechten die zij krachtens het Kinderrechtenverdrag hebben.¹

In de rapportage aan het Kinderrechtencomité van 2012 geeft de Nederlandse overheid aan wat zij doet of nog wil gaan doen om aan de zorgen van het Kinderrechtencomité tegemoet te komen.²

Hieronder vindt u in het kort wat uit onderzoeken en andere literatuur naar voren komt over gezin en opvoeding.

5.1 Gezinssamenstelling

Uit de literatuur over gezin en opvoeding blijkt dat een deel van de kinderen op Bonaire in een eenoudergezin opgroeien, maar de meeste kinderen leven in een tweeoudergezin. Daarnaast komt naar voren dat er verschillende risicofactoren zijn voor de opvoedsituatie, zoals onvoldoende toezicht, verwaarlozing en seksueel misbruik.³

Onderzoek uit 2010 geeft aan dat niet gesproken moet worden van alleenstaande moeders, maar eerder van fluïde gezinsverbanden. Bovendien zou niet zozeer de gezinssamenstelling als wel onvoldoende inkomen en een tekortschietend opleidingsniveau de oorzaak zijn van veel problemen. Moeders op Bonaire en de Bovenwindse Eilanden ervaren minder steun uit hun omgeving dan op de andere eilanden, en er is vaak sprake van een negatief zelfbeeld.⁴

Mensenrechtencomités uiten hun zorgen over de moeilijke situatie waarin eenoudergezinnen verkeren en het gebrek aan financiële steun.⁵

Uit een recente Armoedeverkenning blijkt dat het vaak voorkomt dat men met teveel familieleden in een huis woont. Hierdoor kunnen ongezonde leefsituaties ontstaan waarbij kinderen getuige zijn van het volwassen leven. Aangegeven wordt dat armoede ten grondslag ligt aan de problemen waarmee gezinnen van vele onder toezicht gestelde kinderen kampen. Alleenstaande moeders met meerdere kinderen worden genoemd als categorie die het zwaar heeft. De vaders dragen vaak niet bij in de kosten, waardoor moeders meer dan fulltime moeten werken en moeten inwonen bij familieleden. Toezicht op de kinderen ontbreekt en een opvangplek in een crèche is financieel niet haalbaar.⁶

5.2 Geweld en verwaarlozing

Het Kinderrechtencomité beveelt aan om maatregelen te nemen om geweld en mishandeling in de opvoeding een halt toe te roepen en een verbod op lijfstraffen te implementeren. Bovendien maakt het comité zich ernstige zorgen over het ontbreken van een centraal meldpunt en data over geweld en kindermishandeling thuis, op school, in de kinderopvang, ziekenhuizen en op andere plaatsen.⁷

Ook andere mensenrechtencomités roepen op om het vele geweld in het gezin terug te dringen.⁸

¹ Zie literatuur 16.

² Zie literatuur 74.

³ Zie literatuur 106.

⁴ Zie literatuur 105.

⁵ Zie literatuur 18.

⁶ Zie literatuur 33.

⁷ Zie literatuur 16, 64.

⁸ Zie literatuur 44, 18, 17.

In het veiligheidsplan voor Bonaire van 2006 wordt als belangrijkste oorzaak van de ontsporende jeugd genoemd dat de ouderlijke begeleiding ontoereikend is. Ouders zijn jong en onervaren. Veel van de lokale probleemjeugd komt uit zwakke gezinsstructuren en heeft een meervoudige problematiek van armoede, affectieve verwaarlozing, geweld, misbruik, en/of verslaving binnen het gezin.

Geweld als onderdeel van de samenleving wordt eveneens als probleem beschreven. Voor het grote aantal alleenstaande tienermoeders zou te weinig opvang en begeleiding zijn, op de bestaande incestproblematiek nog een groot taboe rusten en er zou te weinig opvang en hulp zijn voor kinderen die uit huis geplaatst moeten worden.¹

Verschillende onderzoeken geven aan dat er een verband bestaat tussen maatschappelijk ongewenst gedrag (geweld, jeugddelinquentie, problematisch alcohol- en drugsgebruik, schoolverzuim, aan seksualiteit gerelateerd probleemgedrag en depressie) en problemen binnen het gezin.²

Uit een scholierenonderzoek uit 2006 bleek dat 5% van de scholieren op Bonaire weleens seksueel misbruikt is geweest; 34% was wel eens lastiggevallen.³

Onderzoek uit 2007 heeft geprobeerd huiselijk geweld op Bonaire in kaart te brengen, maar het is niet gelukt om het te kwantificeren. De verklaring voor huiselijk geweld op Bonaire moet volgens de onderzoekers niet uitsluitend gezocht worden in de machtsverhouding tussen man en vrouw, maar is evenzeer te vinden in de cultuur waarin geweld gebruikelijker is. Daarnaast wordt gewezen op sociaaleconomische problemen.⁴

Uit ander onderzoek uit 2007 naar de aard en omvang van huiselijk geweld op Bonaire, onder ruim 400 middelbare scholieren, bleek dat ruim de helft van de kinderen bij hun ouders terecht kon voor hulp. Ruim een kwart gaf aan dat er thuis veel werd gescholden en geschreeuwd en 6,7% was geconfronteerd met seksueel misbruik door een familielid. De helft van de kinderen was wel eens geslagen. Ook geweld tussen ouders kwam voor.⁵

Uit registraties van politie en OM (2012) van huiselijk geweld op Bonaire blijkt dat het aantal incidenten van huiselijk geweld in 2011 sterk is toegenomen (tot 46 zaken). Politie en OM vermoeden echter dat dit nog maar een topje van de ijsberg is, omdat de aangiftebereidheid laag is.⁶

Ander onderzoek bevestigt het beeld dat nog veel geweld wordt gebruikt in de opvoeding. Er is ook geen wet die dat verbiedt. Het Antilliaans Burgerlijk Wetboek is van toepassing op de eilanden en daarin worden lijfstraffen op scholen, in de thuissituatie en in jeugdinstellingen niet expliciet verboden.⁷

De recente Nederlandse overheidsrapportage aan het Kinderrechtencomité spreekt over een afbrokkelende gezinsfunctie en gebrek aan betrokkenheid van de ouders voor de kinderen. Dit wordt gekoppeld aan het feit dat er veel eenoudergezinnen zijn en dat de ouder(s) vaak lange werkdagen moeten maken om voldoende geld te verdienen. Hierdoor zijn ze niet thuis als de kinderen 's middags vroeg uit school komen. Er wordt geconstateerd dat er sprake is van armoede.⁸

---

¹ Zie literatuur 79.

² Zie literatuur 8, 60.

³ Zie literatuur 8.

⁴ Zie literatuur 42.

⁵ Zie literatuur 98.

⁶ Zie literatuur 32.

⁷ Zie literatuur 46.

⁸ Zie literatuur 74.

5.3 **Sociaal vangnet**

In de literatuur wordt melding gemaakt van het ontbreken van een sociaal vangnet op Bonaire. Verder komt daaruit naar voren dat de pedagogische kwaliteit van de kinderopvang en naschoolse opvang weliswaar is verbeterd, maar nog onvoldoende is. Dit heeft onder meer te maken met de ruimte en inrichting, gebrek aan materiaal, het soort aangeboden activiteiten, grootte van de groepen, de interactie tussen de pedagogisch medewerker en de kinderen en het gebrek aan structurele inspectie. Ook blijkt er meer vraag dan aanbod te zijn en sluiten de openingstijden niet goed aan op de werksituatie van ouders.¹

5.4 **Opvoedstijl**

Onderzoek uit 2011 legt een relatie tussen voortijdig schoolverlaten en de mate waarin ouders al dan niet adequaat reageren op de behoeftes, signalen en gesteldheid van hun kind, de mate waarin ouders toezicht houden op het doen en laten van hun kind en de mate waarin ouders positief communiceren met hun kinderen. Armoede op Bonaire, vooral bij eenoudergezinnen, speelt daarbij een bepalende rol.²

De redenen voor opvoedproblemen zijn zeer divers, zo blijkt uit de literatuur: financiële problemen, onvoldoende kennis over opvoeden en communiceren met kinderen, ontbreken van structuur in de opvoeding, tijdgebrek, laag opleidingsniveau, psychische problemen, relationele problemen, verslaving, ontbreken van een sociaal netwerk, slechte huisvesting (in slechte buurt).³ Goede ondersteuning voor ouders en kinderen is onontbeerlijk en moet worden opgezet.⁴

5.5 **Tienermoeders**

De persoonlijke situatie en ervaringen van tienermoeders waren onderwerp van verschillende onderzoeken. Het merendeel van de tienermoeders woonde nog thuis of bij familie. De geïnterviewde tienermoeders gaven aan dat ze graag meer emotionele en morele steun van hun ouders en meer informatie, voorlichting en begeleiding hadden gehad.⁵

Andere literatuur laat zien dat tieners bij seksueel contact geen, inconsistent of foutief gebruikmaken van anticonceptiemiddelen en dat het aantal abortussen hoog is. Er is gebrek aan goede voorlichting aan tieners en op Bonaire vormt het geloof een belemmering in het geven daarvan en het verstrekken van voorbehoedsmiddelen. Mensenrechtencomités dringen aan op verbetering.⁶

Onderzoek uit 2011 laat zien dat het aantal tienermoeders op de BES-eilanden vergeleken met Nederland en andere Europese landen extreem hoog is. Tegelijkertijd is het relatief laag in vergelijking met landen in de Caribische en (Zuid-)Amerikaanse regio. Bonaire heeft al jaren een redelijk hoog percentage tienermoeders. Armoede, onvoldoende onderwijs en voortijdig schoolverlaten worden als belangrijke oorzaken geïdentificeerd.⁷

Ook wordt aangegeven dat (tiener)vaders onvoldoende betrokken worden bij de tienerzwangerschappen en het daarop volgend ouderschap.⁸

De Nederlandse overheid herkent het seksuele gedrag tussen tieners onderling (en volwassenen) als ongewenst en problematisch.⁹

¹ Zie literatuur 70, 52, 64, 41, 18.

² Zie literatuur 101.

³ Zie literatuur 64.

⁴ Zie literatuur 16, 41.

⁵ Zie literatuur 43, 107.

⁶ Zie literatuur 108, 100, 16, 18.

⁷ Zie literatuur 106.

⁸ Zie literatuur 64.

⁹ Zie literatuur 74.

6 Het Kinderrechtenverdrag over gezin en opvoeding

De opvoedingsomgeving is bepalend voor de ontwikkeling van kinderen. Ouders zijn daarbij de cruciale personen en dat hebben de ontwerpers van het Kinderrechtenverdrag ook voor ogen gehad. Op veel plaatsen in het verdrag worden ouders (in)direct genoemd. Als de eerstverantwoordelijken voor het verwezenlijken van de rechten uit het verdrag, als de eerstverantwoordelijken voor het opvoeden en verzorgen van hun kinderen, om kinderen te beschermen enzovoort.

Het Kinderrechtenverdrag legt de verantwoordelijkheid voor de kinderen bij beide ouders. In artikel 5 en artikel 18 wordt dat beschreven. Ouders moeten kinderen 'passende leiding en begeleiding' geven en daarbij rekening houden met de capaciteiten van het kind die zich ontwikkelen naarmate het kind ouder wordt. Dat betekent dat ouders de rechten van het kind moeten respecteren op een manier die is afgestemd op dat wat een kind op een bepaalde leeftijd kan.

Ouders moeten bij het opvoeden respect hebben voor de menselijke waardigheid van het kind. Het Kinderrechtenverdrag geeft geen recept hoe ouders hun kinderen moeten grootbrengen. Het gaat ervan uit dat ouders met ondersteuning van anderen zorgen dat kinderen zich goed kunnen ontwikkelen. Daarbij moet het belang van het kind steeds het uitgangspunt zijn.

Zo hangt de opvoedingsverantwoordelijkheid nauw samen met het belang van het kind (artikel 3), het recht om zich veilig en ongestoord te kunnen ontwikkelen (artikel 6) en het recht op participatie (artikel 12). En met het recht op een toereikende levensstandaard (artikel 27).

Ook op veel andere plaatsen in het verdrag komt de rol van ouders ter sprake. Zoals in:

- artikel 7 (recht op een naam en om ouders te kennen en door hen verzorgd te worden),
- artikel 9 (recht op gezinsleven en voorwaarden voor scheiding van kind van ouders),
- artikel 14 (vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst).

Over de vraag of slaan, een 'pedagogische tik', geoorloofd is als opvoedmiddel, is het verdrag glashelder: nee! De overheid moet sociale en opvoedkundige maatregelen nemen om kinderen te beschermen tegen alle vormen van lichamelijk geweld (artikel 19).

Zoals gezegd legt het Kinderrechtenverdrag de verantwoordelijkheid voor de kinderen bij de ouders. Maar het voegt daar in artikel 18 meteen aan toe dat de overheid ouders moet adviseren en helpen bij hun opvoedingstaak. Dat kan bijvoorbeeld met opvoedingscursussen of andere ondersteuning.

Ook regelt het artikel dat de overheid de taak van ouders (tijdelijk) moet overnemen wanneer deze hun taak niet goed (kunnen) uitvoeren.

Voor kinderen op Bonaire zijn met name de volgende aspecten van belang:

- Ouders zijn de eerstverantwoordelijken om voor hun kind een omgeving te creëren die in zijn belang is.
- Beide ouders zijn samen verantwoordelijk voor de opvoeding en ontwikkeling van hun kind. Om dit goed te kunnen doen, moet de staat passende maatregelen nemen om ouders te ondersteunen.
- Het gezinsleven moet worden beschermd.
- Geen scheiding van ouders en kind.
- Bescherming van kinderen tegen kindermishandeling.

7 Conclusie

Uit de beschrijving van de huidige praktijk en dat wat kinderen, deskundigen en de literatuur daarover opmerken, blijkt duidelijk dat er op tal van gebieden rond gezin en opvoeding ernstige knelpunten zijn.

Geconstateerd kan worden dat de situatie rond gezin en opvoeding op Bonaire momenteel niet voldoet aan de minimumeisen die het Kinderrechtenverdrag daaraan stelt.

Wel wordt er hard gewerkt om deze situatie te verbeteren, maar dit is een lang en moeizaam proces. Allereerst moeten ouders het vertrouwen hebben dat zij hun kinderen ook op een positieve en geweldloze manier kunnen laten opgroeien tot verantwoordelijke en respectvolle burgers. Daarnaast moeten zowel ouders als kinderen weten dat ze ondersteund kunnen worden en dat het geen schande is om daar een beroep op te doen. Hiervoor moeten ze voldoende vertrouwen hebben in de instanties op het eiland.

De opvang van kinderen zal eveneens moeten verbeteren om in lijn met het verdrag te komen en dat geldt zowel voor kinderopvang als voor naschoolse opvang in verschillende vormen. Het gaat daarbij zowel om de kwaliteit als om de beschikbaarheid, ook voor ouders die dat nu niet kunnen betalen.

De bescherming van kinderen tegen geweld is reeds nu een prioriteit in het beleid en zal dat moeten blijven om de normen van het Kinderrechtenverdrag te kunnen halen. Ook op veel andere punten zal extra inzet moeten worden gepleegd om achterstanden weg te werken en kinderen het veilige opvoedingsmilieu te geven dat het verdrag voor ogen staat. Uiteraard zullen veel van dergelijke maatregelen samen moeten hangen met maatregelen op andere terreinen, zoals met armoedebestrijding (zie Financiën) en adequate huisvesting (zie Wonen).

Onderwijs

Voor kinderen is het krijgen van goed onderwijs een essentiële voorwaarde om zich te kunnen ontwikkelen. Het recht op onderwijs is dan ook een belangrijk kinderrecht dat voor ieder kind geldt. Naast het gezin wordt de school wel het tweede opvoedingsmilieu genoemd. Kinderen brengen een belangrijk deel van hun dag door in de schoolbanken. De manier waarop kinderen door leraren bejegend en 'opgevoed' worden, bepaalt voor een belangrijk deel hoe ze zich voelen en kunnen ontwikkelen. Ook de omgang met leeftijdgenoten verloopt voor veel kinderen via school en heeft eveneens een bepalende invloed op hun leven.

De manier waarop het onderwijs is georganiseerd, en de kwaliteit daarvan, heeft rechtstreeks effect op de toekomstmogelijkheden van kinderen.

Uiteraard hangt dit onderwerp nauw samen met andere thema's in dit rapport. Kinderen die thuis problemen hebben, ondervinden daar doorgaans ook op school last van en vice versa. Als kinderen gezondheidsproblemen hebben, kunnen ze in de knoop komen met het leren. Kinderen die in een gezin opgroeien waar de financiële middelen ontbreken om voldoende eten te kopen, komen met honger op school en moeten zich met een lege maag zien te concentreren. Als een kind in een huis woont met te veel mensen en geen plek heeft om rustig te zitten, zal het moeilijk zijn om huiswerk te maken.

In dit hoofdstuk wordt eerst een schets gegeven van de huidige situatie rond onderwijs. Daarna kunt u lezen wat de visie daarop is vanuit kinderen en jongeren, vanuit deskundigen en vanuit literatuuronderzoek. Het hoofdstuk sluit af met de eisen die het Kinderrechtenverdrag aan dit onderwerp stelt en een conclusie.

1 Huidige situatie

Op Bonaire zijn sinds 1 augustus 2011 de Nederlands-Caribische Onderwijswetten van kracht en is een op Europees-Nederlandse leest geschoeid onderwijsmodel ingevoerd.

1.1 Voorschoolse educatie

De verantwoordelijkheid voor de kinderopvang ligt bij het eilandbestuur. Verschillende kinderopvangorganisaties op Bonaire werken met het voor- en vroegschoolse educatieprogramma Kaleidoscoop. Kaleidoscoop is een educatieve methode voor jonge kinderen van nul tot zes jaar die onder meer op kinderdagverblijven en peuterspeelzalen wordt toegepast. Kaleidoscoop is een vertaling en bewerking van het Amerikaanse High/Scope-programma.¹ Voor meer informatie over kinderopvang op de eilanden zie hoofdstuk Gezin en opvoeding.

1.2 Primair onderwijs

Voor het primair onderwijs in Caribisch Nederland gelden kwaliteitseisen, onder andere voorschriften voor de vakken die gevolgd moeten worden, de kerndoelen, het aantal lessen per jaar, de opleidings- en bevoegdheidsvereisten voor leraren, de medezeggenschap, het schoolplan en het jaarverslag.

¹ <http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=110145>. Geraadpleegd op 4 november 2012.

De kerndoelen geven richtlijnen en minimumeisen voor het onderwijsaanbod en het niveau van kennis en vaardigheden dat kinderen opdoen. Basisscholen kiezen zelf een methode om de kerndoelen te halen. De kerndoelen voor vakken als rekenen en taal zijn hetzelfde als in Nederland. Voor vakken als geschiedenis en aardrijkskunde zijn de kerndoelen aangepast aan de lokale Caribische situatie.

Het basisonderwijs in Caribisch Nederland heeft de volgende verplichte vakken:

- Papiaments (voor Bonaire);
- Engelse taal (voor alle drie de eilanden);
- Nederlandse taal;
- Rekenen en wiskunde;
- Enkele kennisgebieden (bijvoorbeeld lessen over aardrijkskunde, geschiedenis, de natuur (waaronder biologie), maatschappelijke verhoudingen (waaronder staatsinrichting) en geestelijke stromingen);
- Expressieactiviteiten (bijvoorbeeld lessen over muziek, tekenen, of handvaardigheid);
- Bevordering van sociale redzaamheid, waaronder gedrag in het verkeer;
- Bevordering van gezond gedrag;
- Zintuiglijke en lichamelijke oefening.

Een school kan daarnaast ook niet-verplichte vakken geven, bijvoorbeeld Spaans, godsdienstonderwijs of levensbeschouwelijk onderwijs.¹

In het primair onderwijs wordt uitgegaan van twee instructietalen per eiland met een gelijkwaardige status. Voor Bonaire zijn dit het Nederlands en het Papiaments.²

Op Bonaire zijn er vier katholieke basisscholen met een gezamenlijk bestuur (Kolegio Papa Cornes, Kolegio Kristu Bon Wardador, Kolegio Luís Bertrán, Kolegio San Bernardo), twee openbare basisscholen met een gezamenlijk bestuur (Watapana School, Kolegio Reina Beatrix) en één neutrale bijzondere basisschool met een eigen bestuur (De Pelikaan). Daarnaast is er één particuliere Nederlandstalige basisschool (de Aquamarin).

De Papa Cornesschool zal volgens planning in 2014 een Brede School worden. De school verhuist dan naar een nieuw gebouw, waar ook faciliteiten voor kinderopvang en sport komen.³

1.3 Voortgezet onderwijs

Voortgezet onderwijs op Bonaire bestaat uit het praktijkonderwijs (Pro, voorheen ago), voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo, voorheen vsbo), hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo).

Het Pro duurt vier jaar, leidt rechtstreeks op voor de arbeidsmarkt en is bedoeld voor leerlingen voor wie de leerwegen van het vmbo niet geschikt zijn.

In het vmbo volgen leerlingen een tweejarige basisopleiding waarna zij een sector en een leerweg kiezen. Er zijn vier leerwegen:

- De theoretische leerweg: een diploma van de theoretische leerweg geeft toegang tot vakopleidingen (niveau 3) en middenkader-opleidingen (niveau 4) van het mbo. Met een diploma van de theoretische leerweg kan een leerling ook naar de havo.

¹ Rijksdienst Caribisch Nederland. *03.0 Wet primair onderwijs BES*. Folder.

² Rijksdienst Caribisch Nederland. *03.1 Wet primair onderwijs BES*. Folder.

³ <http://www.bonaire.nu/2012/10/26/brede-school-bonaire/>. Geraadpleegd op 21 februari 2013.

- De gemengde leerweg: deze leerweg ligt qua niveau dicht bij de theoretische leerweg en bereidt de leerlingen voor op de vak- en middenkaderopleidingen (niveau 3 of 4) van het mbo. Ook met een diploma van de gemengde leerweg kan een leerling naar de havo.
- De kader-beroepsgerichte leerweg (voorheen pkl): deze richt zich op de praktijk en bereidt de leerlingen voor op de vak- en middenkaderopleidingen (niveau 2 of 3) van het mbo (voorheen sbo).
- De basisberoepsgerichte leerweg (voorheen pbl): deze leerweg bereidt voor op de basisberoepsopleidingen (niveau 2) van het mbo.

De havo duurt vijf jaar en is bedoeld als voorbereiding op het hoger beroepsonderwijs (hbo). Het vwo duurt zes jaar en is bedoeld als voorbereiding op het wetenschappelijk onderwijs (wo). Leerlingen van de havo en het vwo maken een keuze uit vier profielen: natuur en techniek, natuur en gezondheid, economie en maatschappij, cultuur en maatschappij.

Gelet op het aantal leerlingen zijn scholen op Bonaire niet verplicht om alle schoolsoorten, leerwegen, sectoren en profielen aan te bieden. Scholen moeten hier zelf keuzes in maken.¹

Op Bonaire biedt de Scholengemeenschap Bonaire (SGB) voortgezet onderwijs aan. Het SGB bestaat uit vier units:

- Het Junior College: de onderbouw met de klassen 1 en 2.
- Het vmbo (pbl, pkl, tkl en leerwerktrajecten in de richtingen techniek, economie en horeca – klassen 3 en 4) en het praktijkonderwijs (Pro – klassen 1 t/m 4).
- Het Liseo Boneriano met havo (klassen 3 t/m 5) en vwo (klassen 3 t/m 6).
- Het mbo (zie 1.4, Middelbaar en hoger onderwijs).

In totaal bezoeken zo'n 1350 leerlingen de school.²

Er is op Bonaire ook een heel kleine particuliere middelbare school: E-college. Deze school verzorgt onderwijs op havo/vwo niveau en de Theoretisch Kadergerichte Leerweg. Er zitten twintig à dertig kinderen op deze school.

In februari 2012 zijn de SGB en het Expertisecentrum Onderwijs Zorg (EOZ) gestart met een schakelklas voor leerlingen van groep 8 van het Primair Onderwijs. Dit is speciaal voor leerlingen die vanwege bepaalde leerachterstanden en/of sociaal-emotionele factoren nog niet toe zijn aan het voortgezet onderwijs. De schakelklas is gehuisvest in het EOZ-kantoor en het onderwijs wordt verzorgd door de Scholengemeenschap Bonaire.³

In 2015 gaat Bonaire over op de Nederlandse eindexamens. Op Bonaire wordt op het vmbo, de havo en het vwo lesgegeven in de Nederlandse taal. Papiaments respectievelijk Engels kunnen echter als ondersteunende taal worden gebruikt. De instructietaal in het praktijkonderwijs, dat geen examens kent, is het Papiaments.⁴

1.4 **Middelbaar en hoger onderwijs**

In 2011 studeerden 391 studenten uit Caribisch Nederland met behulp van studiefinanciering. Hiervan studeerden er 87 op Bonaire, 173 in andere landen van het Caribisch deel van het Koninkrijk (Curaçao, Aruba of Sint Maarten), 21 in de Verenigde Staten en 105 in Nederland.⁵

¹ Rijksdienst Caribisch Nederland. *04.0 Wet voortgezet onderwijs BES*. Folder.

² <http://www.sgbonaire.com/>. Geraadpleegd op 21 februari 2013.

³ <http://www.eoz-bonaire.org>

⁴ Rijksdienst Caribisch Nederland. *04.2 Wet voortgezet onderwijs BES*. Folder.

⁵ Overzicht toekenningen WSF-BES 2011 van leerlingen die de eilanden verlaten voor verdere studie.

Het mbo bestaat uit beroepsopleidingen op vier niveaus met een duur van één tot vier jaar. Voor mbo-niveau 3 en 4 is de instructie- en examentaal Nederlands. Voor niveau 1 en 2 kan het bevoegd gezag van de school echter kiezen voor Papiaments als instructie- en examentaal. Nederlands wordt dan als apart vak onderwezen.¹

Op Bonaire wordt mbo aangeboden door de SGB, FORMA, Mariadal en de Aviation Maintenance Technical School (AMTS). De SGB biedt opleidingen aan in de sectoren zakelijke dienstverlening, welzijn, hospitality en techniek en sinds 2012 ook in sport en bewegen en in media.²

FORMA biedt mbo-niveau 1 opleidingen tot assistent in de horeca, assistent in de bouw en arbeidsgekwalficeerd assistent (AKA). Om toegelaten te worden is geen specifieke vooropleiding vereist.³

Het Mariadal is de aanbieder van enkele zorgopleidingen en de AMTS verzorgt een particuliere opleiding vliegtuigonderhoudsmonteur.

Bonaire heeft ook nog de hbo-lerarenopleiding voor het primair onderwijs. Deze opleiding wordt aangeboden door een dependance van de Universiteit van de Nederlandse Antillen (UNA) op Curaçao. Ook biedt de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) sinds september 2009 een duale hbo-opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening (SPH) op Bonaire, waaraan studenten van Krusada en andere organisaties meedoen.⁴

Op Bonaire bevindt zich ook de particuliere St. James School of Medicine (SJSM).⁵ De SJSM dient echter van de Amerikaanse Educational Commission for Foreign Medical Graduates (ECFMG) uiterlijk 1 oktober 2013 erkend te worden door Nederland, maar is er nog niet in geslaagd om daarvoor aan de eisen te voldoen.⁶

1.5 **Sociale Kanstrajecten Jongeren (SKJ)**

In 2006 hebben de Nederlandse Antillen de Sociale Vormingsplicht ingevoerd voor jongeren van 16 tot 25 jaar. Sinds januari 2011 wordt dit in Caribisch Nederland voortgezet in de vorm van niet-verplichte Sociale Kanstrajecten Jongeren (SKJ) voor jongeren van 18 tot 25 jaar. Als jongeren van 18 tot 25 jaar al meer dan een maand zonder geldige reden geen onderwijs volgen, niet staan ingeschreven als onderwijsdeelnemer, geen betaald werk verrichten en geen kwalificatie hebben behaald op minstens mbo-niveau 1, dan worden zij gestimuleerd om aan een kanstraject deel te nemen. Het doel is dat de desbetreffende jongeren alsnog in staat worden gesteld om een startkwalificatie te behalen of, als dat niet mogelijk is, passend werk te vinden. Het kanstraject duurt minstens zes maanden en ten hoogste twee jaar (met de mogelijkheid eenmalig nog een half jaar verlenging aan te vragen). Deelnemers ontvangen een maandelijkse toelage en eventueel een tegemoetkoming in de kosten voor kinderopvang. Als een jongere zich niet aan de afspraken houdt, kan de toelage worden ingehouden.⁷ De SKJ op Bonaire wordt uitgevoerd door FORMA.

1.6 **Zorg en onderwijs voor leerlingen met een specifieke onderwijsbehoefte**

De Nederlandse overheid heeft het uitgangspunt dat leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben, zoveel mogelijk onderwijs moeten volgen binnen het reguliere onderwijs en daar de specifieke zorg krijgen die zij nodig hebben. Er wordt geen leerlinggebonden financiering met bijbehorende systematiek voor indicatiestellingen geïntroduceerd in Caribisch Nederland. Daarnaast zijn er ook geen scholen voor speciaal onderwijs zoals die

¹ Rijksdienst Caribisch Nederland. *05.1 Wet educatie en beroepsopleiding BES*. Folder.

² <http://www.sgbonaire.com/mbo/Algemeneinformatie/Overzichtopleidingen/tabid/374/Default.aspx>. Geraadpleegd op 21 februari 2013.

³ http://www.fundashonforma.com/index.php?page_id=17&style_id=0. Geraadpleegd op 21 februari 2013.

⁴ http://gemeente-edecitysite.nl/link/1/nieuws/1617725/570_CHE+opleiding+SPH+start-duale+opleiding+op+Bonaire.html

⁵ Het collegegeld voor de basisopleiding van deze school is \$ 5.500 per semester. Daarnaast vraagt de school \$ 2.000 inschrijfgeld. <http://bonaire.sjism.org/index.php/admissions/tuition>. Geraadpleegd op 21 februari 2013.

⁶ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/st-james-school-of-medicine-op-bonaire-voldoet-nog-niet-aan-door-amerika-gevraagde-erkenning>

⁷ Rijksdienst Caribisch Nederland. *06.0 Sociale Kanstrajecten Jongeren (SKJ) Caribisch Nederland*. Folder.

in Europees Nederland vallen onder de Wet op de expertisecentra (WEC) of scholen voor speciaal basisonderwijs. De voormalige speciale school op Bonaire, de Watapanaschool, is een reguliere school geworden.

Om vorm te geven aan de interne leerlingenzorg binnen scholen zijn er twee intern begeleiders/ zorgcoördinatoren per school opgeleid. Daarnaast worden de leraren in staat gesteld een cursus leer- en gedragsproblemen te volgen.

Op Bonaire is een Expertisecentrum Onderwijs Zorg (EOZ) dat specialistische ondersteuning kan bieden aan de leraar en de leerling. Naast het geven van ambulante begeleiding is het mogelijk dat leerlingen (voor kortere of langere tijd) worden opgevangen door het EOZ.¹

Bij het EOZ op Bonaire werken verschillende professionals. Ambulant onderwijskundig begeleiders helpen de school en leerlingen als er problemen zijn in de klas of bij het leren. De schoolmaatschappelijk werkers houden elke week spreekuur op de scholen. Zij praten vooral met de leerling, ouder/verzorger, school en leerkracht als er problemen zijn buiten de school. Gedragsdeskundigen kunnen onderzoeken en testen doen.²

Op Bonaire is er een schakelklas voor leerlingen die na groep 8 vanwege leerachterstanden en/of sociaal-emotionele factoren nog niet toe zijn aan het voortgezet onderwijs. De schakelklas is gehuisvest in het EOZ-kantoor en het onderwijs wordt verzorgd door de Scholengemeenschap Bonaire.³

Kinderen en jongeren die vanwege gedragsproblemen tijdelijk niet aan het reguliere onderwijs kunnen deelnemen, kunnen terecht bij het Rebound Centrum van Stichting Project. Dit centrum biedt hulp aan kinderen van negen tot vijftien jaar en aan kinderen van vijftien jaar en ouder.

De kinderen en jongeren krijgen er – tijdens schooltijd – opvoeding, vorming en educatie die aansluiten op hun behoeften en specifieke hulpvraag. De plaatsing is voor maximaal een jaar. Stichting Project werkt hiervoor nauw samen met het Expertisecentrum Onderwijs Zorg Bonaire (EOZ) en de Scholengemeenschap Bonaire (SGB). De leerlingen krijgen groepsgericht en individueel onderwijs, waarbij ze getraind en ondersteund worden in het verbeteren van hun gedrag. Als ze het reboundtraject succesvol hebben doorlopen, gaan ze terug naar de reguliere school. Er is plaats voor maximaal 24 leerlingen per vestiging.⁴

Kinderen die het reguliere onderwijs vroegtijdig hebben verlaten, of niet mee kunnen komen, kunnen deelnemen aan leerwerktrajecten van Stichting Project. Het betreft onder meer kinderen met gedragsproblemen, sociaal-emotionele problemen of een licht verstandelijke handicap. Het eerste jaar bestaat uit training gericht op sociale vaardigheden, samenwerken, talen en sport. De kinderen krijgen ook praktijkvakken en oriënteren zich op verschillende beroepssectoren. In het tweede jaar kunnen ze kiezen uit de trajecten Horeca en Hospitality, Techniek en Groen en Aqua Leisure. Gedurende dat jaar doen kinderen ook veel praktijkervaring op, bijvoorbeeld in het lesrestaurant van de stichting of in het bedrijfsleven. In het derde jaar worden ze naar de arbeidsmarkt of naar een vervolgopleiding geleid.

Bij de stichting voor gehandicaptenzorg (Fundashon Kuido pa Disabilitado) is een speciale klas voor verstandelijk gehandicapten.

¹ Vaststelling van de Begrotingsstaat van Koninkrijksrelaties (IV) voor het jaar 2011. Lijst van vragen en antwoorden. Vastgesteld 2 september 2011. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 32 500 IV nr. 49.

² <http://www.eoz-bonaire.org>.

³ <http://www.eoz-bonaire.org>.

⁴ Stichting Project, Rebound Centrum Bonaire. <http://www.bonaire.nu/2012/03/03/reboundklas-helpt-leerlingen-sgb-met-gedragsproblemen/>.

1.7 Kinderrechteneducatie

Mensenrechten worden genoemd in de kerndoelen van het voortgezet onderwijs in Caribisch Nederland. Scholen zijn vrij in het formuleren van (les)doelen en het kiezen van eigen lesmateriaal ten behoeve van deze opdracht. Kinderrechten worden niet expliciet genoemd in de kerndoelen van het onderwijs.

1.8 Schoolverzuim

Volgens de Leerplichtwet BES zijn kinderen van vier tot zestien jaar leerplichtig. Heeft een zestienjarige nog geen startkwalificatie behaald, dan blijft deze kwalificatieplichtig tot zijn 23^e jaar. Een startkwalificatie is een vwo-, havo- of mbo-diploma (niveau 2). De leerplichtambtenaren van de openbare lichamen controleren of de leerplicht wordt nageleefd. Op elk eiland is een leerplichtambtenaar werkzaam. Scholen moeten in- en uitschrijvingen en verzuim van leerplichtige en kwalificatieplichtige leerlingen aan de leerplichtambtenaar melden. De primaire verantwoordelijkheid voor het kind ligt altijd bij de school en de ouders. Is er sprake van ongegrond verzuim, dan zijn ouders en leerlingen vanaf twaalf jaar aansprakelijk. De ouders van leerplichtige of kwalificatieplichtige kinderen en/of de kinderen zelf zijn strafbaar én riskeren een boete als ze niet staan ingeschreven bij een school of opleidingsplaats of als ze niet naar de school of opleidingsplaats gaan. Kinderen kunnen ook een leerstraf of een taakstraf krijgen.¹

Het CJG, de jeugdzorg en het Expertisecentrum Onderwijs Zorg Bonaire hebben afspraken gemaakt om vroegtijdig via scholen hulp te bieden aan ouders en kinderen om te voorkomen dat ze drop-outs worden. Ook de Voogdijraad – waarnaar zo nodig kan worden verwezen – is bij deze afspraken betrokken.² Er zijn ook binnen de strafrechtelijke keten samenwerkingsafspraken gemaakt tussen de Voogdijraad, het OM, de politie, de leerplichtambtenaar en de scholen om schoolverzuim en kleine delicten op school aan te pakken.³ Schoolverzuim wordt vaak afgedaan met de in 2010 ontwikkelde HALT-afdoening. Kinderen en hun ouders moeten dan op een zitting verschijnen.⁴

In het scholierenonderzoek *Communities that Care* uit 2006 betrof het percentage kinderen en jongeren dat aangaf de afgelopen vier weken meer dan één keer gespijeld te hebben 50% op Bonaire.⁵

In mei 2012 heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap cijfers over schoolverzuim op Bonaire, Saba en Sint Eustatius naar de Tweede Kamer gestuurd.⁶ De gegevens over schoolverzuim werden toen nog verschillend bijgehouden op de eilanden en zijn daarom lastig te vergelijken. Er zijn initiatieven genomen om de registratie en aanpak van schoolverzuim te verbeteren. In de gegevens lag het percentage voor ongeoorloofd afwezig zijn voor de Scholengemeenschap Bonaire op 29% voor jongens en 20% voor meisjes. Het is niet duidelijk wat deze cijfers precies betekenen, maar aangenomen wordt dat het hier gaat om het percentage leerlingen dat éénmalig of vaker ongeoorloofd afwezig was.

1.9 Onderwijsinspectie

De Onderwijsinspectie houdt toezicht op scholen voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs, het middelbaar beroepsonderwijs en de sociale kanstrajecten jongeren.

¹Rijksdienst Caribisch Nederland. *02.0 Leerplichtwet BES*. Folder.

²Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

³Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

⁴Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreeerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

⁵Boer, S. de, Roorda, W., Jonkman, H., Van Aalst, M. (2006). *Scholierenonderzoek Communities that Care*. Nederlandse Antillen. DSP-Groep.

⁶Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer over de evaluatie van de Onderwijsagenda voor Caribisch Nederland d.d. 16 mei 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2011-2012, 31 568, nr. 103. Bijlage 2.

Omdat het onderwijs in Caribisch Nederland eerst een periode van aanpassing aan de nieuwe situatie moet ondergaan, ligt in de eerste jaren de nadruk in het toezicht op het monitoren van de kwaliteitsverbetering. Dit gebeurt op basis van verbeterplannen die scholen en instellingen hebben opgesteld voor de periode 2011-2016. De inspectie beoordeelt in deze periode jaarlijks de kwaliteit van het onderwijs en volgt de activiteiten voor verbetering nauwgezet.

Bij de Inspectie van het Onderwijs werkt een team van vertrouwensinspecteurs. Dit team is ook belast met de taak van vertrouwensinspecteur in Caribisch Nederland.

Ouders, leerlingen, docenten, directies, besturen, maar ook vertrouwenspersonen kunnen de vertrouwensinspecteur raadplegen wanneer zich in of rond de school ernstige problemen voordoen op het gebied van seksuele intimidatie en seksueel misbruik, psychisch en fysiek geweld of discriminatie en radicalisering. De vertrouwensinspecteur geeft informatie en advies en kan zo nodig ook begeleiden in het traject naar het indienen van een formele klacht of het doen van aangifte.¹

1.10 **Huiswerkbegeleiding**

Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire organiseert een divers aanbod van naschoolse activiteiten voor kinderen en jongeren van twaalf tot twintig jaar. Er worden bijlessen gegeven en tevens is er huiswerkbegeleiding voor alle kinderen. De kinderen die komen zijn allemaal verplicht om dagelijks van 15.00 tot 16.00 uur huiswerk te maken onder begeleiding van vakleerkrachten en activiteitenbegeleiders. Er staan ongeveer 265 kinderen en jongeren ingeschreven. Dagelijks bezoeken 150 kinderen en jongeren het centrum. De oudercontributie is inkomensafhankelijk en bedraagt \$ 10 tot \$ 100 per half schooljaar. Er wordt verder door een beperkt aantal particulieren thuis huiswerkbegeleiding aangeboden.²

1.11 **Vervoer van en naar school**

Zie bij Openbaar vervoer, in hoofdstuk Vrije tijd, spel en recreatie.

1.12 **Onderwijskosten**

In bijzondere gevallen kan een onderstandgerechtigde een beroep doen op bijzondere bijstand voor kosten voor een schooluniform. De unit SZW van de Rijksdienst Caribisch Nederland bepaalt of er sprake is van een bijzonder geval.³

Als jongeren van Bonaire gaan studeren in Nederland dan kunnen zij naast studiefinanciering een eenmalige opstart toelage aanvragen. Jongeren kunnen ook onder bepaalde voorwaarden studiefinanciering aanvragen voor een studie in de Verenigde Staten of een studie in het Caribisch gebied. Zie voor meer informatie het hoofdstuk Financiën.

1.13 **Overig onderwijs**

Stichting Ban Boneiru Bèk beoogt om Caribische Nederlanders, maar ook andere mensen die Bonaire een warm hart toedragen en de cultuur en taal kennen te stimuleren naar Bonaire te komen en een bijdrage te leveren aan de samenleving. Eén van de activiteiten van de stichting is het jaarlijks organiseren van een studie- en beroepenmarkt. Ook publiceert de stichting vacatures op Bonaire op haar website en probeert zij aandacht te vragen voor knelpunten die teruggekeerde Bonairianen ervaren.⁴

¹ <http://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijs/Caribisch+Nederland/Toezicht+Caribisch+Nederland>. Geraadpleegd op 17 maart 2013.

² Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 22 juni 2012 aan de Tweede Kamer. Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2010-2011 33000 IV nr. 76.

³ Rijksdienst Caribisch Nederland. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius, Saba*. Oktober 2010, nummer 8.

⁴ <http://www.banboneirubek.nl/>

1.14 **Wetgeving**

Uiteraard is het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind volledig van toepassing op de kinderen van Bonaire.

Sinds 1 augustus 2011 gelden de Leerplichtwet BES, de Wet primair onderwijs BES, de Wet op de Expertisecentra, de Wet voortgezet onderwijs BES, de Wet educatie en beroeps- onderwijs en de Wet educatie en beroepsonderwijs BES.

In de overige onderwijswetten staat onder meer dat het onderwijs aan kerndoelen moet voldoen en hoeveel uren er lesgegeven moet worden. In die wetten staat echter niet hoe een school het onderwijs moet geven: dat mag de school zelf bepalen. De Wet Onderwijs- toezicht, aangenomen middels de eerste Aanpassingswet BES, bepaalt dat de Inspectie van het Onderwijs toezicht houdt op de kwaliteit van het onderwijs.

1.15 **Beleid en activiteiten**

In 2009 is het Ministerie van OCW samen met de scholen een programma gestart voor onderwijsverbetering. De scholen zijn onder andere begonnen met het regelmatig toetsen van hun leerlingen. De uitkomsten van de toetsen laten een stijgende lijn zien.

In maart 2011 heeft het Ministerie van OCW samen met de scholen van Bonaire, Saba en Sint Eustatius de 'Onderwijsagenda voor Caribisch Nederland: samen werken aan kwaliteit' vastgesteld. Deze onderwijsagenda geeft de grote lijnen aan en spreekt de ambitie uit waar de scholen met het onderwijs naar toe willen. Het doel is dat in 2016 de onderwijskwaliteit van de scholen in Caribisch Nederland op een naar Nederlandse en Caribische maatstaven aanvaardbaar niveau is. In de onderwijsagenda is afgesproken om de volgende vijf prioriteiten centraal te stellen:

1. De kwaliteit omhoog;
2. Versterken van de kwaliteit van leraren, schoolleiding en schoolbesturen;
3. Onderwijszorg op maat;
4. Aantrekkelijk beroepsonderwijs;
5. Randvoorwaarden op orde.

Schoolbesturen en schoolleiding hebben de afspraken uitgewerkt in verbeterplannen. Hierin leggen de scholen vast hoe zij denken binnen vijf jaar op een aanvaardbaar niveau te komen. Zij worden hierbij ondersteund door het Ministerie van OCW onder meer door het ter beschikking stellen van schoolcoaches.¹

Activiteiten

De belangrijkste activiteiten op het terrein van onderwijs zijn:²

- In samenwerking met de PO-Raad en de VO-Raad (sectororganisaties voor het primair en voortgezet onderwijs) zijn schoolcoaches aangetrokken die scholen ondersteuning geven.
- Er is een Expertisecentrum Onderwijs Zorg (EOZ) opgezet.
- Binnen scholen zijn interne begeleiders en zorgcoördinatoren opgeleid. De schoolbesturen en schoolleiding krijgen begeleiding van een procesbegeleider bij de inrichting van de onderwijszorgstructuur.
- Met financiële steun van het Ministerie van OCW zijn verschillende randvoorwaarden binnen de scholen verbeterd, zoals meubilair en leermiddelen. Er zijn workshops gevolgd over het gebruik van het nieuwe lesmateriaal. De Stichting Leerplanontwikkeling onderzoekt de op de eilanden aanwezige methodes op geschiktheid voor het bereiken van de Nederlandse kerndoelen.

¹ Vaststelling van de Begrotingsstaat van Koninkrijksrelaties (IV) voor het jaar 2011. Lijst van vragen en antwoorden. Vastgesteld 2 september 2011. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 32 500 IV nr. 49.

² Rijksvertegenwoordiger Bonaire, Sint Eustatius en Saba. *Voorjaarsrapportage 2011*.

- Er zijn onderwijshuisvestingplannen opgesteld. De openbare lichamen en Nederland investeren gezamenlijk 41,5 miljoen dollar. Op de eilanden vindt nieuwbouw, renovatie en verbouwing van onderwijslocaties plaats. Op Bonaire is de nieuwbouw van havo/vwo bovenbouw (SGB) gerealiseerd en is de verbouwing en de nieuwbouw van de andere units in voorbereiding. Ook binnen het basisonderwijs wordt nieuwbouw en de verbouwing van een aantal scholen voorbereid. Zo is de voorbereiding gaande van de Brede School (Papa Cornes).¹

Scholen ontvangen sinds 1 januari 2011 lumpsumbekostiging.

Daarnaast hebben ze in 2011 eenmalig extra financiële ruimte (zeven miljoen dollar) voor de materiële inrichting gekregen. Onder inrichting kan worden verstaan: schoolboeken, lesmethodes, spelmaterialen, schoolmeubilair, digitale schoolborden, etc.

Scholen hebben ook vanaf 2012 structureel extra financiële ruimte (1,3 miljoen dollar per jaar) gekregen om de salarissen van de leraren te verbeteren. Voor de ondersteuning van de werving van leraren uit Europees Nederland of elders uit de regio zijn extra middelen beschikbaar gesteld (ruim zes miljoen dollar voor een periode van drie jaar).²

Om te zorgen dat het taalniveau van het Nederlands verbetert en dat achterstanden worden weggewerkt, zijn er op scholen digitale programma's ingevoerd waarmee leerlingen op individueel niveau kunnen werken (Starttaal van Deviant). De SGB heeft een taalplan gemaakt en binnen het basisonderwijs wordt het Nederlands in toenemende mate als instructietaal gebruikt.³

1.16 **Organisaties en verantwoordelijkheden**

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Het Ministerie van OCW is verantwoordelijk voor het onderwijsbeleid op de eilanden. Het ministerie schept randvoorwaarden en biedt ondersteuning voor de uitvoering van het beleid.

Openbare Lichamen

De openbare lichamen zijn verantwoordelijk voor de voorschoolse educatie, het toezien op de leer- en kwalificatieplicht, de huisvesting van scholen en het regelen van het leerlingenvervoer.

Scholen

De scholen zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van het onderwijs.

Onderwijsinspectie

De onderwijsinspectie houdt toezicht op de kwaliteit van het primair onderwijs, voortgezet onderwijs, het middelbaar beroepsonderwijs en de sociale kantrajecten jongeren. Tevens zijn bij de inspectie vertrouwensinspecteurs werkzaam.

Expertisecentrum Onderwijs Zorg (EOZ)

Het EOZ is verantwoordelijk voor het bieden van specialistische ondersteuning aan leraren en leerlingen. Naast het geven van ambulante begeleiding is het mogelijk dat leerlingen (voor kortere of langere tijd) worden opgevangen door het EOZ.

Raad voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) Caribisch Nederland

De Raad voor Onderwijs en Arbeidsmarkt Caribisch Nederland (ROA Caribisch Nederland) is een stichting die in 2012 is opgericht en die ervoor moet zorgdragen dat het beroeps- en bedrijfsleven in Caribisch Nederland goed op elkaar aansluiten. De ROA

¹ Informatie per e-mail ontvangen van Lidy Kooij op 15-3-2013.

² Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer over de evaluatie van de Onderwijsagenda voor Caribisch Nederland d.d. 16 mei 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal,

³ Informatie per e-mail ontvangen van Lidy Kooij op 15-3-2013.

Caribisch Nederland heeft haar hoofdkantoor op Bonaire en heeft ook adviseurs op Saba en Sint Eustatius. Studenten die beroepsopleidingen volgen, moeten op een bepaald moment stage gaan lopen bij erkende leerbedrijven. Het erkennen van deze leerbedrijven is een van de taken ROA Caribisch Nederland. Andere taken van de ROA zijn onder meer het begeleiden en adviseren bij het opleiden van leerlingen, bijdragen aan de vertaling van arbeidsmarktontwikkelingen naar de inhoud van opleidingen en het monitoren van de aansluiting van de opleidingen op de werkpraktijk. De ROA zal ook voorstellen doen voor erkenning en bekostiging van opleidingen door het Ministerie van OCW.¹

2 Kinderen over onderwijs

De geïnterviewde kinderen merken uiteenlopende zaken op over het onderwijs op Bonaire. Zo benoemen ze praktische zaken als het geld voor schoolspullen of het vervoer van en naar school. Vaak moeten ze vroeg op om met de bus of auto naar school te komen. Dat herkennen ze overigens niet als probleem.²

'Thuis hebben we geen auto. Elke ochtend kom ik met de bus naar school. Om 6.15 uur word ik bij de kerk in Rincón opgehaald. Wanneer ik me verslaap, moet ik kijken of ik met een andere bus mee kan, waar ik dan twee dollar voor moet betalen of ik kijk of ik een lift kan krijgen.' (meisje, 13 jaar, Bonaire)

De andere opmerkingen van de kinderen richten zich op de volgende onderwerpen.

2.1 Aanbod

Veel kinderen zijn positief over datgene wat hen op school wordt aangeboden. Ze vinden de vakken leuk. Dat zijn vooral de jongste kinderen. Sommige oudere kinderen die op de middelbare school niet uit de voeten konden, zijn heel blij met het aanbod van Stichting Project. Ze roemen daar de afwisseling van de lessen, de ambachtelijke vakken, de houding van de begeleiders en het feit dat rekening wordt gehouden met de persoonlijke situatie van de leerlingen. Ze zouden willen dat er scholen waren zoals Stichting Project. Een enkel kind noemt de steunlessen die vanuit de middelbare school worden gegeven. Kinderen missen de voorlichting op school over zaken als seksualiteit en over onderwijsmogelijkheden.³

'Ik vind het leuk om naar school te gaan. Bijvoorbeeld een school zoals Stichting Project zou ik wel leuk vinden om elke dag naar toe te gaan. SGB niet, daar is het saai.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

2.2 Schoolklimaat

Over de manier waarop op school met elkaar wordt omgegaan hebben met name de middelbare scholieren een duidelijk idee. Op de Scholen Gemeenschap Bonaire (SGB) is volgens hen de sfeer niet altijd plezierig, maar dat geldt niet voor alle niveaus. Sinds de niveaus gescheiden zijn van elkaar zien zij een verbetering. Een enkeling moppert over dat de school vies is en dat de leerlingen met corvee moeten schoonmaken.

De jongere leerlingen op het primair onderwijs noemen pesten, maar niet als groot probleem.

Het schoolklimaat is uiteraard zeer belangrijk voor het gevoel van veiligheid van de leerlingen (zie het hoofdstuk Veiligheid). Daarnaast noemen leerlingen de mate waarin zij

¹ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/roa-kantoor-caribisch-nederland-officieel-geopend>. Geraadpleegd op 22 februari 2013.

² Zie citaten 288, 289, 290, 291, 292, 293.

³ Zie citaten 308, 309, 310, 311, 312, 312, 313, 314, 315, 316, 331.

worden betrokken bij de gang van zaken in het onderwijs, als mede bepalend voor de sfeer op school (zie daarvoor het hoofdstuk Participatie).¹

'Het is wel goed dat er onderscheid wordt gemaakt tussen bavo, ago en havo/vwo door verschillende T-shirts als uniform, maar natuurlijk zijn er mensen die je pesten aan de hand van dat onderscheid. Bijvoorbeeld, ik zit op de havo/vwo en ik word 'nerd' genoemd en anderen weer dom. Maar aangezien wij allemaal op de SGB zitten en verschillende niveaus volgen, moet er toch iets zijn om ons te onderscheiden.' (meisje, 14 jaar, Bonaire)

2.3 **Leerlingen**

Sommige kinderen geven aan dat zij (thuis) problemen hebben waardoor het op school niet goed gaat. Zo kunnen zij hun woede niet goed beheersen of ze kunnen zich niet goed concentreren. Sommige leerlingen komen dan terecht bij Stichting Project, die ze weer op het juiste pad probeert te krijgen.²

'Ondanks dat ik al zo lang bij Stichting Project zit, kan ik nog steeds niet goed met mijn woede omgaan. Hierdoor ben ik ook nog niet klaar om naar SGB te gaan.' (jongen, 12 jaar, Bonaire)

2.4 **Verzuim en uitval**

Op de middelbare school wordt wel gespijeld, zo vertellen de leerlingen. Zelf doen ze dat soms ook, maar met mate. Groepsdruk speelt daarbij een rol. Als het uit de hand loopt, grijpt de school in. Als het gaat om sociale of geestelijke problemen waardoor kinderen spijbelen, dan kan het zorgteam op school goed helpen.³

'Ik vind school wel leuk, maar er zijn veel kinderen die graag problemen zoeken. Ze komen naar school, maar niet om te leren. Ze komen om te spijbelen en ruzie te zoeken met anderen. Met mij heeft nog niemand problemen gezocht. Ik spijbel af en toe wel. En soms ga ik achter anderen aan en laat ik mij door hen beïnvloeden. Dit is me vaak verteld, maar toch als ik er eenmaal mee te maken krijg, ga ik twijfelen.' (meisje, 16 jaar, Bonaire)

2.5 **Huiswerk**

Het ontbreken van begeleiding bij huiswerk is voor sommige kinderen een probleem. Daarnaast worstelt de één met het feit dat ze als huiswerk een computeropdracht moet uitvoeren terwijl ze geen goede computer heeft. En een ander laat weten het jammer te vinden nooit huiswerk te krijgen.⁴

'Ik krijg wel eens huiswerk. Bij Stichting Project maak ik het wel. Bij SGB soms wel, soms niet en dan vertel ik een smoesje aan de docenten, dat ik moest gaan werken of gaan voetballen. Ik krijg geen begeleiding bij mijn huiswerk, en daarom wilde mijn moeder mij ook naar Nederland sturen, zodat ik meer begeleiding kan krijgen met school.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

2.6 **Leraren**

De kinderen zijn over het algemeen positief over de leraren op school en bij Stichting Project. Deze leggen de stof goed uit, doen leuke activiteiten, hebben regels waar ze zich aan houden en zijn aardig. Een enkeling is ronduit negatief en noemt de leraren onaardig en onbekwaam in het omgaan met kinderen. Ook noemt een enkel kind een leraar die schreeuwt of slaat.⁵

¹ Zie citaten 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 362.

² Zie citaten 363, 364, 365, 366, 367.

³ Zie citaten 378, 379, 380, 381, 382, 383, 388.

⁴ Zie citaten 390, 391, 392, 393.

⁵ Zie citaten 394, 395, 396, 397, 398, 399, 406.

'De docenten op school vind ik allemaal aardig en ik vind dat ze goed les geven. We hebben ongeveer net zoveel Nederlandse als Antilliaanse docenten. Ik vind het leuk dat dat zo'n mix is!' (meisje, 15 jaar, Bonaire)

2.7 Toekomst

Veel kinderen denken na over datgene wat ze na school willen gaan doen. Sommigen willen naar Curaçao of Nederland om verder te leren. Er zijn er die dromen hebben over wat ze later willen worden, zoals kapster, gynaecoloog, kok of brandweerman. En er zijn er die nog geen idee hebben over hun latere beroep. Anderen richten zich nu eerst op school. Zoals een veertienjarig meisje het formuleert: 'Mijn prioriteit in het leven is nu eerst mijn school afmaken.'

De vraag of zij op Bonaire willen blijven of later terugkomen, vinden veel kinderen nog moeilijk te beantwoorden. Ze kunnen zich nog niet goed voorstellen hoe het zal zijn om hun eiland en ouders te verlaten en willen daar soms ook nog helemaal niet aan denken.¹

'Ik kan zelf ook een beetje koken. Nu leer ik op school koken. Ik wil verder die richting op. Ik wilde eerst werken bij de haven en de schepen binnenhalen en aanleggen, als Freewinds (cruiseschip) naar Bonaire komt, dan ga ik hem aanleggen. Of andere schepen. Of automonteur. Die drie dingen wil ik graag doen. Kok, automonteur of iemand die schepen aanlegt.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

3 Jongeren over onderwijs

De geïnterviewde jongeren hebben niet over het onderwijs op Bonaire gesproken. Het enige wat zij noemen is het knelpunt dat er op de basisschool geen seksuele voorlichting wordt gegeven, terwijl kinderen ook op die leeftijd al seksueel actief zijn. Zie hierover ook het hoofdstuk Gezin en opvoeding.²

'Er moet meer seksuele voorlichting komen, ook al op de basisschool. Het is nu een groot probleem op de basisschool. Er is nu wel voorlichting maar dat is pas op de middelbare school, terwijl kinderen al op jonge leeftijd seksueel actief zijn.' (jongere)

4 Deskundigen over onderwijs

De geconsulteerde deskundigen merken op dat de omvang van de scholen op Bonaire varieert van heel kleine scholen met dertig leerlingen (E-college) tot de openbare middelbare school met 1350 leerlingen (SGB). De omvang van de klassen varieert eveneens.

De overheid is verantwoordelijk voor het openbare onderwijs en voor het overige zijn de schoolbesturen zeer bepalend. De invloed van de politiek op scholen is volgens deskundigen kleiner geworden en dat vinden ze een positieve ontwikkeling.³

4.1 Kwaliteit

Over de kwaliteit van het onderwijs merken de deskundigen verschillende dingen op. Ze zien dat er de afgelopen tijd veel geïnvesteerd is om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Ze spreken van maatregelen om het niveau te verbeteren en het onderwijs aantrekkelijker te maken en de wil om goed onderwijs te geven. Ook zien ze dat kinderen zich veiliger voelen en dat er meer structuur wordt geboden aan kinderen. Ook de komst van het Expertisecentrum voor het onderwijs heeft een positief effect. Er blijven nog wel verschillen tussen scholen, maar deze zijn niet heel groot.

¹ Zie citaten 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418.

² Zie citaten 317, 317, 318, 319, 319.

³ Zie citaten 294, 295, 296, 297, 298.

Tot enkele jaren geleden werd er weinig gedaan aan het onderwijs, vinden deskundigen. Het zal dan ook nog een tijd duren voordat de kwaliteit op het gewenste niveau is. Dat is hard nodig omdat kinderen dan de kansen krijgen die ze verdienen, aldus de deskundigen.¹

4.2 **Aanbod**

De deskundigen zijn niet erg enthousiast over de onderwijsmogelijkheden die het eiland biedt aan kinderen. Dat heeft ook te maken met de kleinschaligheid van het eiland. Ze geven aan dat er weinig van kinderen wordt verwacht en dat het onderwijs weinig uitdagend is. Ook de mogelijkheden voor een vervolgstudie op het eiland zijn beperkt.

De opvang na school en de hulp aan leerlingen bij huiswerk kent ook beperkingen. Deskundigen spreken van een bereik van minder dan een derde van de leerlingen van het voortgezet onderwijs bij de naschoolse opvang. De overige leerlingen zijn op straat of thuis, waar ze soms op jongere broertjes of zusjes moeten passen.

Om leerlingen met problemen in het reguliere onderwijs goed te begeleiden naar alternatieven, is er sinds enige tijd een verwijzingscommissie. Men hoopt dat betere coördinatie ertoe zal leiden dat kinderen op de juiste plek terecht komen.²

4.3 **Taal**

Deskundigen benoemen taal als een aandachtspunt. Een enkeling is heel positief en schetst dat de kinderen die op Bonaire opgroeien zeer 'talig' zijn: 'Kinderen zijn hier heel talig. Ze spreken en verstaan Papiaments, Nederlands, Spaans, Engels (van tv). Hoe rijk ben je dan?'

Anderen zien wel problemen. Ze zien dat leerlingen hun talen niet goed leren beheersen waardoor hun mogelijkheden om verder te studeren klein zijn. De deskundigen noemen een aantal redenen voor taalproblemen. Nederlands is de instructietaal in het (voortgezet) onderwijs, dus in de lessen zou deze taal gesproken moeten worden. Er wordt betwijfeld of alle docenten dat ook doen. Thuis en op school wordt veel Papiaments gesproken en ook op de meeste basisscholen is dit de instructietaal.

Sinds kort kunnen leerlingen in het voortgezet onderwijs op individuele basis hun achterstand in het Nederlands wegwerken met digitale programma's (Starttaal).

De achterstand in de Nederlandse taal wordt volgens sommige deskundigen nog vergroot doordat er geen leescultuur is op Bonaire. Kinderen lezen geen boeken, maar kijken tv of zitten achter de computer. Daardoor is hun beheersing van het Engels wel beter.

Doordat de kinderen het Nederlands niet goed beheersen, lopen ze onderwijsachterstanden op. Ze kunnen bijvoorbeeld vakken als wiskunde niet volgen.

Als oplossing noemen deskundigen een betere begeleiding en extra bijlessen. Ook zijn er deskundigen die ervoor pleiten om het onderwijs in het Engels te doen.³

'Je merkt dat kinderen niet dommer zijn dan in Nederland, maar door de taal kunnen ze in bepaalde vakken niet meekomen.' (deskundige)

4.4 **Schoolklimaat**

Het is niet altijd vanzelfsprekend dat het schoolklimaat op Bonaire positief is, zo vinden de deskundigen. Zij noemen bijvoorbeeld probleemgedrag van leerlingen, bedreigingen, vechtpartijen en ongemotiveerde leerlingen. Dat heeft alles te maken met de thuissituatie van veel leerlingen, aldus de deskundigen. Zie hiervoor ook het hoofdstuk Gezin en

¹ Zie citaten 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 330.

² Zie citaten 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 329, 330, 629.

³ Zie citaten 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 348.

opvoeding. Toch zien de deskundigen wel verbetering, ook door het anders organiseren van de verschillende schoolniveaus binnen de middelbare school.¹

'Toen ik hier drie jaar geleden kwam, waren er echt heel veel vechtpartijen. Was bijna dagelijkse kost. De school was toen niet gesplitst. Het was een groot terrein waarin alles door elkaar heen liep. Dus het eerste wat we gedaan hebben is alles in units gesplitst. Ook fysiek. Ook afgescheiden met schuttingen. Ieder heeft z'n eigen stuk.' (deskundige)

4.5 **Leerlingen**

Zoals hiervoor reeds genoemd, zien de deskundigen een sterk verband tussen de thuis-situatie van kinderen en hun gedrag of problemen op school. De motivatie van veel leerlingen is ver te zoeken en ze krijgen vanuit huis geen ondersteuning. Ook zijn sommigen bang voor volwassenen. Eerst moet het vertrouwen gewonnen worden en dan kunnen ze leren.²

'Jonge Antilliaanse kinderen die op school binnenkomen missen het stralen. Hun ogen staan op dof en angst. Pas na een tijdje als je ze respectvol benadert, gaan ze stralen. En je benut hun mogelijkheden, ook als ze op cognitief vlak niet goed meekomen.' (deskundige)

Er zijn ook leerlingen met ernstige (psychische) problemen waarvoor geen adequate hulp en begeleiding voorhanden is op het eiland. Kinderen met een lichamelijke of geestelijke handicap blijven voor veel deskundigen buiten beeld.

De begeleiding door het Expertisecentrum wordt als zeer positief gekenschetst. Om de kinderen daadwerkelijk te helpen, zouden hulpverlening en onderwijs goed moeten samenwerken.³

'Vanuit het thuisfront krijgen kinderen niet de nodige rust als basis. Betrokkenheid van ouders bij de cognitieve ontwikkeling van hun kinderen is bijna nihil te noemen. Onderwijs heet een slechte naam in de maatschappij en men heeft daar weinig vertrouwen in. Het is meer een mentaliteitsprobleem.' (deskundige)

4.6 **Verzuim en uitval**

Het is niet precies bekend hoe vaak leerlingen spijbelen en uitvallen, aldus de deskundigen. Veel scholen maken daar geen melding van. De leerlingen die de school verlaten zonder diploma, hebben daarna uiteraard minder kansen.

Sinds een aantal jaar is de Leerplichtwet van kracht, op basis waarvan de leerplicht-ambtenaar een boete kan opleggen voor schoolverzuim. Dat levert volgens deskundigen wel een verbetering op. Daarnaast is de (digitale) registratie van verzuim door de scholen de afgelopen tijd verbeterd. In het verleden gebeurde het wel eens dat een kind tijdens thuis werd gehouden om voor broertjes en zusjes te zorgen, zonder dat daar iets aan werd gedaan.⁴

4.7 **Leraren**

Over de leraren zijn de deskundigen minder positief dan de leerlingen. De aanpak van veel leraren sluit niet goed aan op de behoeften van kinderen. Ze zijn ofwel te directief, met onvoldoende kennis en onvoldoende respect voor de kinderen en hun rechten. Dan gaat het vaak om leraren die afkomstig zijn uit de regio. Of het gaat om leraren die te weinig grenzen stellen en vriendschappelijk met de leerlingen om willen gaan. Die leraren komen vaak uit Nederland. Beide aanpakken – repressief of grenzeloos – werken niet, aldus de

---

¹ Zie citaten 357, 358, 359, 360, 361.

² Zie citaten 368, 377.

³ Zie citaten 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376.

⁴ Zie citaten 384, 385, 386, 387, 389.

deskundigen. Er wordt nu gewerkt met docentcoaches en Triple P, positief opvoeden, en er wordt geprobeerd de juiste balans te vinden.

Een ander probleem is de grote wisseling van leraren. Sommigen komen voor een (paar) jaar.¹

'Ik heb gemerkt dat leerkrachten vers uit Nederland naar de SGB kwamen en toen dacht ik: Oh, je gaat helemaal de mist in. Want ze hadden een heel andere houding ten opzichte van de leerlingen. Veel vriendschappelijker en noem maar op. Die waren na een half jaar helemaal overspannen. Ze konden geen orde houden want die kinderen zijn het helemaal niet gewend. Die zijn regels, strak, gewend en dat leraren aangeven: "Zo gaan we het doen".' (deskundige)

4.8 **Toekomst**

Of de toekomst van een kind op of buiten het eiland ligt, hangt af van veel factoren, aldus de deskundigen. Velen vinden dat er op het eiland te weinig te beleven is voor jongeren. Echter, om alleen naar een ander land te gaan, vereist wel durf. Er gaat maar een klein deel van het eiland af om een vervolgopleiding te doen en dat zijn vooral havo/vwo leerlingen. Er zou, zo zeggen deskundigen, een goede studie- en beroepenmarkt moeten zijn, waardoor kinderen zich beter kunnen oriënteren op hun toekomst.

Soms wordt de overgang naar een studie of baan bemoeilijkt. Bijvoorbeeld doordat kinderen de Nederlandse taal niet voldoende beheersen of een ontwikkelachterstand hebben. Dat is extra lastig als ze zich wel als volwassenen moeten gedragen, omdat ze tiener vader of moeder worden.

Veel zestien- en zeventienjarigen vallen tussen wal en schip. Er is een sociaal kantraject (sociale vorming), maar dat geldt sinds enige tijd voor jongeren vanaf achttien jaar. De zestien- en zeventienjarigen moeten terug naar school, maar hebben dan wel speciale begeleiding nodig en dat levert soms problemen op. Stichting Project, FORMA en SGB proberen gezamenlijk oplossingen op maat te vinden voor deze leerlingen.

Jongeren die voor studie naar het buitenland zijn gegaan, komen soms – na een paar jaar – terug naar Bonaire. Dat betreft vooral meisjes. In veel gevallen is dat echter moeilijk omdat ze hun studieschuld moeten aflossen en daarvoor afhankelijk zijn van de hogere lonen in Nederland.²

'Vanaf januari mogen we alleen nog maar vanaf achttien jaar. Toen het sociale kantraject sociale vormingplicht heette en het dus een project was van de Nederlandse Antillen, was het van 16 tot en met 24 jaar. Die zestien- en zeventienjarigen vallen nu eigenlijk tussen wal en schip. Want OCW zegt, terecht, dat die terug naar school moeten, maar het zijn toch vaak multiprobleem situaties. Zo'n kind past niet op school.' (deskundige)

5 **Literatuur over onderwijs**

5.1 **Algemeen**

Uit een belevingsonderzoek onder ouders en leerlingen uit 2011 blijkt dat beide groepen overtuigd zijn van nut en noodzaak van onderwijs. Ouders vinden het heel belangrijk hoe de school en de boeken eruitzien, hoe het contact met de leraren is, of hun kind gepest wordt en zij hechten waarde aan de veiligheid in en rond school. Ze zijn blij dat het onderwijssysteem naar Nederlands model is verbeterd, dat er inspectie vanuit Nederland plaatsvindt en dat de politiek (bijna) geen invloed meer heeft op het onderwijs. Wel

¹ Zie citaten 400, 401, 402, 403, 404, 405.

² Zie citaten 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432.

vinden ze dat het onderwijs niet te Nederlands moet worden en dat er rekening moet worden gehouden met de situatie op Bonaire.

Leerlingen vinden het vooral belangrijk dat de school goed functioneert, met zaken als goede leraren, lokalen, computers en lesmethoden.

Sinds oktober 2010 is de minister van OCW verantwoordelijk voor het onderwijsbeleid op Bonaire. Het Nederlandse onderwijssysteem is uitgangspunt, maar dit wordt toegespitst op het eiland. Uit de overheidsrapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) blijkt dat onderwijs één van de vier prioriteiten van de Nederlandse overheid is. Dat volgt uit de constatering dat de kwaliteit van het onderwijs in 2009 te wensen overliet, leerprestaties achterbleven, er veel schoolverzuim was, er gebrek was aan adequate voorzieningen en schoolgebouwen slecht waren.

Verschillende randvoorwaarden, zoals meubilair en leermiddelen, zijn verbeterd en aan kwaliteitsverbetering wordt gewerkt (zie 5.2, Kwaliteit). Ook wordt samen met de openbare lichamen tot 2015 flink geïnvesteerd in huisvesting. Op Bonaire gebeurt dat voor de nieuwbouw van de havo/vwo bovenbouw (SGB) en de voorbereiding van de Brede School (Papa Cornes).

Onderzoek uit 2012 laat zien dat onderwijsdeskundigen kritisch zijn over het Ministerie van OCW. Dit zou onvoldoende gehoor hebben voor de wensen en behoeften op het eiland. Wet- en regelgeving is volgens hen onvoldoende afgestemd op de eigen invulling van het onderwijs door scholen op Bonaire.

Dezelfde deskundigen zijn evenmin tevreden over de openbare lichamen. Ze verwijten dat deze hun taken en verantwoordelijkheden onvoldoende vervullen op het gebied van schoolonderhoud en voor- en naschoolse educatie. Ook stellen ze onvoldoende middelen ter beschikking.

Het gebrek aan middelen komt ook in andere onderzoeken naar voren, waar het gaat om innovatie en coördinatie in het onderwijs, menskracht, naschoolse activiteiten.¹

5.2 **Kwaliteit**

De Onderwijsinspectie heeft in 2008 onderzoek gedaan in Caribisch Nederland met als doel om de basiskwaliteit van het onderwijs op de drie eilanden te beoordelen. De inspectie kwalificeerde toen de kwaliteit van het onderwijs op Bonaire als onvoldoende en 'zeer zwak'. Alleen het particuliere basisonderwijs had voldoende basiskwaliteit. Verder signaleerde de inspectie risico's door het ontbreken van een leerlingvolgsysteem en informatie over schooluitval.

In de periode 2011-2016 beoordeelt de inspectie jaarlijks de kwaliteit van het onderwijs op Caribisch Nederland en volgt zij nauwgezet de verbeteractiviteiten. Er zijn in 2011 en in 2012 inspectieonderzoeken uitgevoerd op alle scholen op Bonaire.²

In het Onderwijsverslag van het schooljaar 2010-2011 constateert de inspectie dat veel scholen een begin hebben gemaakt met de uitvoering van de geplande activiteiten uit het schoolverbeterplan. De leerprestaties voor technisch lezen en rekenen/wiskunde zijn gestegen ten opzichte van een eerdere meting. Op de meeste scholen blijft de achterstand in vergelijking met Nederlandse scholen groot.

Veel scholen hebben moeite om gekwalificeerde leraren aan te trekken en deze voor langere tijd aan de school te binden. Het verloop is groot en veel leraren zijn onbevoegd

---

¹ Zie literatuur 26, 28, 30, 64, 74.

² Verschillende rapporten van de Inspectie van het Onderwijs op Caribisch Nederland in 2011 en 2012 zijn te vinden op de website van de inspectie: <http://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijs-/Caribisch+Nederland/rapporten#01>

of niet volledig bevoegd voor het onderwijs dat zij verzorgen. Tevens heeft een aantal scholen te maken met een tekort aan leermiddelen en materialen (boeken, ICT). Scholen hebben moeite om, gegeven de uitgangssituatie van veel leerlingen (thuis taal en taal-omgeving) en de condities (onvoldoende leraren die het Nederlands machtig zijn en gebrek aan geschikt aanbod), aan de wettelijke bepaling van het Nederlands een passende invulling te geven.¹

De individuele inspectierapporten uit 2012 van de zeven basisscholen op Bonaire geven een wisselend beeld van de mate waarin zij voldoen aan de kwaliteitseisen en de mate waarin zij verbeteringen weten te realiseren. De verschillende units van de Scholengemeenschap Bonaire hebben volgens de inspectie in 2011 verbeteringen gerealiseerd op verschillende punten, maar voldoen op een aantal punten nog niet aan de kwaliteitsnormen. Het Junior College, de onderbouw van de Scholengemeenschap Bonaire, had echter in 2011 weinig aantoonbare vorderingen gemaakt. Het had wel een aantal acties ingezet ter verbetering. De kwaliteit van het onderwijs bij Forma, instelling voor sociale kantrajecten is volgens de inspectie aanmerkelijk verbeterd sinds 2011. Het EOZ heeft volgens het inspectierapport uit 2011 een goede start gemaakt.

Onder de burgers van Bonaire die mee hebben gedaan aan een belevingsonderzoek in 2011 vindt 40% dat het onderwijs verbeterd is sinds 2010, maar een meerderheid (57%) denkt dat het nog zal verbeteren. Een jaar later is al 56% van mening dat het onderwijs vooruit is gegaan en denkt 70% dat het nog beter zal worden. Gratis boeken, betere huisvesting, hogere kwaliteit van het onderwijs en meer doorstroommogelijkheden worden daarbij genoemd.

Ander onderzoek uit 2012 laat zien dat er veel ten goede is veranderd in het onderwijs in de afgelopen jaren. Onderwijsprofessionals zijn positief over deze veranderingen. Er is geïnvesteerd in scholing, coaching, lesmaterialen, lokalen en gebouwen en dit heeft tot verbeteringen geleid. Alleen de leraren in met name het voortgezet onderwijs zijn terughoudend (zie hierna).

De overheidsrapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) formuleert als doel dat in 2016 de onderwijskwaliteit in Caribisch Nederland op een aanvaardbaar niveau is, naar Nederlandse en Caribische maatstaven. In 2011 is er in overleg met de scholen en openbare lichamen een onderwijsagenda opgesteld met afspraken voor vijf jaar. Leerprestaties zijn inmiddels verbeterd en er wordt hard gewerkt aan verbetering van de kwaliteit.²

5.3 **Aanbod**

Voor kinderen die speciaal (middelbaar) onderwijs nodig hebben, was het aanbod aan maatwerk en scholing in 2006 onvoldoende, zo werd geconstateerd in het veiligheidsplan voor Bonaire uit dat jaar. Deze kinderen zijn extra kwetsbaar en crimineel beïnvloedbaar, aldus het rapport. Als deze kinderen zich moeten handhaven op de grote scholengemeenschap gaat het mis.

Onderwijs in kinderrechten maakt geen vast onderdeel uit van het lesprogramma van scholen op Bonaire.

Het Kinderrechtencomité dringt in 2009 aan op maatregelen om het werken met gehandicapte kinderen te verbeteren, zodat deze kinderen gelijke kansen krijgen. Daarnaast dringt zij aan op seksuele voorlichting op scholen, om tienerzwangerschappen te voorkomen, en op ondersteuning van tienermoeders in het onderwijs.³

¹ Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011*.

² Zie literatuur 106, 27, 29, 28, 30, 54, 74.

³ Zie literatuur 79, 64, 16.

5.4 **Taal**

Een onderzoek dat in 2010 is uitgevoerd naar het taalniveau Nederlands (2010) maakte duidelijk dat op dat moment slechts een klein deel van de leerlingen vlak voor hun eindexamen op Bonaire het streefniveau hadden. Redenen voor dit lage niveau lagen zowel bij de leerling of thuis als bij de leraar. Maar weinig leerlingen die moeite hadden met het Nederlands konden daarvoor op school extra hulp krijgen. Juist omdat blijkt dat veel kinderen in Nederland willen studeren (30 á 40%), raden de onderzoekers aan om deze kinderen te ondersteunen.

Uit onderzoek (2011) blijkt dat ouders op Bonaire zich zorgen maken over het gebruik van het Nederlands als instructietaal in een Engelstalige omgeving.¹

5.5 **Schoolklimaat**

In het NGO-rapport over het Kinderrechtenverdrag uit 2008 wordt beschreven dat de meerderheid van de kinderen aangeeft dat hun mening niet telt op school. Zie ook het hoofdstuk Participatie.

Onderzoek uit 2011 laat zien dat ook ouders zich onvoldoende gehoord en geïnformeerd voelen op school. Bovendien komt daaruit naar voren dat ouders op Bonaire zich zorgen maken over de veiligheid op school.

Er zijn geen gegevens bekend over geweld en mishandeling op scholen, hoewel bekend is dat dit wel voorkomt. Het Kinderrechtencomité uit haar zorgen daarover in haar slotcommentaar van 2009. Ze beveelt aan om een verbod op lijfstraffen op te nemen in de wet en dit te handhaven. Ook in 2012 zijn lijfstraffen op scholen nog niet expliciet verboden.²

5.6 **Leerlingen**

Ouder onderzoek uit 2006 laat zien dat op Bonaire een deel van de kinderen wordt blootgesteld aan risicofactoren op school (zoals leerachterstand, gebrek aan binding met school). Schoolprestaties zouden zwak zijn, er is een hoog percentage aan zittenblijvers (49%) en seksueel riskant gedrag, spijbelen en depressie worden als probleemgedrag aangehaald.

Uit onderzoek uit 2011 blijkt dat leerlingen het belang en de noodzaak van het onderwijs zien en bovendien het onderwijs beschouwen als mogelijkheid om vrienden te ontmoeten en het eiland te kunnen verlaten.

Sommige leerlingen komen naar school met honger. Veel scholen hebben voorzieningen getroffen om kinderen iets te eten te geven. Met een lege maag kunnen kinderen zich niet concentreren.

Onderzoek naar het achterblijven van onderwijsresultaten van Antilliaanse jongens in vergelijking met meisjes (2010) laat zien dat dit patroon al op de basisschool begint. Oorzaken voor deze verschillen worden gevonden in de opvoeding en in de schoolcultuur en leraren die voornamelijk vrouwelijk zijn.

De overheidsrapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) beschrijft de komst van het Expertisecentrum Onderwijs Zorg voor elk van de drie eilanden in de zomer van 2011. Leerlingen die dat nodig hebben kunnen hier extra zorg krijgen. Er zijn interne begeleiders en zorgcoördinatoren opgeleid om te inventariseren hoe groot de vraag naar zorg is.³

---

¹ Zie literatuur 26, 6.

² Zie literatuur 26, 46, 64, 16.

³ Zie literatuur 106, 26, 71, 33, 64, 74.

5.7 Verzuim en uitval

Onderzoek uit 2006 laat zien dat spijbelen onder kinderen toen veel voorkwam. Als reden daarvoor noemden leerlingen vooral dat ze zich niet verbonden voelen met school. Uit een analyse uit 2011 blijkt dat leerlingen die zich niet verbonden voelen met school een grotere kans lopen om gewelddadig en delinquent gedrag te gaan vertonen.

Uit onderzoek door de Onderwijsinspectie in 2008 blijkt dat informatie over schooluitval ontbreekt. Er wordt gesignaleerd dat de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt slecht is als gevolg van de schooluitval.

Het NGO-rapport over het Kinderrechtenverdrag uit 2008 geeft als redenen voor de hoge schooluitval van met name jongens: minder interesse en doorzettingsvermogen, vroeg werken in verband met sociaaleconomische omstandigheden thuis, ontbreken van intrinsieke motivatie, minder begeleiding door ouders, te hoog schoolniveau. Meisjes zouden meer richting krijgen in de opvoeding, ze moeten in huis helpen en ze werken voor school en studie terwijl jongens buiten spelen. De meeste 'dropouts' zijn tussen de veertien en achttien jaar.

Het Kinderrechtencomité dringt in 2009 aan op het terugdringen van de percentages van voortijdig schoolverlaters.

Meer dan driekwart van de tienermoeders heeft geen schooldiploma, blijkt uit onderzoek (2010). Ze hebben hun schoolopleiding afgebroken uit schaamte, omdat ze hun aandacht er niet meer bij konden houden, door de reactie van de school of omdat de zorg voor de baby het belette.

Onderzoek naar de rol van gezin en opvoeding bij voortijdig schoolverlaten op Bonaire (2011) toont aan dat de gezinssamenstelling op zich niet bepalend is voor het al dan niet spijbelen. Familieleden hebben wel invloed op spijbelen en schoolverlaten. Zo neemt de kans daarop toe voor kinderen met ouders die eigenlijk geen idee hebben over opvoeden en onderwijs, en onvoldoende betrokken zijn. Sommige ouders willen dat hun kind bijdraagt aan het gezinsinkomen, omdat de financiële situatie dat vereist.

Positieve opvoeding en vrienden blijken kinderen juist te stimuleren om naar school te gaan.¹

5.8 Huiswerk

Uit onderzoek uit 2011 blijkt dat het voor veel ouders lastig is om te helpen bij huiswerk van hun kinderen. Ze werken fulltime, voeden hun kind alleen op, hebben zelf te weinig opleiding gehad of er zijn andere prioriteiten in het gezin.²

5.9 Leraren

In 2006 sprak het veiligheidsplan voor Bonaire nog van een ongemotiveerd lerarenkorps dat weinig bereid was tot extra activiteiten op de Scholengemeenschap Bonaire. Inmiddels lijkt er veel verbeterd.

Uit het NGO-rapport over het Kinderrechtenverdrag uit 2008 komt naar voren dat leraren behoefte hebben aan begeleiding bij de onderwijsveranderingen. Er zouden niet voldoende gekwalificeerde en ervaren leraren zijn. Dat wordt gekoppeld aan het salaris en het imago van de leraar.

Per 1 januari 2012 zijn de lerarensalarissen substantieel verhoogd, zo blijkt uit het Onderwijsinspectierapport van 2012. Op de Scholengemeenschap wordt het pedagogisch handelen deels als voldoende gekwalificeerd en wordt er gewerkt aan de kwalificatie van alle leraren.

¹ Zie literatuur 106, 101, 8, 60, 43, 64, 16, 18.

² Zie literatuur 26.

Onderzoek uit 2011 laat zien dat leerlingen er meer moeite mee hebben als leraren geen regels hanteren dan wanneer zij dat wel doen. Ouders zijn wel tevreden over de leraren in het primair onderwijs, maar minder over de leraren in het voortgezet onderwijs. Daar zien ze leraren die onvoldoende geïnteresseerd en gemotiveerd zijn en die weinig behoefte hebben aan contact met ouders.

Uit ander onderzoek (2012) komt naar voren dat er grote verbeteringen zijn in het onderwijs (zie hiervoor), maar dat leraren hier nog terughoudend over zijn. Dat zou verklaard worden door onvoldoende begeleiding van de leraren bij de onderwijsveranderingen. Het betekent dat zij er vaak alleen voor staan bij het doorvoeren van veranderingen in hun klas. In dit onderzoek is niet meegenomen dat er sinds eind 2011 docentcoaches zijn op de Scholengemeenschap Bonaire.

De overheidsrapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) beschrijft de toepassing van de opvoedmethodiek Triple P op de beroepsgroep van het onderwijs.¹

5.10 **Toekomst**

Onderzoek uit 2009 toont aan dat er nog veel valt te winnen als het gaat om de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt op Bonaire. Werkgevers hechten weinig waarde aan diploma's en bieden vaak het minimumloon. Arbeidskrachten van buiten het eiland en stagiairs nemen veel arbeidsplaatsen in. Vaak sluit ook de opleiding niet aan op de behoefte aan arbeidskrachten. Zo is er onvoldoende jong geschoold personeel te vinden voor beroepen in techniek, toerisme of horeca.

Uit onderzoek uit 2011 komt naar voren dat voor leerlingen twee zaken bepalend zijn bij de vraag of ze na hun school en vervolgopleiding weer terugkomen op Bonaire: passend werk en salaris.²

6 **Het Kinderrechtenverdrag over onderwijs**

Het recht op onderwijs wordt uitgebreid beschreven in verschillende artikelen van het Kinderrechtenverdrag (artikel 28 en artikel 29). Daarin wordt duidelijk gemaakt hoe belangrijk dit recht wordt gevonden. Het verdrag hamert op gelijke kansen voor alle kinderen. Naast het recht van kinderen op onderwijs staat de plicht van kinderen om het onderwijs te volgen: de leerplicht.

Het verdrag omschrijft in artikel 29 waar het onderwijs op gericht moet zijn en welke doelen gehaald moeten worden.

Voor kinderen die op Bonaire opgroeien, zijn met name de volgende elementen cruciaal:

- De overheid moet zorgen voor kwalitatief goed onderwijs en toegang tot onderwijs.
- De overheid verplicht zich om schooluitval tegen te gaan.
- De school moet aandacht besteden aan de culturele identiteit en de taal van het kind.
- Handhaven van discipline op school moet met inachtneming van de waardigheid van het kind en de inhoud van het Kinderrechtenverdrag gebeuren. Er mag geen verbaal of fysiek geweld gebruikt worden.
- Het onderwijs moet het kind zoveel mogelijk in staat stellen om zijn talenten te ontplooiën.
- Toegang tot informatie is cruciaal.
- Kinderen moeten zich thuis kunnen terugtrekken om hun huiswerk te kunnen maken.

De onderwijsartikelen hangen nauw samen met andere rechten die in het verdrag geregeld worden, zoals non-discriminatie (artikel 2), het belang van het kind voorop (artikel 3), recht op ontwikkeling (artikel 6) en het recht op participatie (artikel 12).

¹ Zie literatuur 26, 28, 30, 79, 64, 74.

² Zie literatuur 26, 10.

7 Conclusie

De beschrijving van de huidige praktijk en datgene wat kinderen, deskundigen en de literatuur hierover naar voren brengen, rechtvaardigen de conclusie dat het onderwijs momenteel nog niet aan alle eisen van het Kinderrechtenverdrag voldoet.

Daarbij gaat het om verschillende punten waar de komende tijd nog extra aandacht voor vereist is, zoals de kwaliteit van het onderwijs, het tegengaan van schooluitval, de aandacht voor de culturele identiteit en taal van het kind, de wijze waarop de discipline op school wordt gehandhaafd, de mogelijkheden voor kinderen om hun talenten te ontwikkelen, de toegang tot informatie en de mogelijkheden om op school te participeren.

Er worden momenteel grote stappen gezet om de situatie te verbeteren en in overeenstemming te brengen met de minimumeisen van het verdrag.

Gezondheid

Al vanaf het moment dat een kind zich ontwikkelt in de buik van zijn moeder, is zijn gezondheid cruciaal. Maar ook nadat een kind geboren is en opgroeit, is gezondheid essentieel. Gezondheid kan niet los gezien worden van leven en ontwikkelen.

Het begrip gezondheid moet volgens de Wereldgezondheidsorganisatie WHO ruim worden opgevat. Het gaat daarbij niet alleen om de afwezigheid van ziekte of kwalen, maar om een 'staat van volledig lichamelijk, geestelijk en sociaal welzijn'.¹

Alleen al daarom hangt gezondheid nauw samen met andere onderwerpen die in dit rapport worden beschreven, zoals met de financiële situatie van gezinnen en de manier waarop ze wonen. Kinderen die in armoede opgroeien, krijgen vaak onvoldoende (gezond) voedsel en worden geconfronteerd met onhygiënische leefomstandigheden. Die omstandigheden hebben invloed op hun gezondheid.

In dit hoofdstuk wordt eerst een schets gegeven van de huidige situatie rondom gezondheid(szorg) op Bonaire. Daarna kunt u lezen wat de visie daarop is vanuit kinderen en jongeren, vanuit deskundigen en vanuit literatuuronderzoek. Het hoofdstuk sluit af met de eisen die het Kinderrechtenverdrag aan dit onderwerp stelt en een conclusie.

1 Huidige situatie

1.1 Gezondheidszorg en gezondheid

Er is op dit moment geen goed overzicht van de staat van de gezondheid op Bonaire, die vergelijkbaar is met bijvoorbeeld de Volksgezondheid Toekomst Verkenning (VTV) zoals die eens in de vier jaar door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) wordt uitgebracht voor het Europese deel van Nederland.

Het is de bedoeling dat het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in juni 2013 een gezondheidsenquête gaat houden onder de inwoners van Caribisch Nederland. Daarnaast worden er vanuit het Ministerie van VWS onderzoeken geïnitieerd in het kader van infectieziektebestrijding. Op dit moment ontbreken echter adequate en recente data op veel gezondheidsgebieden.²

De hieronder weergegeven beschrijving van de huidige situatie is dan ook tot stand gekomen op basis van de weinig beschikbare gegevens over gezondheid.

De gezondheidszorg op Bonaire is georganiseerd in curatieve gezondheidszorg, jeugdgezondheidszorg, publieke zorg, gehandicaptenzorg en geestelijke gezondheidszorg. De Nederlandse rijksoverheid is sinds de transitie in 2010 verantwoordelijk voor de gezondheidszorg op Bonaire.

Bewoners van het eiland kunnen gebruik maken van een zorgverzekering.

Op Bonaire worden kinderen naast de 'normale' gevaren voor de gezondheid, blootgesteld aan enkele specifieke risicofactoren voor hun gezondheid. In dit hoofdstuk wordt

---

¹ World Health Organization (WHO) (1978). *Declaration of Alma-Ata, International Conference on Primary Health Care. Alma-Ata, USSR. 6-12 September 1978.*

² E-mail van Pieter de Coninck, projectsecretaris Caribisch Nederland, directie Internationale Zaken, Ministerie van VWS, op 5 februari 2013.

kort aandacht besteed aan seksuele gezondheid, obesitas en diabetes, alcohol- en drugsgebruik en enkele andere gezondheidsrisico's.

1.2 **Curatieve gezondheidszorg**

Bijna alle gezondheidszorg op Bonaire is ondergebracht bij de instelling Fundashon Mariadal. Deze instelling bestaat uit de volgende diensten: het ziekenhuis 'Hospitaal San Francisco', het verpleegtehuis Kas di Kuido en het (thuis)zorgcentrum Sentro Salú Convent. Bij het Sentro di Salú zijn verschillende voorzieningen ondergebracht, waaronder wijkverpleging, verloskundige- en kraamzorg, jeugdgezondheidszorg en schoolgezondheidszorg. Het ziekenhuis heeft een capaciteit van 36 bedden.¹ Sinds 1 januari 2011 werkt de instelling samen met de VU en het AMC in Nederland en is het aantal basisspecialismen uitgebreid. Het gaat hier om de specialismen interne geneeskunde, chirurgie, anesthesie, gynaecologie, kindergeneeskunde en psychiatrie. Vanaf begin 2012 is ook het nierdialysecentrum op Bonaire operationeel.² Voor overige specialistische zorg gaan patiënten voornamelijk naar ziekenhuizen op Curaçao, Aruba en Colombia.

Er zijn verschillende huisartsen werkzaam op Bonaire. Daarnaast zijn er verschillende tandartspraktijken.

1.3 **Jeugdgezondheidszorg**

Op Bonaire is het consultatiebureau ondergebracht in het Centrum voor Jeugd en Gezin. Vanuit het CJG vindt preventieve opvoedondersteuning plaats en wordt de jeugdzorg gecoördineerd. Ook kunnen zwangeren en hun eventuele partners er zwangerschaps cursussen volgen.

De toegang tot jeugdgezondheidszorg voor de wat oudere jeugd is nog niet goed geborgd. De jeugdzorg is op sommige punten nog weinig ontwikkeld. Er bestaan grote barrières voor jongeren om hulp te zoeken voor wat betreft seksuele gezondheid, psychische klachten en andere delicate onderwerpen. Er zijn verschillende redenen waarom de drempel om naar een huisarts te gaan hoog is. Artsen spreken zich uit over gedrag of handelen, huisartsbezoek is voor ouders te achterhalen via de verzekering, er wordt strakker omgegaan met de toestemming van de ouders voor medisch handelen. Er is behoefte aan laagdrempelige en gratis zorg of advies aan jongeren (via de school).³

In 2012 heeft de Pan American Health Organization (PAHO) toegezegd om Bonaire te helpen om de gezondheid van kinderen op het eiland te onderzoeken.

1.4 **Publieke gezondheidszorg**

Voor de transitie was de publieke gezondheidszorg maar zeer beperkt aanwezig op de eilanden. De publieke gezondheidszorg is een verantwoordelijkheid van de eilandbesturen, vergelijkbaar met de verantwoordelijkheid van Nederlandse gemeenten. Op 1 februari 2012 zijn twee kwartiermakers van de GGD Den Haag op alle drie de eilanden aan de slag gegaan. Zij helpen de eilandbesturen de publieke gezondheidszorg en de geneeskundige hulpverleningsorganisatie in regio (Geneeskundige Hulp bij Ongevallen en rampen – GHOR) op het gewenste niveau te brengen. Het RIVM is hier ook nauw bij betrokken.⁴

1.5 **Gehandicaptenzorg**

De organisatie Fundashon Kuido Pa Personanan Desabilita (FKPD-ATV) biedt residentiële zorg voor verstandelijk en lichamelijk gehandicapte kinderen – en volwassenen – op Bonaire. Daarnaast verzorgt de organisatie ook dagopvang en dagbesteding voor gehandicapte kinderen.⁵

¹ Website Fundashon Mariadal: <http://www.fundashonmariadal.org/>

² Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer over gezondheidszorg op de BES-eilanden d.d. 19-1-2012.

³ E-mail van Melissa Diaz, GGD Den Haag, 27 maart 2013.

⁴ Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer over gezondheidszorg op de BES-eilanden d.d. 19-1-2012.

⁵ E-mail van Pieter de Coninck, projectsecretaris Caribisch Nederland, directie Internationale Zaken, Ministerie van VWS, op 5 februari 2013.

1.6 Geestelijke gezondheidszorg

Novadic Kentron heeft in opdracht van het Ministerie van VWS een plan van aanpak gemaakt voor een geïntegreerde en structurele aanpak van de geestelijke gezondheidszorg, inclusief de verslavingszorg. Het zorgverzekeringskantoor zal een instelling contracteren die de plannen gaat uitvoeren in overleg met alle betrokken actoren.¹

Op Bonaire biedt de christelijke stichting Krusada opvang aan verslaafden in de Walk-in. Hier worden motiveringsgesprekken gevoerd, informatie gegeven en drugstesten gedaan. Ook biedt het een bed-, bad- en brood-voorziening. De stichting heeft twaalf opvangplaatsen die naast therapie ook de mogelijkheid bieden om een opleiding of cursus te volgen en werkervaring op te doen². De stichting geeft zelf aan dat er veel meer verslaafden zijn dan dat deze stichting kan opvangen.

Daarnaast is op 5 juli 2012 een 'halfway house' geopend. Mensen kunnen hier onder begeleiding wonen om het gat tussen de opvang en het eigen huis te verkleinen. Er is plaats voor vijf cliënten.³ In oktober is er tijdelijk een tweede huis in gebruik genomen, waar twee mensen tot eind december 2012 wonen. In de toekomst wil Krusada meer halfway houses openen, in samenwerking met reclassering en Justitie. Daarnaast heeft Krusada werkervaringsplaatsen. Krusada ontvangt geen subsidie van de overheid.

Krusada heeft weinig te maken met minderjarige verslaafden; het gaat om ongeveer één minderjarige per jaar die klinisch wordt opgenomen, meestal 17-jarigen.⁴ In 2012 heeft Krusada tot tweemaal toe gefungeerd als time-outvoorziening voor een minderjarige uit Kas di Karko.⁵ Dit is mede omdat er weinig voorzieningen zijn op het eiland en daar soms creatief mee omgegaan moet worden.

Krusada geeft aan dat de opvangvoorziening maar één groep heeft, hier zitten alle leeftijden bij elkaar. De stichting vraagt zich dan ook af of het verstandig is om een jongere in een groep doorgewinterde verslaafden te zetten. Omdat er nog geen goede voorzieningen zijn voor jongeren en hun specifieke problematiek, blijft Krusada op de achtergrond.

Verder geeft Krusada voorlichting aan kans-jongeren bij Fundashon Forma en zijn er plannen voor een eigen polikliniek; deze liggen momenteel stil. De werkervaringsplaatsen zijn sterk in ontwikkeling en er is een groentekas en een hout- en metaalwerkplaats. Deze plaatsen zijn voor interne cliënten en externe deelnemers met verslavingsgerelateerde problemen en gedetineerden.

Er zijn op Bonaire geen andere voorzieningen voor geestelijke gezondheidszorg dan de genoemde. In incidentele gevallen wordt psychische hulp verleend via de reguliere zorg (huisarts) en kan verwezen worden naar opname in Nederland. Op Bonaire komen er visiterende psychologen en is op het eiland een fulltime psychiater actief.⁶

1.7 Zorgverzekering

Alle personen die rechtmatig in Caribisch Nederland wonen of werken zijn per 1 januari 2011 automatisch verzekerd door middel van de verplichte Zorgverzekering Caribisch Nederland. Dat geldt ook voor jongeren tot dertig jaar die voor studie het eiland hebben verlaten. De zorgverzekering omvat onder meer huisartsenzorg, medisch-specialistische zorg, ziekenhuiszorg, paramedische zorg, tandartsenzorg, medicijnen, hulpmiddelen, verloskundige zorg, kraamzorg, ziekenvervoer en langdurige zorg in verband met ouderdom, een ziekte of handicap al dan niet gecombineerd met verblijf in een instelling. De zorgverzekering vergoedt ook de kosten van medische uitzending naar artsen buiten

¹ Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer over gezondheidszorg op de BES-eilanden d.d. 19-1-2012.

² [Http://www.krusada.nl/](http://www.krusada.nl/)

³ Zie www.krusada.nl.

⁴ E-mail van dhr. K. de Kruijf, coördinator Werkervaring & Resocialisatie Stichting Krusada, op 18 december 2012.

⁵ Idem.

⁶ E-mail van Pieter de Coninck, projectsecretaris Caribisch Nederland, directie Internationale Zaken, Ministerie van VWS, op 5 februari 2013.

Caribisch Nederland waarmee de zorgverzekering direct of indirect een contract heeft.¹ Verzekerden met een inkomen boven de belastingvrije som zijn een inkomensafhankelijke premie verschuldigd. Werkgevers zijn voor hun werknemers ook premie verschuldigd. Deze premies worden door de belastingdienst geheven en geïnd.²

In december 2012 liet de minister van Volksgezondheid weten de vergoedingen voor fysiotherapie en mondzorg op de eilanden te willen schrappen per 1 januari 2013. Dat had te maken met de fors gestegen zorguitgaven in Caribische Nederland en de noodzakelijke overheidsbezuinigingen. Na protest – over de snelle invoering – is besloten deze verandering op een later moment te laten ingaan.

1.8 Seksuele gezondheid

Voor kinderen en jongeren is het belangrijk dat ze ‘seksueel gezond’ leven en ook leren hoe ze dat moeten doen. Op Bonaire wordt geprobeerd om zorgelijke tendensen op dit terrein het hoofd te bieden, zoals seksueel geweld, ongeplande (tiener)zwangerschappen, abortussen en seksueel overdraagbare aandoeningen (soa).

Seksuele gezondheid is één van de prioriteiten zoals die zijn overeengekomen tussen de bestuurscolleges van Caribisch Nederland en het Ministerie van VWS. De GGD verricht tussen 2012 en 2013 activiteiten om de kennis op het gebied van seksualiteit en seksueel overdraagbare aandoeningen te verbreden.

De GGD concludeert op basis van een inventarisatie en signalen dat de seksuele gezondheid van de bevolking op Bonaire zorgwekkend is. De huidige stand van zaken rond de seksuele gezondheid van kinderen en jongeren op Bonaire is als volgt:

- Stichting Jong Bonaire en het Centrum voor Jeugd en Gezin verzorgen activiteiten voor de doelgroep jongeren op dit terrein. Deze zijn facultatief en er wordt gewerkt met materialen van ruim tien jaar oud.
- Momenteel is seksuele voorlichting nog geen vast onderdeel van het reguliere schoolprogramma. Er wordt gewerkt aan de introductie van een programma op basisscholen. Professionals vinden dat seksuele voorlichting ook nodig is omdat sommige jongeren een verwrongen seksbeeld hebben.³
- Er is weinig bekend over het bereik en effect van de bestaande preventieactiviteiten, over het seksuele gedrag en de risico's van jongeren en hun houding ten opzichte van veilige seks.
- Er is geen systeem voor het monitoren van soa en hiv.
- Het aantal tienerzwangerschappen op Bonaire is hoog. Over dit onderwerp vindt u meer informatie bij het thema Gezin en opvoeding.
- Het aantal abortus provocatus is hoog, ook al was dit tot voor kort illegaal op Bonaire. Onderzoek uit 2010 laat zien dat minstens 25,4% van alle zwangerschappen in een abortus eindigt. Exacte cijfers ontbreken. Sinds oktober 2011 is de Wet afbreking zwangerschap (Waz) van kracht op de BES-eilanden. Dit is niet zonder controverse. Sinds zomer 2012 mag Fundashon Mariadal abortussen uitvoeren.
- Sinds 2012 zijn alle vormen van anticonceptie in het aansprakenpakket van de zorgverzekering opgenomen. Hiermee worden deze middelen makkelijker toegankelijk en zo hoopt men het aantal ongewenste zwangerschappen en abortus te beperken. Het is niet bekend of dit heeft geleid tot een toename van anticonceptiegebruik (onder jongeren).
- Seksueel misbruik komt volgens stakeholders waaronder de politie, veel voor. De omvang van dit probleem is echter onbekend. Vermoed wordt dat de bereidheid om aangifte te doen laag is in verband met schaamte. Het is onbekend of en zo ja welke protocollen er worden gebruikt voor de afhandeling van seksueel misbruik. Wordt er wel aangifte gedaan

¹ [http://www.rijksdienstcn.com/pagina/120/de+zorgverzekering+\(algemeen\).html](http://www.rijksdienstcn.com/pagina/120/de+zorgverzekering+(algemeen).html)

² Rijksdienst Caribisch Nederland. Zorgverzekeringskantoor. *Informatiebrochure zorgverzekering voor verzekerden van de Zorgverzekering Bonaire, Saba en Sint Eustatius*. Per 1 januari 2011.

³ Zie Trouw, 2 mei 2012, *Liever les in gebruik van de pil*.

dan wordt vaak een mannelijke huisarts ingeschakeld. Voor meisjes die traumatische ervaringen met mannen hebben opgedaan, is dat een obstakel.

- Over intolerantie en discriminatie in verband met seksuele geaardheid is nauwelijks informatie voorhanden.¹

1.9 **Obesitas en diabetes**

Obesitas en diabetes blijken veel voor te komen op het eiland. De Vrije Universiteit heeft het overgewicht in beeld gebracht en kwam daarbij tot een cijfer van ongeveer honderd gevallen van morbide obesitas.² Op Bonaire is een diabetespoli en er bestaat een stichting voor diabetes. Afgesproken is dat het programma 'Bonaire actief' verder uitgewerkt en uitgevoerd zal worden. Er blijkt behoefte aan kennisverbreding en inzicht over een gezonde leefstijl.³

1.10 **Alcohol- en drugsgebruik**

Het voorkomen van problematisch alcohol- en drugsgebruik is formeel een verantwoordelijkheid van het eilandbestuur zelf. Er is momenteel echter geen sprake van specifiek beleid om problematisch alcohol- en drugsgebruik te voorkomen. Wel zijn er enkele initiatieven vanuit de Stichting Verslavingszorg en Psychiatrie Caribisch Nederland (Novadic Kentron).

De Drank- en Horecawet die in Europees Nederland leeftijdsgrenzen stelt aan bijvoorbeeld de verkoop van alcohol aan jongeren, is in Caribisch Nederland (nog) niet van toepassing. Wel is er wetgeving die reclame voor sterke drank op radio en televisie beperkt: het Besluit televisie- en radioreclame voor sterke drank BES, dat is overgenomen uit de Nederlands Antilliaanse wetgeving.⁴

1.11 **Overige gezondheidsrisico's**

Ook op andere gebieden lopen kinderen op Bonaire een verhoogde kans op gezondheidsproblemen. Sommige daarvan worden momenteel aangepakt. Zo is er meer aandacht voor tandzorg, waar dat eerst niet het geval was, en wordt ook meer ingezet op het belang van goede voeding.

Dengue fever, ook wel bekend als knokkelkoorts, wordt door velen beschouwd als een probleem op Bonaire. Al enige tijd dreigt een grote uitbraak en malariadeskundigen vinden dat Nederland dringend hulp moet bieden. De actiegroep Bonaire Dengue-vrij vindt de situatie alarmerend.⁵

1.12 **Wetgeving**

Uiteraard is het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind volledig van toepassing op de kinderen van Bonaire.

De Zorgverzekering Caribisch Nederland vindt haar grondslag in het Besluit zorgverzekering BES en de Regeling aanspraken zorgverzekering BES.

De Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (WGBO) wordt geregeld krachtens het Burgerlijk Wetboek BES.⁶

¹ GGD Den Haag (2012). *Inzet GGD Den Haag voor de ondersteuning van de Bestuurscolleges Caribisch Nederland bij de uitvoering van publieke gezondheid en de implementatie van de GHOR. Verslag Veldbezoek Seksuele Gezondheid & Hygiëne, van 15 september tot 7 oktober 2012.*

² Hirasings, R, et. al. (2009). De prevalentie van overgewicht en obesitas bij schoolgaande kinderen op Bonaire in 2008. Amsterdam: Vrije Universiteit.

³ GGD Den Haag (2011), Offerte GGD Den Haag 31 maart 2011, Ondersteuning Bestuurscolleges Caribisch Nederland bij uitvoering Publieke Gezondheid.

⁴ E-mail van Pieter de Coninck, projectsecretaris Caribisch Nederland, directie Internationale Zaken, Ministerie van VWS, op 5 februari 2013.

⁵ Eén Vandaag, 16 januari 2012.

⁶ De overeenkomst inzake geneeskundige behandeling: art. 446-468 Burgerlijk Wetboek, boek 7, afdeling 5.

1.13 Beleid en activiteiten

In het Bestuurlijk Akkoord van 20 november 2008 is het middellange termijnplan zorg en huisvesting BES op hoofdlijnen vastgesteld. Dit plan bestaat uit 26% over de volle breedte van de zorg, gezondheidszorg en jeugd. Ook staan er in het Bestuurlijk Akkoord andere afspraken zoals de realisatie van een 24-uursvoorziening voor acute zorg en inventarisatie van wat nodig is om de taken van de openbare lichamen op het terrein van de volksgezondheid na de transitie adequaat te kunnen uitvoeren (menskracht, deskundigheid en middelen).¹

Er is voor gekozen om een structuur voor de zorg te creëren, vergelijkbaar met de Nederlandse, waar zorginstellingen privaat zijn georganiseerd en de (eerste) verantwoordelijkheid voor de zorginstelling bij de Raad van Bestuur en de Raad van Toezicht ligt.²

Activiteiten

- Per 1 januari 2011 is de publiekrechtelijke en verplichte zorgverzekering Caribisch Nederland ingevoerd voor geneeskundige en AWBZ-zorg voor de inwoners van de eilanden.
- Er is met VWS-subsidies geïnvesteerd in de medische infrastructuur (gebouwen, apparatuur en ambulances) en in de opleidingen voor het personeel.³
- Het ziekenhuis op Bonaire is een samenwerkingsverband aangegaan met de ziekenhuizen van de VU en AMC. Hierdoor is het aantal basisspecialismen op Bonaire uitgebreid.
- Er zijn nierdialysefaciliteiten in het ziekenhuis op Bonaire gecreëerd.
- Voor de superspecialistische zorg zijn eind 2010 en begin 2011 afspraken gemaakt met de ziekenhuizen van Curaçao en Aruba voor de Benedenwindse Eilanden en met de ziekenhuizen van Sint Maarten en Guadeloupe voor de Bovenwindse Eilanden.
- Novadic Kentron heeft in opdracht van het Ministerie van VWS een plan van aanpak gemaakt voor een geïntegreerde en structurele aanpak van de geestelijke gezondheidszorg, inclusief verslavingszorg⁴.
- Met financiering van VWS is de GGD Den Haag vanaf 1 februari 2012 aan de slag gegaan om de eilandbesturen te helpen met het opzetten van de publieke gezondheidszorg en de Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen (GHOR)⁵.
- Er is een centrale meldkamer voor de drie eilanden gecreëerd op Bonaire die de hulpdiensten politie, brandweer en ambulance aanstuurt.

1.14 Organisaties en verantwoordelijkheden*Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*

Het Ministerie van VWS is verantwoordelijk voor het beleid op het terrein van gezondheidszorg.

Eilandbestuur

Het eilandbestuur is verantwoordelijk voor de publieke gezondheidszorg en de Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen (GHOR). Met financiering van VWS is de GGD Den Haag vanaf 1 februari 2012 aan de slag gegaan om de eilandbesturen te helpen met het opzetten daarvan.

Zorgverkeringskantoor (ZVK)

Het ZVK is onderdeel van de Rijksdienst Caribisch Nederland en heeft locaties op elk van de drie eilanden. Het kantoor is operationeel sinds 1 januari 2011 en houdt zich bezig met de uitvoering van de zorgverzekering, o.a. de inkoop van de zorg, het bijhouden van een

¹ Besluitenlijst BES bestuurlijk overleg 20 november 2008 te Den Haag.

² Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer d.d. 8 oktober 2010. Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2010-2011 31568 Nr. 81.

³ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voorjaarsrapportage 2011*.

⁴ Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer over gezondheidszorg op de BES-eilanden d.d. 19-1-2012.

⁵ Brief van de minister van VWS aan de Tweede Kamer over gezondheidszorg op de BES-eilanden d.d. 19-1-2012.

verzekerenadministratie, voorlichting aan verzekerden en zorgaanbieders en ondersteuning van verzekerden bij medische uitzending naar zorgaanbieders buiten de eilanden van Caribisch Nederland¹.

Fundashon Mariadal

Fundashon Mariadal is de overkoepelende zorgorganisatie op Bonaire en biedt onder andere ambulante en spoedeisende hulp, ziekenhuiszorg en verschillende vormen van specialistische zorg.

Centrum voor Jeugd en Gezin

De jeugdgezondheidszorg op Bonaire wordt verleend vanuit het Centrum voor Jeugd en Gezin.

Stichting Krusada

Stichting Krusada heeft vrijwillige opname plekken voor verslaafden op Bonaire.

Fundashon Kuido Pa Personanan Desabilita (FKPD- ATV)

Deze stichting biedt residentiële zorg, dagopvang en dagbesteding voor verstandelijk gehandicapte kinderen en volwassenen op Bonaire.

2 Kinderen over gezondheid

De meeste van de geïnterviewde kinderen hebben niet zoveel te zeggen over het onderwerp gezondheid. Net als andere kinderen en volwassenen staan ze daar pas bij stil als ze niet gezond zijn of als er gezondheidsproblemen in de familie zijn. Een enkel kind legt een direct verband tussen gezond leven, sporten en gezondheid: 'Ik vind het leuk om te sporten omdat ik daar een goede conditie van krijg en dat is goed voor mijn gezondheid', aldus een twaalfjarige jongen.

De meeste kinderen vertellen nooit of zelden ziek te zijn. Als dat wel zo is, gaat het om griep. Of omdat ze gevallen zijn.²

Over de huisarts zijn de kinderen positief. In de enkele gevallen dat ze naar het ziekenhuis moeten voor hulp, zijn ze niet heel tevreden over de zorg daar. Ze vinden het er vies, het stinkt er, en over de verzorging zijn ze ook niet te spreken.

Voor gespecialiseerde hulp of operaties moeten ze Bonaire verlaten. Dan gaan ze bijvoorbeeld naar Curaçao.³

'Een keertje ben ik medicijnen gaan halen bij de dokter, maar ik ben eigenlijk nooit ziek. Vroeger moest ik een keertje naar het ziekenhuis. Om mijn arm te lijmen. Ik was toen op een spijker gevallen. Ik werd wel meteen geholpen toen.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

Gevraagd naar hun eetgewoonten, vertellen sommige kinderen dat ze thuis niet ontbijten. Een aantal van hen krijgt een broodje en fruit bij Stichting Project. Kinderen die thuis ontbijten, doen dat met cornflakes, brood met knakworst en weer anderen laten weten heel gezond te eten, met elke dag groenten en fruit.⁴

De kinderen zeggen geen of weinig alcohol te drinken. Een enkeling rookt af en toe een sigaret. Ze kennen wel veel mensen die drugs gebruiken, maar zelf zouden ze dat nooit doen.⁵

¹ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voorjaarsrapportage 2011*.

² Zie citaten 433, 434.

³ Zie citaten 437, 438, 439, 440, 441.

⁴ Zie citaten 457, 458, 459.

⁵ Zie citaten 469, 470, 471.

'Zelf drink ik geen alcohol. Bij mijn vormsel heb ik een glaasje wijn gedronken. Roken doe ik wel af en toe. Dan rook ik halve peukjes van mijn opa. Drugs zal ik nooit gebruiken.'
(meisje, 13 jaar, Bonaire)

3 Jongeren over gezondheid

Jongeren constateren een gebrek aan seksuele voorlichting. Zie hiervoor ook het hoofdstuk Gezin en opvoeding.

4 Deskundigen over gezondheid

Over het onderwerp gezondheid en gezondheidszorg op Bonaire hebben de geraadpleegde deskundigen veel te zeggen. Deze opmerkingen vallen onder te brengen in een aantal onderwerpen. Onder het onderwerp Gezin en opvoeding vindt u meer over tienerzwangerschappen en seksuele gezondheid.

4.1 Ziekte

Deskundigen geven aan dat het slechte voedingspatroon een van de oorzaken is voor het vaak voorkomen van obesitas op Bonaire.

Een andere constatering betreft de manier waarop mensen met ziekte omgaan. Deskundigen vinden dat mensen op Bonaire veel sneller naar de dokter gaan dan in Nederland.¹

4.2 Zorg

De deskundigen signaleren als probleem dat sommige medicijnen niet meer worden vergoed en dat daardoor sommige ouders deze niet meer kunnen betalen. Ook het feit dat de zorgverzekering niet geldt voor mensen zonder papieren, noemt een van de deskundigen als knelpunt.

Positief zijn de deskundigen over de jeugdgezondheidszorg voor de jonge kinderen, met het consultatiebureau dat voor inenting zorgt. Ook noemen ze de kinderarts die aan het ziekenhuis verbonden is, de kinderpsychiater die eens per maand het eiland bezoekt en de komst van goede gezondheidszorg-materialen sinds Bonaire een bijzondere gemeente is.

Eveneens zijn ze positief over de tandartszorg. Voorheen moesten mensen deze zelf betalen en dat betekende dat veel kinderen geen tandzorg kregen. Nu kan dat wel, maar is er wel een lange wachtlijst van enkele maanden.

'In Rincón valt het me op dat kinderen er met verrotte tanden en kiezen rondlopen. Aan tandheelkunde moet echt iets aan gebeuren.' (deskundige)

Er komen nog extra artsen en specialisten en ook daarover zijn de deskundigen eensgezind optimistisch. Wat nog ontbreekt, is een vertrouwensarts.²

4.3 Eten

Over het eten van kinderen op Bonaire maken deskundigen zich zorgen. Veel slechte voeding, junkfood, ongezond of eenzijdig eten, weinig groente en fruit.

Veel kinderen komen op school zonder ontbijt, anderen brengen geen lunch mee naar school. Ondervoeding is een probleem, evenals overvoeding met ongezond eten en obesitas tot gevolg.

'Op scholen worden broodmaaltijden uitgedeeld omdat ouders het brood voor hun kinderen niet kunnen betalen.' (deskundige)

---

¹ Zie citaten 435, 436.

² Zie citaten 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456.

De deskundigen zien verschillende oorzaken voor het onvoldoende (regelmatig) of ongezond eten. Allereerst noemen ze de hoge kosten van gezond eten. 'Een appel kost hier bijna een dollar', vertelt een arts, terwijl kip en rijst goedkoop zijn dus wel veel worden gegeten. Groente en fruit zijn wel verkrijgbaar, maar erg duur op het eiland. Gezond eten is voor veel ouders 'geen issue'. Het zit in de cultuur, volgens deskundigen, om je niet druk te maken over het eten. 'Rice, beans, peas' staan op het menu en dat is lekker makkelijk. En zoals een deskundige het formuleert: 'Eenzijdige voeding is niet gezond, maar wel goedkoop.'

Veel ouders weten niet dat voeding belangrijk is voor de gezondheid. Deskundigen vinden dat voorlichting heel belangrijk is en dat daarbij dan eveneens moet worden gezocht naar alternatieven voor gezond voedsel als broccoli, omdat dat niet te betalen is voor veel gezinnen. Sommige deskundigen pleiten voor warme lunchmaaltijden op school. Er worden op enkele scholen al wel broodmaaltijden gegeven.

Een deskundige noemt ook het lage zelfvertrouwen van kinderen, waardoor eetproblemen ontstaan als boulimia.¹

4.4 Alcohol en drugs

De deskundigen zien voor de meeste kinderen op Bonaire geen grote problemen met alcohol. Een kleine groep heeft wel drankproblemen die samenhangen met andere (gezins)problemen, criminaliteit en invloed van verkeerde vrienden.

'Als we hier schoolfeesten hebben dan ligt er ook hier en daar een fles, maar niet zo extreem.' (deskundige)

Er waren drugsproblemen, met dealers rond de scholen, maar deze lijken de laatste tijd minder.²

5 Literatuur over gezondheid

Uit de literatuur komen verschillende punten naar voren over de gezondheid van en de gezondheidszorg aan kinderen op Bonaire.

5.1 Ziekte

Uit oud jeugdonderzoek uit 2003 blijkt dat op Bonaire een groot deel van de kinderen wordt blootgesteld aan risicofactoren (zie ook hierna). Relatief veel kinderen op Bonaire piekeren over hun toekomst en seksueel riskant gedrag, spijbelen en depressie worden onder meer als probleemgedrag gesignaleerd.

Het is onbekend hoeveel gehandicapte kinderen er op Bonaire zijn en hoe voor deze kinderen wordt gezorgd, of er speciale zorg voor de kinderen en ondersteuning van de ouders bestaat. Het openbare leven lijkt slecht toegankelijk voor deze kinderen. Dat blijkt uit de rapportage van NGO's over het Kinderrechtenverdrag uit 2008.

Ook het Kinderrechtencomité uit in 2009 zijn zorg omdat kinderen met een handicap nog altijd belemmeringen ondervinden, zoals toegang tot openbare gebouwen en openbaar vervoer. Het comité beveelt aan om te zorgen dat gehandicapte kinderen volledig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven.

Uit het eerdergenoemde NGO-rapport blijkt dat het onbekend is hoeveel kinderen op Bonaire hiv of aids hebben. Er zijn wel kinderen die de ziekte hebben gekregen via de moeder. De patiënten worden behandeld op Curaçao.

¹ Zie citaten 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 472.

² Zie citaten 472, 473, 474, 475, 476.

Onderzoek uit 2009 onder kinderen van vier tot zestien jaar op Bonaire laat zien dat veel kinderen op het eiland te dik zijn. Gemiddeld heeft 24,4% van de jongens last van overgewicht (inclusief obesitas) en 9,9% heeft last van obesitas. Van de meisjes tussen de vier en zestien jaar heeft 32% last van overgewicht en 13,7% last van obesitas.

Een quickscan uit 2009 geeft adviezen ter bevordering van sport en beweging op Bonaire. In twee rapporten uit 2009 worden een onderzoek en een plan gepresenteerd om het fietsen op Bonaire te bevorderen.¹

5.2 **Zorg**

Uit een belevingsonderzoek uit 2011 blijkt dat de bevolking van Bonaire kritiek had op onderdelen van de medische zorg op het eiland. Die kritiek richt zich op verschillende aspecten: de medicijnen die niet meer vergoed worden sinds invoering van het formulerium; de medische uitzendingen naar Colombia en Guadeloupe (in plaats van naar Sint Maarten en Curaçao) die cultuur- en taalproblemen met zich meebrengen; de financiële afwikkeling van kosten die door de patiënt worden voorgeschoten of kosten voor begeleiders; de wachttijden bij diverse medisch specialisten en de tandarts.

Men was wel positief over het feit dat de tandarts in het zorgpakket was opgenomen en dat alle zorg op vertoon van het identificatiebewijs kan worden genoten.

In 2012 is opnieuw gemeten hoe eilandbewoners de medische zorg ervaren. Daaruit komt een positievere kijk naar voren. Er is nog wel kritiek op een tekort aan specialisten op het eiland, gebrekkige informatie, wachttijden, kosten en een taalbarrière bij medische uitzendingen.

Uit de rapportage van NGO's over het Kinderrechtenverdrag (2008) blijkt dat er op Bonaire in die periode geen kinder- of jeugdarts, kinderfysiotherapeut, kinderpsycholoog of –psychiater is. Evenmin zijn er voorzieningen als een intensive care unit. Er is een parttime gynaecoloog en wekelijks komt er een medisch specialist voor een ochtend. Daarnaast bezoekt een kinderarts het eiland eens per maand. Kinderen die acuut hulp nodig hebben worden naar Curaçao gestuurd.

Het ziekenhuis heeft ten tijde van de rapportage geen speciale kinderafdeling of –kamer en ouders kunnen niet bij hun kind overnachten. Wel is de verpleging erg kindvriendelijk.

De zorg aan kinderen zonder papieren is eveneens een aandachtspunt. De gezinnen die geen verblijfsvergunning hebben, kunnen niet worden verzekerd. Ze kunnen wel gebruik maken van preventieve gezondheidszorg voorzieningen. In noodgevallen biedt het ziekenhuis zorg, maar de kosten hiervoor worden niet vergoed. Voor kinderen die een specialist of medicijnen nodig hebben, zijn de kosten doorgaans niet door de ouders op te brengen. Ook het Kinderrechtencomité is in 2009 bezorgd over de toegankelijkheid van de gezondheidszorg voor kinderen van migranten die niet beschikken over een verblijfsvergunning.

Het Kinderrechtencomité (2009) dringt aan op toezicht op en monitoring van de wetgeving rond levensbeëindiging. Het comité vraagt vooral aandacht voor de positie van kinderen vanaf twaalf jaar en voor pasgeborenen met ernstige afwijkingen.²

5.3 **Eten**

Moeders op Bonaire zijn zich onvoldoende bewust van het belang van borstvoeding voor hun kinderen. Dat blijkt uit rapportage van NGO's over het Kinderrechtenverdrag (2008). In zwangerschapscursussen wordt wel informatie gegeven, maar er zijn geen organisaties op het eiland die moeders stimuleren om borstvoeding te geven en ze daarbij helpen.

¹ Zie literatuur 106, 50, 67, 114, 75, 78, 77, 100, 16.

² Zie literatuur 27, 29, 100, 16.

Ook het Kinderrechtencomité is in 2009 bezorgd over het lage aantal moeders dat uitsluitend borstvoeding geeft.¹

5.4 Alcohol en drugs

Uit jeugdonderzoek uit 2003 blijkt dat op Bonaire een groot deel van de kinderen drugs en alcohol gebruiken. Relatief veel kinderen gebruiken vaker dan één keer in de week marihuana.

De rapportage van NGO's over het Kinderrechtenverdrag (2008) stelt dat er niets bekend is over het gebruik van drugs, alcohol en sigaretten en het effect van voorlichtingscampagnes. Op Bonaire zou geen voorlichting worden gegeven op scholen en drugs-verslaafden worden naar Curaçao gestuurd.

Het Kinderrechtencomité (2009) is bezorgd over de verdovende en andere middelen die adolescenten op de eilanden gebruiken.²

6 Het Kinderrechtenverdrag over gezondheid

Het Kinderrechtenverdrag geeft op verschillende plaatsen aan hoe belangrijk het recht op gezondheid is. Zo bepaalt het verdrag allereerst dat ieder kind recht heeft om te (over)leven en zich ongestoord te ontwikkelen (artikel 6).

Ook bepaalt het dat bij iedere beslissing die genomen wordt het belang van het kind een eerste overweging moet vormen (artikel 3).

Het verdrag verplicht om de ontwikkeling van kinderen op de eilanden 'in de ruimst mogelijke mate' te waarborgen. Dat betekent dat de overheid er alles aan moet doen om te zorgen dat kinderen zich veilig en ongestoord kunnen ontwikkelen.

Het Kinderrechtenverdrag geeft kinderen recht op een gezond leven en op behandeling van ziekte en voorzieningen die leiden tot het herstel van de gezondheid (artikel 24). Dat geldt ook voor de kinderen op Bonaire. Daarbij is van belang:

- Goede toegang tot gezondheidszorg dat aan geen enkel kind mag worden onthouden.
- Goede voorlichting over preventie van gezondheidsrisico's.
- Gehandicapte kinderen krijgen extra zorg (artikel 23).
- Bescherming tegen gevaren voor de gezondheid, zoals kindermishandeling, uitbuiting, drugs (artikel 19, 33, 34, 35, 36).
- Extra hulp en zorg als het kind slachtoffer is geweest van geweld (artikel 39).

Het recht op gezondheid en gezondheidszorg hangt daarnaast nauw samen met het recht op goede voeding (artikel 24) en het recht op een adequate levensstandaard en sociale zekerheid, inclusief toegang tot medische voorzieningen en een gezonde leefomgeving (artikel 26 en 27).

Bij gezondheid is ook artikel 12 van het verdrag van belang. Als het gaat om beslissingen over de gezondheid van het kind, zoals bij een medische behandeling of een onderzoek, dan moeten zowel het kind (als het daartoe in staat is) als de ouders daar hun mening over kunnen geven. Kinderen moeten worden geïnformeerd en ze hebben ook iets te zeggen over hun medische behandeling. In de wetgeving is dat vertaald in de geneeskundige behandelingsovereenkomst in het Burgerlijk Wetboek BES.

Het Kinderrechtencomité heeft in aparte toelichtingen op het verdrag extra invulling gegeven aan het recht op gezondheid(szorg). Zo benadrukt het comité het belang van een

¹ Zie literatuur 100, 16.

² Zie literatuur 106, 8, 100, 16.

veilige en gezonde leefomgeving van adolescenten, hun eigen inbreng en het stimuleren van gezonde leefgewoontes.¹

Ook over jonge kinderen in de leeftijd tot zeven jaar maakt het comité duidelijk wat er moet gebeuren. Kinderen moeten beschermd worden en opgroeien in een gezonde, hygiënische en veilige leefomgeving zonder stress.²

Voor kinderen met een handicap moet de gezondheidszorg adequaat zijn en onderdeel zijn van de algemene gezondheidszorg om zo te voorkomen dat kinderen worden uitgesloten en gestigmatiseerd. Ze moeten behandeld kunnen worden door een multidisciplinair team. Er moet alles aan worden gedaan om handicaps te voorkomen.³

Het comité vindt dat – naast het gezin – de publieke gezondheidszorg kinderen moet beschermen tegen geweld. Huisartsen en eerste hulpdiensten moeten kindermishandeling voorkomen, signaleren en bestrijden.⁴

Momenteel werkt het comité aan een nieuwe toelichting op het recht op gezondheid.⁵

7 Conclusie

De huidige praktijk en dat wat de kinderen, jongeren en deskundigen hierover naar voren brengen, laten zien dat er nog veel moet gebeuren om de minimumeisen te bereiken die het Kinderrechtenverdrag verlangt ten aanzien van gezondheid(szorg).

Allereerst is het grote gebrek aan informatie over gezondheidsaspecten opvallend. Daardoor is het niet mogelijk om adequaat te reageren op serieuze gezondheidsproblemen van kinderen en evenmin om de voorzieningen goed te laten aansluiten op de behoefte.

De preventie van gezondheidsproblemen is een belangrijk punt van aandacht, onder meer waar het gaat om voorlichting over een gezonde leefwijze, inclusief seksueel gezond gedrag en gezond eten en bewegen.

Ook de toegang tot de (jeugd)gezondheidszorg voor de wat oudere kinderen moet sterk verbeteren wil deze in lijn zijn met het Kinderrechtenverdrag. De jeugdzorg zal verder ontwikkeld moeten worden en barrières moeten worden weggenomen om kinderen in staat te stellen gebruik te maken van hun recht op gezondheidszorg. Ook zullen alternatieven bedacht moeten worden voor die situaties waarin kinderen in verband met de kleinschaligheid van het eiland geen hulp durven te zoeken.

Er zijn eveneens uitdagingen waar het gaat om de zorg aan gehandicapte kinderen, om kinderen die slachtoffer zijn en om de bescherming van kinderen tegen uiteenlopende gezondheidsrisico's.

Op sommige punten zal het lastig zijn om op een relatief klein eiland voldoende adequate zorg te kunnen aanbieden. Er zal dan gezocht moeten worden naar andere mogelijkheden om zodoende te waarborgen dat kinderen op Bonaire gebruik kunnen maken van hun 'recht op genot van de grootst mogelijke mate van gezondheid en op voorzieningen voor de behandeling van ziekte en het herstel van de gezondheid'.

¹ Committee on the Rights of the Child (2003). *General Comment no. 4, Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child*, CRC/GC/2003/4.

² Committee on the Rights of the Child (2005). *General Comment no. 7, Implementing Child Rights in Early Childhood*, CRC/C/GC/7.

³ Committee on the Rights of the Child (2006). *General Comment no. 9, The rights of children with disabilities*, CRC/C/GC/9.

⁴ Committee on the Rights of the Child (2011). *General Comment no. 13, The right of the child to freedom from all forms of violence*, CRC/C/GC/13.

⁵ Committee on the Rights of the Child (2013). *General Comment 15. The right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (Article. 24)*.

Veiligheid

Verskillende aspecten die met (het gevoel van) veiligheid te maken hebben, worden beschreven bij andere onderwerpen. Zo komt huiselijk geweld en mishandeling aan de orde bij Gezin en opvoeding, en komt pesten op school aan bod bij Onderwijs. Bij het onderwerp Recreatie, spel en vrije tijd geven zowel kinderen als deskundigen aan dat er een duidelijk verband is tussen verveling en jeugdcriminaliteit. Bij Gezondheid komt het gebruik van alcohol en drugs en onveilige seks aan bod.

In dit hoofdstuk vindt u vooral informatie over veiligheid op straat, (jeugd)criminaliteit en de preventie en bestrijding van criminaliteit. Achtereenvolgens vindt u hier een beschrijving van de huidige situatie en datgene wat kinderen en deskundigen daarvan vinden.

Op het gebied van veiligheid wordt veel samengewerkt met de andere twee Caribisch Nederlandse eilanden.

1 Huidige situatie

1.1 Veiligheidsoverzicht

In de beschrijving van de huidige situatie komen uiteenlopende zaken aan bod. Er wordt een beknopt beeld gegeven van de algemene criminaliteit en jeugdcriminaliteit, omdat dit mede bepalend is voor (het gevoel van) veiligheid van de eilandbewoners. Uiteraard is er aandacht voor de preventie, bestrijding en aanpak van (jeugd)criminaliteit. U vindt in de beschrijving van de huidige situatie een overzicht van de manier waarop het rechtssysteem is georganiseerd, voor zover van belang voor de situatie van kinderen. Ook vindt u meer informatie over het jeugdstrafrecht waarmee jeugdige wetsovertreders worden geconfronteerd, over nazorg en slachtofferhulp en over immigratie en mensenhandel. Afgesloten wordt met wetgeving, beleid en een opsomming van de organisaties en verantwoordelijkheden.

Er is gebruik gemaakt van de meest actuele cijfers en gegevens die beschikbaar waren op dit terrein.

1.2 Algemeen criminaliteitsbeeld

Hieronder volgt een beschrijving van de geregistreeerde criminaliteit bij het Openbaar Ministerie (OM) en het Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN). Deze informatie is grotendeels afkomstig uit het rapport *Geregistreeerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011* van de dienst IPOL van het Korps Landelijke Politiediensten (2012). Voor Bonaire betreft het een beschrijving van de registraties bij het KPCN en het OM over de jaren 2008 tot en met 2011.

In het rapport gaat de aandacht voornamelijk uit naar de vastgestelde (beleids)speerpunten van het OM en het KPCN, te weten: vermogensdelicten, geweldsdelicten en jeugdcriminaliteit. Bij vermogensdelicten gaat het om gegevens van woning- en bedrijfsinbraken, overvallen, diefstal en diefstal van en uit voertuigen. Bij geweldsmisdrijven gaat het om moord en doodslag, openlijke geweldpleging, mishandeling en bedreiging.

Bij de registratie in het politiesysteem Actpol zijn verschillende kanttekeningen te plaatsen. Niet alle incidenten worden ingevoerd, er kan sprake zijn van dubbeltellingen,

sommige incidenten kunnen zijn afgedaan door persoonlijke bemiddeling en niet alle incidenten worden aangegeven.¹

Voor informatie over huiselijk geweld en kindermishandeling zie Gezin en opvoeding.

In Actpol (het registratiesysteem van het KPCN) worden jaarlijks rond de 2000 incidenten geregistreerd die op Bonaire hebben plaatsgevonden. Het grootste deel van de registraties gaat over vermogenscriminaliteit, waarbij door de jaren heen een forse toename wordt geconstateerd. In 2008 bestaat bijna de helft van de registraties (48,7%) uit vermogensdelicten terwijl dat in 2011 bijna driekwart (71,1%) van de geregistreerde incidenten betreft (zie tabel 5). Het meest geregistreerde type vermogensdelict in 2011 betrof diefstal (zonder braak en diefstallen uit voertuigen), gevolgd door woninginbraak.

Delict	2008	2009	2010	2011
Vermogen	841 (48,7%)	1.102 (54,4%)	1.247 (61,5%)	1.402 (71,1%)
Woninginbraak ²	-	-	151	215
Bedrijfsinbraak	28	38	76	209
Diefstal	774	1009	923	894
Diefstal van motorrijtuig	39	55	97	84
Geweld	217 (12,5%)	180 (8,9%)	200 (9,9%)	277 (14%)
Beroving ³	18	25	25	50
Mishandeling ⁴	68	44	54	69
Bedreiging	68	44	54	69
Huiselijk geweld	17	23	25	46
Moord/doodslag	6	3	2	4
Wapens/vuurwapens	32	25	21	25
Openlijk geweld	8	5	6	5
jeugd	29 (1,7%)	23 (1,1%)	9 (0,4%)	28 (1,4%)
Minderjarigen	29	23	9	28
Overig⁵	641 (37,1%)	722 (35,6%)	571 (28,2%)	265 (13,5%)
Totaal	1.728 (100%)	2.027 (100%)	2.027 (100%)	1.972 (100%)

Tabel 5: Cijfers en percentages geregistreerde vermogens-, geweld- en jeugdcriminaliteit KPCN Bonaire 2008-2011.⁶

Bij geweldsincidenten neemt het aantal registraties, na een lichte daling in 2009, de daaropvolgende jaren toe. In 2011 heeft 14% betrekking op geweldsdelicten. Van de verschillende soorten geweldsdelicten werd bedreiging, gevolgd door mishandeling en beroving het vaakst geregistreerd in 2011. De registraties van de overige criminaliteitsvormen namen fors af. In 2008 bestond 31,1% van het totaal aan registraties uit andere delictsvormen, terwijl dat in 2011 nog maar 13,4% van het totaal betreft.

De meeste delicten vinden plaats in Playa, het centrum van Kralendijk en voor veel bewoners en toeristen het uitgaanscentrum van Bonaire. Na Playa volgen Antriol en

¹ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

² Onder diefstal vallen alle diefstallen zonder braak en diefstallen vanuit voertuigen.

³ Gewapende overvallen (atrako's) vallen onder beroving

⁴ Het betreft hier mishandeling zonder gebruik van wapens. Als er gebruik wordt gemaakt van een wapen valt het incident onder wapens/vuurwapens.

⁵ Hieronder vallen drugsdelicten, fraude, falsificatie, witwassen, illegale migratie, mensenhandel, heling en verkeersdelicten.

⁶ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

Nikiboko als de wijken waar de meeste delicten worden gepleegd, hoewel in Antriol en Nikiboko in 2011 een sterke daling zichtbaar is. Op de duikplaatsen is vooral sprake van vermogenscriminaliteit, doorgaans diefstallen uit geparkeerde auto's van duikers.

De bij het OM BES ingeschreven zaken laten een ander beeld zien dan de politieregistraties. Hoewel binnen het politiesysteem een forse stijging van de vermogensdelicten te zien is (van 841 registraties in 2008 naar 1402 in 2011), laat het aantal bij het OM BES ingeschreven zaken na een stijging in 2009 (151) een afname in 2010 (144) en 2011 (97) zien.

Op basis van de beschikbare cijfers blijkt 6 tot 14% van de geregistreerde incidenten met vermogenscriminaliteit bij de politie te leiden tot een ingeschreven zaak bij het OM BES. Uit de aangebrachte zaken blijkt dat de politie vooral inzet pleegt op ernstige delicten, zoals geweldsdelicten en zedendelicten, waarvan de aantallen aangebrachte zaken in 2011 sterk toenemen. Zo was het aantal zedenzaken in 2011 nog negen en is dit in 2011 opgelopen tot elf zedenzaken. Bij geweldsdelicten ligt het aantal inschrijvingen van een zaak bij het OM BES relatief gezien veel hoger. Jaarlijks worden er tussen de 70 en 140 geweldszaken ingeschreven. In werkelijkheid zijn de geweldsdelicten nog hoger omdat de atrako's (gewapende overvallen) bij het OM BES zijn ondergebracht bij vermogensmisdrijven.

Het aantal zaken dat jaarlijks bij het OM BES wordt aangebracht, varieert sterk.

In 2010 is er een daling te zien, gevolgd door een stijging in 2011, met als resultaat een hoger aantal afgedane zaken in 2011 (327) dan in 2008 (290).

In 2011 kon in 40 van de 327 zaken niet voldoende bewijs worden verkregen. Wanneer de afdoening van zaken tegen verdachten bij het OM Parket Bonaire wordt uitgesplitst naar delictsvorm valt op dat in 2011 meer gewelds- en levensdelicten zijn afgedaan dan vermogensdelicten, terwijl deze verdeling in de jaren ervoor andersom lag. Wel blijft het aandeel overige delicten in de afdoening redelijk stabiel.¹

In een slachtofferenquête die in 2008 gehouden is op Bonaire heeft 71,5% van de respondenten aangegeven ooit slachtoffer te zijn geweest van een misdrijf. Ruim een kwart van de respondenten op Bonaire, 26,9%, gaf aan slachtoffer van een misdrijf te zijn geweest in het jaar 2007/2008. Bijna een kwart van de respondenten op Bonaire, 24,1%, heeft aangegeven ooit slachtoffer te zijn geweest van inbraak, waarvan 6% in 2007/2008. Ook heeft 14,3% van de respondenten op Bonaire aangegeven ooit slachtoffer te zijn geweest van persoonlijke diefstal, waarvan 7,6% in 2007/2008. Van de respondenten op Bonaire gaf 8,2% aan ooit aangevallen of bedreigd te zijn, waarvan 3,5% in 2007/2008.

Wat betreft aangiftebereidheid heeft 39% van de personen die in het jaar 2007/2008 slachtoffer is geweest van een misdaad aangifte gedaan bij de politie. 73,1% van de respondenten op Bonaire laat weten bereid te zijn om inbraak aan te geven bij de politie. Verder was 43,6% bereid om persoonlijke diefstal te melden bij de politie en 54,8% bleek bereid om een aanval of bedreiging te melden.² In het rapport 'Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius van de KLPD' wordt opgemerkt dat de aangiftebereidheid laag is door diverse redenen zoals twijfels over de slagkracht van de politie, de kleinschaligheid van het eiland en angst voor represailles. Politiewoordvoerders signaleren wel verbetering, die mede het gevolg zou zijn van een nieuw regelement waardoor burgers kunnen klagen over het optreden van de politie.³

¹ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

² Central Bureau of Statistics – Netherlands Antilles (2010). *Statistical Yearbook Netherlands Antilles 2009*. Curaçao: CBS.

³ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

In het belevingsonderzoek Caribisch Nederland¹ van 2011 is inwoners van de drie eilanden gevraagd of zij het gevoel hebben dat de veiligheid is toe- of afgenomen sinds de transitie. Zo'n 39% van de burgers was van mening dat de veiligheid was afgenomen terwijl 30% het gevoel had dat de veiligheid was toegenomen. Dit hing samen met ontevredenheid over het functioneren van de politie.

Een jaar later is het gevoel van veiligheid toegenomen. In 2012 vindt 48% dat de veiligheid is toegenomen sinds 10-10-2010. Daarnaast vindt 18% dat het juist onveilig is geworden.²

1.3 **Beeld jeugdcriminaliteit**

Zoals in tabel 5 te zien is, namen de registraties waarbij een minderjarige verdachte op Bonaire betrokken is in 2009 en 2010 af. In 2011 was er een kleine toename naar 28 geregistreerde minderjarige verdachten (1,4%).

Het aantal bij het OM ingeschreven minderjarige verdachten daalt sterk. In 2008 waren er 41 minderjarige verdachten, in 2011 waren het er 26. De daling heeft te maken met een veranderde aanpak die sinds 2010 wordt gehanteerd. Deze nieuwe aanpak is erop gericht om te voorkomen dat minderjarigen tussen de twaalf en achttien jaar voor het gerecht verschijnen (zie aanpak jeugdcriminaliteit).³

Sommige jongeren plegen inbraken en een steeds grotere groep jongeren gebruikt en verkoopt drugs. De politie heeft gebrek aan capaciteit om inbraken op te lossen en het gebruik en de verkoop van drugs aan te pakken. Jongeren weten dat. Er is een kleine groep minderjarigen die zich met ernstige geweldsdelicten bezighoudt, zoals atrako's (gewapende overvallen). In 2010 vonden er veel vechtpartijen plaats op scholen met ernstig geweld. In de eerste maanden van 2012 zijn nog maar vijf vechtpartijen gemeld. De oorzaak voor deze verbetering wordt gezocht in de HALT-afdoening.

Opvallend is dat Spaanstalige minderjarige migranten nauwelijks voorkomen in de jeugdcriminaliteitscijfers. Dit komt waarschijnlijk doordat hun ouders naar het eiland zijn gekomen om te werken en vanwege hun migrantenstatus een zekere angst koesteren voor lokale autoriteiten. Minderjarige migranten van Nederlandse afkomst vormen daarentegen in toenemende mate een probleem.⁴

In het plan Veiligheid Bonaire (2006) wordt gesignaleerd dat het aantal risicojongeren, drop-outs en potentiële delinquenten groeit. Onvoldoende ouderlijke begeleiding, leerling-zorg en naschoolse opvang zorgen dat risicojongeren, drop-outs en jeugdige delinquenten te laat gesignaleerd en opgevangen worden en (onnodig) ontsporen. Kinderen uit het speciaal onderwijs zijn extra kwetsbaar en crimineel beïnvloedbaar, terwijl het deze groep juist aan maatwerk scholing en opvang ontbreekt. Veel van de lokale probleemjeugd komt uit zwakke gezinsstructuren en heeft een meervoudige problematiek van armoede, affectieve verwaarlozing, geweld, misbruik, en/of verslaving binnen het gezin.

In 2006 is de *Communities that Care* scholierenenquête⁵ afgenomen onder jongeren van dertien tot en met achttien jaar op de vijf eilanden van de Nederlandse Antillen: Curaçao, Bonaire, Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba.

Hieruit kwam naar voren dat van de vijf eilanden delinquent gedrag en geweld het minst voorkwam onder jongeren op Curaçao, direct gevolgd door Bonaire.

¹ Curconsult (2011). Samen verder bouwen. *Belevingsonderzoek Caribisch Nederland. Onderzoek naar de beleving van de veranderingen door de burgers van Caribisch Nederland als gevolg van de gewijzigde staatkundige structuur binnen het Koninkrijk.*

² Curconsult (2012). Samen verder bouwen. *Eénmeting. Belevingsonderzoek Caribisch Nederland. Onderzoek naar de beleving van de veranderingen door de burgers van Caribisch Nederland als gevolg van de gewijzigde staatkundige structuur binnen het Koninkrijk.*

³ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011.*

⁴ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011.*

⁵ De Boer, S., Roorda, W., Jonkman, H., Van Aalst, M. (2006). *Scholierenonderzoek Communities that Care. Nederlandse Antillen.* DSP-Groep.

Op Bonaire liet ongeveer een kwart van de jongeren weten weleens deelgenomen te hebben aan een vechtpartij en/of weleens iemand in elkaar geslagen te hebben. Het percentage jongeren dat rapporteerde soms tot regelmatig een wapen mee te nemen was 14% op Bonaire. Van de jongeren op Bonaire zei 3% weleens iemand bedreigd te hebben voor geld. Verder heeft 11% van de jongeren op Bonaire aangegeven weleens winkeldiefstal te hebben gepleegd. Het percentage jongeren dat aangaf weleens door de politie te zijn opgepakt betrof 8% op Bonaire.

1.4 **Criminaliteitspreventie**

Het creëren van mogelijkheden voor positieve vrije tijdsbesteding op de eilanden maakt onderdeel uit van het beleid van het Ministerie van VWS. Voor informatie over naschoolse opvang zie het onderwerp Recreatie, spel en vrije tijd.

In 2011 is er een Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) geopend op Bonaire. Vanuit het CJG wordt opvoedingsondersteuning geboden en ambulante hulpverlening.

Begin 2012 is er, onder verantwoordelijkheid van VWS en in samenwerking met het lokale bestuur, een campagne Positief Opvoeden gestart om ouders kennis te laten maken met een andere manier van opvoeden.¹

Als er zorgen zijn over de veiligheid van een kind dan is de Voogdijraad verantwoordelijk voor het doen van onderzoek. De Voogdijraad rapporteert en adviseert naar aanleiding van het onderzoek aan de rechter over een kindbeschermingsmaatregel.

Als de rechter besluit dat de jeugdige onder toezicht wordt gesteld, krijgt deze een gezinsvoogd toegewezen. Als kinderen tijdelijk of voor langere tijd niet thuis kunnen wonen dan wordt eerst onderzocht of het kind in een pleeggezin terecht kan. Als plaatsing in een pleeggezin geen optie is dan kunnen jongeren op Bonaire sinds eind 2010 ook terecht bij Kas di Karko. Dit is een 24-uurs opvang voor jongens en meisjes van acht tot achttien jaar.² Daarnaast kunnen (zwangere) tienermeisjes geplaatst worden in het tehuis Rosa di Sharon, dat wordt gesubsidieerd door VWS. Tenslotte is in juli 2012 een tehuis geopend waar jongeren met gedragsproblemen voor langere tijd kunnen verblijven. Dit tehuis is door stichting Project opgezet met subsidie van VWS.

Voor meer informatie over opvoedingsondersteuning, ambulante hulp en gezinsvoogdij, zie het onderwerp Gezin en opvoeding.

De handhaving van de leerplicht is een taak van de openbare lichamen. Op ieder eiland is een leerplichtambtenaar werkzaam. Schoolverzuim is hoog en wordt vaak afgedaan door een HALT-afdoening. Jongeren en hun ouders moeten dan op een zitting verschijnen.³ Het CJG, de jeugdzorg en het Expertisecentrum Onderwijs Zorg Bonaire hebben afspraken gemaakt om vroegtijdig via scholen hulp te bieden aan ouders en jongeren om te voorkomen dat ze drop-outs worden. Ook de Voogdijraad – waarnaar zo nodig kan worden verwezen – is bij deze afspraken betrokken.⁴ Voor meer informatie over schoolverzuim zie het onderwerp Onderwijs.

1.5 **Criminaliteitsbestrijding**

Het Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN) heeft bureaus op de drie eilanden. Bij de aanpak van veelvoorkomende- en middencriminaliteit zijn door het OM BES, het KPCN en

¹ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

² Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland*. Informatiefolder voor professionals.

³ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

⁴ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

het bestuur vermogensmisdrijven, geweldsdelicten (inclusief zeden en straatroven) en jeugdcriminaliteit als speerpunten van beleid genoemd.

Het KPCN is nog volop in ontwikkeling. De huidige sterkte van het Korps bestaat uit 115, inclusief zeven aspiranten, van de beoogde 152 fte's, zowel uitvoerend als administratief-technisch personeel.

De politie op Bonaire wordt daarnaast (tijdelijk) ondersteund door veertien fte's van de Koninklijke Marechaussee (KMar) en twee fte's management-implementatie. De onderbezetting bij het KPCN is het grootst bij een aantal uitvoerende diensten zoals de Opsporing, Basispolitiezorg (BPZ) en Intake, Informatie en Operationele Ondersteuning (IIOO), waar veertig vacatures nog niet zijn ingevuld.¹

De Koninklijke Marechaussee (KMar) is verder verantwoordelijk voor de grensbewaking van de luchthavens en de zeegrenzen op de drie eilanden. De KMar zorgt daarnaast ook voor de politietaken op de luchthavens en ondersteunt op Saba en Sint Eustatius de politiezorg.²

1.6 **Aanpak jeugdcriminaliteit**

In samenspraak met het OM heeft de Voogdijraad in 2010 drie interventiemodellen ontwikkeld: de HALT-afdoening, het officiersmodel en het rechtersmodel, gericht op het reageren op lichte, gemiddelde en ernstige delicten. Hiermee wordt geprobeerd te voorkomen dat minderjarigen voor het gerecht verschijnen.

In de eerste fase van het model kan de minderjarige bij een strafbaar feit van lichte aard (spijbelen, eenvoudige mishandeling, kleine diefstallen) een straf krijgen. Voor deze straf heeft het parket de *bario*-regisseur (wijkagent) gezag verleend om de straf uit te spreken, veelal een HALT-afdoening.

In de tweede fase is er sprake van een aangifte van een strafbaar feit. In dat geval zal de Voogdijraad de Officier van Justitie adviseren over de aard van de strafrechtelijke afdoening. In de derde fase zal de minderjarige verdachte onherroepelijk voor de rechter moeten verschijnen. Deze drie interventiemodellen worden op de drie eilanden aangeboden.

Het ketengerichte interventiemodel lijkt een succes te zijn, gelet op de daling van het aantal ingeschreven minderjarigen bij het Parket van 14% in 2009 naar 8% in 2011. Ook al toont het aantal bij incidenten betrokken jeugdigen in 2011 in de politiecijfers een belangrijke stijging ten opzichte van 2010. In 2011 zijn 106 van de 150 buitenrechtelijke meldingen naar de HALT-zitting gegaan, waarvan 97 zijn afgedaan middels een straf, opdracht of berisping. De aanpak biedt ook meer zicht op welke jongeren (mede-)daders of initiatiefnemers zijn en welke meelopen; daarnaast geeft het inzicht in de oorzaken van de jeugdcriminaliteit. Tot slot heeft de aanpak bij scholieren een preventieve werking op het schoolverzuim.³

Er zijn binnen de strafrechtelijke keten samenwerkingsafspraken gemaakt tussen de Voogdijraad, het OM, de politie, de leerplichtambtenaar en de scholen om schoolverzuim en kleine delicten op school aan te pakken. Sinds 2010 is er voor jongeren die met het strafrecht in aanraking (dreigen) te komen een casusoverleg ingesteld. Hierin wordt intensief samengewerkt met verschillende ketenpartners aan 'de voorkant' van de jeugdketen. Er is tevens een casusoverleg jeugdzorg ingesteld. Er zijn dwarsverbanden gelegd tussen de civiele en strafrechtelijke ketens om de gehele jeugdketen sluitend te maken.⁴

¹ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreeerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

² <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/30/veiligheid+en+justitie.html>. Geraadpleegd op 28 oktober 2012.

³ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreeerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

⁴ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

1.7 **Rechterlijke macht**

Het Openbaar Ministerie (OM) BES is belast met de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en met andere bij wet vastgestelde taken op Bonaire. Deze hoofdtaak van het OM is te verdelen in drie deeltaken: de opsporing van strafbare feiten, de vervolging van strafbare feiten en het toezicht op de uitvoering van strafvonnissen. Het Openbaar Ministerie bepaalt óf en voor welke strafbare feiten iemand voor de strafrechter moet verschijnen.¹

Zaken die voor het eerst voorkomen worden meestal behandeld door het Gerecht in Eerste Aanleg. Deze zaken worden doorgaans door één rechter behandeld. Het gerecht maakt organisatorisch deel uit van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Het heeft vestigingen op Bonaire, Curaçao en Sint Maarten, maar houdt één keer per maand zittingen op Saba en Sint Eustatius.²

De enige rechter op Bonaire treedt op als rechter-commissaris en als rechter in civiele jeugdzaken. Een keer in de maand komt een rechter uit Curaçao naar Bonaire om de strafzaken te doen, inclusief de jeugdstrafzaken. Vanwege de kleinschaligheid zijn er geen speciale kinderrechters in Caribisch Nederland. Er zijn ook geen kindvriendelijke voorzieningen bij het OM en de rechtbanken.³

Het Gemeenschappelijk Hof behandelt in hoger beroep zaken die door de Gerechten in eerste aanleg zijn behandeld en beslist. Een zaak in hoger beroep wordt meervoudig - door drie rechters - behandeld.⁴ Het Hof en de daarbij behorende griffie zijn gevestigd op Curaçao. De zittingen van het Hof kunnen in principe op ieder van de eilanden plaatsvinden. Meerdere malen per jaar vinden er hoger beroepszittingen van het Hof op Bonaire plaats.⁵

De Hoge Raad der Nederlanden (hierna: Hoge Raad) treedt op als cassatierechter voor het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. De Hoge Raad is gevestigd in Den Haag en is de hoogste rechtsprekende instantie in Nederland. De Hoge Raad heeft de bevoegdheid uitspraken van het Hof te casseren. Het is niet bij alle uitspraken van het Hof mogelijk om in cassatie te gaan bij de Hoge Raad. In de cassatierechtspraak van de Hoge Raad worden niet de feiten opnieuw in behandeling genomen maar alleen zogenaamde rechtsvragen: zijn het recht en de procedurele rechtsregels door de rechter wel goed toegepast? In de procedure bij de Hoge Raad geldt de verplichting van procesvertegenwoordiging.⁶

1.8 **Rechtsbijstand**

Personen met een jaarinkomen van minder dan \$ 12.570 kunnen een aanvraag voor kosteloze rechtsbijstand indienen bij de Rijksdienst Caribisch Nederland. Meestal hoeft er geen eigen bijdrage te worden betaald. Alleen als er sprake is van een conflict met een werkgever moet er een eigen bijdrage worden betaald.⁷

¹ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/30/veiligheid+en+justitie.html>. Geraadpleegd op 25 oktober 2012/

² <http://www.gemhofvanjustitie.org/>, en: <http://www.gemhofvanjustitie.org/vestigingen/statia>. Geraadpleegd op 24 oktober 2012.

³ Informatie per e-mail ontvangen Leo Tigges, liaison voor Caribisch Nederland van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, 6 augustus 2012.

⁴ <http://www.gemhofvanjustitie.org/>. Geraadpleegd op 24 oktober 2012. En informatie per e-mail ontvangen van Justine Beumer-Gonggrijp, officier van justitie, Openbaar Ministerie, Parket Officier van Justitie Bonaire, Sint Eustatius en Saba, 2 april 2013.

⁵ <http://www.gemhofvanjustitie.org/vestigingen>. Geraadpleegd op 24 oktober 2012.

⁶ <http://www.gemhofvanjustitie.org/index.php?eid=442>. Geraadpleegd op 24 oktober 2012.

⁷ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/192/recht+op+kosteloze+rechtsbijstand.html>

1.9 **Jeugdsancties**

In Caribisch Nederland en in Europees Nederland ligt de strafrechtelijke ondergrens voor vervolging bij twaalf jaar.¹

Voor jongeren van twaalf tot en met zestien jaar zijn de volgende sancties mogelijk:

- HALT-afdoening;
- Berisping;
- Geldboete;
- Strafrechtelijke ondertoezichtstelling;
- Jeugd TBR (vergelijkbaar met de PIJ-maatregel; toepassing in uitzonderingsgevallen).

Voor de jeugdigen van zestien en zeventien jaar zijn de volgende sancties mogelijk:

- HALT-afdoening;
- Berisping;
- Geldboete;
- Bijzondere voorwaarden bij een voorwaardelijk vonnis (bv Elektronisch Toezicht) ;
- Leerstraffen (Agressie Regulatie Training);
- Werkstraffen;
- Begeleidingstrajecten door de jeugdreclassering ;
- Detentie ;
- Elektronisch Toezicht bij Verlof en Voorwaardelijke invrijheidsstelling;
- Jeugd TBR (vergelijkbaar met de PIJ-maatregel);
- Strafrechtelijke ondertoezichtstelling.

Minderjarigen van zestien en zeventien jaar die een misdrijf hebben gepleegd, kunnen zowel in Caribisch als in Europees Nederland veroordeeld worden naar het volwassenstrafrecht.²

Elektronisch toezicht is sinds januari 2012 mogelijk in Caribisch Nederland. De controle daarop door middel van gps vindt plaats vanuit Nederland.³

Op Bonaire biedt Krusada, naast verslavingszorg, werkervaringsplaatsen. Deze zijn sterk in ontwikkeling en getracht wordt (meer) samen te werken met Justitie, om (ex)gedetineerden en veroordeelden deel te laten nemen aan werkprojecten. Krusada focust hierbij, net als in haar hulpaanbod, op volwassenen.

1.10 **Jeugdreclassering**

Sinds juni 2010 is de Voogdijraad in staat om jeugdreclasseringstaken uit te voeren op alle drie eilanden van Caribisch Nederland. De Voogdijraad is in 2011 een samenwerkingsverband aangegaan met de Stichting Reclassering Caribisch Nederland voor de coördinatie van de jeugd aanpak op Saba en Sint Eustatius. Een medewerker van de stichting is geplaatst op Saba. Deze coördineert het casusoverleg jeugd op de twee Bovenwindse Eilanden en de aangeboden en opgelegde straffen door de officier van justitie of de rechter.⁴ Aangezien het werk is toegenomen wordt deze medewerker sinds eind 2012 geheel ingezet voor volwassenen. De raadsonderzoekers van de Voogdijraad op Saba en Sint Eustatius nemen de jeugdreclasseringstaken over.⁵

¹ Wetboek van Strafvordering BES artikel 477

² Wetboek van Strafrecht BES, artikel 41 septies.

³ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/181/reclasseringstoezicht-ook-met-gps-enkelband-mogelijk.html>

⁴ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

⁵ Informatie per e-mail ontvangen van Leo Tigges, liaison voor Caribisch Nederland van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, 6 augustus 2012.

1.11 Jeugdetentie

De Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) heeft in 2008 het bestaande Huis van Bewaring Bonaire opgeknapt. Eind 2010 heeft DJI de bestaande inrichting uitgebreid met tijdelijke capaciteit naar 76 detentieplaatsen, ringmuur, beveiliging, bezoekzaal, luchtplaatsen en kantoren. Op verzoek van onder meer het Openbaar Ministerie (ter voorkoming van heen-zendingen aan de voor- en achterkant), de politie en het lokale bestuur, is de inrichting in 2012 nogmaals uitgebreid met 36 plaatsen. De totale capaciteit bedraagt 112 plaatsen aan het begin van 2013.¹

De volwassenen en jeugdigen zijn gescheiden van elkaar gedetineerd. Er is een dagprogramma opgesteld, waarmee wordt voorzien in dagbesteding zoals luchten, sport, recreatie en arbeid. Er is onderwijs voor zowel volwassenen als minderjarigen, in eerste instantie voor een proefperiode van twee jaar (augustus 2011 – augustus 2013). De kosten worden door OCW en Veiligheid en Justitie gedragen.² Er is een docent van de Scholengemeenschap vrijgesteld om gedurende een aantal ochtenden per week les te geven aan jeugdigen en volwassen tot 24 jaar. Hierbij worden zowel reguliere vakken als een alfabetiseringscursus gegeven.³ Er is twee dagen in de week een psycholoog in de inrichting aanwezig en deze maakt onderdeel uit van het multidisciplinaire team dat wekelijks bijeenkomt. De psychiater is minimaal één per maand in de inrichting aanwezig en is daarnaast op afroep beschikbaar.⁴

DJI bereidt in samenwerking met de Rijksgebouwendienst de bouw van een nieuwe justitiële inrichting op zowel Bonaire als Sint Eustatius voor. Beide inrichtingen zullen multifunctioneel zijn. Ze zijn bestemd voor zowel volwassen mannen als vrouwen, voor meisjes en jongens als voor justitiabelen die extra zorg nodig hebben. De nieuwbouw op Bonaire heeft een capaciteit van 107 plaatsen en de nieuwbouw op Sint Eustatius zal een capaciteit van achttien plaatsen hebben. De oplevering van beide inrichtingen staat gepland voor 2015.⁵

In juli 2011 is, in het kader van de voortgang van de aanbevelingen van het European Committee for the Prevention of Torture (CPT), gerapporteerd over het voorzieningenniveau in de Justitiële Inrichting in Caribisch Nederland. Rapporteurs toonden zich tevreden over de huidige staat van de Justitiële Inrichting en de grote vooruitgang die is geboekt in de huisvesting en de beschikbaarheid van deskundig personeel. In dat opzicht voldoet de Justitiële Inrichting aan de nationale en internationale normen. Wel zijn er kritische kanttekeningen geplaatst bij de mogelijkheid tot familiebezoek voor gedetineerden afkomstig uit Sint Eustatius en Saba vanwege de grote afstand tot Bonaire. De mogelijkheid van videocontact via Skype is sinds kort beschikbaar.⁶

1.12 Nazorg

Nazorg voor jeugdigen die vrijkomen wordt op de drie eilanden verzorgd door de reclasering indien er sprake is van een justitiële titel (voorwaardelijke invrijheidsstelling). Voor nazorg in een vrijwillig kader zijn nauwelijks mogelijkheden aanwezig. Het ontbreekt aan een 'beschermd wonen' voorziening.⁷

¹ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 18 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 31 568 nr. 91.

² Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

³ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 18 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 31 568 nr. 91.

⁴ Informatie per e-mail ontvangen van Leo Tigges, liaison voor Caribisch Nederland van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, 6 augustus 2012.

⁵ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 18 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 31 568 nr. 91.

⁶ Beantwoording Kamervragen van de leden Ortega-Martijn en Schouten aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie over gedetineerden uit Saba en St. Eustatius in Bonaire. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 nr. 1603.

⁷ Informatie per e-mail ontvangen van Leo Tigges, liaison voor Caribisch Nederland van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, 6 augustus 2012.

1.13 Slachtofferhulp

Op Bonaire geven vrijwilligers van Bureau Slachtofferhulp gratis hulp aan slachtoffers en andere betrokkenen bij een misdrijf of een verkeersongeluk, zoals getuigen en nabestaanden. Bureau Slachtofferhulp biedt praktische, juridische en emotionele hulp. Bureau Slachtofferhulp adviseert ook ouders en betrokkenen hoe ze het beste om kunnen gaan met kinderen of jongeren die een schokkende gebeurtenis hebben meegemaakt.¹

1.14 Immigratie

Op elk van de BES-eilanden is er een IND-loket waar aanvragen voor een verblijfsvergunning of naturalisatie ingediend kunnen worden.

In 2011 zijn er 5.553 aanvragen voor een verblijfsvergunning ingediend bij de IND (zie tabel 6). Daarnaast zijn er 51 verzoeken tot naturalisatie ingediend, waarvan er veertig zijn ingewilligd.² In de afgelopen jaren zijn geen asielaanvragen gedaan bij de IND-BES.³

Aanvraag type	Aantal ingediend	Aantal toegekend
Aanvraag MVV	488	453
Verblijfsvergunning bepaalde tijd	1.522	1.487
Verlenging verblijfsvergunning bepaalde tijd	1.775	1.745
Verblijfsvergunning onbepaalde tijd	322	297
Toelating van rechtswege	1.087	1.075
Verlenging toelating van rechtswege	41	40
Verklaring van niet toepassing	92	88
Terugkeer visum	226	226
Totaal	5.553	5.411

Tabel 6: Productie 2011 IND Caribisch Nederland.⁴

Volgens de gegevens van de Koninklijke Marechaussee zijn er in 2011 ongeveer 82 personen aan de grens geweigerd en werden 63 personen verwijderd uit Caribisch Nederland.⁵

Eind december 2010 had Bonaire 15.666 inwoners. Daarvan was 63% geboren in de voormalige Nederlandse Antillen, 19% in Zuid- of Midden Amerika, 11% in Nederland, 2% in de VS of Canada en 5% in overige landen.⁶

De afgelopen tien jaar is de bevolking van Bonaire met bijna vijftig procent gegroeid, met name door migratie. Het percentage op de Nederlandse Antillen geboren personen was dertig jaar geleden nog 93%.⁷

¹ Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Editie 13, juni 2012.

² Bijlage bij brief van de minister voor Immigratie, Integratie en Asiel d.d. 10 februari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 nr. 31 568 nr. 97.

³ Informatie per e-mail ontvangen van Michelle Verplancke, Senior/Plaatsvervangend unitmanager Immigratie en Naturalisatie Dienst Caribisch Nederland, 3 december 2012.

⁴ Bijlage bij brief van de minister voor Immigratie, Integratie en Asiel d.d. 10 februari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 nr. 31 568 nr. 97.

⁵ Brief van de minister voor Immigratie, Integratie en Asiel d.d. 1 februari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 nr. 31 568 nr. 95.

⁶ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-bevolking-cn-uitgesplitst-art.htm>. Geraadpleegd op 26 oktober 2012.

⁷ Daantje-Celia, M., van der Linden, F. (2011). *Bevolkingsamenstelling in wijken op Bonaire, toen en nu*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

1.15 Mensenhandel

Op het gebied van mensenhandel – waar kinderhandel onder valt – wordt er in Caribisch Nederland gewerkt aan een convenant tussen het bestuur, het OM, de Politie, de Koninklijke Marechaussee, de IND en de Arbeidsinspectie. Het convenant zal het mogelijk maken informatie uit te wisselen en daarmee om mensenhandel en -smokkel effectiever te kunnen bestrijden. Hierbij worden ook verschillende andere ketenpartners betrokken, zoals het Recherche Samenwerkingsteam (RST), de Kustwacht, de douane en de brandweer.¹

Om de zes weken is er een Mensenhandel overleg onder leiding van de Landencoördinator Mensenhandel voor de BES, de officier van justitie van Bonaire. Hierin wordt informatie uitgewisseld en er worden plannen gemaakt. Plan is onder meer dat er bij de politie een mensenhandel-informatiebank komt. Hierin kan informatie van de ketenpartners over mogelijke mensenhandel worden verzameld en geanalyseerd.

De KMar en KPCN, en binnenkort ook het RST, organiseren trainingen voor de medewerkers van relevante ketenpartners. In 2012 heeft het Expertisecentrum Mensenhandel en Mensensmokkel uit Nederland een tweedaagse cursus verzorgd voor het OM en de KMar. De financiering hiervan is echter een probleem omdat Caribisch Nederland hier geen budget voor heeft en de Nederlandse overheid dit niet financiert.²

Het Bureau Slachtofferhulp van Bonaire heeft zich bereid verklaard als meldpunt te fungeren voor slachtoffers van mensenhandel.³

CoMensha is door de in Europees Nederland bestaande Taskforce Mensenhandel aangewezen als buddy voor het Caribisch deel van het Koninkrijk. Vanuit deze hoedanigheid onderhoudt CoMensha contact met verschillende ketenpartners op de eilanden.⁴

CoMensha wordt in dit kader ongeveer driemaal per jaar benaderd met een hulpvraag van de eilanden. Daarnaast verzorgt de organisatie trainingen aan de Scholengemeenschap Bonaire. CoMensha signaleert dat kinderen weinig vertrouwen hebben in het optreden van de politie op dit vlak en bang zijn dat de politie hen niet serieus neemt.

CoMensha geeft aan dat cijfers over kinderhandel op Bonaire ontbreken. Er zijn bij verschillende ketenpartners wel vermoedens over zorgelijke situaties op het eiland. De signalen over kinderen die vermoedelijk slachtoffer zijn van 'sugar daddy's' en 'sugar mama's', kunnen echter niet worden onderbouwd met feitelijke gegevens. Hoewel op papier wel beleid bestaat voor de aanpak van mensenhandel (waaronder kinderhandel), verloopt de uitvoering hiervan in de praktijk nog niet soepel.⁵

In september 2012 zijn op Bonaire drie verdachten aangehouden op verdenking van mensenhandel. Aan de aanhouding ging een onderzoek van de Koninklijke Marechaussee vooraf waarbij honderd tot honderdveertig vrouwen werden ondervraagd. Deze vrouwen waren gedurende enkele maanden werkzaam als prostituee bij Pachi's Place.⁶

Er wordt momenteel gewerkt aan een voorlichtingscampagne over mensenhandel die rond 18 oktober (De Dag tegen Mensenhandel) op Bonaire moet worden gelanceerd.⁷

¹ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 18 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 31 568 nr. 91.

² Informatie per e-mail ontvangen van Justine Beumer-Gonggrijp, Officier van Justitie, Openbaar Ministerie, Parket Officier van Justitie Bonaire, Sint Eustatius en Saba, 2 april 2013.

³ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voorjaarsrapportage 2011*.

⁴ http://www.mensenhandel.nl/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=8&Itemid=12
Geraadpleegd op 27 oktober 2012.

⁵ Informatie ontvangen per e-mail van Judith Keller, CoMensha, 18 maart 2013.

⁶ Informatie per e-mail ontvangen van Leo Tigges, liaison voor Caribisch Nederland van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, 23 maart 2013.

⁷ Informatie per e-mail ontvangen van Justine Beumer-Gonggrijp, Officier van Justitie, Openbaar Ministerie, Parket Officier van Justitie Bonaire, Sint Eustatius en Saba, 2 april 2013.

1.16 Wetgeving

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind is van toepassing op de kinderen van Bonaire.

Het algemene uitgangspunt voor de transitie was dat het bestaande Nederlands-Antilliaanse recht zoveel mogelijk van kracht bleef. Dit recht werd zoveel mogelijk direct omgezet in een Nederlandse wet, algemene maatregel van bestuur of ministeriële regeling. Dit geldt dus ook voor de wetgeving op het terrein van veiligheid.

Het *Wetboek van Strafvordering BES* bepaalt hoe strafbare feiten worden vervolgd. Daarin wordt onder andere bepaald dat niemand strafrechtelijk kan worden vervolgd wegens een feit begaan voor het twaalfde levensjaar.

Wat de strafbare feiten zijn en welke straffen ervoor kunnen worden uitgesproken, is te vinden in het *Wetboek van Strafrecht BES*. Er is geen separaat jeugdstrafrecht, maar het Wetboek van Strafrecht BES bevat artikelen die relevant zijn voor de berechting van minderjarigen (artikel 9, 40, 41, 479 t/m 498).

Het Korps Politie Caribisch Nederland valt onder de *Rijkswet politie van Curaçao, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. De *Rijkswet Gemeenschappelijk Hof van Justitie* regelt de organisatie van de rechtspraak op Bonaire, Sint Eustatius en Saba en ook op Curaçao, Aruba en Sint Maarten.¹ De inrichting, organisatie en het beheer van de openbare ministeries van Bonaire, Sint Eustatius en Saba is geregeld in de *Rijkswet openbare ministeries van Curaçao, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba*.²

De *Veiligheidswet BES* regelt de organisatie van de brandweer, rampenbestrijding en crisisbeheersing voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba (de BES-eilanden). Daarnaast legt het de onderwerpen vast die op basis van Rijkswet politie van Curaçao, van Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba aan de landen zijn overgelaten.³

De omvorming van de drie voogdijraden tot één Voogdijraad in Caribisch Nederland is per 1 januari 2011 geregeld door wijziging van het *Burgerlijk Wetboek BES* (artikel 238, boek 1). Het *Besluit Voogdijraad BES* is in april 2012 van kracht gegaan.⁴

De toelating en uitzetting van vreemdelingen is geregeld in de *Wet toelating en uitzetting BES*. Bij de transitie zijn aanpassingen in de vreemdelingenwetgeving gemaakt. De belangrijkste daarvan zijn: de introductie van de machtiging tot voorlopig verblijf en het terugkeervisum; de mogelijkheid om een verzoek tot bescherming in te dienen; een legesheffing voor aanvragen voor verblijf in Caribisch Nederland; de verhoging van het niveau van de rechtsbescherming tegen vreemdelingenrechtelijke maatregelen naar Nederlands model.⁵

1.17 Beleid en activiteiten

- Er zijn extra medewerkers aangenomen bij de politie, het OM en de Voogdijraad.
- In samenspraak met het OM heeft de Voogdijraad in 2010 drie interventiemodellen ontwikkeld: de HALT-afdoening, het officiersmodel en het rechtersmodel, gericht op het reageren op lichte, gemiddelde en ernstige delicten.⁶

¹ http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/32017_rijkswet_gemeenschappelijk

² http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/32018_rijkswet_openbare

³ http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/32207_veiligheidswet_bes

⁴ Informatie per e-mail ontvangen van Atie de Vrij, Beleidsadviseur, directie Justitieel Jeugdbeleid, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 4 april 2013.

⁵ Brief van de minister voor Immigratie, Integratie en Asiel d.d. 1 februari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 nr. 31 568 nr. 95.

⁶ Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*.

- Er zijn binnen de strafrechtelijke keten samenwerkingsafspraken gemaakt tussen de Voogdijraad, het OM, de politie, de leerplichtambtenaar en de scholen om schoolverzuim en kleine delicten op school aan te pakken.¹
- Sinds 2010 is er voor jongeren die met het strafrecht in aanraking (dreigen) te komen een casuoverleg ingesteld waarin intensief wordt samengewerkt met verschillende ketenpartners aan 'de voorkant' van de jeugdketen. Er is tevens een casuoverleg jeugdzorg ingesteld. Er zijn dwarsverbanden gelegd tussen de civiele en strafrechtelijke ketens om de gehele jeugdketen sluitend te maken.²
- Sinds juni 2010 voert de Voogdijraad jeugdreclasseringstaken uit op alle drie eilanden van Caribisch Nederland.³
- Het bestaande Huis van Bewaring Bonaire is in 2008 en in 2010 opgeknapt en uitgebreid.⁴ Er is een dagprogramma opgesteld en er is gestart met het aanbieden van onderwijs.⁵
- Er worden nieuwe multifunctionele justitiële inrichtingen gebouwd op Bonaire en Sint Eustatius. Deze zullen naar verwachting in 2015 in gebruik genomen worden.⁶
- De capaciteit van de huidige justitiële inrichting wordt uitgebreid met containercellen in afwachting van de nieuwbouw.⁷
- Er is een centrale meldkamer voor de drie eilanden opgezet op Bonaire die de hulpdiensten politie, brandweer en ambulance aanstuurt.
- Het politiekorps is bezig met een meerjarenopleidingsplan waarmee wordt beoogd de opleidingsachterstand weg te werken en nieuwe kennis binnen het korps te brengen.⁸

1.18 Organisaties en verantwoordelijkheden

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Het Ministerie van Veiligheid en Justitie is verantwoordelijk voor het justitieel jeugdbeleid inclusief jeugdcriminaliteit en voor beleid op het terrein van slachtofferhulp, reclassering, rampenbestrijding, politie, brandweer en immigratie.

Gezaghebbers openbare lichamen

De gezaghebbers van de openbare lichamen op de drie eilanden zijn verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde, de crisisbeheersing en de rampenbestrijding. Het politiekorps staat onder het gezag van de gezaghebber van het betreffende openbaar lichaam tijdens het handhaven van de openbare orde en het uitvoeren van hulpverleningstaken.

Rijksvertegenwoordiger

De Rijksvertegenwoordiger kan door de gezaghebber ingeschakeld worden als tussenpersoon bij een brand, een ramp of een crisis en vragen om militaire hulp. Ook de politie of de Koninklijke Marechaussee kan de Rijksvertegenwoordiger hierom vragen. Bij een ramp, crisis of calamiteit die meer dan een eiland raakt, kan de Rijksvertegenwoordiger aan de gezaghebbers aanwijzingen geven. Hij kan ook ingrijpen bij een noodtoestand. De

¹ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

² Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

³ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

⁴ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 18 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 31 568 nr. 91.

⁵ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 12 september 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 80.

⁶ Brief van de minister van Veiligheid en Justitie d.d. 18 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 31 568 nr. 91. Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Editie 13, juni 2012.

⁷ Verslag Algemeen Overleg op 6 februari 2012 met minister Opstelten van Veiligheid en Justitie en staatssecretaris Teeven van Veiligheid en Justitie. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33 000 IV nr. 63.

⁸ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voorjaarsrapportage 2011*.

Rijksvertegenwoordiger ziet er ook op toe dat de rampen- en crisisplannen van de openbare lichamen in orde zijn.¹

Korps Politie Caribisch Nederland

Het Korps Politie Caribisch Nederland heeft bureaus op de drie eilanden. De belangrijkste taken van de politie zijn het handhaven van de rechtsorde, het voorkomen en opsporen van overtredingen en hulpverlening.² Het politiekorps staat onder het gezag van de gezaghebber van het betreffende openbaar lichaam tijdens het handhaven van de openbare orde en het uitvoeren van hulpverleningstaken. Tijdens het opsporen van strafbare feiten staat het korps onder het gezag van de gezamenlijke procureur-generaal van Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland. Het korps is organisatorisch gezien een onderdeel van het directoraat-generaal Politie van het Ministerie van Veiligheid en Justitie.³

Brandweer

Op Bonaire, Sint Eustatius en Saba is één brandweerkorps bestaande uit drie lokale korpsen. De brandweer is de uitvoeringsinstantie voor de basis brandweertzorg, hulpverlening en rampenbestrijding.⁴

Koninklijke Marechaussee (KMar)

De KMar is verantwoordelijk voor de grensbewaking, politietaken op de luchthavens en toezicht op de beveiliging van burgerluchtvaart. Ook ondersteunt de KMar op Saba en Sint Eustatius de politiezorg. Vanuit voornoemde taken is de KMar tevens belast met de bestrijding van migratie- en drugscriminaliteit.⁵

Openbaar Ministerie BES

Het Openbaar Ministerie (OM) BES is belast met de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en met andere bij wet vastgestelde taken op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Deze hoofdtaak van het OM is te verdelen in drie deeltaken: de opsporing van strafbare feiten, de vervolging van strafbare feiten en het toezicht op de uitvoering van strafvonnissen. Het Openbaar Ministerie bepaalt óf en voor welke strafbare feiten iemand voor de strafrechter moet verschijnen.⁶ Het Openbaar Ministerie BES valt niet onder het College van procureurs-generaal van het OM in Nederland, maar onder de gezamenlijke procureur-generaal van Curaçao, Sint Maarten en Nederland (de BES).⁷

Hoge Raad der Nederlanden

De Hoge Raad der Nederlanden treedt op als cassatierechter voor het Gemeenschappelijk Hof. De Hoge Raad is gevestigd in Den Haag en is de hoogste rechtsprekende instantie in Nederland. Dit geldt ook als zodanig voor Aruba, Curaçao, Sint Maarten en de BES-eilanden op civielrechtelijk en strafrechtelijk gebied.⁸

Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba

Het Gemeenschappelijk Hof verzorgt de rechtspraak in eerste aanleg en in hoger beroep op de eilanden.⁹

¹ Rijksdienst Caribisch Nederland, *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Nummer 10, sept/okt. 2011.

² Rijksdienst Caribisch Nederland. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Nummer 6. September 2010.

³ http://nl.wikipedia.org/wiki/Korps_Politie_Caribisch_Nederland. Geraadpleegd op 28 oktober 2012.

⁴ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/177/brandweer.html>. Geraadpleegd op 28 oktober 2012.

⁵ Ministerie van Justitie, Brief aan de Tweede Kamer over de status van justitiële voorzieningen op de BES per 10 oktober 2010 d.d. 4 oktober 2010.

⁶ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/30/veiligheid+en+justitie.html>. Geraadpleegd op 25 oktober 2012/

⁷ Ministerie van Justitie, Brief aan de Tweede Kamer over de status van justitiële voorzieningen op de BES per 10 oktober 2010 d.d. 4 oktober 2010.

⁸ <http://www.gemhofvanjustitie.org/index.php?eid=442>. Geraadpleegd op 24 oktober 2012.

⁹ <http://www.gemhofvanjustitie.org/>. Geraadpleegd op 25 oktober 2012.

Dienst Justitiële Inrichtingen Caribisch Nederland

De Dienst Justitiële Inrichtingen Caribisch Nederland zorgt namens de minister van Veiligheid en Justitie voor de uitvoering van straffen en vrijheidsbenemende maatregelen, die na uitspraak van een rechter zijn opgelegd. Er is vooralsnog alleen een locatie op Bonaire die capaciteit heeft voor 76 mannen, vrouwen en jeugdigen. Er worden nieuwe inrichtingen gebouwd op Bonaire en Sint Eustatius.¹

Voogdijraad BES

De Voogdijraad BES komt op voor de rechten van het kind, van wie de ontwikkeling en opvoeding worden bedreigd. Zo doet de raad onafhankelijk onderzoek, adviseert in juridische procedures en kan maatregelen of sancties voorstellen en int alimentatie. Ook verleent de raad vroeghulp aan jongeren die in voorlopige hechtenis zijn genomen.

De Voogdijraad werkt nauw samen met andere instanties zoals de jeugdzorg en gezinsvoogdij, de reclassering, de politie, het OM en de rechterlijke macht. De raad heeft drie interventiemodellen geïntroduceerd, waaronder de HALT-afdoening en is verantwoordelijk voor de uitvoering van jeugdreclassering.²

Bureau Slachtofferhulp

Vrijwilligers van Bureau Slachtofferhulp geven gratis hulp aan slachtoffers en andere betrokkenen bij een misdrijf of een verkeersongeluk, zoals getuigen en nabestaanden. Op alle drie eilanden is een Bureau Slachtofferhulp aanwezig.³ Het Bureau Slachtofferhulp van Bonaire heeft zich bereid verklaard als meldpunt te fungeren voor slachtoffers van mensenhandel.⁴

Raad voor de Rechtshandhaving

De Raad voor de Rechtshandhaving is een interlandelijk orgaan van Curaçao, Sint Maarten en Nederland. De raad is belast met de algemene inspectie op de effectiviteit en kwaliteit van verschillende diensten en instellingen die deel uitmaken van de justitiële keten op Curaçao, Sint Maarten en Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Ook ziet de raad toe op de effectiviteit en kwaliteit van de justitiële samenwerking tussen Curaçao, Sint Maarten en Nederland voor zover het de BES-eilanden betreft.⁵

Immigratie en Naturalisatiedienst (IND) unit Caribisch Nederland

De IND-unit Caribisch Nederland beoordeelt aanvragen voor verblijfsvergunning en naturalisatie. Er is op alle drie de eilanden een IND-loket.

Rijksdienst Caribisch Nederland

De RCN is verantwoordelijk voor het beoordelen van verzoeken voor kosteloze rechtsbijstand.

2 Kinderen over veiligheid

Verschillende van de geïnterviewde kinderen vertellen dat ze zich af en toe onveilig voelen op Bonaire. Op straat, als er een vechtpartij is, als mensen dronken zijn of als ze lastig worden gevallen. Of thuis, waar sommige kinderen bang zijn voor inbrekers of om aangevallen te worden. De kinderen weten dat er criminaliteit is op het eiland, maar gelukkig hebben ze daar niet allemaal mee te maken gehad. Sommigen vinden dat de veiligheid achteruit is gegaan.

¹ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/178/justiti%E3%ABle+inrichting+caribisch+nederland%2C+locatie+bonaire.+%28%E2%80%98jicn%E2%80%99+%29.html>. Geraadpleegd op 25 oktober 2012.

² <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/188/voogdijraad.html>. Geraadpleegd op 27 oktober 2012. En informatie per e-mail van Atie de Vrij, beleidsadviseur, directie Justitieel Jeugdbeleid, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 4 april 2013.

³ *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Editie 13, juni 2012.

⁴ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba, *Voorjaarsrapportage 2011*.

⁵ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/persberichten/2011/04/01/benoeming-leden-raad-voor-de-rechtshandhaving-en-beheerraad.html>. Geraadpleegd op 25 oktober 2012.

Andere kinderen zeggen zich juist heel veilig te voelen en zich niks aan te trekken van vechtpartijen of dronken mensen. Ze vinden Bonaire meestal rustig en gemoedelijk. Ze vergelijken de situatie met Curaçao, waarvan ze wel het gevoel hebben dat je moet uitkijken dat je niet in het voorbijgaan wordt neergeschoten.¹

'Ik voel me veilig in Rincón. Ook al zie ik weleens dronken mensen op straat rondlopen of gevechten bij dominowedstrijden doordat de mensen zo dronken zijn. Ze gooien dan met flessen naar elkaar of halen hun pistool tevoorschijn.' (meisje, 13 jaar, Bonaire)

'De veiligheid op Bonaire gaat sterk achteruit. Je kunt je autodeuren niet meer openlaten net als vroeger. Overal heb je nu alarmsystemen nodig. Thuis, winkels. Want zomaar kunnen ze anders bij je inbreken. Vroeger was het niet zo. Ik ben wel bang. Ik heb geen zin meer om alleen de straat op te gaan. Vooral waar ik woon.' (meisje, 14 jaar, Bonaire)

Over jeugdcriminaliteit hebben de kinderen ook ideeën. Zo vinden ze dat er te weinig te doen is op het eiland, waardoor kinderen zich gaan vervelen. Uit verveling gaan kinderen dan criminele dingen doen. Diezelfde conclusie trekken kinderen ook als ze praten over het onderwerp Recreatie, spel en vrije tijd.²

Een meisje vertelt dat veel van haar vriendinnen worden mishandeld door hun vriendjes. Zij gaat erop af en laat de jongens weten dat ze daarmee moeten stoppen.³

Volgens een van de geïnterviewde kinderen moet er van alles gebeuren aan de aanpak van jeugdcriminaliteit.⁴

3 Jongeren over veiligheid

De geïnterviewde jongeren vinden dat er een andere aanpak nodig is om (jeugd)criminaliteit te voorkomen. Ze vinden dat er beter gekeken moet worden naar dat wat aansluit op de lokale praktijk van het eiland en bepaald moet worden waar mensen echt behoefte aan hebben wat betreft hulp, begeleiding en voorzieningen.

4 Deskundigen over veiligheid

Deskundigen vinden dat Bonaire onveilig is geworden en dat de criminaliteit is toegenomen. Ze horen van straatovervallen en constateren dat de tijd waarin je 's nachts gewoon over straat kon lopen en je ramen en deuren open liet staan, voorbij is.

Deskundigen noemen – net als de kinderen – de verveling van veel kinderen en jongeren als oorzaak van criminele activiteiten. In groepsverband bedenken de jongeren iets spannends om te doen te hebben en dat is vaak een criminele activiteit. Het gaat daarbij met name om jongens. Zij zouden meer vrijheid krijgen, terwijl de meisjes taken in huis hebben. Zie hierover ook Gezin en opvoeding.

Winkeldiefstal komt volgens deskundigen niet vaak voor, omdat er veel winkelpersoneel is en de sociale controle groot is.⁵

'Heel veel jongeren gaan hangen op straat en komen daar in contact met andere jongeren. Dan gaan zij met z'n allen iets bedenken om te doen en dat is dan vaak iets crimineels.' (deskundige)

¹ Zie citaten 477, 478, 479, 480, 481, 482, 486, 487, 488, 489.

² Zie citaat 490.

³ Zie citaat 491.

⁴ Zie citaat 505.

⁵ Zie citaten 485, 492, 493, 495.

Wat betreft de preventie van jeugdcriminaliteit zien de deskundigen goede resultaten in de HALT-aanpak. Vooral de snelle reactie en de goede samenwerking tussen de instanties worden geroemd. Er zijn zittingen waar ouders, de Voogdijraad, Jeugd en Zeden en anderen samenwerken om kinderen weer op het rechte pad te krijgen. Ook de buurtregisseur in iedere barrio wordt als positief bestempeld.¹

Voor de aanpak van de 'harde kern' zijn er geen mogelijkheden op Bonaire, constateren deskundigen. Er is geen internaat en kinderen moeten naar Nederland of Curaçao. Dat kost veel tijd om te organiseren. Bovendien zien de kinderen hun familie dan niet meer en dat heeft een negatieve invloed op ze. Er wordt door de Voogdijraad, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij gekeken of er een internaat moet komen. Afgewogen wordt of de aantallen een dergelijk instituut rechtvaardigen en ook of het mogelijk is om daarvoor geschikt personeel aan te trekken.²

'Het eiland is klein en de overheid vindt dat investering in dit soort instellingen niet nodig is. Het is juist dit soort instellingen die rust kunnen brengen in veel opzichten.' (deskundige)

5 Literatuur over veiligheid

De literatuur besteedt veel aandacht aan het onderwerp veiligheid en de uiteenlopende aspecten die de veiligheid en het gevoel van veiligheid bepalen.

Veel van die elementen houden verband met andere leefgebieden die in dit rapport worden besproken. Zo komt het onderwerp (huiselijk) geweld tegen kinderen in de thuis-situatie ter sprake in het hoofdstuk Gezin en opvoeding. Daarin wordt ook geconstateerd dat de situatie waarin kinderen in een gezin opgroeien haar weerslag heeft op het al dan niet ontwikkelen van 'probleemgedrag' op andere plaatsen. Zo kan het gebrek aan aandacht thuis effect hebben op de manier waarop een kind zich bijvoorbeeld op school gedraagt.

Veiligheid komt eveneens om de hoek kijken als het gaat om het onderwijs. In het hoofdstuk dat daarover gaat, vindt u onder het thema schoolklimaat meer informatie. Zaken als pesten, vechten op school en andere veiligheids(gevoel)aspecten passeren daar de revue.

Het onderwerp veiligheid speelt ook een rol bij de gezondheid van kinderen (zie het desbetreffende hoofdstuk voor meer informatie). Onveilig of zelfs gevaarlijk gedrag heeft immers rechtstreeks effect op de gezondheid van kinderen. Of het nu gaat om onveilig seksueel gedrag of om drugs- of alcoholgebruik. Dit laatste kan op zijn beurt weer effect hebben op de (onbewuste) keuze van kinderen om crimineel gedrag te vertonen. Zo houden beide onderwerpen nauw verband met elkaar.

Het verband tussen verveling en jeugdcriminaliteit is ook een onderwerp dat ter sprake komt en wel in het hoofdstuk over Recreatie, spel en vrije tijd.

Dat geldt ook voor de verbinding tussen de feitelijke woonsituatie van kinderen en de veiligheid in en om het huis. Zie daarvoor het hoofdstuk over Wonen.

Wat vindt u hieronder dan nog wel? Hierna vindt u die literatuur die informatie verschaft over met name de veiligheid in het algemeen, zoals de veiligheid op straat, die van invloed is op de leefsituatie van kinderen – en hun ouders – op het eiland.

5.1 Veiligheid algemeen

Op veel terreinen die de veiligheid van kinderen betreffen, ontbreken adequate en recente data. Het Kinderrechtencomité pleit in zijn slotcommentaar van 2009 voor het ontwikkelen en implementeren van een systeem van gegevensverzameling en – onderzoek.

¹ Zie citaten 497, 498, 499, 503.

² Zie citaten 500, 501, 502.

Ook het NGO-rapport uit 2008 over de Nederlandse Antillen constateert dat er geen geschikte data zijn over de veiligheid van kinderen. Zo ontbreekt informatie over het overlijden van kinderen, over doodsoorzaken en over zelfmoorden onder jeugd.¹

Uit de woonvisie van Bonaire voor 2011–2015 komt naar voren dat de bevolking van de bario's onvoldoende profiteren van de economische ontwikkeling van Bonaire. Dit uit zich onder meer in onveilige situaties in en rond het huis. Volgens het rapport leidt dit op zijn beurt tot baldadigheid, criminaliteit en nieuwe onveiligheid.

Uit de Armoedeverkenning van 2012 blijkt dat er ook veiligheidsrisico's kleven aan het met veel mensen bij elkaar wonen als gevolg van armoede.²

5.2 **Criminaliteit**

Criminaliteit is uiteraard niet steeds gericht op kinderen, maar het bepaalt wel mede de veiligheid van kinderen en het gezin waarin ze opgroeien.

Het Kinderrechtencomité vreest in zijn slotcommentaar in 2009 dat rassendiscriminatie zal blijven voortbestaan. Het comité dringt erop aan om volledige bescherming tegen discriminatie op grond van ras, huidskleur, geslacht, taal, religie, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of sociale afkomst, bezit, handicap, herkomst of een andere status in alle delen van het Koninkrijk te waarborgen. Ook dringt het comité erop aan om bewustwordingscampagnes en andere activiteiten ter voorkoming van discriminatie en zo nodig positieve discriminatie te intensiveren ter wille van kinderen uit bepaalde kwetsbare groepen, zoals kinderen die behoren tot minderheidsgroepen. Het comité vindt dat de overheid alle nodige maatregelen moet nemen om te waarborgen dat gevallen van discriminatie tegen kinderen uit alle geledingen van de maatschappij doeltreffend worden aangepakt.

Ook uit het comité opnieuw zijn bezorgdheid over het feit dat doodslag tot de belangrijkste doodsoorzaken van oudere kinderen op de eilanden behoort. Het comité specificeert niet om welk(e) eiland(en) het gaat, maar dringt aan op onderzoek van het probleem en wegneming van de oorzaken.

Daarnaast beveelt het comité aan om geweld tegen kinderen en lijfstraffen thuis, op scholen en in de kinderopvang wettelijk te verbieden en het verbod in alle situaties te handhaven (zie Gezin en opvoeding).³

Het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten laakt in 2007 de afwezigheid van informatie over (seksuele) uitbuiting van kinderen. Ook maakt dit comité zich zorgen over de afwezigheid van bescherming van jongens tegen geweld en verkrachting.

Het NGO-rapport over de Nederlandse Antillen aan het Kinderrechtencomité (2008) constateert eveneens dat data over (seksuele) uitbuiting en over kinderarbeid ontbreken. Op Bonaire zouden kinderen soms vanaf jonge leeftijd moeten meewerken in de zaak van hun ouders, maar dit soort zaken wordt niet gemeld bij de politie.⁴

Het rapport van het Department of State uit 2011 over mensenhandel besteedt in de beoordeling van Nederland ook aandacht aan de situatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Er wordt vermeld dat de BES-eilanden een doorvoer- en bestemmingsgebied zijn voor vrouwen en kinderen die slachtoffer zijn van mensenhandel en voor mannen en vrouwen die slachtoffer zijn van gedwongen arbeid.

Vrouwelijke prostituees op de eilanden zijn erg kwetsbaar voor mensenhandel, net als niet-begeleide kinderen op de eilanden.

¹ Zie literatuur 81, 100.

² Zie literatuur 33, 111.

³ Zie literatuur 16.

⁴ Zie literatuur 100, 18.

De lokale overheden en de Nederlandse regering hebben geen mogelijke slachtoffers van mensenhandel gerapporteerd. Bovendien hebben er in de verslagperiode ook geen vervolgingen of veroordelingen voor mensenhandel plaatsgevonden op de eilanden.

De overheid ondersteunt meldpunten voor mensenhandel in Sint Maarten en Bonaire. Er waren geen bewustmakingscampagnes specifiek gericht op potentiële klanten van de seksindustrie op de BES-eilanden.¹

Het statistisch jaarboek 2009 bevat gegevens van een slachtofferenquête die in 2008 op Bonaire is gehouden.

Op Bonaire heeft 71,5% van de respondenten aangegeven ooit slachtoffer te zijn geweest van een misdrijf. Ruim een kwart van de respondenten op Bonaire (26,9%) gaf aan slachtoffer van een misdrijf te zijn geweest in het jaar 2007/2008, waarvan 39% meldde de misdaad te hebben aangegeven bij de politie. Bijna een kwart van de respondenten op Bonaire (24,1%) heeft aangegeven ooit slachtoffer te zijn geweest van inbraak, waarvan 6% in 2007/2008. Ook heeft 14,3% van de respondenten op Bonaire aangegeven ooit slachtoffer te zijn geweest van persoonlijke diefstal, waarvan 7,6% in 2007/2008. Van de respondenten op Bonaire gaf 8,2% aan ooit aangevallen of bedreigd te zijn, waarvan 3,5% het afgelopen jaar.

Wat betreft aangiftebereidheid heeft 73,1% van de respondenten op Bonaire laten weten bereid te zijn om inbraak aan te geven bij de politie. Verder was 43,6% bereid om persoonlijke diefstal te melden bij de politie en 54,8% bereid om een aanval of bedreiging te melden. Het statistisch jaarboek bevat ook cijfers van het aantal aangiftes van verschillende categorieën misdrijven die in 2006 zijn gedaan bij de politie.²

5.3 De jeugd

De literatuur over de betrokkenheid van kinderen bij criminaliteit laat het volgende beeld zien.

Jeugdonderzoek uit 2003 en 2007 geeft aan dat op Bonaire een groot deel van de kinderen wordt blootgesteld aan risicofactoren, waaronder bedreigingen van de veiligheid en wapenbezit. Relatief veel kinderen voelen zich niet veilig in de wijk (17%) en zeggen bij het uitgaan een wapen te dragen (7%). Beschermende factoren bieden onvoldoende tegenwicht. De mate van geweld en jeugddelinquentie is reden tot zorg. De risicofactoren en het probleemgedrag hangen nauw met elkaar samen.³

Het Plan Veiligheid Bonaire van 2006 bevat een analyse van de veiligheidssituatie op Bonaire. Er wordt gesignaleerd dat het aantal risicjongeren, drop-outs en potentiële delinquenten groeit. Onvoldoende ouderlijke begeleiding, leerlingzorg en naschoolse opvang zorgen dat risicjongeren, drop-outs en jeugdige delinquenten te laat gesignaleerd en opgevangen worden en (onnodig) ontsporen. Kinderen uit het speciaal onderwijs zijn extra kwetsbaar en crimineel beïnvloedbaar, terwijl het deze groep juist aan maatwerk scholing en opvang ontbreekt. Veel van de lokale probleemjeugd komt uit zwakke gezinsstructuren en heeft een meervoudige problematiek van armoede, affectieve verwaarlozing, geweld, misbruik, en/of verslaving binnen het gezin. De aanpak om juist deze ouders positief bij hun kinderen te betrekken, sluit volgens hulpverleners, docenten en leerlingen slecht aan bij de belevingswereld en mogelijkheden van deze oudergroep, die hierdoor nauwelijks wordt bereikt.

Het tekort aan resocialisatie- en nazorgalternatieven om (ex) gedetineerden te ondersteunen bij hun terugkeer in de maatschappij op Bonaire wreekt zich vooral bij de groeiende groep jonge veroordeelden.

Het aantal minderjarigen in de veelvoorkomende kleine criminaliteit neemt volgens het Veiligheidsplan verontrustend toe. Om dit aan te pakken streeft de politie een meer

¹ Zie literatuur 102, 56, 57.

² Zie literatuur 14.

³ Zie literatuur 106.

dader- en wijkgerichte werkwijze na. Het aantal geweldsdelicten in de relationele sfeer neemt toe en heeft een geïntegreerde aanpak nodig.

Bijna alle justitiële organisaties geven volgens het Veiligheidsplan aan over te weinig mankracht en middelen te beschikken om hun kerntaken en vernieuwende projecten goed uit te voeren. Voor probleemjongeren en minderjarige criminelen is er te weinig voorlichting, gespecialiseerde jeugdzorg en opvang voor kinderen die uit huis geplaatst moeten worden. De samenwerking tussen justitiële- en welzijnsorganisaties schiet te kort.

Het Veiligheidsplan geeft oplossingsrichtingen aan en een implementatiekader.¹

Een groot scholierenonderzoek onder kinderen van dertien tot achttien jaar uit 2006 laat zien dat op Bonaire ongeveer een kwart van de kinderen weleens heeft meegedaan aan een vechtpartij en/of weleens iemand in elkaar geslagen heeft. Op Bonaire nam 14% van de kinderen soms of regelmatig een wapen mee.²

Van de kinderen op Bonaire gaf 3% aan weleens iemand bedreigd te hebben voor geld en heeft 11% weleens een winkeldiefstal gepleegd. Het percentage kinderen dat aangaf weleens door de politie te zijn opgepakt betrof 8% op Bonaire. Het percentage kinderen dat rapporteerde weleens lastig te zijn gevallen betrof 34% op Bonaire.

Een artikel uit 2011 laat zien dat gewelddadig en delinquent gedrag veel voorkomt onder kinderen op de eilanden. Dit gedrag komt twee keer zo vaak voor onder jongens dan onder meisjes. De sterkste risicofactor blijkt te zijn of een kind vrienden heeft die anti-sociaal gedrag vertonen. Ook een geschiedenis van probleemgedrag in het gezin en een positieve houding van ouders ten opzichte van antisociaal gedrag bleken risicofactoren. Gebrek aan binding met school, problemen met gezinsmanagement en gebrek aan organisatie op het eiland houden verband met gewelddadig en delinquent gedrag. Daartegenover bleken mogelijkheden voor positieve betrokkenheid in het gezin en de hechting met het gezin de kans op delinquent en gewelddadig gedrag te verminderen.³

Uit een studie (2007) naar verschillende soorten criminaliteit op Bonaire blijkt dat het jeugdwerkloosheidspercentage er hoog is naar internationale normen (2004: 36,8%). Het grootste deel van moord- en doodslagzaken wordt gepleegd door daders van 13 tot 32 jaar, waarbij minderjarigen van 13 tot 17 voor 11% daarvan verantwoordelijk zijn. De minderjarigen zijn met name betrokken bij vermogensdelicten, maar hebben ook een aanzienlijk aandeel in het plegen van inbraken met geweld. Bijna alle inbraken met geweld worden gepleegd door jongeren tussen de 12 en 26 jaar. Ten aanzien van opiumdelicten scoren minderjarigen en jongeren eveneens hoger dan volwassenen.⁴

Uit het NGO-rapport uit 2008 over de Nederlandse Antillen komt naar voren dat de meest gepleegde strafbare feiten door kinderen beroving, diefstal met geweld en wapengebruik zijn. Vaak zijn deze feiten gepleegd onder invloed van alcohol of drugs. De jeugdige pleegers waren vaak kinderen die niet meer naar school gaan als gevolg van slecht gedrag of economische omstandigheden. De jeugdige delinquenten hadden meestal slecht contact met de vader en groeiden op in een gezin waar de moeder hoofd van het gezin was.

Op tal van terreinen ontbreken (recente en) adequate data. Zo ontbrak informatie over kinderen tot twaalf jaar die een strafbaar feit hebben begaan, het aantal kinderen dat vervolgd werd door de politie; het aantal kinderen dat getuige is geweest van een strafbaar feit, het aantal kinderen dat (op heterdaad) wordt aangehouden. Evenmin is er informatie over jeugdige delinquenten na het uittreden van hun gevangenisstraf en eventuele recidive.⁵

---

¹ Zie literatuur 79.

² In een artikel op basis van dit onderzoek uit 2010 worden andere cijfers genoemd over het dragen van wapens. Zie ook literatuur 60.

³ Zie literatuur 8, 60.

⁴ Zie literatuur 42.

⁵ Zie literatuur 100.

Politieregistraties over 2008 tot 2011 (2012) beschrijven de geregistreerde criminaliteit bij het OM en het Korps Politie Caribisch Nederland. Zie hiervoor onder Huidige situatie (paragraaf 2) bij 'Algemeen criminaliteitsbeeld' en 'Beeld jeugdcriminaliteit' voor een uitgebreide samenvatting.¹

In haar vierde rapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) refereert de Nederlandse overheid aan de staat van de jeugd op de eilanden in 2009.

Zij constateert dat er onder de jongeren van middelbare schoolleeftijd veel agressief en onaangepast gedrag voorkwam en dat "meer jongeren" in aanraking kwamen met politie en justitie. Tegelijkertijd kende het eiland echter onvoldoende voorzieningen om adequaat te kunnen optreden. De overheid signaleert dat jeugdzorg en jeugdreclassering ontbrak en dat de kwaliteit en kwantiteit van de jeugdbescherming te wensen overliet. Om aan deze problemen het hoofd te bieden is een plan per eiland gemaakt. Daarin staan verschillende elementen centraal, zoals preventie, opvoedingsondersteuning, jeugdgezondheidszorg, uitbreiding mogelijkheden voor positieve vrijetijdsbesteding, jeugdzorg, mogelijkheden voor opvoeding van kinderen (tijdelijk) buiten het eigen gezin, versterking van jeugdbescherming, Voogdijraad en Gezinsvoogdij.²

5.4 **Aanpak en sanctie**

Over de aanpak van criminaliteit op Bonaire is de volgende literatuur van belang.

Belevingsonderzoek van 2011 laat zien dat er relatief veel commentaar is op het functioneren van de politie in Caribisch Nederland. Men vindt dat er te weinig 'blauw' op straat is, dat de criminaliteit toeneemt en de veiligheid is afgenomen sinds 10-10-2010. Men is per saldo ontevreden over het functioneren van de politie. Dit vertaalt zich in een afgenomen gevoel van veiligheid op de eilanden (30% vindt dat de veiligheid op het eiland is verbeterd sinds 10-10-10; 39% vindt dat het onveiliger is).

Een volgende meting in 2012 laat zien dat men positiever is over de politie. De zichtbaarheid is toegenomen en het functioneren van de politie is verbeterd. Daardoor is het gevoel van veiligheid op de eilanden wel verbeterd sinds 2011 (48% vindt dat de veiligheid op het eiland is verbeterd sinds 10-10-10; 18% vindt dat het er onveiliger op is geworden). Over de brandweer is men op de eilanden doorgaans goed te spreken en dat is ook verbeterd in vergelijking met 2011.³

In het overheidsrapport over de uitbanning van discriminatie van vrouwen (2009) wordt beschreven dat er een gebrek aan menskracht en middelen is om mensenhandel effectief tegen te gaan.

Het Mensenrechtencomité uit in 2009 zijn bezorgdheid over het niet apart strafbaar stellen van mensenhandel. Hetzelfde constateert het comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen in zijn slotcommentaar van 2010.

In antwoord hierop meldt de Nederlandse overheid in 2012 dat alle vormen van mensenhandel inmiddels strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van Strafrecht van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Daarnaast zijn er maatregelen getroffen om mensenhandel daadkrachtiger aan te kunnen pakken.⁴

Het Kinderrechtencomité is in 2009 bezorgd over het feit dat de minimumleeftijd voor de ergste vormen van kinderarbeid op de Nederlandse Antillen (vijftien jaar) te laag is en in strijd is met internationale normen. Het beveelt aan dit te herzien en om het Verdrag van de Internationale Arbeidsorganisatie betreffende de uitbanning van de ergste vormen van

¹ Zie literatuur 32.

² Zie literatuur 74.

³ Zie literatuur 27, 28.

⁴ Zie literatuur 51, 73, 17, 66, 37.

kinderarbeid (nr. 182) en het Verdrag van de Internationale Arbeidsorganisatie betreffende de minimumleeftijd voor toelating tot het arbeidsproces toe te passen in alle delen van de Verdragspartij.

Ook is het comité bezorgd over het ontbreken van een allesomvattende nationale strategie om handel in en seksuele uitbuiting van kinderen te voorkomen.

De Nederlandse overheid geeft in haar vierde rapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) aan de leeftijdsgrens van vijftien jaar voor kinderarbeid te behouden. In de Arbeidswet 2000 BES wordt een onderscheid gemaakt tussen kinderen (personen die de leeftijd van vijftien jaar nog niet hebben bereikt) en jeugdigen (personen die de leeftijd van vijftien jaar, maar nog niet de leeftijd van achttien jaar hebben bereikt). Kinderarbeid is verboden. Voor jeugdigen geldt een ruimer regime, ze mogen geen arbeid verrichten gedurende de tijd voorafgaand aan 7.00 uur en volgend op 19.00 uur. Het is verboden jeugdigen gevaarlijke arbeid te laten verrichten. Gevaarlijke arbeid is nader gespecificeerd in het Arbeidsbesluit jeugdigen BES.¹

In 2007 heeft het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT) van de Raad van Europa een bezoek gebracht aan de gevangenis en politiecellen op Bonaire.

Daaruit kwam het volgende beeld naar voren. Gedetineerden klaagden over de behandeling door politieagenten: slaan, schoppen, verbaal geweld, lange detentie in de politiecel (soms achttien dagen), overdreven gebruik van geweld bij thuisarrestatie en ruwe fysieke behandeling van familieleden, weinig toegestaan contact met familie, advocaat of arts.

Het comité beoordeelde de politiecellen in Rincón in redelijke staat. Ventilatie, een bel om agenten te roepen en mogelijkheden voor gedetineerden om te luchten ontbraken echter. Over de cellen op het politiebureau in Kralendijk was het comité minder te spreken: smerig, niet werkende sanitaire voorzieningen, vieze matrassen, geen bel om agenten te roepen en geen mogelijkheid om te luchten of te bewegen. Inmiddels zijn deze cellen verbeterd.

Het CPT beoordeelde de sfeer in de gevangenis van Bonaire goed en kreeg geen klachten van gedetineerden. Op het moment van het bezoek verbleven er geen minderjarigen in de gevangenis. Het comité constateerde onvoldoende personeel en bedden, waardoor sommige gedetineerden op matrassen op de grond sliepen. Er waren geen activiteiten voor gedetineerden, anders dan tv kijken, en geen mogelijkheid om dagelijks te bewegen. Medische zorg ontbrak doordat de verpleegster met langdurig verlof was.²

In 2010 en 2011 werden rapporten uitgebracht over de implementatie en uitvoering van de te nemen verbeteringen na bezoek van het CPT aan de Nederlandse Antillen en Aruba in juni 2007. De belangrijkste conclusies over Bonaire zijn:

- Er is een nieuw politiecellencomplex gerealiseerd in Kralendijk en de oude politiecellencomplexen Rincón en Kralendijk zijn buiten gebruik.
- De faciliteiten en de medische verzorging in de penitentiaire inrichting zijn sterk verbeterd, de hygiënische omstandigheden zijn goed op orde en het personeelsbestand is vrijwel op sterkte.³

Het NGO-rapport uit 2008 over de kinderrechtensituatie op de Nederlandse Antillen signaleerde verschillende knelpunten. Zo was er een gebrek aan middelen en mankracht

---

¹ Zie literatuur 16, 74.

² Zie literatuur 40.

³ Lange, J. de en P.C. Vegter (2010). *Rapport betreffende de implementatie en uitvoering van de te nemen verbeteringen na bezoek CPT aan de Nederlandse Antillen en Aruba in juni 2007, Voortgangsrapportage mei 2010.*

voor de gevangenen op de eilanden. Kinderen zouden samen met volwassen gedetineerden worden opgesloten. Onderwijs in de gevangenis was nog onmogelijk.

Een ander knelpunt was dat er geen kindvriendelijke gehoorruimtes waren op Bonaire, maar dat werd wel creatief opgelost in samenwerking met andere organisaties. Evenmin waren er speciale beschermingsprogramma's voor kinderen die getuige zijn geweest van een delict. Een steeds terugkerend probleem was het ontbreken van recente en adequate data op tal van terreinen (zie ook hiervoor).¹

In een afstudeeronderzoek uit 2009 pleit de onderzoeker ervoor om het huidige gevangeniswezen van de BES-eilanden uit te breiden met een multifunctionele justitiële inrichting waar alle voorzieningen aanwezig zijn (behalve TBS), op zowel Bonaire als Sint Eustatius.

Het huidige Nederlands-Antilliaanse gevangeniswezen kent slechts één toezicht-houdend orgaan. Ook is er geen formeel klachtrecht voor tbs'ers en gedetineerde jeugdigen. Er zijn geen gegevens bekend over de aard van de klachten, er zijn geen uniforme huisregels en de communicatie met gevangenen is gebrekkig.

De Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) zou een rol moeten krijgen en verbeteringen bewerkstelligen. De RSJ heeft echter geen taken in de wetgeving die van toepassing is op de BES-eilanden.²

Het Mensenrechtencomité uit in 2009 zijn zorgen over de condities in de gevangenis van Bonaire en over de bejegening van gedetineerden door de politie in de gevangenis.³

In zijn slotcommentaar van 2009 constateert het Kinderrechtencomité dat Nederland het voorbehoud op de artikelen 37 en 40 van het Kinderrechtenverdrag handhaaft. Dat zijn voorbehouden waardoor het volwassenenstrafrecht onder bepaalde omstandigheden kan worden toegepast op kinderen van zestien jaar en ouder en waardoor er uitzonderingen kunnen worden gemaakt op het recht op rechtsbijstand. Het comité dringt erop aan om deze voorbehouden in te trekken.

Het comité herhaalt zijn zorg over het feit dat jongeren van zestien en zeventien op de Nederlandse Antillen tot levenslang veroordeeld kunnen worden. Het comité pleit voor toepassing van het jeugdstrafrecht en tegen veroordelingen tot levenslang. Bovendien dringt het comité erop aan om te waarborgen dat uitsluitend in laatste instantie wordt gekozen voor de vrijheidsbeneming van jeugdige plegers en bovendien zo kort mogelijk.⁴

In haar vierde rapportage aan het Kinderrechtencomité (2012) geeft de Nederlandse overheid aan dat er sinds juni 2010 op Bonaire ook jeugdreclasseringsactiviteiten worden uitgevoerd. De Voogdijraad op Bonaire heeft hiervoor een medewerker aangetrokken. Door hem zijn in nauw overleg met het Openbaar Ministerie drie interventiemodellen ontwikkeld: de HALT-afdoening, het officiersmodel en het rechtersmodel, gericht op het reageren op lichte, middelzware en ernstige delicten (zie onder huidige situatie).

Per 10 oktober 2010 geldt de nieuwe BES-wetgeving op de eilanden. Er is een eigen Wetboek van Strafrecht, Strafvordering en er is een Wet Gevangeniswezen BES opgesteld dat op dit moment alleen gericht is op volwassenen.⁵

Uit een inspectieonderzoek van de Raad voor Rechtshandhaving (2012) blijkt er een reeks van problemen te zijn rond het aangifteproces bij het Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN). Er is geen beschrijving van het aangifteproces, algemene richtlijnen voor het opstellen van een aangifte en/of kwaliteitsnormen ten aanzien van de bejegening van

¹ Zie literatuur 100.

² Zie literatuur 49.

³ Zie literatuur 51.

⁴ Zie literatuur 16.

⁵ Zie literatuur 74.

aangevers ontbreken, aangiftes worden niet eenduidig en structureel geregistreerd, de verhooruimtes waar aangiftes worden opgenomen op het politiebureau Playa te Bonaire zijn niet in goede staat, de kwaliteit van (het opnemen van) aangiften is vaak onvoldoende, terugkoppeling door de politie naar aangevers vindt slechts sporadisch plaats en aangevers en slachtoffers worden niet altijd doorverwezen naar benodigde hulp en ondersteuning.¹

6 Het Kinderrechtenverdrag over veiligheid

Veiligheid is basaal voor het lichamelijk en sociaal functioneren van een kind. Als het ontbreekt aan veiligheid, kan het kind ook zijn of haar andere rechten niet verwezenlijken. Alle rechten die het Kinderrechtenverdrag formuleert, hangen samen met de veiligheid van een kind.

Het Kinderrechtenverdrag besteedt dan ook op heel veel plaatsen aandacht aan de veiligheid van kinderen en de bescherming van kinderen tegen inbreuken op hun veiligheid. Deze rechten zijn minimumrechten en gelden ook voor kinderen die in Caribisch Nederland opgroeien.

Het verdrag richt zich daarbij op het waarborgen van de veiligheid en gezondheid van kinderen op de verschillende leefgebieden zoals die ook in dit rapport naar voren komen. Natuurlijk is het ene artikel relevanter dan het andere voor de situatie van kinderen op Bonaire.

- Ieder kind heeft het recht op (over)leven en ontwikkeling (zie Gezin en opvoeding): artikel 6.
- Kinderen moeten beschermd worden tegen discriminatie: artikel 2.
- In het gezin moet de veiligheid van kinderen worden gewaarborgd en moeten kinderen worden beschermd tegen alle vormen van geweld, inclusief kindermishandeling (zie ook Gezin en opvoeding): artikel 5, 9, 18, 19.
- Kinderen moeten worden beschermd tegen ontvoeringen: artikel 11.
- Kinderen moeten beschermd worden wat betreft de veiligheid van de woonsituatie en hebben recht op privacy (zie Wonen): artikel 16, 27.
- In situaties waar ouders de zorg over hun kinderen hebben overgedragen, moeten kinderen eveneens worden beschermd, zoals in de kinderopvang of als een kind tijdelijk ergens anders moet wonen (zie Gezin en opvoeding): artikel 18, 20, 25.
- De veiligheid van kinderen op school moet worden beschermd (zie Onderwijs): artikel 28, 29.
- Ieder kind moet worden beschermd tegen schadelijke invloeden die een bedreiging vormen voor de gezondheid en daarmee de veiligheid van een kind, zoals tegen alcohol en drugs (zie Gezondheid): artikel 33.
- Kinderen moeten worden beschermd tegen kinderarbeid, onveilig werk en tegen mensenhandel: artikel 32, 34, 35, 36.
- Kinderen die door hun handelen met het strafrecht in aanraking komen en die in verband daarmee worden vastgehouden, moeten goed worden beschermd: artikel 37, 40.
- Ieder kind dat slachtoffer is, moet beschermd, geholpen en ondersteund worden: artikel 39.

7 Conclusie

Het is op dit moment onmogelijk om een volledig beeld te krijgen van de verwezenlijking van alle rechten rond veiligheid zoals die in het Kinderrechtenverdrag worden geformuleerd. Het ontbreekt eenvoudigweg aan veel relevante gegevens. Wel kan worden geconstateerd dat er op deelterreinen verschillende factoren zijn die de veiligheid van veel kinderen op Bonaire negatief beïnvloeden of deze zelfs in gevaar brengen. Sommige

¹ Zie literatuur 81.

van deze factoren hangen samen met de opvoedsituatie van kinderen (zie Gezin en opvoeding), andere houden verband met de situatie op school (zie Onderwijs) of met de beperkte mogelijkheden voor nuttige vrijetijdsbesteding (zie Recreatie, spel en vrije tijd).

De aanpak van kinderen die met het strafrecht in aanraking komen, is de afgelopen jaren verbeterd. Ook in de justitiële instellingen op het eiland zijn verbeteringen doorgevoerd. Er zijn echter nog grote uitdagingen, zoals op het gebied van preventie en nazorg. De middelen hiertoe ontbreken momenteel.

Op een aantal punten voldoet ook de regelgeving die van toepassing is op het eiland niet aan de minimumeisen die het Kinderrechtenverdrag stelt om kinderen afdoende te beschermen en de veiligheid te bieden waar ze recht op hebben. Zo ontbreekt een verbod op lijfstraffen. De toepassing van het volwassenenstrafrecht op zestien- en zeventienjarige en levenslange veroordelingen stroken niet met de minimumnormen van het Kinderrechtenverdrag. De beter op jeugdige overtreeders ingerichte aanpak die momenteel op Bonaire wordt toegepast, sluit echter wel goed aan op de gedachte achter het Kinderrechtenverdrag: een pedagogische aanpak voor jeugdige overtreeders.

Recreatie, spel en vrije tijd

Het onderwerp Recreatie, spel en vrije tijd hangt nauw samen met veel andere onderwerpen die in dit rapport worden besproken, zoals met Gezin en opvoeding, Onderwijs en Gezondheid.

De manier waarop kinderen kunnen genieten van hun recht op recreatie, spel en vrije tijd bepaalt in belangrijke mate of ze zich gezond kunnen ontwikkelen.

Naast het gezin en de school wordt het domein van vrije tijd wel omschreven als het derde opvoedingsmilieu. Immers, daarin leren kinderen hoe om te gaan met leeftijdsgenoten en het inrichten van hun vrije, eigen tijd. Het geeft aan hoe belangrijk dit thema is.

1 Huidige situatie

1.1 Recreatie, spel en vrije tijd op Bonaire

Over de mogelijkheden voor de jeugd op het eiland is slechts summiere informatie te vinden. Hieronder vindt u op basis van de aanwezige informatie een overzicht van het aanbod rond opvang na school, sport, cultuur, speelplaatsen, bibliotheekvoorzieningen, religie en openbaar vervoer.

1.2 Naschoolse opvang (vanaf vier jaar)

Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire organiseert een divers aanbod aan naschoolse activiteiten voor kinderen van twaalf tot twintig jaar op Bonaire. Er staan ongeveer 265 kinderen ingeschreven en het centrum wordt dagelijks door zo'n 150 kinderen en jongeren bezocht.

De activiteiten betreffen onder meer (water)sportactiviteiten, culturele activiteiten en activiteiten gericht op algemene ontwikkeling. Daarnaast worden regelmatig evenementen en sporttoernooien georganiseerd, zijn er workshops voor ouders en kunnen kinderen en jongeren sociaal maatschappelijke begeleiding krijgen.

Jong Bonaire zoekt gastgezinnen en bemiddelt om jongeren te laten studeren in Amerika en betaalt de kosten van het eerste studiejaar.

Sinds 2011 heeft de stichting ook een zomerprogramma. Er worden bijlessen gegeven en er is huiswerkbegeleiding voor alle kinderen. De kinderen die komen zijn verplicht om dagelijks tussen 15.00 en 16.00 uur huiswerk te maken onder begeleiding van vakleerkrachten en activiteitenbegeleiders.

Jong Bonaire is sinds 2013 in de avonden open voor de jeugd tot 27 jaar. Jong Bonaire heeft de opleiding Sport en Bewegen opgezet in samenspraak met de SGB mbo niveau 2/3. Daarnaast heeft de stichting het project Coach Actief samen met de NSIB opgezet om 'drop-outs' een startkwalificatie te laten halen op mbo-niveau 1. Deze jongeren organiseren activiteiten in buurthuizen. Hiermee worden deze drop-outs een rolmodel in hun eigen wijk.

In 2013 heeft Jong Bonaire ook een leer-, woon- en werkcentrum opgezet voor de jeugd van 18 tot 27 jaar.¹

Jong Bonaire krijgt, naast een bijdrage van het Ministerie van VWS (2012: \$ 400.000), een subsidie van het Openbaar Lichaam Bonaire van \$ 113.698. De oudercontributie is inkomensafhankelijk en bedraagt \$ 10 tot \$ 100 per half schooljaar.²

Sinds september 2011 biedt stichting FESBO³ naschoolse opvang aan kinderen tussen de vier en twaalf jaar van het primair onderwijs. Deze kinderen worden op schooldagen opgevangen van 13.00 tot 17.30 uur. Het is de bedoeling dat ook in vakanties opvang zal worden aangeboden. Momenteel staan bij FESBO 460 kinderen ingeschreven. De stichting heeft een wachtlijst. Sinds augustus 2011 krijgt FESBO een subsidie van \$ 449.816 van het Openbaar Lichaam Bonaire ten behoeve van de naschoolse opvang van kinderen van vier tot twaalf jaar. De oudercontributie bedraagt \$5 per kind per schooljaar.

Buiten deze grootschalige opvang wordt door een beperkt aantal particulieren thuis opvang aangeboden. Deze is meer gericht op huiswerkbegeleiding.⁴

1.3 Sport

De DSP-groep heeft in 2009 in opdracht van het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) en met subsidie van VWS een quick scan uitgevoerd naar de situatie van sport en bewegen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Daaruit bleek dat er voldoende publieke sportvoorzieningen zijn op Bonaire, zoals een stadion met kunstgrasvoetbalveld en een betonnen atletiekbaan, een honk- en softbalveld met tribune, een zwembad, twee gymnastieklokalen, een zestal trapveldjes in wijken en een sporthal. De kwaliteit van deze voorzieningen is naar Nederlandse maatstaven echter meestal onder de maat. Het zwembad is intussen afgekeurd en buiten gebruik.

Inmiddels is het Openbaar Lichaam Bonaire (OLB) aan een inhaalslag begonnen door onder meer de verouderde voetbalvelden op te knappen. Het stadion van Rincón heeft een kunstgrasveld gekregen met betere verlichting. Er is een kunstgrasveld aangelegd in de wijk North Saliña en het kunstgrasveld van voetbalclub Uruquay in de wijk Antriol is ook opgeknapt, net als het baseballveld van Little League veld in dezelfde wijk.⁵

Er zijn verder enkele commerciële voorzieningen, zoals een fitnesscentrum en voorzieningen voor watersport. Er zijn op Bonaire relatief veel kleine sportclubs met een informele organisatie. De kwaliteit en continuïteit van dergelijke clubjes is daardoor matig. Toch is de aanwezigheid van relatief veel kleinere clubs wel noodzakelijk voor het organiseren van een competitie.

Het ontbreekt volgens het onderzoek aan een vrijwilligerscultuur op Bonaire, waardoor weinig mensen zich belangeloos inzetten voor een sportvereniging. Voetbal, volleybal, base- en softbal, basketbal en tafeltennis zijn de meest populaire sporten op Bonaire. Ook windsurfen en duiksport zijn populair. De verenigingen heffen weinig of geen contributie aan de leden. De bijdrage van de sporters bestaat uit een bijdrage aan de huur van de accommodatie en de organisatie van wedstrijden. Leerlingen op basisscholen hebben bewegingsonderwijs, maar dat werd in 2009 niet gegeven door gediplomeerde vakkrachten.⁶

Het NISB ondersteunt Bonaire op het terrein van sport en bewegen. Zo zijn er zogenaamde beweegteams geformeerd die zich richten op de organisatie en uitvoering van sport-

¹ Informatie per e-mail ontvangen van Ilona Burgers, manager Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire, op 29 maart 2013.

² Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 22 juni 2012 aan de Tweede Kamer. Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2010-2011 33000 IV nr. 76.

³ Fundashon Federashon Sentronan di Bario Boneiru.

⁴ Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 22 juni 2012 aan de Tweede Kamer. Tweede Kamer der Staten-Generaal vergaderjaar 2010-2011 33000 IV nr. 76.

⁵ Informatie per e-mail ontvangen van Ilona Burgers, manager Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire, op 29 maart 2013.

⁶ Lagendijk, E. (2009). *Sport en bewegen op de BES-eilanden. Quick scan en advies over beleid, infrastructuur en organisatie van sport en bewegen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba anno 2009*. Amsterdam: DSP-groep

activiteiten. Deze beweegteams richten zich onder meer op de uitvoering van na- en tussenschoolse sportactiviteiten. Daarnaast organiseren zij sporttoernooien, sportdagen en sportkampen. Het NISB heeft nadrukkelijk gekozen om via het onderwijs sport- en beweegactiviteiten te implementeren.¹ Het NSIB organiseert in 2013 samen met het Openbaar Lichaam Bonaire en de organisatie Indebon het projectplan Street League in de wijken van Bonaire. Dit project is voor de jeugd van twaalf tot en met zestien jaar en zorgt ervoor dat tussen de verschillende wijken en haar bewoners meer samenhang komt.²

In 2010 is er onderzoek gedaan naar fietsen op Bonaire, daaruit is naar voren gekomen dat weinig mensen op het eiland fietsen. De redenen daarvoor zijn: gebrek aan 'fietsmentaliteit', slechte kwaliteit van de wegen, gedrag van andere weg-gebruikers ten opzichte van fietsers, gebrek aan fietsenstallingen, kosten voor aanschaf van een fiets.³

Met middelen van USONA/SEI zijn drie sportscholen opgeknapt.⁴

1.4 Culturele voorzieningen

De afgelopen jaren hebben ruim negentig culturele projecten op alle zes de eilanden in het Caribisch deel van het Koninkrijk subsidie ontvangen van de Regeling KulturA. Deze tijdelijke regeling van het Mondriaan Fonds in samenwerking met het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Fonds Podiumkunsten en het Nederlands Letterenfonds was bedoeld voor eenmalige investeringen in materiaal, kennis of netwerkvorming. Het zou de culturele infrastructuur op de Nederlandse Caribische eilanden en de (internationale) uitwisseling helpen te versterken. Sinds september 2012 kunnen er geen aanvragen meer worden ingediend. Aanvragers kunnen wel gebruik blijven maken van de reguliere subsidiemogelijkheden van de deelnemende fondsen.⁵

Hieronder worden culturele mogelijkheden voor kinderen op Bonaire beschreven. Het overzicht is niet volledig, maar geeft een eerste beeld van de mogelijkheden op het eiland.

Kinderen op Bonaire kunnen muzieklessen, onder meer op piano en trompet, volgen op de muziekschool van Bonaire.⁶ Fundashon Plataforma Kultural en de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam hebben de Skol di Musika afgelopen jaar begeleid bij het maken van een doorstart. Zij zamelen begin 2013 instrumenten in, in Europees Nederland, voor de Skol di Musika op Bonaire. De particuliere gitaarschool Elger is in de Skol di Musika gevestigd met gitaar-, viool- of kwartalessen.⁷ Ook is er de folkloristische jeugdmuziekgroep Kara Kora.

Daarnaast worden vanuit verschillende kerken en buurthuizen muziekactiviteiten voor kinderen georganiseerd.

De Stichting voor Kunst en Cultuur op Bonaire houdt zich voornamelijk bezig met het bevorderen en onderwijzen van de Bonairiaanse cultuur en kunst. In 2012 heeft de stichting in de wijk Rincón een muziekschool geopend. Ook de zang- en muziekgroep Tutti Fruti in Rincón valt onder de stichting. De stichting voert het project 'Kunst en Cultuur op School' uit in nauwe samenwerking met alle scholen, cultuur- en kunstorganisaties op Bonaire. De stichting probeert met programma's op maat leerlingen te stimuleren om

¹ Nona Balsem, S. (2011). NISB op de BES: nieuw leven voor bewegen en sport. In: *Lichamelijke Opvoeding*, jaargang 99, nr. 5, 27 mei 2011, p. 14-16. Zeist: KVLO.

² Informatie per e-mail ontvangen van Ilona Burgers, manager Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire, op 29 maart 2013.

³ Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011) *Bonaire gezond en duurzaam: naar een fietsplan voor Bonaire*. Stichting ABC Advies rapport nr. 154, Bonaire en Enschede.

Nijenhuis, G, Roelofsen, M., Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011). *Fietsplan Bonaire (2), nadere uitwerking. Naar een mobiel, gezond en duurzaam Bonaire*. Stichting ABC Advies rapport nr. 155, Bonaire en Enschede.

⁴ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Pagina 212.

⁵ <http://regelingkultura.wordpress.com>

⁶ <http://www.skoldimusika.com/> Geraadpleegd op 23 december 2012.

⁷ <http://gitaarschoolelger.com/> Geraadpleegd op 23 december 2012.

Bonairiaanse kunst en cultuur te beleven en uit te oefenen. De activiteiten vinden plaats na schooltijd. Leerlingen kunnen zich op school inschrijven om deel te nemen aan het programma. De programmaonderdelen zijn onder meer dans, zang, leren bespelen van een muziekinstrument en het maken van een kunstwerk. Deelname is gratis.¹

De Fundashon Streanan di Boneiru organiseert verschillende activiteiten, zoals tijdens de Dia di Boneiru waar liederen over de cultuur van Bonaire geschreven en opgevoerd worden. Daarnaast zijn er plannen om in samenwerking met La Tentashon een workshop theater voor kinderen te realiseren

De Dance Sensation Foundation verzorgt sinds 2008 verschillende soorten danslessen aan kinderen vanaf vier jaar. Daarnaast geeft de dansschool ook workshops op scholen en de naschoolse opvang. Eind 2011 telde de school zo'n 125 leerlingen.²

De Fundashon Plataforma Kultural is 2010 is opgericht om de culturele infrastructuur te versterken en de samenwerking tussen organisaties op Bonaire onderling en de samenwerking met organisaties buiten Bonaire te intensiveren. In april 2012 kreeg Plataforma Kultural subsidie om te onderzoeken of er draagvlak is voor het oprichten van het Jeugd-cultuurfonds op Bonaire en voor het schrijven van een oprichtingsplan.³ Dit fonds speelt in op het knelpunt dat kinderen en jongeren uit arme gezinnen nauwelijks kunnen deelnemen aan culturele activiteiten. Er ligt nu een plan van aanpak in afwachting van financiering.⁴

Op Bonaire bevindt zich het Bonaire Museum, het openluchtmuseum Mangazina di Rei en het museum Washington Slagbaai-Park.⁵ Bij Mangazina di Rei worden muzieklessen gegeven aan kinderen uit Rincón.⁶

1.5 **Overige activiteiten voor kinderen**

Het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) op Bonaire organiseert activiteiten voor kinderen en jongeren en heeft een Temateka (speeltheek) waar spellendozen geleend kunnen worden met verschillende thema's.⁷ Verder organiseert de christelijke Bonaire Youth Outreach Foundation activiteiten voor en door jongeren, waaronder een wekelijks radio programma, sociale activiteiten en voorlichting over criminaliteit en seksualiteit. Ook heeft de stichting met financiering van UNESCO in 2010 met jongeren een film gemaakt over hiv en aids.⁸

1.6 **Speelplaatsen**

Op Bonaire bevindt zich het We Dare to Care speelpark. De toegang is gratis.

1.7 **Bibliotheek**

Op alle drie de eilanden bevinden zich één of meerdere vestigingen van een bibliotheek.

1.8 **Religie**

Op Bonaire is de meerderheid van de bevolking (77%) rooms-katholiek. Verder is er een kleine protestantse gemeenschap en zijn de evangelische gemeenten sterk in opkomst

¹ <http://www.banboneirubek.nl/content/projectleider-2>. Geraadpleegd op 27 december 2012.

² <http://regelingkultura.wordpress.com/tag/dance-sensation/> en: <http://dsdansschool.webklik.nl/>

³ <http://www.plataformakultural.com/projecten/jeugd-cultuurfonds-bonaire/89-jeugd-cultuurfonds-bonaire/79-jeugd-cultuurfonds-bonaire> en <http://regelingkultura.wordpress.com/tag/dutch-caribbean-library-association/>

⁴ Informatie ontvangen per e-mail van Marieke Knol op 2 april 2013.

⁵ <http://www.tourismbonaire.com/en/activities-events/cultural/galleries-museums>.

⁶ Informatie ontvangen per e-mail van Marieke Knol, Directeur Mobiliteit in Muziek, op 2 april 2013.

⁷ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/6/centrum-voor-jeugd-en-gezin-sint-eustatius-introduceert-temateka.html> en informatie ontvangen van Justine Verschoor, Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland in juli 2012.

⁸ Informatie uit interviews met jongeren op Bonaire, <https://www.facebook.com/NayzaMovie>

(zo'n 10% van de bevolking).¹ Opmerkelijk is dat er op Bonaire geen joden zijn, terwijl dat op andere eilanden, zoals Curaçao, wel het geval is.

Er zijn op Bonaire drie rooms-katholieke kerken en twee protestantse. In de vorige eeuw vestigden zich ook jehova's en zevende-dags adventisten op het eiland.

1.9 **Openbaar vervoer**

Op Bonaire wordt het openbaar vervoer verzorgd door autobussen en autobusjes met een AB-kenteken. Daarnaast zijn er enkele taxi's. Het openbaar vervoer rijdt niet op vaste tijden en op vaste routes. Mensen die gebruik willen maken van het openbaar vervoer bellen met een chauffeur of weten welke chauffeur waar rijdt. Voor leerlingen is er op vaste tijden schoolvervoer. Ouders betalen hiervoor een bijdrage.

De meeste werkgevers (klein en groot) organiseren het vervoer van hun medewerkers zonder eigen vervoer. Dat doen ze op verschillende manieren: met eigen bedrijfsvervoer, door afspraken te maken met AB-chauffeurs of door hun medewerkers een financiële vergoeding te geven om zelf hun vervoer te regelen.

Ook veel andere organisaties, zoals sportverenigingen, hebben zelf busjes waarmee zij het vervoer regelen. Wie zich een auto kan permitteren, koopt er een. Bewoners op Bonaire geven elkaar ook vaak een lift. Het openbaar vervoer op Bonaire wordt niet gesubsidieerd door de overheid.²

Met middelen van USONA/SEI is in 2012 een pilot voor een busroute (van Rincón naar Playa) uitgevoerd. Er zijnabri's gebouwd en er is een nul- en na-meting voor de buslijn gehouden. Er zijn geen reguliere veerbootdiensten van en naar Bonaire.³

1.10 **Wetgeving**

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind is van toepassing op de kinderen op Bonaire.

De Wet op het specifiek cultuurbeleid is van toepassing op de eilanden. Deze wet regelt het kader voor het verstrekken van specifieke Rijkssubsidies voor cultuur, via cultuurfondsen. Hierdoor kunnen kunstenaars, stichtingen en instellingen subsidies aanvragen.⁴

1.11 **Beleid en activiteiten**

Het creëren van mogelijkheden voor positieve vrijetijdsbesteding maakt onderdeel uit van het plan van aanpak van het Ministerie van VWS op het terrein van Jeugd en Gezin. De stichting Jong Bonaire op Bonaire ontvangt hiervoor subsidie van het Ministerie van VWS.

De verantwoordelijkheid voor het beleid op de terreinen jongerenwerk en naschoolse opvang ligt bij de eilandbesturen. Zij verstrekken subsidie aan bepaalde organisaties, zoals FESBO op Bonaire.

Er bestaat geen kinderopvangtoeslag voor ouders op de eilanden zoals dat in Europees Nederland bestaat.

In het masterplan onderwijshuisvesting is de kinderopvang meegenomen. Het Ministerie van OCW heeft in het plan de verantwoordelijkheid op zich genomen voor de achterstallige onderhoud van de huisvesting van de kinderopvang.⁵

De DSP-groep heeft in opdracht van het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) en met subsidie van VWS in 2009 een quick scan uitgevoerd naar de situatie van sport en bewegen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Op de drie eilanden bleek geen sportbeleidsplan aanwezig te zijn.⁶ Het NISB heeft met behulp van lokale stakeholders en bestuurders een beleidsplan ontwikkeld ter verbetering van sport en bewegen op Bonaire

¹ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Bonaire>

² Van Bennekom, T. (2010). *Rapport openbaar vervoer Bonaire*.

³ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Pagina 96

⁴ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Pagina 210.

⁵ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Bijlage 3: beleidsvelden. Pagina 175.

⁶ Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011) *Bonaire gezond en duurzaam: naar een fietsplan voor Bonaire*. Stichting ABC Advies rapport nr. 154, Bonaire en Enschede.

voor de periode 2009-2012. Met behulp van stagiaires probeert het NISB momenteel de doelstellingen uit het plan te realiseren.¹

Op initiatief van het Ministerie van VWS heeft ABC-advies een verkennend onderzoek gedaan naar het fietsen op Bonaire en de hoofdlijnen beschreven om tot een fietsplan te komen. Dit rapport is vervolgens verder uitgewerkt door studenten in een fietsplan.² Op welke manier uitvoering wordt gegeven aan het fietsplan, is onbekend.

Bonaire heeft in 2010 een beleidsnota cultuur opgesteld.³ De nota geeft een beleidsvisie, beleidsdoelen en randvoorwaarden. Speerpunten betreffen onder meer het verbeteren van de culturele infrastructuur voor de jeugd door het realiseren van een 'Plenchi pa Hubentut' (ontmoetingsplek voor de jeugd), het promoten van culturele en artistieke expressie. Andere speerpunten zijn het ontwikkelen van curriculum en materiaal voor cultuureducatie en trainingen voor beroepskrachten op het terrein van cultuureducatie, het realiseren van een nieuwe bibliotheek, cultureel centrum en een nationaal theater en het realiseren van de koninkrijksspelen (cultuur en sport). Het bevat ook een plan van aanpak met actiepunten en activiteiten, waaronder het inventariseren van de behoeften van de jeugd ten aanzien van cultuur, het structureel integreren van muzieklessen op alle scholen, het verbeteren van de infrastructuur van de muziekschool en het aanpassen van de buurtcentra voor beter en optimaal gebruik.

In 2011 heeft het Ministerie van OCW eenmalig een bedrag van 150.000 euro beschikbaar gesteld per bibliotheek voor modernisering en verbetering van dienstverlening aan het onderwijs. Om dit bedrag te ontvangen, moesten de bibliotheken een plan van aanpak indienen.⁴

1.12 **Organisaties en verantwoordelijkheden**

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Het Ministerie van VWS ondersteunt de eilandbesturen bij activiteiten op het terrein van jongerenwerk en sport.

Eilandbesturen

De eilandbesturen zijn verantwoordelijk voor het beleid op het terrein van jongerenwerk, kunst, cultuur, musea, sport, openbaar vervoer, kinderopvang en naschoolse opvang.

Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG)

Vanwege de kleinschaligheid is op Saba en Sint Eustatius het jongerenwerk ondergebracht in het CJG. Ook het CJG op Bonaire organiseert activiteiten voor kinderen en jongeren.

Nederlands Instituut voor Sport en Beweging (NISB)

Het NISB ondersteunt Bonaire op het gebied van sport en bewegen.

Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire

Jong Bonaire verzorgt een divers aanbod naschoolse activiteiten voor kinderen van twaalf jaar en ouder op Bonaire.

¹ Nona Balsem, S. (2011). NISB op de BES: nieuw leven voor bewegen en sport. In: *Lichamelijke Opvoeding*, jaargang 99, nr. 5, 27 mei 2011, p. 14-16. Zeist: KVLO.

² Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011) *Bonaire gezond en duurzaam: naar een fietsplan voor Bonaire*. Stichting ABC Advies rapport nr. 154, Bonaire en Enschede.

Nijenhuis, G, Roelofsen, M., Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011). *Fietsplan Bonaire (2), nadere uitwerking. Naar een mobiel, gezond en duurzaam Bonaire*. Stichting ABC Advies rapport nr. 155, Bonaire en Enschede.

³ *Beleidsnota Cultuur Bonaire. 'Sin Kosecha no tin Simadan'* (2010).

⁴ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/97/mogelijkheid-voor-extra-geld-bibliotheken-saba,-sint-eustatius-en-bonaire.html>.

FESBO

FESBO is de koepelorganisatie van buurtcentra op Bonaire en biedt naschoolse opvang aan kinderen van vier tot twaalf jaar.

(Overige) kinderopvangorganisaties

De kinderopvangorganisaties zijn verantwoordelijk voor het bieden van kinderopvang inclusief naschoolse opvang.

2 Kinderen over recreatie, spel en vrije tijd

De geïnterviewde kinderen op Bonaire vertellen uitgebreid over hun activiteiten als ze vrij zijn. Ze doen veel dingen waarvan je verwacht dat een kind op een eiland die doet, zoals zwemmen en naar zee gaan. Kinderen rusten uit, kijken televisie, lezen of ze maken huiswerk. En natuurlijk wordt er gecomputerd of gegamed. Sommige kinderen hebben baantjes of doen klusjes in huis.¹

'In mijn vrije tijd ga ik graag naar de zee. Ik houd van zwemmen. Verder vind ik touwtje springen leuk en kijk ik graag televisie.' (meisje, 8 jaar, Bonaire)

'In het weekend zit ik de hele dag x-box te spelen. Of zaterdag werken en dan 's avonds terugkomen en dan gaan zwemmen. Monopoly spelen. Zondag ook gaan werken en dan weer hetzelfde, op de x-box of monopoly spelen.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

Opvallend veel kinderen klagen dat er op het eiland weinig te doen is voor kinderen van hun leeftijd. Ze vinden het aanbod te beperkt en vinden dat er veel meer gedaan zou moeten worden voor de jeugd. Wel noemen ze Jong Bonaire voor kinderen vanaf twaalf jaar als positieve uitzondering, omdat die "als enige organisatie op het eiland" wel leuke activiteiten organiseert.

Verveling en 'saai' zijn terugkerende woorden. Sommige kinderen koppelen die verveling aan jeugdcriminaliteit. Kinderen die niks te doen hebben, gaan op zoek naar spannende dingen en dat mondt vaak uit in kattenkwaad en crimineel gedrag.²

'Er wordt niet in de jeugd geïnvesteerd. Er moeten activiteiten komen. Veel activiteiten. Er is niks voor ons om te doen. Er zijn veel jongeren die in het buitenland gaan studeren en niet terugkomen omdat Bonaire saai is.' (meisje, 14 jaar, Bonaire)

Met sporten halen sommige kinderen hun hart op. Voetballen, softballen en vissen zijn populair. En daarnaast houden ze van dansen, zwemmen en kickboksen.³

Net als andere kinderen vinden kinderen op Bonaire het ook leuk om met vrienden samen te zijn en te 'chillen'. Meisjes praten graag met hun vriendinnen. Ook digitaal chatten de kinderen soms met elkaar. Jongens ondernemen vaker iets met hun vrienden. Ze gaan fietsen of voetballen. Sommige oudere kinderen gaan af en toe uit in de stad, maar ook daar is 'niks te doen' volgens sommigen.⁴

'In mijn vrije tijd ga ik meestal fietsen met vrienden of voetballen. Soms ga ik 's middags als ik vrij ben op de fiets naar mijn vader die in een andere wijk woont. Mijn moeder gaat nooit mee want daar houdt ze niet van.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

'In het weekend ga ik weleens uit. Meestal ga ik dan met vriendinnen naar de stad. Ik ga niet zo vaak uit omdat ik alleen naar de stad ga als ik echt zin heb om uit te gaan en niet

¹ Zie citaten 506, 507, 508, 509, 510.

² Zie citaten 517, 519, 525, 526, 538, 564, 566.

³ Zie citaten 539, 540, 541, 542.

⁴ Zie citaten 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554.

zomaar. Ook in de stad is er niks te doen. Er zijn wel eens feesten maar dan plannen ze vijf feesten op een avond en daarna weer maanden niks. Dat is jammer want dan gaan de jongeren zich juist weer vervelen.' (meisje, 16 jaar, Bonaire)

De wensen van de kinderen rond recreatie, spel en vrije tijd richten zich bijna allemaal op het aanbod. Bovenaan hun verlanglijst over dit onderwerp staat: meer activiteiten voor kinderen. Ze hebben zelf ook suggesties voor activiteiten: fietswedstrijden, autoraces, paintball, voetbalcompetitie, jongerenactiviteiten, uitgaansmogelijkheden voor oudere kinderen. En ook over extra voorzieningen hebben ze ideeën: een bioscoop, een speeltuin in iedere wijk, meer sportmogelijkheden, een dierentuin, een verkeerspark, een waterpark.

De kinderen realiseren zich heel goed dat Bonaire een klein eiland is en dat dus niet alles mogelijk is, maar ze zouden al blij zijn met iets meer mogelijkheden om zich als kind te ontwikkelen en te ontspannen.¹

'Ik vind dat er voor de kinderen en de jeugd weinig te doen is op Bonaire. Er zouden meer activiteiten moeten komen zodat de jongeren niet op straat gaan hangen en slechte dingen gaan doen.' (meisje, 15 jaar, Bonaire)

3 Deskundigen over recreatie, spel en vrije tijd

De geraadpleegde deskundigen vinden net als de kinderen dat er weinig te doen is voor kinderen op Bonaire en dan met name voor kinderen van twaalf jaar en ouder. 'Er is niks op het eiland voor jongeren', zegt een van hen. Anderen noemen op wat er allemaal niet is, zoals een disco, bioscoop, park om elkaar te ontmoeten of een skatebaan. Tot een jaar of twaalf is het leuk voor kinderen op het eiland, maar voor oudere kinderen zijn de mogelijkheden om zich te ontwikkelen te beperkt.

Deskundigen vinden het belangrijk dat er een vangnet is voor de kinderen buiten school en gezin (zie ook Gezin en opvoeding) en constateren dat dat nu ontbreekt. Als kinderen de mogelijkheid hebben om na school naar een veilige plek te gaan, omdat er thuis niemand is, dan kun je problemen in een vroeger stadium signaleren en houd je kinderen van de straat. Deskundigen pleiten daarom voor meer aandacht van de politiek voor recreatie en voor eigen plekken voor kinderen, zoals voetbalveldjes en hangplekken. Ze vinden dat er meer activiteiten moeten worden georganiseerd, ook via scholen.²

'Voor kinderen tot tien à twaalf jaar is het leuk op het eiland. Maar ik denk dat het daarna toch al snel te klein en saai wordt.' (deskundige)

Ook de deskundigen zien een duidelijk verband tussen verveling en problemen. Verveling leidt tot "vervelend gedrag en rottige dingen doen". Kinderen die ergens weggestuurd worden omdat ze er rondhangen, kunnen nergens anders terecht. Het is "het verplaatsen van een probleem", aldus een deskundige.³

'Nu vervelen ze zich en gaan ze problemen maken. Ze zijn op zoek naar spanning.' (deskundige)

Veel deskundigen noemen bij dit onderwerp al snel de opvang van Jong Bonaire als goede praktijk. Hier worden 'inspirerende programma's' voor kinderen en jongeren vanaf twaalf jaar georganiseerd. Bovendien stimuleert de organisatie kinderen om op het rechte pad te blijven. Voor de kinderen die hierheen gaan, is dit een "prachtig initiatief". Een probleem is echter de capaciteit.⁴

¹ Zie citaten 562, 563, 564, 565, 566, 567.

² Zie citaten 515, 522, 527, 527, 558, 559, 569, 573.

³ Zie citaten 521, 523, 524, 530, 533, 570.

⁴ Zie citaten 527, 529, 534, 537.

'Ik vind Jong Bonaire kwalitatief goed voor de opvang van die doelgroep. Ik vind dat ze hele inspirerende programma's voor jongeren hebben en dat ze zich daar ook echt in zijn blijven ontwikkelen de laatste jaren. Maar er is natuurlijk niet voldoende capaciteit.' (deskundige)

De buurtcentra op het eiland zouden ook mogelijkheden kunnen en moeten bieden voor kinderen, juist omdat ze in de buurt zijn van de woonplaats van de kinderen. De deskundigen constateren echter een aantal knelpunten waardoor de buurthuizen niet (voldoende) in de behoefte voorzien. Zo noemen ze dat de meeste buurtcentra om vijf uur dichtgaan, waarna de kinderen weer op zichzelf aangewezen zijn. Alleen in Rincón blijft het buurthuis langer open zodat kinderen er kunnen voetballen. Anderen vinden dat de buurthuizen niet aantrekkelijk genoeg zijn voor de kinderen. Een achterliggend probleem blijkt het gebrek aan middelen te zijn waardoor de buurtcentra onvoldoende voor kinderen kunnen doen.

Toch zien deskundigen veel heil in het inschakelen van de buurthuizen. Ze zouden 's avonds ook open moeten zijn, er zouden leuke activiteiten georganiseerd moeten worden en een goede begeleider is onmisbaar. Dat zou structuur geven. 'Elk Centro di Bario uitrusten met een tafeltennistafel en een speeltuin', zou al een hele verbetering zijn volgens de deskundigen.¹

'Er is niks op het eiland voor jongeren. Ik ben acht jaar geleden begonnen in de Centro di Bario en daar was ook al niks. Er is geen geld. Ze zijn wel weer bezig met een Brede School in Noord Salina, maar je kunt veel beter in bario's investeren. In de buurten.' (deskundige)

'Voor jongeren zou het heel erg leuk zijn als je daar 's avonds kan biljarten, pingpongen en dat soort dingen. Als je daar dan een goede begeleider hebt per buurthuis dan zou dat ook heel preventief kunnen werken.' (deskundige)

Voor kleine kinderen zijn de speelmogelijkheden beperkt. Er is wel een speeltuin in het stadscentrum, maar het lukt moeders met kleine kinderen niet om daarheen te gaan omdat er geen vervoer is.²

Deskundigen herkennen dat Bonaire landelijke steun nodig heeft voor haar cultuurbeleid, ook al is dat feitelijk een gemeentelijke aangelegenheid. Het is lastig om fondsen te werven.³

'Wat betreft cultuurbeleid voor kinderen zegt OCW dat ze daarin niks kunnen doen omdat het een gemeentelijke aangelegenheid is. Elke gemeente heeft echter ook behoefte aan landelijke ondersteuning. De BES-eilanden dreigen tussen wal en schip te vallen.' (deskundige)

Op sportgebied zijn er wel mogelijkheden en ontwikkelingen. Zo noemen sommige deskundigen het opstarten van naschoolse sport- en spelactiviteiten. Anderen maken melding van sportclubs waar kinderen kunnen voetballen en softballen.

Voor kinderen die een andere sport willen beoefenen, zijn er beperkte mogelijkheden op het eiland. Het is wel mogelijk om sporten als zeilen, tennissen of balletdansen te beoefenen, maar voor veel ouders is dit te duur of het is logistiek voor kinderen niet mogelijk om er te komen.

Sommige deskundigen vinden dat het aanbod voor sport er wel is, maar dat kinderen veel liever zitten en rondhangen. "Een zitcultuur. Onder de boom."

¹ Zie citaten 528, 531, 535, 536, 571, 572.

² Zie citaat 532.

³ Zie citaten 560, 561.

Daarnaast heeft de stad aantrekkingskracht op de wat oudere kinderen. Ze vinden het leuk om daar rond te lopen. De uitgaansmogelijkheden zijn beperkt. De disco op school is de enige optie voor kinderen om met leeftijdsgenoten een disco te bezoeken.¹

'Je kunt hier allerlei activiteiten doen: zeilen, tennissen, zwemmen, voetballen, baseballen, ballet en muziek en noem het maar. Maar dat kost allemaal geld. En je moet vervoer hebben, want het is verspreid over het eiland. Het ene kind kan dat wel, het andere niet. Dat draagt niet bij aan evenwichtigheid.' (deskundige)

4 Literatuur over recreatie, spel en vrije tijd

In de literatuur is uiteenlopende informatie te vinden over het onderwerp recreatie, spel en vrije tijd. Hieronder vindt u een overzicht. Uiteraard geldt ook bij dit onderwerp weer dat het nauw samenhangt met de andere thema's die elders in dit rapport worden besproken, zoals met onderwijs, gezin en opvoeding en veiligheid.

4.1 Algemeen

In haar laatste rapportage (2012) aan het Kinderrechtencomité constateert de overheid dat er in 2009 verschillende zorgen waren over de jeugd. Dat heeft te maken met een 'afbrokkelende' gezinsfunctie. Genoemd wordt een gebrek aan betrokkenheid van de ouders voor de kinderen, wat ook te maken heeft met het feit dat er veel eenoudergezinnen zijn en de ouder(s) vaak lange werkdagen moeten maken om voldoende te verdienen. Daardoor zijn ze niet thuis als de kinderen 's middags vroeg uit school komen. Ook is er armoede. Daarnaast verveelt de jeugd zich snel, en kampt met gebrek aan toekomstperspectief.

De overheid heeft een plan gemaakt met verschillende elementen ten aanzien van recreatie, spel en vrije tijd. Zo werd aangekondigd dat de mogelijkheden voor positieve vrijetijdsbesteding worden uitgebreid, dat er extra personeel komt en wordt ingezet op kwaliteitsverbetering. Hiertoe zijn subsidies gegeven aan bestaande stichtingen voor vrijetijdsbesteding, zoals Jong Bonaire op Bonaire. Hiermee kan de continuïteit en kwaliteit van programma's en voorzieningen worden verbeterd. Bij de Centra voor Jeugd en Gezin wordt vanaf 2012 gewerkt met jongerenwerkers die zich specifiek richten op de doelgroep van twaalf tot achttien jaar. Er worden activiteiten georganiseerd die zowel recreatief als informatief zijn en waar jongeren ook zelf thema's kunnen aandragen.²

4.2 Mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding

Al wat ouder onderzoek in opdracht van de Federatie Antilliaanse Jeugdzorg (2003) constateerde dat verveling onder (oudere) kinderen op Bonaire een groot probleem is. Groepen jongeren ontmoeten elkaar op straat en er is sprake van drugsgebruik. De mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding bleken ten tijde van het onderzoek niet aan te sluiten op de mogelijkheden en behoeftes van jongeren.

Voor jonge kinderen werd geconstateerd dat zij hun vrije tijd voornamelijk 'consume-rend' doorbrachten, zoals met tv kijken en computerspelletjes doen. Hierdoor komt volgens het onderzoek de creativiteit van de kinderen niet voldoende tot ontwikkeling.

Uit onderzoek uit 2006 en 2009 blijkt dat het aanbod aan voorzieningen voor de jeugd op het gebied van sport, spel en vrije tijdsvoorzieningen, beperkt is op de eilanden. Ook het NGO-rapport aan het Kinderrechtencomité (2009) constateert dat er onvoldoende diversiteit is in naschoolse activiteiten voor kinderen. Er worden wel activiteiten aangeboden door organisaties, maar daar zit onvoldoende structuur en balans in. Er zijn onvoldoende middelen. Voor gehandicapte kinderen is de toegang tot activiteiten en voorzieningen een knelpunt.

¹ Zie citaten 543, 544, 545, 546, 555, 556, 557.

² Zie literatuur 74.

Het Veiligheidsplan Bonaire constateert dat er na schooltijd te weinig te doen is voor de jeugd, waardoor het deze groep aan een gezonde, sportieve en leerzame uitlaatklep ontbreekt.

Basisschoolleerlingen kunnen terecht bij de buurtcentra, waar de vrijwillige begeleiders volgens sommigen niet altijd even professioneel en ervaren zijn.

Voor de middelbare schooljeugd zijn de mogelijkheden beperkter. De naschoolse opvang voor deze groep is bij lange na niet 'eilanddekkend' en vooral voor risicokinderen uit de sociaal zwakke wijken is deze te duur en te weinig toegankelijk. De gevarieerde sport- en spelactiviteiten van bijvoorbeeld Jong Bonaire, de Bonairiaanse Jeugdzorg en Stichting Project zijn populair en effectief, maar bereiken maar een relatief kleine groep kinderen.¹

Op basis van een inventarisatie bleek dat de infrastructuur en beleidsmatige ondersteuning op het terrein van sport en bewegen op Bonaire zwak zijn. Er ontbrak een goed kader of een doordachte visie en voldoende samenwerking tussen belangrijke partners in de sport. Doordat sport een lage prioriteit heeft op Bonaire kampt een aanzienlijk deel van de bevolking met obesitas en overgewicht. Om de situatie te verbeteren, is een beleidsplan ontwikkeld voor de periode 2009-2012. Zo zijn er 'beweegteams' die na- en tussenschoolse sportactiviteiten, sporttoernooien, sportdagen en sportkampen organiseren en begeleiden.

De literatuur (2011) signaleert veel knelpunten op dit gebied: er ontbreekt op Bonaire een specifieke begroting voor sport en bewegen; overheidsuitgaven voor sport bestaan uit stichtings- en onderhoudskosten voor accommodatie en overheidspersoneel van de sportdienst; er is nagenoeg geen subsidiebudget voor sportstimulering of organisatiekosten in de sportsector; de kwaliteit en het onderhoud van de voorzieningen is onvoldoende; er zijn relatief veel kleine sportclubs met een informele organisatie waarbij kwaliteit en continuïteit matig is; docenten binnen het bewegingsonderwijs zijn veelal ongediplomeerde 'ervaringsdeskundigen'; het ontbreekt op Bonaire aan een vrijwilligerscultuur.

Uit de Armoedeverkenning uit 2012 komt naar voren dat activiteiten voor de jeugd als sport, zang en dans op Bonaire meestal gratis zijn. Soms wordt een kleine bijdrage gevraagd. Kinderen worden niet uitgesloten als de contributie niet voldaan kan worden door de ouders.²

4.3 Voorzieningen in de wijk

Al wat ouder onderzoek in opdracht van de Federatie Antilliaanse Jeugdzorg (2003) toont aan dat vriendschappen en groepsvorming vooral ontstaan in de buurt waar kinderen wonen. Meer dan op basis van het delen van gemeenschappelijke interesses, sport of andere hobby's. De reden hiervoor is dat activiteiten voor kinderen door het ontbreken van adequaat transport vaak wijkgebonden zijn.

In het rapport van SIFMA aan het Kinderrechtencomité (2009) wordt geconstateerd dat er geen sociale samenhang is op Bonaire. Er zijn wel buurtcentra, maar deze zijn niet voldoende toegerust.

Literatuur uit 2011 gaat in op het verband tussen delinquent of gewelddadig gedrag van jongeren en bepaalde risico- en beschermende factoren. De belangrijkste voorspeller van gewelddadig en delinquent gedrag blijkt te zijn of een kind vrienden heeft die antisociaal gedrag vertonen.

In de woonvisie van Bonaire (2011-2015) wordt beschreven dat de bevolking van de bario's onvoldoende profiteren van de economische ontwikkeling van Bonaire. Dit uit zich

¹ Zie literatuur 67, 107, 79, 99.

² Zie literatuur 33, 76.

onder meer in een gebrek aan voorzieningen zoals bankjes, kinderspeelplaatsen enzo-voorts. Dit leidt op zijn beurt tot baldadigheid, criminaliteit en onveiligheid.¹

Uit onderzoek uit 2010 blijkt dat er weinig openbaar vervoer is op Bonaire maar dat daar ook maar beperkt vraag naar is. Aan de vraag die er is, kan worden voorzien met het huidige aanbod. Wel zag het onderzoek mogelijkheden voor verbeteringen.

Op Bonaire wordt om verschillende redenen weinig gefietst. Er is een plan om daar verandering in te brengen.²

4.4 **Naschoolse opvang en kinderopvang**

In de Armoedeverkenning uit 2012 worden alleenstaande moeders met meerdere kinderen genoemd als een categorie die het zwaar heeft. Doordat moeders meer dan fulltime werken is er vaak weinig tijd voor en toezicht op de kinderen. Een opvangplek in een crèche is financieel niet haalbaar en daardoor moet men improviseren met de opvang. Oudere broers en zusjes of anderen moeten een oogje in het zeil houden. Soms werken de wat oudere kinderen van vijftien of zestien jaar ook om bij te dragen aan het gezinsinkomen.

Gesubsidieerde kinderopvang en naschoolse opvang van goede kwaliteit wordt gezien als een cruciaal middel ter bestrijding van armoede en ter bevordering van het goed opgroeien van kinderen. Kinder- en naschoolse opvang zouden een goede dagelijkse structuur en opvoeding kunnen bieden. Bovendien zou zo beter gegarandeerd kunnen worden dat kinderen goede voeding krijgen en dat eventuele problemen al in een vroeg stadium worden gesignaleerd.

Literatuur uit 2012 over kinderopvang laat zien dat deze opvang er met name is voor kinderen van werkende, niet-draagkrachtige ouders. Een ouderbijdrage wordt daarom niet of nauwelijks gevraagd. Er zijn echter wel knelpunten: er is meer vraag dan aanbod, de opleidingen van de medewerkers voldoen niet, de mogelijkheid voor activiteiten (bijvoorbeeld materialen) zijn beperkt en de openingstijden vormen een probleem omdat veel ouders ook na 17.00 uur werken en/of flexibele werktijden hebben. Zie hierover ook het hoofdstuk Gezin en opvoeding.³

5 **Het Kinderrechtenverdrag over recreatie, spel en vrije tijd**

De tijd die kinderen vanaf vijf jaar te besteden hebben, valt te verdelen in de tijd die ze op school doorbrengen (zie onder Onderwijs) en vrije tijd. In hun vrije tijd kunnen kinderen spelen, sporten, muziek- of andere lessen volgen, hun hobby's uitoefenen en tijd met hun vrienden of ouders doorbrengen. Kinderen tot vijf jaar hoeven nog niet naar school. Het spelen maakt voor hen een nog groter deel uit van de dag.

Spelen is essentieel voor de ontwikkeling van kinderen. Zowel fysiek als psychisch. Het leert kinderen samen te werken, problemen op te lossen en zichzelf uit te drukken. Daarmee vormt het de basis voor deelname aan recreatieve-, sport- en culturele bezigheden op latere leeftijd.

Ook sport is van groot belang voor de ontwikkeling van kinderen. Uiteraard is het voor de lichamelijke ontwikkeling van kinderen en ter voorkoming van obesitas belangrijk dat kinderen op een verantwoorde manier bewegen. Daarnaast vervult sport nog vele andere functies, zoals het opbouwen van zelfvertrouwen, het leren samenwerken en omgaan met zowel leeftijdsgenoten als volwassenen en leren participeren in de samenleving.

---

¹ Zie literatuur 107, 60, 111, 99.

² Zie literatuur 114, 75, 4.

³ Zie literatuur 33, 52.

Deelname aan kunst en cultuur maakt het voor kinderen mogelijk om zich te ontwikkelen in hun gemeenschap en toegang te krijgen tot een gemeenschap buiten de hunne.

Het Kinderrechtenverdrag (artikel 31) is zeer duidelijk. Kinderen, dus ook de kinderen op Bonaire:

- Hebben recht op rust en vrije tijd.
- Hebben recht om te spelen.
- Hebben recht op deelname aan recreatieve bezigheden die bij hun leeftijd passen.
- Hebben recht op volledige deelname aan kunst en cultuur.

Het verdrag benadrukt nog extra dat de overheid zijn best moet doen om te zorgen dat álle kinderen gebruik kunnen maken van deze rechten: het gaat om een basisbehoefte van kinderen.

Het recht op recreatie, spel en vrije tijd moet in samenhang worden gezien met artikel 6, waarin het recht van kinderen op leven en ontwikkeling wordt geregeld. Dit artikel verplicht om de ontwikkeling van kinderen op de eilanden 'in de ruimst mogelijke mate' te waarborgen. In samenhang met het belang van het kind, artikel 3, betekent het dat de overheid er alles aan moet doen om te zorgen dat kinderen zich veilig en ongestoord kunnen ontwikkelen. Het naleven van het recht op recreatie, spel en vrije tijd draagt bij aan de verwezenlijking van dit recht.

Uiteraard hangt het recht op recreatie, spel en vrije tijd ook nauw samen met andere rechten en onderwerpen uit het verdrag.¹ Zo is voor de verwezenlijking van het recht op rust nodig dat kinderen opgroeien in een omgeving waarin ze de gelegenheid hebben om te slapen en zich te ontspannen. Daarvoor is essentieel dat ze in een omgeving zonder geweld leven en dat ze privacy hebben (zie Gezin en opvoeding) en eveneens dat de levensstandaard voldoende is (zie Wonen). Kinderen moeten zich overal veilig kunnen bewegen, anders wordt het moeilijk voor ze om te ontspannen of om te spelen (zie Veiligheid).

Kinderen hebben recht op informatie en moeten beschermd worden tegen schadelijke vormen van informatie, zoals via tv en film (artikel 17). Deskundigen waarschuwen voor het vele gebruik van tv en computer door kinderen. Het binnenshuis in een passieve houding doorbrengen van een groot deel van de dag, is lichamelijk niet gezond. Bovendien wordt gewaarschuwd voor de emotionele ontwikkeling van kinderen, omdat zij in aanraking komen met informatie die niet is afgestemd op hun leeftijd en ontwikkelingsniveau. Dit speelt op het eiland uiteraard een rol, nu veel kinderen lange perioden zonder ouderlijk toezicht doorbrengen (zie Gezin en opvoeding).

Artikel 14 regelt de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst van kinderen. Ouders (bege)leiden hun kinderen in de uitoefening van dit recht. Kinderen mogen zelf een godsdienst of levensovertuiging kiezen als zij hiertoe in staat zijn wat betreft ontwikkelingsniveau en leeftijd.

Het is belangrijk dat er goede voorzieningen voor kinderen zijn, zodat zij zich niet gaan vervelen en in de criminaliteit belanden (zie ook Veiligheid). Er moeten financiële mogelijkheden zijn om deel te nemen aan culturele en recreatieve activiteiten of sport (zie Financiën).

---

¹ Zie voor een volledig overzicht van de samenhang tussen artikel 31 IVRK en andere artikelen van het Kinderrechtenverdrag: M. Blaak e.a. (2012). *Handboek Internationaal Jeugdrecht*. Leiden: Defence for Children, p. 467. Zie ook www.kinderrechten.nl

6 Conclusie

Het verwezenlijken van het recht van kinderen op recreatie, spel en vrije tijd staat op verschillende manieren onder druk op Bonaire.

Uit de beschrijving van de huidige situatie en de visie daarop van kinderen en deskundigen blijkt dat er knelpunten zijn om dit recht te verwezenlijken. Daarbij gaat het om allerlei aspecten, zoals het ontbreken van middelen, voorzieningen en expertise – bij bijvoorbeeld buurtcentra – en andere belemmeringen.

Veel van deze knelpunten zijn op te lossen, voor zover het niet gaat om fysieke onmogelijkheden die samenhangen met het leven op een klein eiland. Hiervoor is echter nodig dat erkend wordt hoe groot het belang is van de verwezenlijking van het recht van kinderen op recreatie, spel en vrije tijd en daarmee van een veilig 'derde opvoedingsmilieu' naast het gezin en de school.

Participatie

Participatie staat voor deelname aan de samenleving, voor meedoen. Het betekent ook betrokken zijn en kunnen meepraten en meebeslissen, zeker als het gaat om beslissingen die een kind zelf aangaan.¹

Uit de beschrijving van de huidige situatie op dit terrein blijkt dat participatie een ondergeschoven kind is. Er is erg weinig te melden als het gaat om de huidige participatiemogelijkheden van kinderen op Bonaire.

En dat terwijl het recht op participatie juist essentieel is voor kinderen. Het maakt duidelijk dat kinderen zelfstandige wezens zijn met eigen behoeften en rechten. Wezens die moeten leren om actief deel uit te maken van de samenleving waarin ze leven. Dat leren moet stapje voor stapje gebeuren, al naar gelang het ontwikkelingsniveau en de leeftijd van een kind. Het is belangrijk om daar kinderen goed bij te begeleiden omdat nou eenmaal niemand dat in één klap kan als hij achttien wordt.

Jeugdparticipatie is niet alleen belangrijk voor kinderen, maar ook voor organisaties en overheden en voor de samenleving als geheel.

Participatie staat voor meedoen en dat speelt op alle terreinen waar kinderen zich bewegen: thuis, op school, in de gezondheidszorg, bij sportclubs, in de jeugdzorg.

Er zijn vijf sleutelbegrippen die de mate van participatie van kinderen bepalen: informeren, raadplegen, adviseren, mee uitvoeren, (mee)beslissen.²

1 Huidige situatie

1.1 Meedoen

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de mogelijkheden die er zijn voor kinderen op Bonaire om actief deel te nemen aan verschillende aspecten van de samenleving. Het is een beknopt overzicht omdat zowel het aanbod als de informatie daarover erg summier zijn. Achtereenvolgens komt participatie op school en op andere gebieden ter sprake, wordt de wetgeving en het beleid besproken en is te lezen welke organisaties er zijn op dit terrein.

1.2 Medezeggenschap in het onderwijs

De Wet medezeggenschap op scholen (WMS) is in Caribisch Nederland niet van toepassing, omdat de Nederlandse overheid vindt dat de medezeggenschap op de eilanden daar nog niet voldoende op toegerust is.³

Wel voorziet de Wet primair onderwijs BES en de Wet voortgezet onderwijs BES in medezeggenschapsraden op scholen. De betreffende wetsartikelen zijn echter nog niet in werking getreden. De medezeggenschapsraden moeten tenminste tweemaal per jaar in de gelegenheid worden gesteld overleg te voeren met het bevoegd gezag over de

---

¹ Jeugdparticipatie is betrokkenheid en inbreng van de jeugd bij zaken die hen aangaan, zoals aspecten van onderwijs, opvang, vrijetijdsactiviteiten (waaronder sport en culturele activiteiten), ruimtelijke ordening, jeugdzorg en overheidsbeleid (uit: Jeugdthesaurus). Zie ook www.nji.nl

² De Participatieladder van Hart: Hart, R. A. (1992), *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Innocenti Essays, UNICEF, Florence, Italy

³ Wijziging van onder meer de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met onderwijskwaliteit, onderwijstijd en vakanties. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2010-2011 32 640 nr. 7.

algemene gang van zaken op de scholen. In het primair onderwijs moet de medezeggenschapsraad bestaan uit leden die uit en door het personeel worden gekozen en uit leden die uit en door ouders worden gekozen. In het voortgezet onderwijs moet de medezeggenschapsraad ook bestaan uit enkele leden die uit en door de leerlingen worden gekozen.¹

Volgens een onderzoeksrapport van Research voor Beleid hebben de meeste scholen in Caribisch Nederland nog geen medezeggenschapsraad, of draaien als pilot met een raad die alleen bestaat uit een personeelsgeleding. Wel zijn er voorbereidende werkzaamheden gestart.² De behoefte aan medezeggenschap in het onderwijs is wel aanwezig bij leerlingen en hun ouders.³

De website van de Scholengemeenschap Bonaire vermeldt dat alle units van de organisatie een leerlingenraad hebben en dat er daarnaast een schoolbrede leerlingenraad bestaat.⁴ De medezeggenschapsraad die bestaat uit personeelsleden wordt uitgebreid met vijf ouders en vijf leerlingen zodra de ouder- en leerlingenraad goed draaien.⁵

1.3 Overige activiteiten op het terrein van participatie van kinderen

De in 2011 opgerichte stichting Jongeren van het Koninkrijk heeft als doel om de sociale samenhang tussen koninkrijksburgers uit alle gebiedsdelen te bevorderen en om na te denken over de toekomst van het Koninkrijk. De stichting organiseert sociale en inhoudelijke activiteiten gericht op jongeren.⁶

De stichting Federatie Antilliaanse Jeugdzorg (FAJ) coördineert een groep jongeren vanaf twaalf jaar met de naam HAK (Hubentud Aktivo i Konsiente). De jongeren van HAK worden geconsulteerd bij alle activiteiten, evenementen, projecten en cursussen.⁷ Deze groep is echter momenteel niet actief.⁸

De Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire is ook actief op dit terrein. Het heeft als een van de doelstellingen om de zelfredzaamheid van kinderen te vergroten en ze in staat te stellen om zelf verstandige beslissingen te nemen. Jong Bonaire organiseert zeer veel activiteiten waaraan kinderen en jongeren actief kunnen meedoen en waarbij een beroep wordt gedaan op hun eigen inbreng.⁹

De Bonaire Youth Outreach Foundation maakt radioprogramma's met en voor jongeren en voert samen met jongeren liefdadigheidsactiviteiten uit. Ook organiseert deze stichting samen met jongeren bewustwordingsactiviteiten over seks, huiselijk geweld en criminaliteit. Zo is er samen met jongeren een film gemaakt over hiv en aids en is er een toneelstuk gemaakt over het leven in de getto.¹⁰

1.4 Toegang tot informatie

Op alle drie de eilanden bevinden zich één of meerdere vestigingen van een bibliotheek. Hier zijn echter niet alle faciliteiten aanwezig, zoals internetaansluiting. De bibliotheek is

¹ Wet Voortgezet Onderwijs BES, artikel 57 en 58.

² Research voor Beleid (2012). *Evaluatie wet Medezeggenschap op Scholen. Eindrapport*. Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

³ Informatie per e-mail van Chris Frans, vicevoorzitter en secretaris OCaN, 23 april 2013.

⁴ <http://sgbonaire.mwp.nl/JuniorCollege/LeerlingenraadJuniorCollege/tabid/160/Default.aspx>. Geraadpleegd op 10 januari 2013.

⁵ <http://sgbonaire.mwp.nl/Home/Organisatie/Medezeggenschapsraad/tabid/143/Default.aspx>. Geraadpleegd op 10 januari 2013.

⁶ www.jongerenvanhetkoninkrijk.org. Geraadpleegd op 12 januari 2013.

⁷ Verwey-Jonker Instituut (2011). *Kinderen in Tel: ook voor de nieuwe (bijzondere) gemeenten. Kinderrechten-nulmeting en jeugdparticipatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba*.

⁸ Informatie per e-mail van Chris Frans, vicevoorzitter en secretaris OCaN, 23 april 2013.

⁹ Vergelijk Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire, *Jaarverslag 2012*.

¹⁰ Bonaire Youth Outreach Foundation. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. Project document. HIV/AIDS Awareness Youth Movie. Tevens informatie uit een interview met een jongere van Bonaire.

voor de meeste kinderen niet aantrekkelijk, waardoor ze er weinig gebruik van maken.¹ Veel kinderen hebben thuis of op school de mogelijkheid om op internet informatie te vinden over onderwerpen die hen interesseren of waarin ze zich voor school moeten verdiepen. Ook televisie en radio zijn voor de meeste kinderen op Bonaire beschikbaar.

1.5 **Wetgeving**

Uiteraard is het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind van toepassing op de kinderen die opgroeien op Bonaire.

De Wet voortgezet onderwijs BES voorziet in medezeggenschapsraden op scholen die onder meer ook moeten bestaan uit leden die deels uit en door de leerlingen worden gekozen. De betreffende wetsartikelen zijn echter nog niet in werking getreden.

1.6 **Beleid en activiteiten**

Het is onbekend of en zo ja welk beleid er is ter bevordering van de participatie van kinderen in verschillende onderdelen van de samenleving, zoals thuis, op school, in de gezondheidszorg of bij sportclubs.

1.7 **Organisaties en verantwoordelijkheden**

De Kinderombudsman

De Kinderombudsman, die sinds april 2011 bestaat in Nederland, controleert of de kinderrechten in Nederland worden nageleefd door de overheid én door private organisaties in het onderwijs, de kinderopvang, jeugdzorg en de gezondheidszorg. De Kinderombudsman maakt volwassenen en kinderen bewust van kinderrechten en adviseert kinderen en jongeren over hoe ze voor hun rechten kunnen opkomen.² Verder neemt de Kinderombudsman ook klachten en signalen van volwassenen en kinderen in ontvangst. Voor Caribisch Nederland gaat de Kinderombudsman nauw samenwerken met de Nationale ombudsman.³

2 **Kinderen over participatie**

Verschillende van de geïnterviewde kinderen op Bonaire vinden dat hun mening thuis wel telt. Daarbij gaat het om zaken als kledingkeuze of opruimen. Sommige kinderen geven aan dat hun ouders nooit vragen hoe zij ergens over denken. 'Thuis vraagt mijn moeder ook niets', vertelt een vijftienjarige jongen.

Op school zijn er docenten die geïnteresseerd zijn in de mening van kinderen en die weten kinderen dan ook te vinden bij persoonlijke problemen. Als het gaat om de gang van zaken op school, ervaren kinderen het als moeilijk om dingen te veranderen en om gehoor te krijgen voor hun mening en ideeën. De pogingen die ze doen om iets aan te kaarten, lopen vaak uit op niets. Een leerlingenraad zou kunnen helpen, maar een leerling vraagt zich af of het realistisch is dat die er komt.⁴

'De enige manier om het onderwijs te veranderen is om een protestactie te beginnen. Of naar de directeur stappen. Maar als je dat doet, stuurt hij je naar de coördinator. Maar die doet niks en zo kom je uiteindelijk weer bij de directeur terecht.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

'Het is belangrijk dat er een leerlingenraad komt op iedere school, maar ik weet niet of dit realistisch is. Onze mening doet er nooit toe. Mocht het ooit al zo ver komen dat er naar

¹ Informatie per e-mail van Chris Frans, vicevoorzitter en secretaris OCaN, 23 april 2013.

² <http://www.kinderombudsman.nl/92/veelgestelde-vragen/ombudsman.nl/92/veelgestelde-vragen/>. Geraadpleegd op 12 januari 2013.

³ Nederlandse overheid (2012). *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind*.

⁴ Zie citaten 595, 596.

onze mening wordt gevraagd, dan winnen de docenten het toch van ons. Hun stem weegt zwaarder dan die van ons.' (jongen, 16 jaar, Bonaire)

De kinderen zouden graag meer inspraak willen hebben in het beleid van de overheid of van clubs. Ze zouden willen meepraten, via een debat of op andere manieren, en betrokken willen worden bij het oplossen van problemen op het eiland. Daardoor zou ook duidelijker worden wat er onder kinderen en jongeren leeft en het zou goed zijn als beleidsmakers dat weten, aldus de kinderen. Nu voelen ze zich niet gehoord. 'De mensen in de politiek vragen niks', zegt een jongen. Er wordt geen moeite gedaan om ze te betrekken en ze hebben het gevoel dat hun mening 'er niet toe doet'.

Een veertienjarig meisje noemt Bonaire Youth Outreach als een positieve uitzondering. Daar doen de jongeren alles zelf en niet – zoals ze het formuleert – 'dat ze de ideeën van jongeren nemen, zelf een film maken en dan zeggen dat het van de jongeren afkomstig is, terwijl die zelf niks mochten doen'. Bij Bonaire Outreach mogen jongeren zelf het script schrijven, filmen, acteren en editen. Ook mogen ze zelf hun mening geven en treden ze op naar buiten als om de mening van kinderen en jongeren wordt gevraagd.¹

'We willen heel graag betrokken worden bij het oplossen van de problemen op het eiland.' (jongen, 15 jaar, Bonaire)

'Ik denk dat de jongerenorganisaties er meer aandacht voor moeten vragen en er meer aandacht aan moeten besteden. Want wij weten wat er onder de jongeren speelt. En in samenwerking en overleg met de jongeren kan er echt iets bereikt worden.' (meisje, 16 jaar, Bonaire)

3 Deskundigen over participatie

De geraadpleegde deskundigen vinden dat de participatie van kinderen op Bonaire zowel thuis als op school en in andere delen van de eilandsamenleving nog te wensen overlaat.

Voor het goed participeren van kinderen in het thuismilieu zien de deskundigen voor veel kinderen belangrijke obstakels. Sommige deskundigen signaleren dat kinderen 'onderontwikkeld' zijn op dit vlak. Ze worden thuis niet gestimuleerd om een eigen mening te hebben en die te uiten. Er wordt niet over emoties gesproken en kinderen wordt niet gevraagd hoe het met ze gaat. Ze zijn niet zelfredzaam, niet zelfstandig en bezig met oppervlakkige zaken. Er zijn kinderen die thuis vooral ondersteunend bezig zijn, zoals met de zorg voor het huishouden of voor jongere broertjes en zusjes, en die niet geprikkeld worden om een eigen persoonlijkheid te ontwikkelen.

Ook buiten het gezin, zoals op school en in de rest van de maatschappij, wordt de stem van kinderen niet gehoord en worden kinderen nergens bij betrokken, aldus de deskundigen. Zelf hebben de kinderen ook het gevoel dat er niet naar hen wordt geluisterd.

Volgens de deskundigen hebben kinderen nu geen inspraak op scholen. Ze worden niet betrokken bij het beleid en de gang van zaken. Een onderwijsdeskundige vindt dat het belangrijk is dat kinderen kunnen meebeslissen over hun eigen school. Daarom wordt er een leerlingenraad op de middelbare school opgericht.

Het zou goed zijn als kinderen op school ook les en training zouden krijgen in kinderrechten, want nu is de kennis daarover niet aanwezig. Er wordt wel jaarlijks een lampionentocht georganiseerd op of rond de dag voor de rechten van het kind (20 november) maar kinderen weten 'niet echt veel over kinderrechten'.

---

¹ Zie citaten 574, 575, 577, 578, 589, 590, 591, 592, 593, 594.

Er zijn plannen om de jeugdadviesraad nieuw leven in te blazen vanuit de Federatie Antilliaanse Jeugdzorg (FAJ) op Bonaire. Kinderen die daarbij betrokken worden, moeten inspraak krijgen en uiteindelijk met de gezaghebber in gesprek gaan, aldus een deskundige.¹

'Vooral participatie thuis is zeer moeilijk omdat hiervoor de ouders eerst gemotiveerd dienen te worden. In de maatschappij is men gezien de huidige ontwikkelingen meer bezig met ontwikkeling van het eiland ten opzichte van Nederland dan naar de stem te luisteren van kinderen.' (deskundige)

'Jeugd wordt hier veel te weinig betrokken bij alles. Praat met ze, kijk wat ze willen!' (deskundige)

4 Literatuur over participatie

Er is niet veel literatuur over het onderwerp participatie. Het meeste onderzoek is terug te vinden bij de leefgebieden waarop de participatie zich richt, zoals onderwijs.

Belevingsonderzoek uit 2011 laat zien dat inspraak in het onderwijs in Caribisch Nederland nog niet echt bestaat, noch voor ouders, noch voor leerlingen.

Ouders van met name leerlingen in het voortgezet onderwijs vinden het storend dat de school meestal wel luistert, maar vervolgens niks doet. Scholen raadplegen de ouders niet uit eigen beweging over het schoolbeleid. De participatie van ouders in schoolcommissies is eveneens problematisch, omdat het lastig is om ouders te vinden met het juiste profiel wat betreft kennis, ervaring, tijd en interesse. Diezelfde uitdaging zal zich nog op te richten medezeggenschapsraden gaan voordoen.

Ander onderzoek uit 2011 concludeert dat communicatie doorgaans eenrichtingsverkeer is, van school naar ouders en leerlingen. Sommige schoolleiders en –bestuurders hebben een idee hoe ze inhoud aan medezeggenschap kunnen geven, anderen niet.²

Onderzoek naar voortijdig schoolverlaten op Bonaire (2011) ziet een relatie tussen voortijdig schoolverlaten en de mate waarin ouders responsief zijn voor de behoeften, signalen en gesteldheid van hun kind (responsiviteit), de mate waarin ouders toezicht houden op het doen en laten van hun kind (monitoring) en positieve communicatie van ouders.³

In 2007 schreef het toenmalige land de Nederlandse Antillen, in zijn eerste rapportage aan het Kinderrechtencomité, dat kinderen, ouders en anderen zouden worden geïnformeerd over kinderrechten, in het kader van een drie jaar durende campagne. Ook zou het Youth Development Department ervoor zorgen dat iedere twee jaar met kinderen en jongeren (van 12-24) zou worden gesproken. Daarnaast zouden in het kader van de onderwijsvormingen kinderen meer worden gestimuleerd om hun eigen mening naar voren te brengen.

Ook werd geconcludeerd dat de toegang tot computers en informatie nog niet voor alle kinderen vanzelfsprekend was. Kinderen uit sociaaleconomisch zwakkere gezinnen en kinderen uit migrantengezinnen hadden minder toegang tot boeken, kranten en computers. Ook taal kan een barrière vormen bij de toegang tot informatie.

De Antilliaanse overheid vond dat kinderen onvoldoende werden beschermd tegen schadelijke tv-uitzendingen op de kabel.

Ook de NGO-rapportage (2008) concludeert dat de participatie van kinderen op de meeste terreinen nog een uitdaging is. De wil van organisaties om beleid te maken waarin het belang van het kind centraal staat is wel groot. De NGO's vinden dat kinderen beter

¹ Zie citaten 579, 579, 579, 580, 580, 580, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 588.

² Zie literatuur 27, 28.

³ Zie literatuur 101.

beschermd moeten worden tegen schadelijke informatie en dat men kinderen vaker naar hun mening moet vragen. Op scholen zou meer aandacht moeten zijn voor kinderrechten.¹

In zijn slotcommentaar van 2009 zegt het Kinderrechtencomité verheugd te zijn over de geplande mediacampagne voor de Nederlandse Antillen om bekendheid te geven aan het Kinderrechtenverdrag. Het comité is bezorgd over het feit dat er geen mensenrechteninstanties of ombudsmannen zijn op de Nederlandse Antillen of Aruba. Dit was voor de staatkundige veranderingen en voordat de Nationale (Kinder)ombudsman ook op de eilanden een verantwoordelijkheid kreeg.

Het rapport van de Nederlandse overheid uit 2012 geeft dan ook aan dat er sinds 2011 een Kinderombudsman in Nederland is die toeziet op de naleving van de rechten van het kind. De Kinderombudsman gaat voor Caribisch Nederland nauw samenwerken met de Nationale ombudsman. De onderzoekers van de Nationale ombudsman zullen namens de Kinderombudsman klachten en signalen van kinderen en volwassenen op de eilanden inventariseren en het gratis telefoonnummer van de Nationale ombudsman wordt ook opengesteld namens de Kinderombudsman.²

5 Het Kinderrechtenverdrag over participatie

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al is betoogd, vormt participatie van kinderen aan de samenleving een essentieel onderdeel van de mogelijkheid om op te groeien tot een volwassen en actieve burger.

Dat is ook de reden waarom het recht op participatie één van de belangrijke pijlers van het Kinderrechtenverdrag is. De centrale gedachte in het Kinderrechtenverdrag is dat kinderen moeten kunnen meedoen in en aan de samenleving. Hiertoe moeten ze uitgebreid in de gelegenheid worden gesteld op een manier die past bij hun leeftijd en ontwikkeling, door:

- Naar kinderen te luisteren.
- Ze te informeren.
- Ze te betrekken bij beslissingen.
- De mening van kinderen serieus te nemen.
- Ze te beschermen tegen schadelijke informatie.

Artikel 12 van het verdrag maakt heel duidelijk dat we niet óver kinderen moeten praten (als rechtsubject) maar mét ze: kinderen zijn rechtssubject, drager van rechten. Kinderen kunnen mede inzicht geven in zaken die hen betreffen. Daarbij moet steeds uitgegaan worden van hun belang (artikel 3).

Kinderen hebben recht op vrije meningsuiting in zaken die hen betreffen. Kinderen die daartoe in staat zijn, moeten hun mening kunnen uiten en daar moet rekening mee gehouden worden.

Artikel 12 kan niet los gezien worden van de andere verdragsrechten: bij alle andere artikelen moet rekening gehouden worden met het recht van kinderen om gehoord te worden en om serieus genomen te worden.

Overduidelijk is dat bij artikel 3 (belang van het kind). Immers, hoe kan het belang van het kind voorop worden gesteld zonder zijn mening daarbij te betrekken?

Ook het verband met artikel 6 (het recht op leven en ontwikkeling) is sterk. Kinderen kunnen zich volgens het verdrag alleen optimaal ontwikkelen als ze zich kunnen uitdrukken, hun mening naar voren kunnen brengen en leren dat ze serieus worden genomen.

---

¹ Zie literatuur 72, 100.

² Zie literatuur 16, 74.

Het artikel hangt eveneens nauw samen met de andere participatierechten. Artikel 13 bevat het recht op vrije meningsuiting, artikel 14 beschrijft het recht op vrijheid van gedachten, geweten en godsdienst en artikel 15 regelt de vrijheid van vereniging.

In artikel 17 wordt het recht op informatie geregeld. Kinderen moeten goed geïnformeerd worden met materiaal dat aansluit op hun behoeften en ontwikkelingsniveau. Ook moeten ze beschermd worden tegen informatie die schadelijk is voor hun welzijn.

Het Kinderrechtencomité bracht in 2009 een toelichting uit op artikel 12.¹ Hierin benadrukt het comité onder meer dat participatie een voortdurend proces is: er moet steeds informatie worden uitgewisseld zodat er een doorlopende dialoog kan zijn tussen kinderen en volwassenen. Ieder kind moet in staat worden gesteld te participeren.

Om te bepalen of een kind capabel is om zijn mening te geven, is zijn biologische leeftijd niet beslissend. Andere aspecten, zoals informatie, ervaring en leefomgeving spelen eveneens een rol bij het vaststellen hoeveel gewicht aan de mening van het kind moet worden toegekend. Ook heel jonge kinderen kunnen hun mening naar voren brengen, zelfs non-verbaal.

6 Conclusie

Uit de beschrijving van de huidige situatie en dat wat kinderen en deskundigen hierover opmerken, komt naar voren dat op gebied van participatie op Bonaire nog een wereld te winnen is. Op de eilanden worden kinderen nog niet (voldoende) beschouwd als individuen met een eigen mening. De samenleving is nog niet ingericht op het praten met kinderen, het betrekken van kinderen bij beslissingen en het serieus nemen van hun mening. Dat heeft te maken met de manier van opvoeden (zie Gezin en opvoeding), met de inrichting van het onderwijs (zie Onderwijs) en met de manier waarop naar kinderen wordt gekeken.

Het is eveneens zorgelijk dat kinderen op het eiland een grote kans lopen om blootgesteld te worden aan schadelijke informatie, via televisie en internet, door de afwezigheid van ouderlijk toezicht.

Er zijn echter verschillende initiatieven die erop gericht zijn om kinderen beter in staat te stellen om hun recht op participatie te verwezenlijken. Dat kan uiteenlopen van opvoedingsondersteuning (Triple P) waardoor de mening van kinderen thuis beter tot zijn recht kan komen, de komst van de Kinderombudsman waarmee meer aandacht komt voor kinderrechten(educatie), tot initiatieven van organisaties om kinderen en jongeren intensief te betrekken bij activiteiten. Het goed informeren van kinderen over hun rechten kan daarbij eveneens helpen om kinderen in de gelegenheid te stellen mee te doen in de samenleving.

---

¹ Committee on the rights of the child (2009). *General Comment no. 12, The right of the child to be heard.* CRC/C/GC/12.

Wonen

Een veilige plek om te wonen is één van de basisvoorwaarden voor kinderen om zich gezond en ongestoord te kunnen ontwikkelen. De woonsituatie en de woonomgeving bepalen in hoge mate het dagelijks leven van kinderen. Uiteraard heeft wonen meer om het lijf dan alleen de vraag of er een dak boven het hoofd van het kind is. Het hangt samen met andere onderwerpen, zoals veiligheid, gezondheid, onderwijs, recreatie, spel en vrijetijds mogelijkheden en financiën. Zo zal het lastig zijn voor kinderen om hun huiswerk te maken als nergens in huis een rustige plek is om dat te doen, kan de gezondheid van een kind in gevaar komen als de woonomgeving onhygiënisch is en is het voor ieder kind belangrijk om voldoende privacy te hebben. En uiteraard is voor goede huisvesting nodig dat de ouders deze kunnen betalen.

In dit hoofdstuk vindt u achtereenvolgens een beschrijving van de huidige situatie en datgene wat kinderen, deskundigen en de literatuur hiervan vinden. Het hoofdstuk sluit af met een toets van de situatie aan het Kinderrechtenverdrag en een conclusie.

1 Huidige situatie

1.1 Wonen op Bonaire

Hierna wordt een beschrijving gegeven van het wonen op Bonaire. Het huisvestingsaanbod, de knelpunten daarbij en de ontwikkelingen op dit terrein komen ter sprake. Ook vindt u een overzicht van de bestaande wetgeving en het beleid en de verantwoordelijke organisaties. De informatie is beknopt om de reden dat er weinig gegevens voorhanden zijn.

1.2 Huisvesting

Op 1 januari 2012 telde Bonaire 16.541 inwoners, waarvan 4.060 inwoners jonger dan twintig jaar (24,5%).¹

Naast deze gegevens over het aantal bewoners op Bonaire (en hun leeftijd en sekse) zijn er geen recente statistische gegevens over de woonsituatie van de eilandbewoners. Wel zijn er schattingen en cijfers die afkomstig zijn uit woonvisie-documenten en onderzoeken.

Volgens Woonvisie Bonaire 2011-2015² (hierna de Woonvisie) is globaal 92% van de woningvoorraad op Bonaire eigendom van particulieren en beleggers. De enige woningbouwcorporatie op Bonaire, Fundashon Cas Boneriano (FCB), heeft 8% van de woningvoorraad in bezit. Dit zijn 427 woningen. Momenteel zijn 76 woningen in aanbouw, die in de loop van 2013 zullen worden opgeleverd.

In oktober 2012 was er sprake van een wachtlijst van ongeveer tweehonderd actief woningzoekenden.³ In de Woonvisie wordt een aantal van driehonderd actief woningzoekenden genoemd. Er wordt daarbij opgemerkt dat het werkelijke aantal

¹ CBS (2012). *The Dutch Caribbean in figures* en CBS (2012), Statline, Bevolking Caribisch Nederland.

² *Woonvisie Bonaire CN 2011-2015*. Kralendijk, 21 januari 2011.

³ Informatie per e-mail ontvangen van de FCB, oktober 2012.

woningzoekenden waarschijnlijk nog groter is. Door de schaarste in woningaanbod bij de FCB raken veel mensen die al jaren op de wachtlijst staan het vertrouwen kwijt dat ze ooit nog in aanmerking komen voor een woning. Hierdoor schrijven zij zich niet meer jaarlijks in. Er wordt geschat dat vijfhonderd woningzoekenden een reëel aantal is. De verwachting is tevens dat de bevolking op Bonaire de komende jaren zal toenemen. Ook is er een trend te zien dat gezinnen steeds kleiner worden.¹

Als er een woning vrijkomt gaat de FCB aan de hand van de lijst van woningzoekenden op zoek naar een geschikte kandidaat, waarbij gelet wordt op de inschrijvingsduur, het inkomen en sociaalmaatschappelijke aspecten.²

Op Bonaire en de andere twee eilanden van Caribisch Nederland krijgen bewoners geen huurtoeslag zoals in Europees Nederland. Huurders van sociale woningen op Bonaire hoeven niet meer dan 30% van hun inkomen aan huur te betalen. Het openbaar lichaam financiert het verschil tussen de kostprijs van de woning en het betaalde huurbedrag aan de FCB.³ Een deel van de sociale huurwoningen wordt bezet door mensen met hogere inkomens (in 2009 had bijna een derde van de huurders een inkomen van 1.400 dollar of hoger).⁴

Vanuit de cultuur op Bonaire is het voor mensen belangrijk om over een eigen woning te kunnen beschikken als zij daartoe financieel in staat zijn. Op Bonaire werkt de FCB aan nieuwbouw van 75 sociale huurwoningen en er is een terrein bouwrijp gemaakt voor 25 koopwoningen. Het is de bedoeling om de doorstroom onder de huidige huurders te bevorderen. Daarnaast is de FCB bezig met voorbereidingen voor een tweede nieuwbouwproject van honderd woningen. De bouw hiervan zou halverwege of eind 2013 moeten starten. Ook is de FCB bezig met huisvesting voor bijzondere groepen (via maatschappelijke instanties) zoals ouderen, mindervaliden, jongeren, verslaafden en psychiatrische patiënten.⁵

Onder toezicht van de FCB worden er ook projecten uitgevoerd om de leefbaarheid in de wijken te verbeteren. Dit betreft onder meer de verbouwing van crèches en projecten voor groot onderhoud. Middels bewustwordingscampagnes worden schoonmaakacties gepropagandeerd in de wijken ter bevordering van de sociale cohesie. Er zijn ook plannen voor het realiseren van ontmoetings- en speelplekken in sommige wijken. Bewonersparticipatie wordt gestimuleerd door de oprichting van bewonerscommissies. Naast de FCB worden er onder de noemer Integrale Wijkaanpak Bonaire projecten uitgevoerd om de leefbaarheid in wijken te verbeteren.⁶

De Verkenning naar Armoede in Caribisch Nederland⁷ beschrijft dat mensen vaak bij familie gaan inwonen om kosten van huur, water en elektra uit te sparen. Ook hebben veel mensen met een minimuminkomen betalingsachterstanden van huur, water en elektra.

Bij de FCB bestaan grote huurachterstanden. Van de 432 huurders hebben er 354 een huurschuld. Van deze 354 hebben 270 mensen een inkomen lager dan \$ 1.550. De FCB wil de schulden saneren van de mensen met een inkomen dat lager is dan \$ 1.550. Deze huurachterstanden zijn ontstaan in het verleden toen er een ander beleid was. Om te stimuleren dat huurders tijdig hun huur betalen, krijgen degenen die het hele jaar op tijd hun huur betalen van FCB in de maand december 50% korting op de huur.

¹ *Woonvisie Bonaire CN 2011-2015*. Kralendijk, 21 januari 2011.

² Informatie per e-mail ontvangen van de FCB, oktober 2012.

³ Drewes, Marga (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

⁴ Drewes, Marga (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

⁵ Informatie per e-mail ontvangen van de FCB, oktober 2012.

⁶ Informatie per e-mail ontvangen van de FCB, oktober 2012.

⁷ Drewes, Marga (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

Het aantal afsluitingen van elektra en water door het Water en Energiebedrijf Bonaire (WEB) nam in 2011 en 2012 toe. Van de afsluitingen zou 60% te wijten zijn aan slordigheid met betalen. Deze mensen komen dan direct na de afsluiting betalen. Ongeveer 20% zou voortkomen uit het niet goed met geld kunnen omgaan, terwijl nog eens 20% samenhang met onvoldoende gezinsinkomsten om de rekening te kunnen betalen. Pagabon, een systeem van prepaid afname van elektra van het WEB, helpt om de schulden in de hand te houden. Van de 7000 elektra aansluitingen worden er 1000 via Pagabon betaald.¹ Er zijn in het particuliere segment ook mensen die moeite hebben om de kosten voor hun huisvesting, bijvoorbeeld het onderhoud, te dragen.²

1.3 **Wetgeving**

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind is ook van toepassing op de kinderen op Bonaire.

De eilandbesturen zijn verantwoordelijk voor het realiseren en de totstandkoming van het ruimtelijk beleid. Zij moeten hiervoor ontwikkelingsplannen vaststellen. De eisen waar deze plannen aan moeten voldoen, zijn bepaald in de Wet grondslagen ruimtelijke ontwikkelingsplanning BES.

In de Wet volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieubeheer BES is geregeld dat de eilandbesturen een huisvestingsverordening kunnen maken waarmee zij de woonruimteverdeling en de samenstelling van de woonruimtevoorraad kunnen reguleren. Bonaire heeft een huisvestingsverordening waarin het woningsysteem is geregeld, maar nog geen verordening voor de woningverdeling.³

De Antilliaanse huurcommissieregeling uit 1939 is na de transitie omgezet in de Wet huurcommissieregeling BES. De regeling kent bepalingen voor het reguleren van huurprijzen en bescherming van huurders. Volgens de Woonvisie Bonaire past deze regeling op een aantal punten niet meer bij deze tijd.

1.4 **Beleid en activiteiten**

In Caribisch Nederland bestaat geen huurtoeslag zoals in Europees Nederland. De huurprijzen van sociale huurwoningen zijn wel inkomensafhankelijk: huurders betalen maximaal 30% van hun inkomen aan huur. Het andere belastingstelsel op de eilanden wordt door de Nederlandse overheid als reden gegeven voor het ontbreken van huurtoeslag in Caribisch Nederland. In Nederland bestaat een belastingstelsel met verschillende belastingsoorten en toeslagen (zorgtoeslag; kindertoeslag; alleenstaande ouder toeslag en huurtoeslag). In Caribisch Nederland is een eenvoudiger belastingstelsel geïntroduceerd zonder belastingsoorten, met een vlaktax en zonder toeslagen.⁴

In oktober 2010 heeft de eilandsraad het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Bonaire vastgesteld. Dit plan heeft tot doel de waarden, kwaliteiten en identiteit van Bonaire veilig te stellen en om nieuwe ontwikkelingen op het gebied van het wonen, werken en recreëren een goede plaats op het eiland te geven.⁵

In 2011 is er een Woonvisie voor de periode 2012-2015 opgesteld voor Bonaire. In de Woonvisie worden prioriteiten gesteld, waaronder het ondersteunen van al diegenen die niet zelfstandig in staat zijn om in de eigen huisvesting te voorzien. Maar ook het bevorderen van eigen woningbezit en het creëren van faciliteiten voor jongeren die terug willen keren naar Bonaire op het gebied van huisvesting. Het treffen van passende

¹ Drewes, Marga (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

² *Woonvisie Bonaire CN 2011-2015*. Kralendijk, 21 januari 2011.

³ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Bijlage 3: beleidsvelden. Pagina 128 en 130.

⁴ Beantwoording vragen Ortega-Martijn over de brief van de Own Your Own Home Foundation door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 nr. 3000.

⁵ <http://www.ro-bonaire.nl/>. Geraadpleegd op 2 juli 2012.

huisvestingsmaatregelen voor bijzondere doelgroepen en het starten met een integrale wijkaanpak worden ook als prioriteiten genoemd.

De Nederlandse woningbouwcorporatie Aert Swaens ondersteunt de woningbouwcorporatie op Bonaire, waaronder de aanvraag van subsidie, het afsluiten van contracten, het maken van een onderhoudsplan voor de huizen en het op orde brengen van de betalingsdiscipline.¹

1.5 Organisaties en verantwoordelijkheden

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Het Ministerie van BZK is onder andere verantwoordelijk voor wetgeving, bijvoorbeeld ten aanzien van bouwen. Daarnaast speelt het ministerie vooral een stimulerende en ondersteunende rol. Zo wordt een integrale wijkaanpak op de BES-eilanden gestimuleerd en ondersteund door middel van expertise en projectsubsidies.

Het eilandbestuur

Het openbaar lichaam is verantwoordelijk voor de beschikbaarheid van goede en betaalbare huisvesting voor iedereen, waaronder ook sociale huisvesting voor die groepen die vanwege hun inkomen of andere persoonlijke omstandigheden moeite hebben op eigen kracht in passende huisvesting te voorzien. Het openbaar lichaam maakt daartoe afspraken met woningstichtingen die voor de uitvoering van hun taken subsidie ontvangen.

Daarnaast moet het eilandbestuur voor een leefbare woonomgeving zorgen, zowel wat betreft de fysieke bereikbaarheid (infrastructuur, voorzieningen) als wat betreft sociale aspecten.

Fundashon Cas Boneriano (FCB)

De uitvoering van de sociale huisvesting op Bonaire valt onder de verantwoordelijkheid van deze stichting.

Aert Swaens

Deze Nederlandse woningbouwvereniging ondersteunt de FCB op Bonaire.

2 Kinderen over wonen

De geïnterviewde kinderen vertellen enthousiast over hun huis en met wie ze daar wonen en over de buurt waar ze opgroeien.

De kinderen delen hun slaapkamer met broertjes of zusjes, maar ook met oma's en opa's. Ook in één bed slapen met kamergenoten komt voor.

Het delen van een slaapkamer is voor sommige kinderen wel een probleem als ze huiswerk moeten maken. Jongere broertjes of zusjes die willen spelen, maken het lastig om je op je huiswerk te concentreren.

Verschillende kinderen vertellen dat hun moeder alleen is of een nieuwe partner heeft die bij hen inwoont.²

'Ons huis heeft twee slaapkamers. In één kamer slapen mijn moeder en stiefvader en in de andere mijn oma, opa, drie broertjes en ik zelf. Ik slaap samen met mijn jongste broertje op één bed. Ik slaap heerlijk, zeker weten.' (meisje, 13 jaar, Bonaire)

Een meisje van zeventien heeft een jaar bij een pleegmoeder gewoond, totdat diens kleindochter uit Nederland kwam en er problemen ontstonden. Ze kon daarna terecht bij het opvanghuis Kas di Karko. Omdat het bij haar om een vrijwillige plaatsing ging, gelden

¹ <http://www.aertswaens.nl/overaertswaensnieuws/nieuws/1/1/>. Geraadpleegd op 2 juli 2012.

² Zie citaten 598, 599, 603, 608, 609.

er andere regels dan voor andere kinderen daar. Ze moet echter op zoek naar woonruimte omdat ze achttien wordt.

Ook een zestienjarig meisje vertelt dat ze in Kas di Karko woont, omdat er thuis problemen waren. Haar gedrag was "slecht" en haar vader werd agressief en sloeg haar. Ze vindt de regels in het opvanghuis streng, maar verder vindt ze het goed om er te zijn. Ze krijgt nu de liefde en aandacht die ze thuis heeft gemist. En ze krijgt er voldoende te eten, wat thuis evenmin vanzelfsprekend was.¹

'Waar ik eerst woonde, kreeg ik niet veel aandacht en liefde. Bij het opvanghuis Kas di Karko wel. En waar ik eerst woonde was er niet genoeg eten voor iedereen. En bij Kas di Karko wel.' (meisje, 16 jaar, Bonaire)

3 Deskundigen over wonen

De geraadpleegde deskundigen benoemen vooral de sociaaleconomische situatie van gezinnen als probleem om een goede woning te kunnen betalen. Meer dan de helft van de bewoners van Bonaire heeft een eigen huis (60%). Voor degenen die dat niet hebben, is er soms een probleem. Er is veel armoede en er zijn onvoldoende betaalbare woningen voor gezinnen en voor starters op de woningmarkt, zoals tieners. Voor sociale huurwoningen bestaat er een wachtlijst.

Hierdoor leven gezinnen in bepaalde wijken op Bonaire in 'krotten zonder sanitaire voorzieningen' en in 'mensonterende omstandigheden'. Ook moeten als gevolg van de armoede te veel mensen in te kleine huizen wonen. Deze 'overbewoning' heeft ernstige gevolgen voor kinderen. Deskundigen noemen een verhoogde kans op incest, drugsgebruik en stress. Kinderen kunnen thuis hun huiswerk niet maken.²

'Armoede is een groot probleem. In combinatie met huisvesting. Het meisje dat ik net noemde, woont in een huis met haar moeder, met twee kinderen en drie of vier zusjes. Het is een huisje met twee slaapkamers.' (deskundige)

'Klein wonen betekent niet per definitie dat een kind zich daar niet goed kan ontwikkelen. Het is de mentaliteit van armoede die dit wel in stand houdt. Kinderen moeten helpen om de financiën rond te krijgen. Dus zij moeten oppassen op broertjes of zusjes en moeten het huis draaiende houden. Dat is prioriteit en niet school. Het gaat hier niet om meerderheid op het eiland maar het is wel een hardnekkig probleem.' (deskundige)

'Er zijn starterswoningen nodig voor jongeren. Woningen die betaalbaar zijn. Ook voor tieners die onverhoopt zwanger raken en hun vriendjes.' (deskundige)

4 Literatuur over wonen

In de Woonvisie voor Bonaire voor 2011-2015 wordt opgemerkt dat de barrio's onvoldoende profiteren van de economische ontwikkeling van Bonaire. Dit uit zich in verwaarloosde huizen, slecht onderhouden zandwegen, woekarend groen, onveilige situaties, gebrek aan voorzieningen als bankjes en kinderspeelplaatsen. Deze situatie leidt weer tot baldadigheid, criminaliteit en onveiligheid.

Uit een woonwensenonderzoek uit 2011 blijkt dat meer dan de helft van de respondenten ontevreden is over het onderhoud van hun woning. Daarnaast is zo'n 30% ontevreden over de grootte van de woning. Wel tevreden is twee derde van de respondenten over de prijs-kwaliteitverhouding van de woning. De meeste respondenten (46%) zijn tevreden over de wijk waar ze wonen. Ongeveer 32% is ontevreden en 22% neutraal. Degenen die ontevreden zijn, wijten dat vooral aan een onveilig gevoel en het ontbreken van groen.

¹ Zie citaten 600, 601, 602, 604, 605, 606, 607.

² Zie citaten 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621.

In de Armoedeverkenning (2012) wordt beschreven dat mensen met lage inkomens op de eilanden moeite hebben om betaalbare huisvesting te vinden. Men trekt vaak bij familie in om zo de kosten van huur, water en elektra te delen. Hierdoor komt het nogal eens voor dat men met te veel mensen in een huis woont. Soms ontbreken meubels en zijn er onvoldoende bedden. Verschillende respondenten wijzen erop dat hierdoor een ongezonde leefsituatie ontstaat: kinderen zijn getuige van alle facetten van het volwassen leven.

De armoedeproblematiek uit zich ook in betalingsachterstanden van huur, elektra en water. Mensen moeten kiezen wat ze betalen.

Er worden verschillende suggesties gedaan voor verbetering. Zo zou de doorstroming van mensen met hogere inkomens uit de sociale woningbouw op Bonaire gestimuleerd moeten worden. Daarnaast zouden er starterswoningen voor jonge mensen en tienermoeders op Bonaire moeten worden gebouwd. Ook zouden huurschulden voor de minimuminkomens op Bonaire moeten worden gesaneerd en zou er een nieuw regime moeten komen dat voorkomt dat huurschulden hoog oplopen.

Het woningtekort komt ook naar voren bij onderzoek (2010) naar de situatie van tienermoeders. Het merendeel van de tienermoeders op Bonaire (65,5%) woont thuis. Een van de redenen daarvoor is dat er geen geschikte woonruimte voorhanden is. Professionals op Bonaire zagen als oplossing het realiseren van een opvanghuis en huisvesting voor tienermoeders.

Uit al ouder onderzoek bleek dat verschillende gezinnen op Bonaire – en met name één-oudergezinnen – kampten met te kleine woonruimte. Het NGO-rapport uit 2008 bevestigt dit beeld en heeft het over ‘bad housing’ als een oorzaak voor het niet kunnen waarmaken van de opvoedingsverantwoordelijkheid door ouders.

Het Europees Comité voor Sociale Rechten concludeert in 2011 dat het recht op adequate huisvesting gewaarborgd moet worden. Alleen dan kan het recht op gezinsleven in een stabiele omgeving worden verwezenlijkt. Overheidsbeleid moet erop gericht zijn dat de woningvoorraad voldoende is, dat gezinnen de beschikking hebben over een woning die wat betreft grootte aansluit op hun behoefte, die kwalitatief voldoende is en waar voorzieningen als water en elektriciteit beschikbaar zijn.¹

5 Het Kinderrechtenverdrag over wonen

Het Kinderrechtenverdrag kent een aantal bepalingen die van toepassing zijn op de woonsituatie van kinderen op Bonaire en waaruit de volgende voorwaarden voortvloeien:

- Ongestoorde ontwikkeling.
- Opgroeien bij de ouders.
- Respect voor privacy en gezinsleven.
- De woonsituatie moet gezond zijn.
- De levensstandaard moet voldoende zijn voor de gezonde ontwikkeling van het kind.
- De woonsituatie moet ruimte bieden voor spel, rust en vrije tijd.

Artikel 6 beschrijft het fundamentele recht van kinderen om te leven en zich te ontwikkelen. Om dat daadwerkelijk te kunnen, moet aan basisvoorwaarden worden voldaan zoals ergens rustig – in een huis – kunnen opgroeien.

Het Kinderrechtenverdrag hecht eraan dat kinderen bij hun ouders kunnen opgroeien en in geval van scheiding contact houden met beide ouders. Artikel 9 beschrijft dit.

Het recht op privacy (artikel 16) is een fundamenteel recht. Het beschermt het privéleven, gezinsleven en de woning van kinderen tegen inmenging of aantasting door zowel de

---

¹ Zie literatuur 111, 44, 33, 11, 43, 105, 100, 41.

overheid als door medeburgers. Om privacy te kunnen hebben ten opzichte van andere gezinsleden, is ruimte (in huis) een voorwaarde.

In artikel 27 staat het recht op een toereikende levensstandaard. Uiteraard hangt dit recht samen met het recht op leven en ontwikkeling (artikel 6). Het gaat bij een toereikende levensstandaard om zaken als voeding, huisvesting en kleding, maar ook om andere aspecten die nodig zijn voor de ontwikkeling van een kind. Zo hebben kinderen rust nodig om hun huiswerk thuis te kunnen maken en slaap om te zorgen dat ze zich op school kunnen concentreren. Armoede kan maken dat kinderen niet van hun rechten kunnen profiteren.

Artikel 24 bevat het recht op gezondheid. Het is een ruim geformuleerd recht. Er wordt vanuit gegaan dat kinderen hun recht op “de grootst mogelijke mate van gezondheid” moeten kunnen verwezenlijken. Een schone, gezonde leefomgeving is dan onmisbaar evenals de beschikbaarheid van voeding, schoon drinkwater en hygiënische sanitaire voorzieningen.

Het recht op vrije tijd, cultuur en recreatie (artikel 31) kan niet in de praktijk worden gebracht als de voorwaarden daarvoor ontbreken. Voor rust en slaap is een leefomgeving – met een bed – nodig die dat toelaat. Om te kunnen spelen moet er voldoende, passende en veilige ruimte zijn in en om het huis.

Wonen hangt uiteraard ook nauw samen met de manier waarop kinderen samenleven met en worden opgevoed door hun ouders, met (het gevoel van) veiligheid, met onderwijs en met financiën. In de hoofdstukken die daarover gaan, vindt u meer informatie.

6 Conclusie

Uit de beschrijving van de huidige situatie en dat wat de kinderen en deskundigen daarover zeggen, blijkt dat er obstakels zijn om de woonrechten uit het verdrag te effectueren op Bonaire. Het gebrek aan financiële middelen en de consequenties daarvan worden beschreven, evenals het tekort aan geschikte en betaalbare woningen op het eiland. Ook de leefbaarheid in sommige wijken is een punt van zorg.

Voor sommige kinderen levert de gebrekkige woonsituatie waarin zij opgroeien verschillende knelpunten op. Zo komt hun recht op privacy in de knel als zij zich niet kunnen terugtrekken en in te kleine woonruimte moeten leven. Ook is hun recht op onderwijs in het geding als zij thuis geen rust hebben om goed te kunnen slapen en hun huiswerk te maken. En staat hun recht op gezondheid onder spanning als de leefomgeving niet in orde is en levert het met veel mensen in een te kleine ruimte samenleven bedreigingen op voor de ontwikkeling van kinderen.

Ouders zijn de eerst verantwoordelijken als het gaat om wonen en de verwezenlijking van rechten die daarmee samenhangen. Het verdrag is echter ook duidelijk voor die gevallen waarin het ouders niet lukt om hun verantwoordelijkheid waar te maken: dan moet de overheid een stap naar voren doen.

Financiën

Rijk en arm zijn relatieve begrippen. Immers, het gaat erom waarmee je de situatie vergelijkt. Voor de situatie waarin kinderen opgroeien is het niet zo zeer interessant om te weten of een eiland en de mensen die er wonen rijk of arm zijn. Des te belangrijker is het om te bepalen of kinderen hun rechten kunnen verwezenlijken. Bij de rechten uit het Kinderrechtenverdrag gaat het om minimumnormen. Aan die minimumnormen moet voldaan worden om te waarborgen dat kinderen zich kunnen ontwikkelen tot gezonde burgers. De financiële situatie houdt dan ook rechtstreeks verband met alle andere onderwerpen die in dit rapport aan de orde komen. Zonder geld geen eten, geen wc, geen luiers, geen huis, geen speelgoed, geen onderwijsmaterialen, geen sportmogelijkheden, geen medicijnen of gezondheidszorg, geen vervoer, enzovoort.

In dit hoofdstuk vindt u achtereenvolgens een beschrijving van de huidige situatie met betrekking tot alles wat met geld en gezinnen te maken heeft en de visie van kinderen, deskundigen en de literatuur daarop. De situatie wordt getoetst aan de normen van het Kinderrechtenverdrag en sluit af met een conclusie.

1 Huidige situatie

1.1 Geld en gezin

Hierna worden die aspecten beschreven die samenhangen met de financiële situatie van gezinnen op Bonaire: inflatie, arbeidsparticipatie, inkomen, arbeidstoeleiding, belasting, sociale voorzieningen, kinderalimentatie en hulp in natura. In sommige gevallen wordt voor een goed begrip een korte vergelijking gegeven met de situatie in Europees Nederland. Daarna komt aan de orde welke wetgeving en welk beleid relevant is en welke organisaties actief en verantwoordelijk zijn op dit terrein.

1.2 Inflatie

In 2011 waren de gemiddelde consumentenprijzen in Caribisch Nederland flink hoger dan in 2010. Dit is onder meer een gevolg van verhoogde en nieuwe invoerrechten voor de eilanden.¹ De gemiddelde inflatie in 2011 bedroeg op Bonaire 5,4%. Vooral de prijzen van voedsel, alcoholvrije dranken en vervoer zorgden voor de inflatie². In het eerste en tweede kwartaal van 2012 daalde de inflatie op Bonaire naar 3,6% en 3%.³ Ter vergelijking: de inflatie in Europees Nederland was 2,3% in 2011.⁴ In de eerste acht maanden van 2012 lagen de maandelijkse inflatiecijfers van Europees Nederland tussen de 2,1% en 2,5%.⁵

¹ Donner erkent fouten Antillen. In: *Trouw* 27 oktober 2001.

² CBS, Statline, Caribisch Nederland.

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/prijzen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3560-wm.htm?RefererType=RSSItem>

³ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/prijzen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-infkatie-cn-2012-2.htm>

⁴ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/prijzen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3560-wm.htm>

⁵ CBS persbericht van 6 september 2012. *Inflatie ongewijzigd op 2,3%*. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/prijzen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-051-pb.htm>.

In oktober 2012 bereikte staatssecretaris Weekers een akkoord met Caribisch Nederland over maatregelen om de economie een impuls te geven. Het akkoord zal als een nota van wijziging op het wetsvoorstel Overige Fiscale Maatregelen 2013 aan de Tweede Kamer worden voorgelegd. Het omvat het plan om het nultarief van eerste levensbehoeften uit te breiden en zo de koopkracht te verhogen. Tevens zou de accijns op benzine worden verlaagd met 10%, in verband met het gebrek aan openbaar vervoer. Daarnaast zou de vastgoedbelasting van 1 naar 0,8% worden verlaagd en voor de hotelsector zou deze gehalveerd worden van 0,8 naar 0,4%.¹

Het Centraal Bureau voor de Statistiek houdt in 2013 een budgetonderzoek op de BES-eilanden. Het onderzoek brengt de besteding van de huishoudens in kaart.²

1.3 Arbeidsparticipatie

In Europees Nederland was in 2011 gemiddeld 5,4% van de beroepsbevolking werkloos. Dat was evenveel als in 2010, toen de werkloosheid gedurende vrijwel het hele jaar daalde. Deze daling heeft zich in 2011 echter niet verder voortgezet. Onder jongeren van 15 tot 25 jaar bedroeg de werkloosheid 11,7% in 2010 en 9,8% in 2011.³

De netto-arbeidsparticipatie in Europees Nederland lag in 2010 en 2011 op respectievelijk 67,1 en 67,2%. In de netto-arbeidsparticipatie wordt uitgedrukt hoeveel procent van de potentiële beroepsbevolking een baan heeft van meer dan twaalf uur in de week. De netto-arbeidsparticipatie is hoger onder mannen dan vrouwen: 74,2% tegen 60,2% in 2011.⁴

Uit cijfers van het CBS blijkt dat in 2010 de netto-arbeidsparticipatie op Bonaire 66,6% was. Iets meer dan vijfhonderd Bonairianen waren in 2010 werkloos. Dat is een werkloosheidspercentage van 6,6%. Verder waren er 3.100 mensen niet actief op de arbeidsmarkt.

De arbeidsparticipatie onder mannen was beduidend hoger dan onder vrouwen, 71,8% tegen 61,2%. Wat werkloosheid betreft, ontlopen mannen en vrouwen elkaar nauwelijks. Van de mannen was 6,5% werkloos, van de vrouwen 6,7%.

De werkloosheid was in 2010 onder 15- tot 25-jarigen 12,8%. Dit komt overeen met honderd jongeren. De werkloosheid is een stuk hoger dan onder mensen van middelbare of hogere leeftijd die rond de 5 à 6% lag. Jongeren zijn naar verhouding ook vaker niet actief op de arbeidsmarkt, vooral omdat ze nog een opleiding volgen. Ruim vier op de tien jongeren participeerden wel al op de arbeidsmarkt.

Van de werkenden hadden er 2.200 een baan in de bedrijfstak handel, vervoer en horeca. Dit is ruim drie op de tien werkenden. In Europees Nederland is deze bedrijfstak minder belangrijk, met ruim twee op de tien werkenden. De een-na-grootste bedrijfstak op Bonaire is de overheid en zorg met bijna 1.700 werkenden.⁵

1.4 Inkomen

In Europees Nederland bedroeg het minimumloon in 2012 voor werknemers van 23 jaar en ouder € 8,35 per uur bij een 40-urige werkweek.⁶ Het persoonlijke gemiddelde inkomen lag in 2010 in Europees Nederland rond de € 22.100.⁷

¹ Zie Staatssecretaris Weekers en bestuurders Caribisch Nederland sluiten akkoord over fiscaal pakket, via website rijksoverheid.nl, 11 oktober 2012. Zie ook *Dagblad Trouw*, 10 oktober 2012, Akkoord over lagere belastingen BES-eilanden.

² CBS start met budgetonderzoek BES-eilanden. In: *Antilliaans Dagblad*. 2 maart 2013.

³ CBS, Statline. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=80479NED&D1=13&D2=a&D3=0&D4=103,116&VW=T>.

⁴ CBS, Statline. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=71958NED&D1=0,5-6,10&D2=a&D3=0,23-24&D4=0,41,46,51,56&HDR=T&STB=G1,G2,G3&VW=T>.

⁵ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3376-wm.htm>.

⁶ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon-per-uur.html>. Geraadpleegd op 18 juni 2012.

⁷ CBS, Statline. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70957ned&D1=a&D2=0-1,I&D3=0&D4=a&D5=0&D6=a&HD=080523-1743&HDR=G2,G4,T,G5&STB=G1,G3>.

In de verkenning naar armoede in Caribisch Nederland, die is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), wordt geschat dat ongeveer de helft van de inkomens in Caribisch Nederland op of net boven het minimumloon ligt.¹

Het koopkrachtonderzoek van Ecorys en Curconsult vermeldt dat volgens het CBS het gemiddelde bruto inkomen op Bonaire in 2010 op circa \$16.787 per jaar (\$ 1.400 per maand) lag. Circa 63% van de beroepsbevolking verdient minder dan het gemiddelde van \$ 1.400 per maand. Er wordt opgemerkt dat de feitelijke inkomens waarschijnlijk hoger liggen omdat veel mensen naast een reguliere betrekking ook nog inkomen uit andere bronnen hebben.² Het minimum uurloon voor een werknemer ouder dan 21 jaar bedraagt in 2012 op Bonaire \$ 4,45.³

1.5 **Arbeidstoeleiding**

In de verkenning naar armoede in Caribisch Nederland en het Referentiekader Caribisch Nederland wordt opgemerkt dat de openbare lichamen voor de transitie zelf voor de onderstand zorgden en soms mensen in dienst namen omdat ze daarbuiten geen werk konden vinden.⁴ De unit SZW is momenteel bezig om werkgelegenheidsprogramma's op te starten in samenwerking met de openbare lichamen. Volgens een vertegenwoordiger van de unit SZW op de BES-eilanden is het lastig om gemotiveerde kandidaten voor deze programma's te vinden.⁵ In het najaar van 2012 heeft het kabinet besloten om de werkgelegenheid te bevorderen door het concept van 'social return' toe te passen bij rijksbouwprojecten op Caribisch Nederland. Hiermee wordt de sociale impact van de projecten vergroot. Een voorbeeld hiervan is het instellen van leerling-bouwplaatsen.⁶

Volgens een vertegenwoordiger van de unit SZW op de BES-eilanden is het inschrijven van werklozen en de begeleiding van werklozen bij het zoeken naar werk "op papier geregeld" door het openbaar lichaam op Bonaire. In de praktijk functioneert dit echter niet. Aangezien er geen WW bestaat en de arbeidsmarkt gedeeltelijk zwart is, zouden werklozen er ook weinig belang bij hebben om zich in te schrijven.⁷

Stichting Forma en stichting Magazin di Rei voeren in opdracht van het openbaar lichaam met USONA/SEI-middelen een tweejarig project uit (2011 en 2012) om langdurig werklozen weer op de arbeidsmarkt te krijgen. Het openbaar lichaam subsidieert de stichting Forma ook op het terrein van volwasseneducatie. Het Ministerie van SZW subsidieert een project van Forma gericht op laaggeletterden.⁸

1.6 **Inkomensbelasting**

Tot en met 2010 bestond er een zogenaamd schijventarief voor de inkomstenbelasting in Caribisch Nederland. Vanaf 1 januari 2011 bestaat er voor de meeste mensen een tarief van 30,4%. In dit tarief is ook de premie voor de AOV/AWW en de premie zorgverzekering opgenomen. Deze worden dus niet afzonderlijk in rekening gebracht. Hogere inkomens worden in de inkomstenbelasting vanaf \$ 250.000 belast tegen een tarief van 35,4%.

¹ Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

² Cijfers van het CBS vermeld in Ecorys en Curconsult (2012). *Koopkrachtonderzoek Caribisch Nederland. Onderzoek naar koopkrachteffecten en sociaal economische omstandigheden op Caribisch Nederland*.

³ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon-per-uur.html>. Geraadpleegd op 18 juni 2012.

⁴ Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*. IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Bijlage 3: beleidsvelden.

⁵ Informatie verstrekt per e-mail door Huub Bouwen, hoofd unit SZW BES-eilanden, oktober 2012.

⁶ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/10/11/sociaaleconomische-impuls-eilanden-caribisch-nederland.html>. Geraadpleegd op 15 oktober 2012.

⁷ Informatie verstrekt per e-mail door Huub Bouwen, hoofd unit SZW BES-eilanden, oktober 2012.

⁸ IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland*. Bijlage 3: beleidsvelden. Pagina 157.

Er bestaat een algemene belasting- en premievrije som van \$ 10.813. Deze belastingvrije som kan worden verhoogd met:

- \$ 1.386 per kind, met een maximum van twee kinderen.
- \$ 1.222 voor personen van zestig jaar en ouder.

Er zijn verschillende aftrekposten. Het gaat bijvoorbeeld om de aftrek van hypotheekrente en onderhoudskosten voor een eigen woning, diverse persoonlijke lasten en buitengewone lasten. Aftrek van hypotheekrente is niet tegen het tarief van 35,4%, maar alleen tegen het tarief van 30,4% aftrekbaar.

Inkomsten uit verhuurde onroerende zaken worden niet in de inkomstenbelasting belast, maar vallen onder de vastgoedbelasting. Voor rente- en dividendinkomsten is er een rentevrijstelling van \$ 5.000 en een dividendvrijstelling van \$ 5.000.¹

1.7 Sociale voorzieningen

Hieronder volgt een beschrijving van de belangrijkste sociale voorzieningen voor gezinnen met kinderen in Caribisch Nederland.

Kindertoeslag: bijdrage in de kosten voor de verzorging en opvoeding van kinderen

Er bestaat in Caribisch Nederland een belastingvoordeel onder de naam kindertoeslag. Per 1 oktober 2011 geldt dat de belastingvrije som van \$ 10.813 bij één kind met \$ 1.386 wordt verhoogd en bij twee of meer kinderen met \$ 2.772.² De kindertoeslag kan worden verkregen voor kinderen die bij aanvang van het kalenderjaar zeventien jaar of jonger zijn en tot het gezin behoren.³ Daarnaast bestaat er een kindertoeslag voor onderstands-gerechtigden voor maximaal drie kinderen (zie Onderstand).

In Europees Nederland hebben personen die de zorg hebben voor kinderen onder bepaalde voorwaarden recht op kinderbijslag. In 2012 bedraagt de kinderbijslag per kwartaal € 188,57 voor kinderen jonger dan vijf jaar, € 228,89 voor kinderen van zes tot twaalf jaar en € 269,39 voor kinderen van twaalf tot achttien jaar. Voor kinderen geboren voor 1 januari 1995 gelden andere bedragen. Als er hoge kosten worden betaald voor uitwonende kinderen, bijvoorbeeld voor een gehandicapt kind, dan kan onder bepaalde voorwaarden dubbel kinderbijslag worden ontvangen.

Voor kinderen van zestien of zeventien jaar bestaat alleen recht op kinderbijslag als zij overdag op school zitten en bezig zijn met het behalen van een startkwalificatie; als zij zijn vrijgesteld van het behalen van een startkwalificatie; als zij na het behalen van een startkwalificatie nog volledig dagonderwijs volgen; als zij na het behalen van een startkwalificatie werkloos zijn; als zij na het behalen van een startkwalificatie door ziekte of handicap niet in staat zijn onderwijs te volgen. Het inkomen van zestien- en zeventienjarige kinderen moet verder minder zijn dan € 1.240 netto per kwartaal. Gaat een kind naar een hogere beroepsopleiding of universiteit, dan vervalt het recht op kinderbijslag.⁴

Naast kinderbijslag bestaat er in Europees Nederland het kindgebonden budget. Ouders hebben hier recht op als het gezinsinkomen niet te hoog is, voor het kind kinderbijslag wordt ontvangen of als het kind zestien of zeventien is en in aanzienlijke mate door hen wordt onderhouden. De hoogte van het kindgebonden budget wordt bepaald door het gezinsinkomen en het aantal kinderen onder de achttien jaar. Bij een bruto gezinsinkomen tot € 28.897 ontvangt een gezin het maximale kindgebonden budget. Als het bruto gezinsinkomen hoger is dan € 28.897, wordt het kindgebonden budget geleidelijk minder. In

¹ Belastingdienst Caribisch Nederland. *Inkomstenbelasting*. Informatiefolder.

² Belastingdienst Caribisch Nederland. *Wijzigingen in de Belastingwetgeving BES, een toelichting*. Wijzigingen voor particulieren.

³ <http://www.belastingdienst-cn.nl/bcn/nl/prive/vanaf-belastingjaar-2011/inkomstenbelasting/tarieven-en-belastingvrije-bedragen>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

⁴ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderbijslag/voorwaarden-en-hoogte-kinderbijslag>. Geraadpleegd op 18 juni 2012.

2012 krijgt een gezin met één kind maximaal € 1.017 per jaar en een gezin met twee kinderen maximaal € 1.478 per jaar.¹

Wezenpensioen: uitkeringen voor weeskinderen

Bij het overlijden van één van de ouders of beide ouders hebben hun kinderen in Caribisch Nederland recht op wezenpensioen. Kinderen van 15 tot 25 jaar hebben alleen recht op het wezenpensioen als zij invalide zijn, of als zij hun tijd geheel of grotendeels vullen met het volgen van onderwijs. In 2012 varieerde de hoogte van het wezenpensioen van \$ 186 tot \$ 269 per maand, afhankelijk van de leeftijd van het kind en of het kind één of beide ouders heeft verloren. Daarnaast verschillen de bedragen per eiland.²

AWW: uitkeringen voor weduwen en weduwnaars

Weduwen en weduwnaars in Caribisch Nederland hebben recht op een AWW-uitkering tot het moment dat zij recht krijgen op ouderdomspensioen (AOV). Het bedrag is afhankelijk van de leeftijd en varieert per eiland. Voor invalide weduwen of weduwnaars met één of meer weeskinderen is er een speciale regeling. In 2012 ontvangen zij maandelijks \$ 555 op Bonaire.³

Onderstand

Personen die ouder zijn dan achttien jaar, die al minstens vijf jaar op de eilanden wonen en die niet in staat zijn om voldoende inkomen te verdienen zodat ze zelf in hun levensonderhoud kunnen voorzien, kunnen een beroep doen op de onderstand. De bedragen voor onderstand verschillen per eiland, gezien de verschillende inflatiecijfers. Voor 2012 is het basisbedrag voor Bonaire \$ 85 per twee weken.

Daarnaast zijn er nog individuele toeslagen: zoals toeslag voor zelfstandig wonen, kinderen en arbeidsongeschiktheid. De kindertoeslag voor het eerste kind bedraagt \$ 25 op Bonaire. Voor het tweede en derde kind bedraagt de kindertoeslag \$ 13 op Bonaire.⁴ De kindertoeslag voor onderstandgerechtigden vervalt als het kind achttien jaar wordt, of als het kind zelf een inkomen gaat verdienen. Onderstandsgerechtigden krijgen geen toeslag voor kinderen die niet op Bonaire, Sint Eustatius of Saba wonen.⁵ De toeslag voor mensen die arbeidsongeschikt zijn, bedraagt \$ 100 op Bonaire.⁶ In het najaar 2012 heeft het kabinet besloten om de toeslag voor arbeidsongeschikten met 50% te verhogen ten opzichte van het huidige niveau.⁷

Ontvangers van onderstand mogen met behoud van uitkering bijverdienen tot het minimumloon.

Personen die onderstand ontvangen, zijn volgens het Besluit Onderstand BES verplicht naar vermogen algemeen geaccepteerde arbeid te verkrijgen en deze te aanvaarden, zich aan te melden voor arbeidsbemiddeling bij het bestuurscollege van het openbaar lichaam en gebruik te maken van een door of vanwege het bestuurscollege aangeboden voorziening gericht op arbeidsinschakeling. Ook moeten ze meewerken aan een onderzoek naar hun mogelijkheden tot arbeidsinschakeling.

Volgens een vertegenwoordiger van de unit SZW op de BES-eilanden ontvangen ongeveer 250 personen op de eilanden een onderstandsuitkering, waarvan 215 op Bonaire.⁸

¹ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kindgebonden-budget/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-kindgebonden-budget.html>. Geraadpleegd op 18 juni 2012.

² <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/154/algemene+weduwen+-en+wezenwet+%28aww%29.html>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

³ http://www.rijksdienstcn.com/index.php?view=pagina&id=154&set_language=NL. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

⁴ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/152/onderstand+wet+bes.html>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

⁵ Rijksdienst Caribisch Nederland. Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius, Saba. Oktober 2010, nummer 8.

⁶ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/152/onderstand+wet+bes.html>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/10/11/sociaaleconomische-impuls-eilanden-caribisch-nederland.html>. Geraadpleegd op 15 oktober 2012.

⁸ Informatie verstrekt per e-mail door Huub Bouwens, hoofd unit SZW op de BES-eilanden, oktober 2012.

In de verkenning naar armoede in Caribisch Nederland worden de volgende cijfers vermeld van het aantal personen in de onderstand: op Bonaire ontvangen 211 personen een onderstandsuitkering, waarvan 109 personen arbeidsongeschiktheidstoelage en 26 personen kindertoeslag ontvangen.¹ Ter vergelijking: uit cijfers van het CBS blijkt dat eind juni 2012 in Europees Nederland 319.000 bijstandsuitkeringen werden verstrekt.²

In bijzondere gevallen kan de onderstandgerechtigde een beroep doen op bijzondere bijstand. Volgens de Wet Onderstand BES kan dit voor begrafenis kosten, kosten voor het vullen van een waterreservoir, kosten voor een schooluniform of kosten voor het op medisch voorschrift volgen van een dieet. De unit SZW van de Rijksdienst Caribisch Nederland bepaalt of er sprake is van een bijzonder geval.³ Volgens een vertegenwoordiger van de unit SZW op de BES-eilanden ontvingen het afgelopen jaar ongeveer tien personen bijzondere onderstand.⁴ In het najaar 2012 heeft het kabinet besloten om de bijzondere onderstand te verruimen zodat meer mensen ervan gebruik kunnen maken, met name voor de kosten van schoolbenodigdheden.⁵

In Europees Nederland kunnen personen die niet genoeg inkomen of vermogen hebben om in hun levensonderhoud te voorzien en die geen beroep kunnen doen op andere uitkeringen een bijstandsuitkering aanvragen. Hierbij wordt ook rekening gehouden met het inkomen en vermogen van een eventuele samenwonende partner. Het eigen vermogen mag voor alleenstaanden niet meer bedragen dan € 5.685. Voor gehuwden en alleenstaande ouders is dat maximaal € 11.370. De hoogte van de uitkering is voor alleenstaanden 50% van het minimumloon (in 2012 € 634,80); alleenstaande ouders 70% van het minimumloon (in 2012 € 888,72) en samenwonende stellen gezamenlijk 100% van het minimumloon (in 2012 € 1269,60). Gemeenten kunnen in sommige gevallen afwijken van de normbedragen voor de bijstandsuitkering. Zo mogen zij aan alleenstaanden en alleenstaande ouders een toeslag geven van maximaal 20% van het netto minimumloon en kunnen zij personen die al lange tijd van een laag inkomen leven een langdurigheidstoeslag geven. Personen die een bijstandsuitkering ontvangen moeten zich houden aan bepaalde verplichtingen, waaronder de verplichting naar werk te zoeken en werk te accepteren. Alleenstaande ouders met kinderen onder de vijf jaar kunnen een ontheffing van de sollicitatieplicht aanvragen. Als er sprake is van andere inkomsten wordt de bijstandsuitkering hiermee verrekend. Voor personen onder de 27 jaar geldt een zoekperiode van vier weken voordat zij de uitkering kunnen aanvragen.⁶

Gemeenten in Europees Nederland kunnen individuele bijzondere bijstand verlenen aan personen boven de achttien jaar die onvoldoende inkomsten of vermogen hebben om bepaalde noodzakelijke kosten te betalen. Het kan bijvoorbeeld gaan om medische kosten woonkosten of schoolkosten en contributie aan een sportvereniging voor kinderen.

Gemeenten kunnen ook categoriale bijzondere bijstand aan bepaalde groepen verlenen zoals 65-plussers, chronisch zieken en gehandicapten. De voorwaarden voor bijzondere bijstand verschillen per gemeente.⁷

Cessantia-uitkering: ontslagvergoeding

Iedere werknemer in Caribisch Nederland die buiten zijn of haar schuld wordt ontslagen, heeft recht op een Cessantia-uitkering: een éénmalige ontslagvergoeding. De werkgever

¹ Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

² <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-055-pb.htm>. Geraadpleegd op 1 oktober 2012.

³ Rijksdienst Caribisch Nederland. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius, Saba*. Oktober 2010, nummer 8.

⁴ Informatie verstrekt per e-mail door Huub Bouwens, hoofd unit SZW op de BES-eilanden, oktober 2012.

⁵ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/10/11/socialeconomische-impuls-eilanden-caribisch-nederland.html>. Geraadpleegd op 15 oktober 2012.

⁶ http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand/algemene-bijstand?ns_campaign=Thema-subsidies_uitkeringen_en_toeslagen&ro_adgrp=Bijstand-

[Algemene_bijstand&ns_mchannel=sea&ns_source=google&ns_linkname=%2Bbijstandsuitkering&ns_fee=0.00&clid=C17Q21Cu2rACFY5pfAodECGczg](http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand/algemene-bijstand?ns_campaign=Thema-subsidies_uitkeringen_en_toeslagen&ro_adgrp=Bijstand-). Geraadpleegd op 18 juni 2012.

⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand/bijzondere-bijstand>. Geraadpleegd op 19 juni 2012.

die de medewerker ontslaat, is wettelijk verplicht de Cessantia-uitkering uit te betalen. Indien de werkgever failliet is, of onder surseance van betaling verkeert, betaalt SZW de Cessantia-uitkering uit.

Voor de berekening van de uitkering wordt uitgegaan van het laatst ontvangen loon en het aantal dienstjaren. Voor het eerste tot en met het tiende volle dienstjaar bedraagt de uitkering één weekloon per dienstjaar. Voor het elfde tot en met het twintigste volle dienstjaar bedraagt de uitkering één en een kwart maal het weekloon per dienstjaar. Voor volle dienstjaren hoger dan twintig jaar bedraagt de uitkering twee maal het weekloon per dienstjaar.¹

Ziekengeld: voorzieningen voor zieke en zwangere werknemers

Iedere werknemer in Caribisch Nederland heeft bij ziekte of zwangerschap recht op ziekengeld. Wegens eenzelfde ziekte wordt maximaal twee jaar ziekengeld uitgekeerd. Het ziekengeld bedraagt minimaal 80% van het dagloon van de werknemer. Werkgevers zijn verplicht dit uit te betalen. Werkgevers kunnen op hun beurt loonderving aanvragen bij SZW en krijgen deze 80% dan terug.

Wat betreft zwangerschaps- en bevallingsverlof heeft een werknemer recht op 100% ziekengeld. Een werknemer heeft recht op tenminste vier weken en ten hoogste zes weken verlof voor de vermoedelijke bevaldatum (zwangerschapsverlof) en tenminste zes weken en ten hoogste acht weken verlof na de werkelijke bevaldatum (bevallingsverlof).²

Arbeidsongeschiktheid

Een werknemer die door een bedrijfsongeval geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt is heeft recht op ongevallengeld. Het ongevallengeld gaat in op de dag nadat het ongeval is gemeld. Bij volledige arbeidsongeschiktheid bedraagt het ongevallengeld gedurende het eerste jaar 100% van het dagloon van de werknemer en de daaropvolgende jaren 80% van het dagloon van de werknemer. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid wordt het ongevallengeld aangepast aan het percentage van de arbeidsongeschiktheid.

Duurt de arbeidsongeschiktheid langer dan een jaar en is er geen vooruitzicht op verbetering van de conditie van de werknemer, dan kan hij of zij een éénmalige uitkering aanvragen. Als het arbeidsongeschiktheidspercentage echter 30% of hoger is, kan deze uitkering slechts in buitengewone gevallen – ter beoordeling van de minister – worden vertrekt. Als een werknemer overlijdt door een bedrijfsongeval kunnen zijn nabestaanden in aanmerking komen voor het ongevallengeld.³

Zorgverzekering

Bijna alle personen die rechtmatig in Caribisch Nederland wonen of werken zijn per 1 januari 2011 automatisch verzekerd door middel van de verplichte Zorgverzekering Caribisch Nederland. Dat geldt ook voor jongeren tot dertig jaar die voor studie het eiland hebben verlaten.⁴

De zorgverzekering omvat onder meer huisartsenzorg, psychologische zorg, medisch specialistische zorg, ziekenhuiszorg, paramedische zorg, tandartsenzorg, medicijnen, hulpmiddelen, verloskundige zorg, kraamzorg, ziekenvervoer en langdurige zorg in verband met ouderdom, een ziekte of handicap al dan niet gepaard gaande met verblijf in een instelling. De zorgverzekering vergoedt ook de kosten van medische uitzending naar artsen buiten Caribisch Nederland waarmee de zorgverzekering een (in)direct contract heeft.

¹ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/157/cessantiawet+bes.html>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

² <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/156/wet+ziekteverzekering+%28incl.+loonderving%29.html>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

³ Wet ongevallenverzekering BES.

⁴ Rijksdienst Caribisch Nederland. Zorgverzekeringskantoor. *Informatiebrochure zorgverzekering voor verzekerden van de Zorgverzekering Bonaire, Saba en Sint Eustatius*. Per 1 januari 2011.

Verzekerden met een inkomen boven de belastingvrije som moeten een inkomensafhankelijke premie betalen. Werkgevers moeten voor hun werknemers ook premie betalen. Deze premies worden door de belastingdienst geheven en geïnd.¹

Kinderopvangtoeslag

Er bestaat geen kinderopvangtoeslag voor ouders zoals dat in Europees Nederland bestaat. Wel ontvangen kinderopvangorganisaties soms subsidie van de openbare lichamen. De eigen bijdrage verschilt per eiland en per instelling.

Sociale huisvesting en huursubsidie

De wachttijd om in aanmerking te komen voor een sociale huurwoning is erg lang op de eilanden van Caribisch Nederland. Huurders van sociale huurwoningen betalen maximaal 30% van hun inkomen aan huur. Bij de woningbouwverenigingen op Bonaire zijn er veel huurders met huurachterstanden. Zie Wonen voor meer informatie.

Studiefinanciering

Studenten uit Caribisch Nederland die in Nederland gaan studeren, kunnen Nederlandse studiefinanciering aanvragen. Daarnaast kunnen zij onder bepaalde voorwaarden éénmalig een opstarttoelage aanvragen bij de Rijksdienst Caribisch Nederland. De opstarttoelage bestaat uit een prestatiebeurs en een lening. Het maximale bedrag voor de prestatiebeurs is \$ 2.289.65 en voor de lening \$ 4.579.31.

Studenten uit Caribisch Nederland die willen studeren in het Caribisch gebied of in de Verenigde Staten en die aan bepaalde voorwaarden voldoen, kunnen studiefinanciering aanvragen bij de Rijksdienst Caribisch Nederland.

Voor sbo- of mbo-niveau 1 of 2 kan er vier jaar lang een gift worden ontvangen, daarnaast kan er geld worden geleend. Na de vierjarige gift, kan er nog drie jaar een bedrag worden geleend.

Voor sbo- of mbo-niveau 3 of 4, hbo of universiteit kan een prestatiebeurs en een lening worden verkregen. Na de vierjarige prestatiebeurs kan nog drie jaar een bedrag worden geleend. De hoogte van de studiefinanciering hangt af van het type opleiding en het land waar de opleiding wordt gevolgd.²

Kosteloze rechtsbijstand

Personen met een jaarinkomen van minder dan \$ 12.570 kunnen een aanvraag voor kosteloze rechtsbijstand indienen bij de Rijksdienst Caribisch Nederland.

Meestal hoeft er geen eigen bijdrage betaald te worden. Alleen als er sprake is van een conflict met een werkgever is een eigen bijdrage verplicht.³

1.8 **Kinderalimentatie**

Wanneer ouders uit elkaar gaan, moeten zij een regeling voor alimentatie treffen. Er bestaat de mogelijkheid om via de Voogdijraad de rechter te verzoeken om een wettelijke betalingsplicht op te leggen. Als het de Voogdijraad niet lukt om de alimentatie via bemiddeling te regelen, dan wordt de rechter ingeschakeld. De rechter bepaalt dan het bedrag dat de ouder moet betalen. Hier zijn geen normbedragen voor. Het gaat meestal om ongeveer \$ 125 per kind per maand, maar als de ouder niet meer kan betalen kan het bedrag ook veel lager zijn.⁴

In Europees Nederland geldt er een alimentatieplicht voor kinderen tot 21 jaar. Als kinderen tussen 18 en 21 jaar werken of studiefinanciering krijgen, heeft dat invloed op de hoogte van het bedrag. Alimentatie voor kinderen wordt altijd getoetst door de rechter. Wel kunnen ouders zelf eerst afspraken maken over de hoogte en deze later door de

¹ Rijksdienst Caribisch Nederland, Zorgverzekeringskantoor. *Informatiebrochure zorgverzekering voor verzekerden van de Zorgverzekering Bonaire, Saba en Sint Eustatius*. Per 1 januari 2011.

² <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/148/studiefinanciering.html>. Geraadpleegd op 14 mei 2012.

³ <http://www.rijksdienstcn.com/pagina/192/recht+op+kosteloze+rechtsbijstand.html>

⁴ Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

rechter laten toetsen en bekrachtigen. Rechters hebben gezamenlijk normen ontwikkeld die ze gebruiken voor het vaststellen van alimentatie: de zogenaamde Trema-normen. Bij het vaststellen van de alimentatie wordt ervan uitgegaan dat de kinderen doorgaans bij één ouder wonen.

Eerst bepaalt de rechter welk bedrag de alimentatieplichtige kan missen (de draagkracht). Van het netto inkomen wordt een bedrag afgetrokken dat hij of zij zelf nodig heeft om rond te komen (draagkrachtloos inkomen). Het verschil tussen het netto inkomen en het draagkrachtloos inkomen is de draagkrachtruimte. Dit deel kan worden gebruikt voor alimentatie.

Vervolgens bepaalt de rechter welk bedrag de alimentatiegerechtigde nodig heeft. Voor kinderalimentatie maakt hij gebruik van speciale tabellen. De behoefte aan alimentatie wordt onder andere bepaald aan de hand van de 'welstand' tijdens het huwelijk en het inkomen van de alimentatiegerechtigde.

Er wordt uitgegaan van de inkomenssituatie zoals die was vlak voor de scheiding. De behoefte wordt verdeeld naar rato van de inkomens van beide partners.¹

Bij de Voogdijraad Bonaire staan 295 alimentatiezaken geregistreerd van kinderen en jongeren beneden de 21 jaar. Bij 153 zaken, ongeveer de helft van het totaal aantal geregistreerde zaken, wordt er daadwerkelijk alimentatie betaald. Van de 153 zaken waarin wel betaald wordt, gaat het meestal om een alimentatiebedrag tussen de \$ 100 en \$ 200 per maand per kind. In 35 zaken het gaat om een bedrag van minder dan \$ 100 per maand. Het laagste alimentatiebedrag dat bij de Voogdijraad wordt betaald is \$ 27,93.²

1.9 **Hulp in natura**

Het Breakfast at Schools-programma, een initiatief van de Rotary Club Bonaire, verzorgt maaltijden voor 350 leerlingen op schooldagen. Inclusief het naschoolse programma verzorgt het programma 480 maaltijden per schooldag. Aan het project nemen meerdere basisscholen en crèches, de middelbare school en Stichting Project deel.³

Jong Bonaire kan via een Amerikaanse donatie 25 leerlingen elke dag een warme maaltijd geven. Omdat leerlingen zich schamen of soms gepest worden als bekend wordt dat ze een maaltijd krijgen heeft Jong Bonaire een systeem gekozen waarmee leerlingen niet kunnen zien of de maaltijd door eigen ouders wordt betaald of door het project.⁴

De kerken op Bonaire helpen gezinnen incidenteel, onder meer door voedselpakketten te verstrekken. Eén van de kerken heeft een voedselbank opgezet die 250 gezinnen maandelijks een voedselpakket verstrekt. De voedselbank wordt gefinancierd vanuit AMFO, maar vanaf 2013 wordt de financiering overgenomen door het openbaar lichaam.⁵ Ook andere (particuliere) initiatieven door kunstenaars en horecagelegenheden ondersteunen gezinnen en instellingen die het financieel krap hebben.

1.10 **Wetgeving**

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind is van toepassing op de kinderen op Bonaire.

De hiervoor beschreven sociale zekerheidsvoorzieningen zijn gebaseerd op de volgende wetten: de Wet inkomensbelasting BES, het Besluit Onderstand BES, de Wet algemene weduwen- en wezenverzekering BES, de Wet ziekteverzekering BES, de Wet ongevallenverzekering BES, de Wet studiefinanciering BES en de Cessantiawet BES.

¹ <http://www.nibud.nl/nibud-extra/uit-elkaar-geld-goed-geregeld/alimentatie-regelen/kinderalimentatie.html>. Geraadpleegd op 1 oktober 2012.

² Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

³ <http://www.rotarybonaire.org/CurrentProjects.html>

⁴ Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

⁵ Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*.

Daarnaast schrijft de Wet primair onderwijs BES voor dat het openbaar lichaam bij verordening regels stelt tot verstrekking van voeding en kleding en vervoersvoorzieningen voor leerlingen die anders niet regelmatig naar school zouden kunnen gaan..

De eilandbesturen hebben op grond van de Wet houdende de instelling van een arbeidsbureau BES de taak om te voorzien in openbare arbeidsbemiddeling.¹

1.11 **Beleid en activiteiten**

Bij de transitie is de Antilliaanse wetgeving met betrekking tot sociale voorzieningen grotendeels overgenomen. De sociale voorzieningen die van toepassing zijn in Caribisch Nederland wijken daarmee af van de voorzieningen in het Europese deel van Nederland.

In het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden is vastgelegd dat voor de eilanden regels kunnen worden gesteld en andere specifieke maatregelen kunnen worden getroffen met het oog op de economische en sociale omstandigheden, de grote afstand tot het Europese deel van Nederland, hun insulaire karakter, kleine oppervlakte en bevolkingsomvang, geografische omstandigheden, het klimaat en andere factoren waardoor deze eilanden zich wezenlijk onderscheiden van het Europese deel van Nederland.

In het bestuurlijk overleg dat in 2010 heeft plaatsgevonden tussen de toenmalige minister van SZW, namens de Nederlandse regering, en de gedelegeerden van de eilanden, is vastgelegd dat de hoogte van minimumloon en uitkeringen in Nederland niet richtinggevend is. De ontwikkeling van uitkeringen op de eilanden wordt gekoppeld aan de lokale ontwikkeling van het minimumloon. In dit bestuurlijk overleg is een gezamenlijk streven uitgesproken om het minimumloon, de AOV (het wettelijk ouderdomspensioen) en de onderstand in de toekomst verder te verbeteren binnen de randvoorwaarden van economische draagkracht, evenwichtige sociale verhoudingen, specifieke omstandigheden per eiland en budgettaire mogelijkheden binnen Nederland.²

De bedragen voor de onderstand zijn per 10 oktober 2010 verhoogd als inhaalslag ter correctie van de nagelaten aanpassing aan de prijsontwikkeling in de jaren daarvoor. Daarna zijn per 1 januari 2012 nieuwe bedragen voor de uitkeringen vastgesteld.³ Per eiland is de prijsontwikkeling vastgesteld, en zijn de bedragen met dat percentage verhoogd.⁴

Wat betreft de sociaaleconomische ontwikkeling heeft de Nederlandse overheid een integrale aanpak voor ogen. De eilandbesturen zijn in eerste instantie verantwoordelijk voor het formuleren van het sociaaleconomisch beleid. In een brief van 23 januari 2012 aan de Tweede Kamer schrijft de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid dat het organiserend vermogen van de eilandbesturen op dit terrein nog onvoldoende is. Wisselingen in de samenstelling van de colleges op een aantal eilanden en de beperkingen van het ambtelijk apparaat, zijn daar naar zijn oordeel debet aan.⁵

In juni 2012 is bekend gemaakt dat de vrije uitkering voor Bonaire, Saba en Sint Eustatius omhoog gaat. De vrije uitkering voor de eilanden van Caribisch Nederland is vergelijkbaar met de algemene uitkering aan Nederlandse gemeenten uit het gemeentefonds. Deze aanpassing volgt op een onderzoek van IdeeVersa naar de hoogte van de vrije uitkering in relatie tot de taken die door de eilanden moeten worden uitgevoerd. De gezamenlijke

¹ Brief van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 22 juni 2012 aan de Tweede Kamer betreffende toezeggingen algemeen overleg Caribisch Nederland 30 januari 2012.

² Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Beantwoording Kamervragen van het lid Van Gent (GroenLinks) over kinderbijslag en Caribisch Nederland. 31 mei 2011.

³ Regeling van 21 november 2011, Staatscourant 2011, 21373.

⁴ Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de Tweede Kamer d.d. 23 januari 2012 over integrale aanpak van de sociaaleconomische problematiek van de eilanden, de uitkeringen en de uitvoering. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33000 IV nr. 54.

⁵ Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de Tweede Kamer d.d. 23 januari 2012 over integrale aanpak van de sociaaleconomische problematiek van de eilanden, de uitkeringen en de uitvoering. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33000 IV nr. 54.

uitkering voor de eilanden van Caribisch Nederland wordt met ruim acht miljoen dollar verhoogd naar bijna 43 miljoen dollar.¹

Verder hebben de betrokken ministeries voor 2012 een budget van € 1.020.000 beschikbaar gesteld voor de drie eilanden tezamen. Hiermee kunnen concrete, lokale projecten op de eilanden ten behoeve van de integrale sociaaleconomische aanpak worden gefinancierd. Behalve de bestuurscolleges kunnen ook andere organisaties projectaanvragen indienen, mits het bestuurscollege de aanvraag ondersteunt. De projectvoorstellen moeten zich richten op het verbeteren van de leefbaarheid, de reïntegratie naar duurzaam betaald werk en het bevorderen van de maatschappelijke participatie.²

In het voorjaar van 2012 heeft het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een onderzoek laten uitvoeren naar armoede in Caribisch Nederland. Daar kwam uit naar voren dat de situatie van de mensen aan de onderkant van de samenleving verdere verbetering behoeft. In oktober 2012 heeft de Nederlandse regering met de besturen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba een aantal initiatieven besproken om de sociaaleconomische situatie op de eilanden te verbeteren. Het kabinet heeft toen onder meer de volgende besluiten genomen:

- De bijzondere onderstand wordt verruimd zodat daar meer gebruik van kan worden gemaakt, met name voor de kosten van schoolbenodigdheden. De toeslag voor arbeidsongeschikten in de onderstand wordt verhoogd met 50% ten opzichte van het geldende niveau.
- Een deel van de kosten voor de nutsvoorzieningen als gevolg van de schaalnadelen op Caribisch Nederland wordt omgeslagen naar Europees Nederland. Ook komt er onafhankelijk toezicht. Op deze manier wordt de lastenverzwaring voor de burgers en bedrijven op Caribisch Nederland als gevolg van stijgende tarieven beperkt. Het omslaan van kosten van nutsvoorzieningen was al gebruikelijk in Europees Nederland. Het streven is om dit per 1 januari 2014 via wetgeving voor Caribisch Nederland te realiseren. Voor het overgangsjaar 2013 leveren de Ministeries van Economische Zaken en van Infrastructuur en Milieu een financiële bijdrage om de tariefstijging te dempen.
- De werkgelegenheid zal worden bevorderd door het concept van 'social return' toe te passen bij rijksbouwprojecten op Caribisch Nederland. Hiermee wordt de sociale impact van de projecten vergroot. Een voorbeeld hiervan is het instellen van leerling-bouwplaatsen.
- In het kader van een meeropbrengst aan belastinginkomsten op Caribisch Nederland over 2011 van ongeveer vijf miljoen dollar, is met het Ministerie van Financiën een pakket maatregelen afgesproken dat enerzijds de koopkracht verbetert en anderzijds de economie op de eilanden stimuleert. In het pakket zitten maatregelen die de vastgoedbelasting verminderen, accijnzen op brandstof verlagen en de belastingvrijstelling voor eerste levensbehoeften verruimen.
- Per eiland van Caribisch Nederland wordt een zogenaamd 'E-team' opgericht. Dit is een samenwerkingsverband tussen de overheid en de ondernemers op de eilanden teneinde de economische ontwikkeling verder te stimuleren.³

Activiteiten

- Stichting Forma en stichting Magazin di Rei voeren in opdracht van het openbaar lichaam met USONA/SEI-middelen een tweejarig project uit (2011 en 2012) om langdurig werklozen op Bonaire toe te leiden naar de arbeidsmarkt.

¹ <http://www.rijksdienstcn.com/nieuws/244/verhoging-vrije-uitkering-eilanden-caribisch-nederland.html>

² Brief van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 22 juni 2012 aan de Tweede Kamer betreffende toezeggingen algemeen overleg Caribisch Nederland 30 januari 2012.

³ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/10/11/sociaaleconomische-impuls-eilanden-caribisch-nederland.html>. Geraadpleegd op 15 oktober 2012.

- Ecorys en Curconsult hebben in opdracht van de Ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Financiën onderzoek gedaan naar de koopkracht in Caribisch Nederland.
- In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is een verkenning naar armoede in Caribisch Nederland uitgevoerd.
- De Rijksoverheid heeft een budget van € 1.020.000 beschikbaar gesteld voor 2012 voor projecten gericht op de aanpak van sociaaleconomische problematiek.
- Op economisch terrein zijn verschillende activiteiten uitgevoerd, zoals het laten doen van onderzoek naar de marktwerking op Bonaire, Sint Eustatius en Saba; vernieuwing van de Kamer van Koophandel op Bonaire; ondersteuning van de toeristenbureaus op Bonaire door het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC).¹
- Per 1 januari 2011 is de publieksrechtelijke en verplichte zorgverzekering Caribisch Nederland ingevoerd voor geneeskundige en AWBZ-zorg voor de inwoners van de eilanden.

De Rijksvertegenwoordiger schrijft in zijn voortgangsrapportage van februari 2012: 'Het is zaak dat er, zodra de uitkomsten van dit onderzoek [naar de prijsontwikkeling] beschikbaar zijn, samen met de openbare lichamen snel maatregelen worden genomen om de prijzen in de hand te houden en om koopkracht te herstellen en te behouden. Indien die maatregelen op zich laten wachten en de inflatie hoog blijft, zal met name de economisch meest kwetsbare groep inwoners in een armoedeval belanden'.

Verder schrijft de Rijksvertegenwoordiger dat het gelijktijdig toepassen van conflicterende Europees Nederlandse en Antilliaanse normen kan leiden tot inconsistent handelen door de rijksoverheid en dat het zaak is dat de rijksoverheid consequent is in haar normtoepassing. Het lijkt onvermijdelijk dat daar politieke keuzes voor moeten worden gemaakt: óf de oude Antilliaanse normen, óf de nieuwe Nederlandse. Als voorbeeld geeft hij dat ambtenaren Antilliaanse salarissen verdienen, maar dat volgens Nederlandse normen bijbanen niet zijn toegestaan. De rijksoverheid heeft zo onbedoeld een groep *working poor* gecreëerd onder zijn eigen medewerkers.

Tenslotte schrijft de Rijksvertegenwoordiger over de barrières die zijn ontstaan in personen en handelsverkeer na de transitie. De driedubbele belasting trekt een zware wissel op de koopkracht. Met Curaçao zijn daar nu afspraken over gemaakt.²

1.12 Organisaties en verantwoordelijkheden

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is verantwoordelijk voor het vaststellen van de hoogste van de uitkeringen en heeft een systeemverantwoordelijkheid voor wat betreft het sociaaleconomisch terrein.

Openbaar Lichaam

Het eilandbestuur is verantwoordelijk voor armoedebestrijding in de brede zin van het woord, naast arbeidsbemiddeling en arbeidsparticipatie.³ Het openbaar lichaam moet daarnaast, vanuit de Wet Primair onderwijs BES, bevorderen dat kinderen van niet draagkrachtige ouders onderwijs kunnen volgen.

Rijksdienst Caribisch Nederland – Unit Sociale Zaken

De Unit Sociale Zaken van de Rijksdienst Caribisch Nederland voert de uitkeringsregelingen uit, geeft tewerkstellingsvergunningen en ontslagvergunningen af en verricht

¹ Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (2011). *Voorjaarsrapportage 2011*.

² Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (2012). *Voorjaarsrapportage februari 2012*.

³ Brief van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 22 juni 2012 aan de Tweede Kamer betreffende toezeggingen algemeen overleg Caribisch Nederland 30 januari 2012.

inspecties op het terrein van arbeidsomstandigheden, minimumloon, illegale arbeid en arbeidstijden.¹

Zorgverzekeringskantoor (ZVK)

Het ZVK is onderdeel van de Rijksdienst Caribisch Nederland en houdt zich bezig met de uitvoering van de zorgverzekering.

2 Kinderen over financiën

De geïnterviewde kinderen vertellen uitgebreid over de financiële situatie waarin zij of hun ouders verkeren. Sommigen vertellen dat veel dingen duur zijn op het eiland. Eten – en dan met name gezond eten – is kostbaar. Een dertienjarig meisje stelt voor dat er eten voor iedereen komt en dat mensen in ieder geval gratis brood krijgen. Een ander vertelt dat ook kleding en andere spullen duur zijn op Bonaire en dat het aanbod beperkt is. Ze gaat liever naar Curaçao. Sommige kinderen hebben het idee dat het leven de laatste tijd duurder is geworden. Dat is wat ze van hun ouders horen. ‘We kunnen minder luxe dingen kopen, want we moeten nog wel onze maandelijks lasten betalen’, vertelt een meisje. En ook: ‘Mijn moeder zegt dat we prioriteiten moeten stellen in het leven.’

Bij veel kinderen is er ‘genoeg geld thuis’ om iedere dag te kunnen eten en om kleren te kopen. Wel wordt soms de afweging gemaakt waar het geld aan kan worden uitgegeven. De keuze tussen een boek of eten is dan snel gemaakt.

Sommige kinderen vertellen dat ze bepaalde dingen niet van hun moeder krijgen, maar dan aan hun vader vragen die elders woont en die makkelijker ‘ja’ zegt. Een zestienjarig meisje vertelt daarover: ‘Ik weet heel goed voor welke dingen ik bij mijn moeder moet zijn en voor welke dingen ik bij mijn vader moet zijn. Dat is heel handig, want zo krijg ik altijd wat ik wil.’

Een aantal kinderen krijgt zakgeld. En er zijn kinderen die baantjes hebben waarmee ze wat verdienen.²

‘Bij het restaurant van mijn moeder help ik mee met vegen en daar verdien ik tien dollar mee. Het geld wat ik verdien stop ik in mijn spaarpot.’ (meisje, 8 jaar, Bonaire)

‘Mijn moeder werkt heel hard om al haar kinderen eten te kunnen geven en om ons alles te kunnen geven wat we nodig hebben. Zodra ik iets nodig heb dan is mijn moeder in staat dat voor me te kopen.’ (jongen, 15 jaar, Bonaire)

3 Deskundigen over financiën

De geraadpleegde deskundigen zeggen des te meer over het onderwerp financiën. Ze merken op dat geldproblemen vaak de bron zijn voor andere problemen. Ook constateren ze dat er bij verschillende gezinnen op Bonaire sprake is van ‘verschrikkelijke armoede’ en schaamte daarover. ‘Veel ouders hebben te weinig geld’, vat een van de deskundigen het samen. En een ander kan zelfs aan mensen die voor een uitkering komen, ruiken dat ze al dagen niet gegeten hebben.

De deskundigen stellen vast dat tegelijkertijd veel (andere) bewoners met dure spullen zoals Blackberries rondlopen. Ze wijten dat aan het belang dat aan uiterlijk wordt gehecht.

¹ Brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de Tweede Kamer over integrale aanpak van de sociaaleconomische problematiek van de eilanden, de uitkeringen en de uitvoering d.d. 23 januari 2012. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vergaderjaar 2011-2012 33000 IV nr. 54.

² Zie citaten 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632.

Ook een verkeerd bestedingspatroon wordt genoemd als een van de oorzaken voor geldproblemen. Er zijn gezinnen die het uitbetaalde loon meteen besteden aan eten in 'de Snek' en dan het eind van de maand niet halen.

Deskundigen koppelen sommige financiële problemen aan de staatkundige veranderingen en de ontwikkelingen van de afgelopen jaren. Ze noemen inflatie en dollarisatie en het feit dat de Bonairianen nu belasting moeten betalen.

Daarnaast brengt het leven op een eiland hoge kosten met zich mee omdat alles ingevoerd moet worden of niet vanzelfsprekend aanwezig is. Dat geldt voor gezond eten en fruit, maar eveneens voor water. 'Alles is hier stervensduur', merkt een deskundige op. 'Luiers, babymelk, alles.'

Enkele deskundigen verbazen zich over het feit dat ouders in Caribisch Nederland geen kinderbijslag krijgen, terwijl ouders in Europees Nederland daar wel gebruik van kunnen maken. Een deskundige noemt dat 'ongelijke behandeling'.

Deskundigen maken de verbinding tussen financiële en opvoedingsproblemen. Ze vragen zich hardop af hoe je ouders kunt ondersteunen als ze zich maar nauwelijks kunnen redden en honger hebben.

Ook zeer ernstige problematiek als (ruil)prostitutie wordt genoemd. Deskundigen weten van vrouwen die zich in ruil voor geld of eten aanbieden aan mannen. Zo proberen ze om het gezin draaiende te houden of 'puur om te overleven'. Dit speelt zich af in het verborgene en kan niet in cijfers worden uitgedrukt, maar het maakt de ernst van de problematiek duidelijk, aldus deskundigen.

Ook voor organisaties die met kinderen werken is geldgebrek een steeds terugkerend knelpunt. Het levert problemen op wat betreft de continuïteit en ook wat betreft de steun die organisaties aan kinderen en gezinnen kunnen geven. Zelfs het bieden van een boterham aan kinderen kan dan een knelpunt worden. Opvangorganisaties maken uitzonderingen op hun beleid om zo kinderen toe te laten van ouders die het niet kunnen betalen, maar ook dat kent natuurlijk grenzen.

De deskundigen pleiten voor structurele oplossingen en een inhaalslag om op alle gebieden op het gewenste (minimum)niveau te komen. Sommigen vinden dat Bonaire lang verwaarloosd is en dat er nu hard getrokken moet worden aan de bestrijding van armoede. Kinderen moeten de levensstandaard krijgen waar ze recht op hebben. Daarbij moet van de reële situatie worden uitgegaan om te beoordelen wie financiële ondersteuning nodig heeft. Het betekent dat de hoge kosten voor levensonderhoud, wonen, energie en water en de belastingen op het eiland daarbij worden meegewogen. 'Zoals het nu gebeurt is het niet eerlijk. Bonaire krijgt geen eerlijke kans', aldus een deskundige.

Ook het probleem van de alimentatie na scheiding moet worden aangepakt, vinden de deskundigen. Nu is het meestal de moeder die haar ex-man om alimentatie moet vragen, dat vervolgens niet krijgt voor haar kinderen en er dan financieel alleen voor komt te staan. Het zou automatisch moeten worden dat vaders voor hun kinderen betalen en dat zij zich daaraan niet kunnen onttrekken. Als de financiële mogelijkheden van de vader tekortschieten, moet de overheid bijspringen, vinden de deskundigen.¹

'Soms is het heel moeilijk om mensen te helpen als ze de meest basale dingen niet hebben. Als je honger hebt, heb je geen zin om naar het gepraat van mensen te gaan zitten luisteren. Als dat op orde is, is het veel makkelijker.' (deskundige)

'Armoede, er is verschrikkelijke armoede. Ze bedekken het, ze schamen zich allemaal.' (deskundige)

¹ Zie citaten 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 664, 665, 666, 667.

'Ik begrijp wel dat mensen de raarste dingen doen om aan geld te komen.' (deskundige)

4 Literatuur over financiën

Onderzoek (2011) laat zien dat armoede een belangrijk thema is op de eilanden. Er zijn geen adequate en recente data beschikbaar, afgezien van cijfers over het Bruto Nationaal Product (BNP), waarmee precies kan worden vastgesteld hoe groot de omvang van het armoedeprobleem is. Toch is wel duidelijk dat de financiële situatie van gezinnen en van de eilanden zelf, vaak problematisch is. Uit ouder onderzoek blijkt dat eveneens.

Het Verwey-Jonker Instituut concludeert uit de BNP-cijfers dat Saba het armste eiland van de drie eilanden is, maar dat het in vergelijking met andere Caribische eilanden in de regio tot de rijkere eilanden behoort. Sint Eustatius was in 2004 het rijkste eiland van de drie en leek dat in 2009 nog te zijn. Bonaire behoort in vergelijking met de andere Caribische eilanden ook tot de rijkere eilanden. In vergelijking met Europees Nederland zijn de eilanden van Caribisch Nederland echter zeer arm.

De definitie van jeugdwerkloosheid van het CBS van de voormalige Nederlandse Antillen wijkt af van de definitie in Europees Nederland wat betreft leeftijdsgrens en afbakening.

Verder bleek uit eerder jeugdonderzoek (2006) dat 7% van de ouders van kinderen op Bonaire werkloos was.

In haar rapport over de implementatie van het Europees Sociaal Handvest beschrijft de regering van het toenmalige land de Nederlandse Antillen dat op Curaçao een methode is gebruikt om vast te stellen waar de armoedegrens ligt. Ook bestaat er het plan om deze methodiek op de andere eilanden toe te passen.

Andere onderzoeken bevestigen het beeld van armoede op de eilanden. In de Armoede verkenning uit 2012 komt naar voren dat mensen met een minimuminkomen te weinig verdienen om alle kosten te betalen. Ze zoeken hun heil in bijverdiensten en hulp door familie. Ongeveer de helft van de inkomens ligt op of net boven het minimumloon.

Het algemene beeld is dat het leven voor mensen met lage inkomens na de transitie moeilijker is geworden door de kostenstijgingen. Ondanks de aanpassingen van uitkeringen aan de inflatie, kunnen mensen niet rondkomen van hun inkomen.

De armoede veroorzaakt veel problemen in het dagelijks leven van gezinnen. Er wordt ongezond gegeten omdat groente en fruit duur zijn. Er zijn kinderen die honger hebben. Mensen met lage inkomens hebben problemen om betaalbare huisvesting te vinden. Men trekt bij familie in om kosten van huur, water en elektra te delen, zodat het nogal eens gebeurt dat men met te veel mensen in een huis woont. Ook is er sprake van betalingsachterstanden van huur, water en elektra.

Als een van de mogelijke oorzaken van financiële problemen wordt het niet goed kunnen omgaan met geld en het stellen van verkeerde prioriteiten gezien. Mensen steken zich vaak in de schulden om luxe goederen aan te schaffen.

Binnen de kleine samenleving van het eiland helpt en ondersteunt men elkaar en daarbij spelen familie, burens en kerken een rol. Echter, het sociale vangnet staat door de toenemende individualisering onder druk.

Voor alleenstaande moeders is de situatie vaak urgent. De vaders dragen lang niet altijd bij in de kosten. Moeders voelen zich soms genoodzaakt om bij andere familieleden in te trekken, in toch al beperkte woonruimte. Kinderopvang is onbetaalbaar voor ze en oudere kinderen, van vijftien en zestien, worden genoodzaakt om te werken.

Een rapport uit 2010 stelt dat er feitelijk niet gesproken kan worden van 'alleenstaande moeders', maar beter van fluïde familieverbanden. De gezinssamenstelling op zich is niet problematisch; onvoldoende inkomen en een tekortschietend opleidingsniveau worden aangewezen als oorzaak van problemen.

Ook eerder onderzoek, zoals de NGO-rapportage over de kinderrechtsituatie op de eilanden uit 2008, bevestigt het bovenstaande beeld. Daaraan wordt toegevoegd dat de overheidssteun voor ouders en met name voor jonge alleenstaande moeders onvoldoende is, terwijl de alimentatie vaak niet wordt betaald.

De Armoedeverkenning uit 2012 geeft verschillende suggesties voor verbetering, zoals: gesubsidieerde kinderopvang en naschoolse opvang, vaders verplichten tot het betalen van alimentatie, betaalbare sociale woningbouw, hulp in natura, gezamenlijke en gecoördineerde hulpverlening door verschillende organisaties (te denken is aan specialistische thuiszorg of allround gezinscoaches), schuldhelpverlening, mogelijkheid voor lage-rente-leningen, controle van de bank, sanering van huurschulden, effectieve prijscontrole, (bevolkings)onderzoek en afspraken tussen het openbaar lichaam en SZW.

Eerder al (in 2009) gaf het Kinderrechtencomité de aanbeveling om extra middelen toe te kennen voor de identificatie en ondersteuning van kwetsbare gezinnen en kinderen in Nederland. Daarbij wees het comité op het gebrek aan middelen op de Nederlandse Antillen, bijvoorbeeld voor gehandicapte kinderen en kinderen die andere zorg nodig hebben. Volgens het comité moet de nadruk liggen op armoedebestrijding en het terugdringen van de ongelijkheid tussen de verschillende delen van het Koninkrijk.

Dat er werk moet worden gemaakt van het terugdringen van armoede en de ondersteuning van (alleenstaande) ouders, vond ook het comité voor economische, sociale en culturele rechten in 2008. Het Europees Comité voor Sociale Rechten van de Raad van Europa kwam in 2011 tot een soortgelijke conclusie.

De Nederlandse overheid constateert in haar laatste rapportage aan het Kinderrechtenverdrag (2012) eveneens dat er armoede is in Caribisch Nederland. De verantwoordelijkheid voor de bestrijding daarvan legt zij echter in de eerste plaats bij de eilandbesturen.

Armoede heeft consequenties op allerlei gebied. Het onderzoek van Verwey-Jonker noemt met betrekking tot tienermoeders dat armoede doorgaans wordt beschouwd als belangrijkste oorzaak van jong moederschap.

Uit onderzoek uit 2012 van het Korps Landelijke Politiediensten komt naar voren dat armoede wordt gezien als een belangrijke oorzaak voor het plegen van strafbare feiten. Bij woning- en bedrijfsinbraken worden steeds vaker levensmiddelen gestolen, aldus woordvoerders van het OM en de politie. Vaak is er in het gezin geen vader aanwezig en heeft moeder meerdere banen en geen tijd om haar kinderen aandacht te geven.

Uit ander onderzoek (2011) op Bonaire blijkt dat de financiële situatie van de meeste gezinnen bepalend is voor schooluitval en voor de gezins- en opvoedingssituatie. 'De onderliggende armoede is groter dan aan de buitenkant te zien is. Armoede heeft invloed op de oorzaken van voortijdig schoolverlaten door bijvoorbeeld gebrek aan vervoer naar school of gebrek aan voedsel voor voldoende concentratie op school. Daarnaast gaan jongeren eerder aan het werk om bij te dragen aan het gezinsinkomen. Ook werkt de financiële situatie heel duidelijk door via de opvoeding, vooral bij eenoudergezinnen. Een alleenstaande moeder met twee banen om het gezin te onderhouden, heeft geen tijd en energie meer over om aandacht te besteden aan de kinderen. Zij kan het niet meer opbrengen om betrokken te zijn bij schoolactiviteiten, om toezicht te houden op de kinderen, et cetera. Ook wat betreft behoefte aan hulp of extra kennis en vaardigheden is

tijdgebrek het grootste obstakel: wanneer heeft een ouder tijd voor een oudercursus als deze overdag en 's avonds werkt en tussendoor voor het eten moet zorgen?'¹

Uit verschillende recente onderzoeken naar de koopkracht in Caribisch Nederland blijkt dat de stijging van de brandstofkosten (extra transportkosten) en de stijging van andere wereldprijzen zoals voedsel en grondstoffen, vooral in de afgelopen tijd hebben gezorgd voor prijsstijgingen op het eiland. Ook de dubbele indirecte belastingheffing – door de samenloop van het nieuwe fiscale stelsel van Caribisch Nederland met het fiscale stelsel van Sint Maarten en Curaçao – maakt het dagelijks leven duurder. Een meerderheid van de bevolking is er in koopkracht op achteruit gegaan sinds 10-10-10.²

5 Het Kinderrechtenverdrag over financiën

Zonder geld kom je nergens. Geld is nodig om basale levensbehoeften te kunnen betalen zoals eten, water en kleding. En ook voor het vervullen van andere rechten, zoals het recht op onderwijs, gezondheid en gezondheidszorg, zijn financiële middelen onmisbaar.

Het recht op een toereikende levensstandaard is geregeld in artikel 27 van het Kinderrechtenverdrag. Het wordt direct gekoppeld aan artikel 6, het recht op leven en ontwikkeling. Het verdrag schrijft voor dat kinderen moeten opgroeien in een levensstandaard die toereikend is zodat zij zich op alle gebieden – lichamelijk, geestelijk, intellectueel, zedelijk en maatschappelijk – kunnen ontwikkelen. Een toereikende levensstandaard omvat in ieder geval onderdak, voeding en kleding.

Ouders zijn de eerst verantwoordelijken voor deze basis. Als ouders echter om een of andere reden hun verantwoordelijkheid niet kunnen waarmaken, dan heeft de overheid de plicht om bij te springen. Het verdrag draagt op om in dat geval te zorgen voor programma's van materiële bijstand en ondersteuning (artikel 27).

Daarnaast moeten kinderen de mogelijkheid krijgen om – via de ouders – gebruik te maken van sociale zekerheid (artikel 26). De Nederlandse overheid heeft een voorbehoud gemaakt op artikel 26 waardoor kinderen geen *zelfstandig* recht op sociale zekerheid hebben.

Het Kinderrechtencomité heeft zich verschillende malen uitgesproken over de risico's van armoede voor kinderen en over de verantwoordelijkheid van de overheid bij de bestrijding van armoede. Landen moeten niet alleen strategieën ontwikkelen om armoede tegen te gaan, maar ze moeten ook zorgen dat armoede geen schade aanricht bij de (jongste) kinderen.³

6 Conclusie

Op Bonaire groeien verschillende kinderen op in armoede, zo blijkt uit onderzoek. Kinderen hebben hierdoor soms geen toegang tot de meest basale kinderrechten, zoals eten of kleding. Ook op andere manieren komen kinderen en hun rechten onder druk te staan als gevolg van de financiële situatie waarin gezinnen verkeren. Ouders moeten verschillende banen combineren en hebben geen tijd voor hun kinderen, er wordt samengeleefd in te kleine huizen met te veel mensen, er is geen geld voor kinderopvang, middelen ontbreken om kinderen naschoolse activiteiten te laten ondernemen.

Het zijn slechts enkele voorbeelden van de consequenties die armoede op het leven van kinderen kan hebben. Het is duidelijk dat deze situatie niet in lijn is met de eisen die het Kinderrechtenverdrag stelt.

¹ Zie literatuur 106, 33, 101, 11, 105, 32, 100, 16, 74, 19, 47, 41.

² Zie literatuur 39, 27, 29.

³ Committee on the Rights of the Child (2005). *General Comment no. 7, Implementing child rights in early childhood*. CRC/C/GC/7.

Conclusie

Het onderzoek naar de kinderrechtsituatie op Bonaire concentreerde zich op acht aspecten van het leven van kinderen die tezamen hun leven bepalen: gezin en opvoeding, onderwijs, gezondheid, veiligheid, recreatie, spel en vrije tijd, participatie, wonen en financiën. Per onderwerp wordt in het rapport steeds eerst de huidige situatie geschetst. Deze situatie wordt vervolgens telkens vanuit drie invalshoeken beoordeeld: 1. Kinderen en jongeren, 2. Deskundigen, 3. Literatuur. Het zo verkregen beeld is getoetst aan het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind, dat voor elk van de leefgebieden minimumnormen formuleert.

In dit hoofdstuk vindt u de resultaten in het kort en de mogelijkheden om de situatie van kinderen te verbeteren.

1 Kinderrechten op Bonaire

Uit de beschrijvingen per thema blijkt dat de situatie op Bonaire (nog) niet voldoet aan de eisen die het Kinderrechtenverdrag daaraan stelt.

1.1 Gezin en opvoeding

In veel gezinnen op Bonaire groeien kinderen op in een gewelddadige omgeving waar schreeuwen en slaan aan de orde van de dag is. De ouders die hun kinderen op deze manier behandelen, hebben dat vaak ook weer van hun ouders geleerd. Sommige ouders weten inmiddels dat geweld niet thuishoort in de opvoeding. Maar hoe het dan wel moet, is voor velen nog onbekend. Uit 'opvoedingsverlegenheid' laten sommigen hun kinderen dan juist te vrij waardoor deze grenzeloos gedrag gaan vertonen. Natuurlijk gaat het in veel gezinnen wel goed maar er zijn nog veel ouders die niet met hun kinderen communiceren. Kinderen worden niet gezien en gerespecteerd als volwaardig gezinslid. Veel ouders zijn zo druk met werken om het hoofd financieel boven water te houden, dat ze nauwelijks thuis zijn. Als ze thuiskomen zijn ze te moe om zich met de kinderen te bemoeien. Een sociaal vangnet met opvang en steun door derden ontbreekt opa's en oma's moeten tegenwoordig ook werken om rond te komen. Sommige kinderen worden sociaal-emotioneel verwaarloosd. Ze moeten het zelf maar zien te rooien. Menig geïnterviewd kind geeft aan graag wat meer aandacht van zijn ouders te wensen.

Er zijn weinig complete gezinnen. Veel moeders voeden hun kinderen alleen op of samen met een nieuwe partner. Vaders zijn veelal afwezig in de opvoeding en betalen in die gevallen meestal geen alimentatie. Dat betekent dat moeders er dan (financieel) alleen voor staan.

Er zijn veel nieuw samengestelde gezinnen. Veel kinderen hebben broertjes en zusjes van verschillende ouders. Eveneens komen tienerzwangerschappen regelmatig voor. De soms zeer jonge meisjes zijn uiteraard nog niet in staat om hun kinderen adequaat op te voeden. Als geld en ondersteuning ontbreken, levert dit grote problemen op.

De kleine gemeenschap op het eiland zou ondersteunend kunnen zijn voor individuele bewoners en soms is dat ook zo. Er is echter ook een andere kant. Niets blijft privé en er is sprake van veel schaamte en roddel. Het geloof speelt bij dit alles een sterke rol. Het 'gesloten' karakter van de eilandgemeenschap maakt de opvoedingssituatie complex.

Problemen komen vaak pas naar buiten als er al veel is misgegaan en hulp is daardoor lastig te bieden.

De situatie rond gezin en opvoeding voldoet momenteel niet aan de minimumeisen die het Kinderrechtenverdrag daaraan stelt. Veel organisaties, zoals de Centra voor Jeugd en Gezin, werken hard om deze situatie te verbeteren maar het is een lang en moeizaam proces. Allereerst moeten ouders het vertrouwen hebben dat zij hun kinderen ook op een positieve en geweldloze manier kunnen laten opgroeien tot verantwoordelijke en respectvolle burgers.

Daarnaast moeten zowel ouders als kinderen weten dat ze ondersteund kunnen worden en dat het geen schande is om daar een beroep op te doen. Hiervoor moeten ze voldoende vertrouwen hebben in de instanties op het eiland.

De opvang van kinderen zal eveneens moeten verbeteren en dat geldt zowel voor kinderopvang als voor naschoolse opvang in verschillende vormen. Het gaat daarbij om de kwaliteit én om de beschikbaarheid, ook voor ouders die dat nu niet kunnen betalen.

De bescherming van kinderen tegen geweld en verwaarlozing is al een prioriteit in het overheidsbeleid en moet dat blijven om de normen van het Kinderrechtenverdrag te kunnen halen. Ook op andere punten zal extra inzet moeten worden gepleegd om achterstanden weg te werken en kinderen het veilige opvoedingsmilieu te bieden dat het verdrag voor ogen staat. Veel van dergelijke maatregelen hangen samen met maatregelen op andere terreinen zoals armoedebestrijding en adequate huisvesting.

1.2 **Onderwijs**

Op een klein eiland zijn de mogelijkheden om onderwijs te volgen beperkt. Bonaire heeft verschillende basisscholen en één openbare middelbare school. Mogelijkheden voor speciaal onderwijs ontbreken grotendeels. Voor het meeste vervolgonderwijs moeten kinderen het eiland verlaten.

Aan de kwaliteit van het onderwijs valt nog het nodige te verbeteren. Met de komst van onderwijsexpertisecentra en inspecties lijkt dat ook te gebeuren. Op Bonaire wordt gedoceerd in het Nederlands, Engels en Papiaments. Bij sommige kinderen veroorzaken de taalproblemen onderwijsachterstanden die lastig weg te werken zijn.

Veel kinderen hebben gedragsproblemen die op school naar buiten komen. Vaak zijn deze rechtstreeks verbonden met de thuissituatie. De school is niet ingericht om kinderen met deze problemen te helpen.

Er bestaat – vooral bij deskundigen – nogal wat kritiek op de leraren. Ze zijn of te autoritair en directief of stellen juist te weinig grenzen. Ze gebruiken verbaal en lichamelijk geweld, ze blijven te kort op het eiland, ze stimuleren de leerlingen onvoldoende en het betrekken van leerlingen komt niet voor in hun woordenboek. Natuurlijk bestaan hierop veel positieve uitzonderingen die extra opvallen omdat ze in korte tijd positieve veranderingen bij de kinderen teweeg brengen.

Het onderwijs voldoet momenteel niet aan alle eisen van het Kinderrechtenverdrag. Daarbij gaat het om verschillende punten waarvoor extra aandacht is vereist zoals de kwaliteit van het onderwijs, speciaal onderwijs, het tegengaan van schooluitval, de aandacht voor de culturele identiteit en taal van het kind, de wijze waarop de discipline op school wordt gehandhaafd, de mogelijkheden voor kinderen om hun talenten te ontwikkelen, de toegang tot informatie en de mogelijkheden om op school te participeren. Er worden al grote stappen gezet om de situatie te verbeteren en in overeenstemming te brengen met de minimumeisen van het verdrag.

1.3 **Gezondheid**

Het is momenteel onduidelijk hoe het op de meeste gezondheidsgebieden gesteld is met de jeugd. Dat maakt het heel lastig om goed te reageren op gezondheidsproblemen en om het aanbod aan te laten sluiten op de behoeften. Voor jonge kinderen komt er wel steeds meer zicht op hun gezondheid doordat het consultatiebureau – ondergebracht bij het Centrum voor Jeugd en Gezin – hen volgt. Voor de wat oudere jeugd is dat niet het geval

terwijl ook deze groep dringend aandacht nodig heeft. Zo zijn er zorgen over de seksuele gezondheid (bijvoorbeeld seksueel geweld, tienerzwangerschappen en seksueel overdraagbare aandoeningen) en het overgewicht en de leefgewoonten van kinderen. Kinderen durven niet makkelijk voor hulp aan te kloppen bij (huis)artsen omdat zij bang zijn dat dit dan snel bekend wordt op het eiland. Dat is een bijzonder knelpunt.

De zorg voor gehandicapte kinderen en voor kinderen met psychische gezondheidsproblemen is, voor zover al aanwezig, zeer beperkt. Uiteraard kan een klein eiland niet alle specialismen voor gezondheidszorg bieden. Om te waarborgen dat kinderen toch de juiste zorg krijgen wordt geprobeerd deze elders aan te bieden. Dat leidt soms tot taal- en kostenproblemen.

Er moet nog veel gebeuren om de minimumnormen te halen die het Kinderrechtenverdrag stelt voor gezondheid en gezondheidszorg. Het gebrek aan informatie over vrijwel alle gezondheidsaspecten maakt het echter moeilijk om verbeterplannen te maken.

De preventie van gezondheidsproblemen is een belangrijk punt van aandacht, onder meer waar het gaat om voorlichting over een gezonde leefwijze, inclusief seksueel gezond gedrag en gezond eten en bewegen. De toegang tot de gezondheidszorg voor de wat oudere kinderen moet sterk verbeteren wil deze in lijn komen met het Kinderrechtenverdrag. De jeugdzorg moet verder ontwikkeld worden om kinderen in staat te stellen gebruik te maken van hun recht op gezondheidszorg. Er zijn eveneens uitdagingen waar het gaat om de zorg aan gehandicapte kinderen, om kinderen die slachtoffer zijn en om de bescherming van kinderen tegen uiteenlopende gezondheidsrisico's.

1.4 **Veiligheid**

Of een kind veilig kan opgroeien, hangt samen met uiteenlopende aspecten thuis, op school en op straat. Veiligheid begint natuurlijk thuis. Veel kinderen op Bonaire worden geconfronteerd met huiselijk geweld of mishandeling. En ook het geweld op school is een punt van zorg en dan met name in de relatie tussen leraren en leerlingen.

Op Bonaire is meer en zelfs toenemende criminaliteit. Er zijn jongeren betrokken bij criminele activiteiten zoals inbraken, drugshandel, gewapende overvallen en geweld maar deze groep lijkt niet groot.

De aanpak van jeugdige delinquenten is de afgelopen jaren verbeterd door de introductie van drie strafrechtelijke reacties van oplopend kaliber. Ook in de justitiële instellingen op de eilanden zijn verbeteringen doorgevoerd. De aanpak gaat nu meer uit van de gedachte dat het jeugdstrafrecht pedagogisch moet zijn.

Kinderen op Bonaire voelen zich minder veilig dan op de twee andere eilanden. Ook vinden ze dat er meer gedaan moet worden aan jeugdcriminaliteit door meer vrijetijdsactiviteiten voor kinderen en jongeren te organiseren. Zolang ze zich niet vervelen zullen ze geen rottigheid gaan uithalen, veronderstellen ze. Deskundigen ondersteunen die gedachte volledig.

Om een goed beeld te krijgen van de veiligheid op de eilanden, zouden er meer actuele gegevens beschikbaar moeten zijn. Die worden nu niet, niet volledig of niet goed geregistreerd.

Op een aantal punten voldoet de regelgeving die van toepassing is op het eiland niet aan de minimumeisen die het Kinderrechtenverdrag stelt. Zo ontbreekt een verbod op lijfstraffen. Daarnaast stoken de toepassing van het volwassenenstrafrecht op zestien- en zeventienjarigen en de mogelijkheid tot levenslange veroordeling niet met het Kinderrechtenverdrag. De beter op jeugdige overtreders ingerichte aanpak die momenteel op Bonaire wordt gehanteerd, sluit echter wel goed aan op de gedachte achter het Kinderrechtenverdrag.

1.5 **Recreatie, spel en vrije tijd**

Tot een jaar of twaalf valt er voor de meeste kinderen van alles te beleven op Bonaire. Sommige kinderen en deskundigen noemen het opgroeien op het eiland tot die leeftijd zelfs paradijselijk. Dat wil zeggen, als de kinderen gezegend zijn met ouders of anderen die

tijd hebben om met ze te spelen, achter leguanen aan te gaan of te gaan zwemmen in de azuurblauwe zee. Vanaf een jaar of twaalf willen de meeste kinderen wel wat meer vermaak. Ze willen met leeftijdsgenoten chillen, activiteiten ondernemen, de wereld ontdekken. Die wereld is op een eiland klein en het aanbod is beperkt op alle gebieden. Voor veel kinderen is sport een uitlaatklep en een manier om het eiland zo nu en dan te verlaten voor competitie met andere eilanden. Kinderen kunnen een beperkt aantal sporten beoefenen. Hetzelfde geldt voor muziek en andere cultuur. Het aanbod en de mogelijkheden zijn beperkt.

Het verwezenlijken van het recht van kinderen op recreatie, spel en vrije tijd staat op verschillende manieren onder druk op Bonaire. Bijvoorbeeld door het ontbreken van middelen, voorzieningen en expertise – bij onder meer buurtcentra – en andere belemmeringen. Veel van deze knelpunten zijn op te lossen voor zover het niet gaat om fysieke of geografische onmogelijkheden. Hiervoor is echter nodig dat erkend wordt hoe groot het belang is van de verwezenlijking van het recht van kinderen op recreatie, spel en vrije tijd en daarmee van een veilig ‘derde opvoedingsmilieu’ naast het gezin en de school.

1.6 **Participatie**

Kinderen worden doorgaans niet in staat gesteld om als volwaardige burgers mee te doen. Niet thuis, niet op school, niet in de samenleving op het eiland. Dat past ook niet in het concept van autoritair opvoeden dat zowel in gezinnen als op school nog vaak de bovenaan voert. Het maakt dat kinderen weinig zelfredzaam en ondernemend zijn, eerder afwachtend en zonder initiatief. Ze wachten op instructies om iets te doen en op een schreeuw of klap om iets te laten. En dat terwijl ze juist vaak op zichzelf zijn aangewezen als ouderlijk toezicht ontbreekt en zeker als ze het eiland verlaten voor studie of werk. Dan wordt van ze verwacht dat ze opeens voor zichzelf kunnen zorgen en opkomen.

Participatie van kinderen thuis, op school en in de vrije tijd moet nog heel veel aandacht krijgen om op een acceptabel peil te komen. Respect voor kinderen en hun bijzondere positie moet daarin centraal staan. Toegesneden op hun leeftijd en ontwikkelingsniveau moeten kinderen geleidelijk leren om mee te doen in alle geledingen van de samenleving. Er zijn verschillende initiatieven om kinderen beter in staat te stellen hun recht op participatie te verwezenlijken. Dat kan uiteenlopen van opvoedingsondersteuning (Triple P), de komst van de Kinderombudsman waarmee meer aandacht komt voor kinderrechten (educatie), tot initiatieven van organisaties om kinderen en jongeren intensief te betrekken bij activiteiten. Het goed informeren van kinderen over hun rechten kan daarbij helpen om kinderen in de gelegenheid te stellen mee te doen in de samenleving.

1.7 **Wonen en financiën**

Er zijn onvoldoende geschikte en betaalbare woningen op Bonaire. Daardoor is het voor veel gezinnen moeilijk om goede woonruimte te vinden, zeker voor eenoudergezinnen. Als oplossing trekken familieleden vaak bij elkaar in. In te kleine en overbevolkte huizen hebben kinderen geen rust en slechts weinig privacy. Ze kunnen hun huiswerk niet goed maken en moeten soms het bed delen met een familielid. In sommige buurten laat de leefbaarheid ernstig te wensen over.

Dit alles hangt nauw samen met de benarde financiële positie van veel ouders. Het leven op een eiland is duur. Bijna alles moet worden ingevoerd en dat drijft de prijs op. Bovendien is een auto bijna een noodzakelijkheid omdat er nauwelijks openbaar vervoer is. Tegelijkertijd is het salaris van werknemers relatief laag, zeker voor mensen met weinig opleiding.

Ouders krijgen geen kinderbijslag zoals in Europees Nederland. Vaders die het gezin hebben verlaten betalen in veel gevallen niet mee aan het levensonderhoud van hun kinderen.

Veel ouders en vooral alleenstaande moeders hebben meerdere banen. Maar dan nog is het voor velen een uitdaging om iedere maand de huur, elektriciteit, water, luiers, eten en andere levensbehoeften te kunnen betalen. Kosten voor veel zaken zoals kinder-

opvang, naschoolse opvang, sport of andere activiteiten vormen een obstakel. In extreme gevallen is er niet genoeg geld om (gezond) eten of kleren te kopen en komen kinderen met honger op school. Het is duidelijk dat deze situatie niet voldoet aan de eisen die het Kinderrechtenverdrag stelt.

1.8 **Alles bij elkaar**

De verschillende knelpunten hangen nauw met elkaar samen en vormen daardoor een ernstig gevaar voor de ontwikkeling van veel kinderen die op Bonaire opgroeien.

Om de kinderrechtensituatie op de eilanden in lijn te brengen met het Kinderrechtenverdrag zullen de onderwerpen dan ook in samenhang met elkaar moeten worden benaderd.

2 **Kinderrechten in de praktijk**

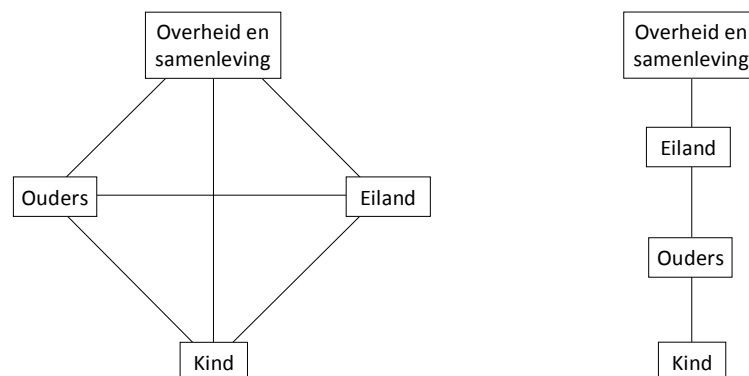
In het hoofdstuk over het Kinderrechtenverdrag wordt beschreven dat het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind de overheid verplicht om voor kinderen op Bonaire te zorgen:

- Daarbij is het *belang van het kind* uitgangspunt.
- Er gelden dezelfde minimumnormen als die voor andere kinderen in Nederland gelden: *non-discriminatie*.
- Bovendien heeft de overheid de verplichting om voor de kinderen op Bonaire extra zorg te organiseren als het gaat om het *wegwerken van achterstanden*.

Zoals gezegd strookt de huidige situatie op Bonaire (nog) niet met het Kinderrechtenverdrag. In de uitgebreide beschrijving per onderwerp wordt aangegeven welke rechten daarbij in het geding zijn. Dat uitgebreide overzicht was nodig om de precieze stand van zaken te kennen. Voor de praktijk kan vervolgens met een aantal eenvoudiger te hanteren stelregels worden gewerkt, die terugkomen op de basis van het Kinderrechtenverdrag.

Het Kinderrechtenverdrag maakt duidelijk dat er tussen kinderen, ouders, organisaties (op het BES-eiland) en de landelijke overheid rechtstreekse en zelfstandige verbanden en verplichtingen bestaan (zie de linker afbeelding hieronder). Er is dus geen sprake van een soort hiërarchie of afgeleide verantwoordelijkheid zoals wel eens wordt gedacht (zie rechter afbeelding).

Volgens het Kinderrechtenverdrag heeft iedere partij om het kind heen een eigen, directe verantwoordelijkheid ten opzichte van het kind: de ouders, de staat, maar ook anderen. Artikel 3 lid 1 van het Kinderrechtenverdrag is hier klip en klaar over.

Afbeelding 1: Onderlinge verhoudingen in de verantwoordelijkheid.

De overheid, en iedere betrokken organisatie moet uitgaan van het belang van het kind en dat de eerste overweging laten zijn:

- Dat betekent dat het *beleid* van de overheid en van iedere organisatie (op Bonaire) gestoeld moet zijn op *het belang van het kind*.
- Daarnaast moeten de overheid en iedere organisatie uitgaan van de *specifieke verdragsbepalingen* die verplichtingen scheppen op hun terrein, zoals die over gezondheidszorg, onderwijs of recreatie.
- Om te weten welke normen de overheid en organisaties moeten hanteren bij hun beleid moeten de *maatschappelijk aanvaarde normen* als uitgangspunt worden genomen. Immers, de rechten uit het Kinderrechtenverdrag gelden voor ieder kind (non-discriminatie). Dat betekent dat de overheid en alle organisaties die met kinderen op Bonaire te maken hebben, uit moeten gaan van de minimumnormen die voor alle Nederlandse kinderen gelden. Het maken van onderscheid tussen Europees en Caribisch Nederland is uit den boze als daardoor de normen niet worden gehaald.¹
- De overheid moet *achterstanden wegwerken*.

3 Beter samen

Het is altijd gemakkelijker om te zeggen dat iets niet goed gaat dan te zorgen dat het goed komt. Dat realiseren de onderzoekers zich terdege en bescheidenheid is dan ook op zijn plaats. Temeer omdat zoveel personen en instanties op Bonaire al lang hun uiterste best doen.

Feit is echter dat de huidige situatie niet spoort met het Kinderrechtenverdrag. Feit is ook dat werkelijk iedereen die iets te maken heeft met de situatie van kinderen op de eilanden vindt dat deze kinderen beter verdienen en dat daarmee haast moet worden gemaakt. Hierbij komt het aan op zorg en samenwerking door eenieder vanuit een gezamenlijk gevoel van urgentie. Op solidariteit voor alle kinderen in het Koninkrijk der Nederlanden en in het land Nederland, waar zij zich ook bevinden. Het Kinderrechtenverdrag biedt daarvoor voldoende aansporing.

3.1 Ouders, overheid en organisaties

De primaire verantwoordelijkheid voor de gezonde ontwikkeling van kinderen ligt bij de ouders. Dat is ook zo op Bonaire. Maar als ouders tekort schieten, hebben de omringende organisaties én de overheid een eigen directe verantwoordelijkheid.

De verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid om hulp, ondersteuning en verbetering te bieden, heeft verschillende kanten.

Ten eerste is er de afstand, zowel fysiek als cultureel-maatschappelijk. Op de eilanden kent iedereen de verhalen over goedbedoelende ambtenaren uit Den Haag die na negen uur vliegen wel even zullen vertellen hoe het moet op basis van beleid en ervaringen die niet aanslaan op de eilanden. Alle professionals pleiten ervoor regelingen en instrumenten te laten aansluiten bij de lokale situatie. Dat blijkt moeilijk maar beslist niet onmogelijk.

Daarnaast is er het fenomeen van de vakministeries in Den Haag. Onderwijs, gezondheid, veiligheid, huisvesting en sociale zaken zijn goed afgebakende en gescheiden beleids-terreinen, wat vanuit Haags perspectief goed werkbaar is. In de dynamiek van een kleine gemeenschap op een eiland, waar alles met elkaar samenhangt, is deze verkokering echter funest. Het verbeteren van de kinderrechtsituatie op de BES-eilanden vereist een gezamenlijk verantwoordelijkheidsbesef van de vakministeries en een integrale aanpak in de beleidsvorming en –uitvoering. Dat de minister van BZK hierin een krachtige coördinerende verantwoordelijkheid heeft, is zo vanzelfsprekend dat je het bijna zou

¹ Zie hiervoor ook het advies van het College voor de Rechten van de Mens dat besproken wordt in het deel over het Kinderrechtenverdrag en waarvan u de samenvatting vindt in bijlage 4.

vergeten. Samen met de Rijksvertegenwoordiger en de Kinderombudsman kunnen zij hiervoor zorgen.

Vervolgens is er de tijdelijkheid van alles uit Den Haag. Veel goede initiatieven hebben het karakter van een plan, een project of een pilot. De financiering is tijdelijk, de uitvoering is vaak tijdelijk maar wat lokale professionals nog meer dwarszit, is dat de personele ondersteuning uit Europees Nederland ook meestal tijdelijk is. Net als ze een beetje snappen hoe het werkt, gaan ze weer weg of, zoals ze het dan zelf zeggen: weer terug. Met alle kennis en ervaring die ze hebben opgedaan. Structurele ontwikkelingen en verbeteringen zijn moeizaam voor lokale organisaties als je het gevoel hebt dat je steeds weer opnieuw moet beginnen.

Het is ook niet eenvoudig. Een kleine, relatief gesloten gemeenschap op een eiland is niet altijd even toegankelijk voor suggesties en interventies. Caribisch en Europees Nederland hebben een ingewikkeld gezamenlijk verleden. Het is ook in Europees Nederland niet ongebruikelijk om het gezin als de hoeksteen van de samenleving te beschouwen waar tegenover organisaties en de overheid zeer terughoudend dienen te zijn. Realistische gedachten over de beperkte maakbaarheid van een samenleving – hier en daar – doen echter niets af aan de aard en omvang van de verantwoordelijkheid.

3.2 **Verskillende situaties, dezelfde normen**

De situatie op de BES-eilanden verschilt van die in Europees Nederland, dat is duidelijk. Het is dan verleidelijk om de normen aan te passen aan wat gebruikelijk is, aan wat al heel lang gebruikelijk is. Om te denken dat het op zo'n tropisch eiland nu eenmaal anders gaat dan in een koud kikkerland. Of te bedenken dat je niet je eigen westerse normen moet opleggen aan een eilandbevolking aan de andere kant van de aardbol. Dat is zo fnuikend omdat het zo logisch klinkt. Maar het is niet in orde. De normen die het Kinderrechtenverdrag stelt, zijn minimumnormen die gelden voor heel Nederland. De Nederlandse overheid – aan Caribische en Europese zijde – heeft in het naleven van het verdrag een eigen, directe verantwoordelijkheid.

Op elk van de drie eilanden in Caribisch Nederland is de situatie anders. Om die reden is gekozen voor aparte rapporten die de eigenheid van de eilanden onderstrepen. Op basis hiervan kan samenhangend jeugdbeleid voor elk eiland apart gemaakt of nader ingevuld worden. Steeds moet daarbij beoordeeld worden wat elk eiland nodig heeft, op welke manieren het beste kan worden samengewerkt en met welke maatregelen de situatie van kinderen kan verbeteren.

3.3 **Uitgangspunten**

Het rapport biedt geen concrete aanbevelingen. Het maakt wel duidelijk dat er veel moet gebeuren en wie daarvoor verantwoordelijk is.

Tien uitgangspunten voor verbeteringen voor iedereen die daarbij betrokken is:

1. Respect voor de eigen taal en cultuur van de eilandbewoners én eerbiediging van de kinderrechten gaan samen op.
2. Voortbouwen op de kracht en inzet van personen en organisaties op het eiland die zich al sinds lang inzetten voor het belang van het kind.
3. Stimulans van de samenwerking van personen en organisaties onderling en met degenen die vanuit Europees Nederland verantwoordelijk zijn voor realisatie van de kinderrechten.
4. Participatie van kinderen en jongeren op alle niveaus: het betrekken van de jeugd zelf bij het verder inventariseren van knelpunten en het vinden van oplossingen.
5. Terughoudendheid in extra regelgeving vanuit Europees Nederland.
6. Kiezen voor een aanpak die aansluit op de specifieke behoeften van het eiland en zijn kinderen.

7. Realiseren dat extra inspanningen en middelen nodig zijn om achterstanden weg te werken.
8. Entameren van nader onderzoek op al die gebieden waar kennis over kinderen ontbreekt.
9. Organiseren van registratie van gegevens over kinderen op terreinen waarop adequate informatie momenteel ontbreekt.
10. Uitgaande van een grote urgentie om de kinderrechtensituatie binnen afzienbare tijd zodanig te verbeteren dat deze aan de minimumeisen voldoet.

Het onderzoek naar de kinderrechtensituatie op Bonaire heeft het karakter van een nulmeting. Op basis hiervan kan UNICEF zijn mandaat – toezien op naleving van het Kinderrechtenverdrag – in praktijk brengen. Dat betekent niet dat de kinderrechtenorganisatie nu rustig achterover leunt. Het betekent vooral dat met dit rapport de verantwoordelijke overheden en organisaties worden aangespoord om de eigen en elkaars mouwen nog meer dan thans op te stropen. In het belang van het kind.

BIJLAGEN

Bijlage 1 – Citaten over Bonaire

Inhoud

Gezin en opvoeding	191
Onderwijs	212
Gezondheid	221
Veiligheid	224
Recreatie, spel & vrije tijd	225
Participatie	229
Wonen	231
Financiën	232

Gezin en opvoeding

1. Mijn moeder vindt 't goed dat ik vaak bij de buurman ben. Soms zie ik haar bijna niet. Als ze thuiskomt, dan roept ze naar mij en zegt ze dat ze thuis is. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
2. Als ik spijbel, zegt mijn moeder dat ik zulke dingen niet moet doen en dan is het klaar. Mijn moeder is niet streng. Ze trekt soms wel mijn aandacht erbij. Dat vind ik wel goed. We hebben helemaal geen problemen met elkaar. We gaan goed met elkaar om. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
3. Ik ga 's ochtends met de bus naar Stichting Project en na school ga ik weer met de bus naar huis. Als ik dan thuis kom, ga ik samen met mijn moeder eten. Ik vind het heel fijn dat we samen kunnen eten. Mijn moeder is helemaal niet streng en ik krijg heel veel vrijheid. Ik kan het ook goed vinden met de vriend van mijn moeder. In het weekend gaan we soms samen vissen. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
4. ik vind mijn broertjes soms lastig want ze luisteren niet naar me. Ik word dan boos op hen. Moeder wordt dan boos op mij. Naast mijn moeder word ik het meest gecorrigeerd door mijn stiefvader maar ook mijn oma en opa spreken me op bepaalde dingen aan. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
5. Ik vind dat mijn moeder wel een beetje streng is. Van mijn moeder mag ik niet alles doen wat ik wil. Ik wilde bijvoorbeeld heel graag op vakantie naar Curaçao met een nichtje maar mijn moeder vond me te jong om alleen te laten gaan. Daar kan ik dan boos om worden. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
6. Thuis help ik mijn moeder met borden wassen en kleren van de lijn halen. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
7. Mijn opvoeding vind ik helemaal niet streng. Mijn moeder is heel lief voor ons allemaal. Ze vindt het wel heel belangrijk dat we onze school afmaken. Ik vind het heel jammer dat mijn moeder zo vaak weg is want het voelt veel beter als ze gewoon thuis is. Tussen de middag als mijn moeder me ophaalt van school, gaan we naar huis om samen te eten. Dat vind ik heel fijn. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
8. Ik vond het heel erg leuk in Nederland maar ik zou er na mijn middelbare school niet heen willen om te wonen en te studeren. Dit komt voor een groot deel omdat ik mijn moeder niet alleen wil laten. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
9. Ik woon samen met mijn moeder in een kleine woning in Antriol. Mijn moeder en ik hebben allebei onze eigen slaapkamer. (meisje, 16 jaar, Bonaire)

10. Mijn moeder geeft mij vrijheid om zelf te kiezen wat ik aantrek. Maar bij het eten kookt ze één pot. Ik kan kiezen of ik eet of niet maar dan moet ik wel brood eten. Maar trouwens, ik moet wel m'n groente opeten. Ik moet om tien uur in bed zijn van mijn moeder. Ik laat dan wel de tv aan totdat ik op mijn donder krijg. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
11. Ik denk dat vanwege de cultuur die we hebben op de eilanden, de ouders niet goed weten hoe ze seksuele voorlichting moeten geven aan hun kinderen. (jongere)
12. De moeder begrijpt niet waar haar kind het over heeft. De kinderen nemen informatie tot zich die in een heel andere context is ontstaan en ontwikkeld. Hierdoor vindt de beleving van de kinderen vaak geen aansluiting bij de leefwereld en opvattingen die hun ouders hebben. (jongere)
13. Kinderen, met name jongens, worden verwend. (deskundige)
14. Sommige kinderen zijn er niet aan toe om zelfstandig te zijn. Nu een jongen die geestelijk nog heel jong is, familie kijkt niet naar hem om. Die kan echt niet op zichzelf wonen. (deskundige)
15. De jongeren leven in een hele andere wereld dan de ouders. De opvoeding is hier nogal autoritair en dat verandert maar heel langzaam. De jongeren pikken het gewoon niet meer. De ouders communiceren niet dus je krijgt dat het nog erger wordt. Ik vind het erg jammer dat er dingen zo ondoordacht worden gedaan. (deskundige)
16. Hoe de moeder is opgegroeid, zo voedt ze ook haar kind op. Als er een stabiele situatie is, dan gaat het. Hulp vragen is taboe. (deskundige)
17. Ik ben zelf op Curaçao opgegroeid. Mijn vader en moeder waren ook gescheiden en tussen de middag waren we bij opa en oma. En iedereen zei iets tegen ons: oom, tante, oma, moeder... Ik doe het anders. Ik bied mijn zoon structuur. En ik vertel alles, ik leg alles uit, ik heb geen taboes. Dat deed mijn moeder niet. (deskundige)
18. Op de Antillen waren mensen altijd streng. Sommige mensen verwennen hun kind nu te veel. Een klein tikje geven kan je kind helpen en dat was gebruikelijk maar nu laten ouders hun kind gewoon gaan. Een beetje streng met liefde, dat is goed. (deskundige)
19. Vroeger kwamen ouders binnen om hun kind op te halen maar nu blijven ze voor het hek staan wachten. Vroeger waren ouders geïnteresseerder. Dan kwamen ze me bedanken maar nu niet meer. (deskundige)
20. J&G doet opvoedingsondersteuning. Daar kunnen ouders leren om zonder slaan op te voeden. Maar vaak zijn er meer problemen met pubers. Omdat ouders druk zijn voeden ze hun kinderen niet echt op. Als die dan pubers worden, ontstaan er problemen maar dan luisteren die kinderen niet meer. (deskundige)
21. Verbetering zou kunnen lukken met een indrukwekkende statement op het eiland via verschillende invalshoeken die het gezin in een positief daglicht brengen. Veel inzet bij vrouwen en mannen op basis van kennisoverdracht. Hopelijk dat zij anders gaan kijken naar de situatie. (deskundige)
22. In de vroege ontwikkeling missen kinderen structuur. Basisbehoeften worden genegeerd zolang het kind niet lastig wordt. Ongestructureerde kinderen worden later op school de drukke kinderen die direct een stigma van ADHD-er krijgen. Later raken ze betrokken bij delictgedrag (jongens) en ongezonde relaties (meisjes te vroege seksuele relaties met meestal oudere mannen). (deskundige)
23. Kinderen staan niet op de eerste plaats maar eerder de behoeftes van de ouders. Kinderen lijken voor sommige ouders een last te zijn. (deskundige)
24. Ouders kijken ontzettend naar hoe de jongeren scoren op school, schoolresultaten. En er wordt weinig gesproken. Wat je ziet is dat ouders vooral kijken naar de buitenwereld: dat de kinderen het maar goed doen op school, netjes zijn en problemen worden er weinig besproken. (deskundige)
25. Jongeren moeten een hoop zelf oplossen of komen bij instanties zoals wij. Soms school maar ik geloof niet dat school er echt goed op is toegerust. (deskundige)
26. Moeders voeden hun jongens ook heel anders op dan hun meisjes. Een jongen wordt heel erg verwend en heeft geen enkele verantwoordelijkheid binnen het huis. Dat zie je dan ook op achttienjarige leeftijd heel erg terug. Ze stellen zich gewoon niet verantwoordelijk op. De

- verantwoordelijkheid ligt echt bij de vrouwen: voor de kinderen, voor het inkomen, voor alles. Ik denk dat vrouwen hier wel de maatschappij draaiend houden. (deskundige)
27. Vaak opvoedingsverlegenheid. Dat is op zich wel triest denk ik. Kinderen uiten zich hier ook niet zoals in Nederland. Ze durven niet zo snel iets te zeggen. (deskundige)
  28. Er is geen structuur hier. De kinderen worden wel gevoed maar niet opgevoed. Dat is het grote probleem. Dat geldt dan meestal nog voor jongens. Meisjes valt wel mee. Meisjes gaan niet zo gauw in de fout hier. Maar jongens wel. (deskundige)
  29. Op Bonaire kent men een harde opvoedingsstijl. Een corrigerende klap hoort daar bij. Dit is ook algemeen aanvaard en geaccepteerd. De opvoeding is vooral gericht op instruerende communicatie: 'laat dat, doe dit', uitgaande van een sterk hiërarchische relatie tussen ouders en kinderen. Angst voor gezagsverlies en het niet gewend zijn om vanuit een onderhandelingscultuur met kinderen te spreken maakt opvoeden soms lastig en ouders voelen zich daarin soms onmachtig. (deskundige)
  30. Er is een aantal dingen waardoor het thuis fout gaat:
    - * Ouders die er alleen voor staan, meestal moeders.
    - * Financiële kwestie.
    - * Onkunde, gewoon niet weten hoe je met een vijftienjarige moet omgaan.
    - * Opvoedingsmoe: een moeder zegt om tien uur 'Ik ga slapen en neem een slaappil en zie morgen wel weer hoe het is.'
    - * Schaamte om hulp te vragen.
    - * Heel lang niks zeggen. Praten is hier moeilijk. Ik heb geen problemen. Op dit eiland heeft niemand een probleem. Alles is gezellig.
    - * Onderwijs niet altijd even best.
 Dat alles bij elkaar maakt dat het wel een ernstige zaak is hier op het eiland. Van de buitenkant denk je dat het een prachtig eiland is en dat is het ook maar er is enorm veel ellende. Het is heel ernstig en tegelijkertijd is veel heel simpel op te lossen. We maken het alleen moeilijk. (deskundige)
  31. Ouders vinden het moeilijk om grenzen te stellen en dan krijg je twee uitersten. Een is op de macht en dan wordt er geslagen. De andere is 'laat maar los'. (deskundige)
  32. Dat is ook zorgelijk. In die zin dat het ook een beetje gaat zoals we opvoeden en we altijd opgevoed hebben. Op een man kan je eigenlijk toch niet bouwen. Dus je moet zelf zorgen dat jij voor je kinderen kan zorgen. Zo worden ook de jongen en de meisjes opgevoed in het gezin. Het meisje helpt mee in het huishouden. Het meisje krijgt bepaalde taken. En de jongens hebben meer vrijheid. Ze moeten wel af en toe helpen maar hebben minder verantwoordelijkheden. (deskundige)
  33. Ik vind dat ieder kind met respect behandeld moet worden door zijn ouders en omgeving. Een pasgeboren kindje kan hier ontzettend gekoesterd worden en als ie dan op twee benen kan lopen, wordt hij aan zijn lot overgelaten. Dan mist hij de warmte en veiligheid. (deskundige)
  34. Ik vind in de communicatie van volwassenen naar kinderen dat kinderen hier niet serieus worden genomen. Het is gebiedend, niet liefdevol. Kinderen verwachten straf. Kinderen snappen het niet als je aardig bent. Een klap begrijpen ze. (deskundige)
  35. Door de opstapeling van problemen thuis en de weinige positieve sturing ontstaan bij sommige kinderen gedragsproblemen. (deskundige)
  36. De thuissituatie levert op allerlei gebieden problemen op. Veel kinderen hebben geen stabiele thuissituatie. Ze komen moe op school omdat ze thuis niet goed slapen of eten. Ze worden thuis niet gestimuleerd om goed te presteren op school. Ook taal is vaak een probleem, bijvoorbeeld als de ouders alleen Papiaments spreken. (deskundige)
  37. Mijn moeder kookt niet. Ze laat geld voor me achter. Elke dag. Dan haal ik iets te eten. Soms bewaar ik het geld en dan kijk ik of er thuis iets te eten is. Beschuitjes of cornflakes bijvoorbeeld. Mijn favoriete eten is bonensoep. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
  38. Ik vind dat kinderen en jongeren te weinig aandacht krijgen. Ouders zouden moeten leren dat ze hun kinderen meer aandacht moeten geven. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
  39. Vaak is de thuissituatie slecht. Verslaving van de moeder, geen hechte gezinssituatie, moeders met een dubbele baan. Kinderen ontbreekt het aan opvang als zij uit school komen. Kinderen zwerven op straat tot er iemand thuis komt. (deskundige)

40. Er zijn veel eenoudergezinnen waarbij de kinderen meestal aan hun lot worden overgelaten omdat de moeder fulltime moet werken om de rekeningen te kunnen betalen. Als zij dan 's avonds thuiskomt, is ze zo moe dat ze geen zin meer heeft om zich bezig te houden met de kinderen. (deskundige)
41. Het grootste probleem bij de kinderen en jongeren op Bonaire is naar mijn idee toch wel het gebrek aan aandacht. Ouders vergissen zich vaak in hoeveel aandacht kinderen en jongeren nodig hebben. Veel ouders kunnen dat niet bieden waardoor de jongeren aan hun lot worden overgelaten en zichzelf moeten gaan vermaken. (deskundige)
42. Meeste moeders hebben niet veel tijd. Kind komt thuis om half twee. Er is niet veel contact. Soms steunt de familie. Als ze dat niet hebben dan is het echt heel moeilijk. (deskundige)
43. Persoonlijk vind ik dat jonge kinderen meer liefde en meer aandacht moeten krijgen. Af en toe komen kinderen zonder eten op school. Sommige ouders hebben het geld niet en ze verwachten dat school ze te eten geeft. Ze profiteren er goed van. Ze sturen niks voor het kind. (deskundige)
44. Sommige ouders zijn heel makkelijk. Ze komen moe thuis en hebben geen zin om nog te zeggen dat iets niet mag. Niet consequent. Omdat ouders zo druk bezig met andere dingen en met werken zijn, voelen ze niet goed aan hoe het gaat met hun kinderen. (deskundige)
45. Huishoudelijk werk kost hier veel tijd. Voor boodschappen moet je soms naar verschillende supermarkten en dat moet allemaal in het weekend. (deskundige)
46. Ik kan me voorstellen dat als je vier kindjes hebt en je bent helemaal alleen, dat je daar helemaal gek van wordt. Niet wetend hoe je het moet doen. (deskundige)
47. Hier op Bonaire zijn er heel wat jongeren die eigenlijk uit huis geplaatst moeten worden maar er is geen enkele plek. Er is een prachtig nieuw gebouw geopend en met prachtige nieuwe spullen en tegelijkertijd zijn er jongeren die thuis niets en niemand hebben. Problemen omdat er geen ouders of geen aandacht is. Allemaal vinden we dat bepaalde jongeren uit huis geplaatst moeten worden maar er is niks. (deskundige)
48. Probleem is er wel met alleenstaande moeders. Ze werken heel hard en staan er alleen voor. Soms werken ze in de nachtdienst en komen pas thuis als hun kind snel naar school moet. Komen die kinderen met ongekamde haren op school en worden ze door leraar met kam weggestuurd om eerst haren te kammen. Maar sommige kinderen regelen het allemaal prima zelf. Bij veel alleenstaande moeders krijgen de kinderen niet genoeg aandacht. Er is wel naschoolse opvang. (deskundige)
49. Ouders hebben vaak allebei fulltime baan om het hoofd boven water te houden. Als kinderen uit school komen, moet oma komen om op de kinderen te passen. En oma is een schat maar die moet ook wel eens een dutje doen. Dan gaat de tv aan en dat is het. (deskundige)
50. De rol van de ouders begint pas om half zes. Dan is er wel erg weinig tijd om op te voeden. (deskundige)
51. Vaak ligt de oorzaak van de problemen die een kind ergens geeft, zoals op school, in een slechte thuissituatie met een ernstige mate van verwaarlozing. (deskundige)
52. Kinderen worden niet opgevoed. Ouders werken. Er is sprake van verwaarlozing. (deskundige)
53. Ik zie op Bonaire dat veel kinderen niet genoeg aandacht krijgen van hun ouders. Misschien werken de ouders de hele dag en komen thuis, maken eten gaan dan weer uit. De kinderen blijven dan thuis en kijken tv. (jongere)
54. Vaak hebben ze thuis geen vader en de moeder is natuurlijk de hele dag aan het werk en als ze thuis komt, is ze moe. (jongere)
55. Er is een sociale structuur nodig op de eilanden. Die is er nu niet. (deskundige)
56. Bij de kinderopvang zie ik geen ontwikkelingsachterstand omdat ze nog zo klein zijn. Heel af en toe. Ouders zijn terughoudend. Als er iets is, meld ik het bij Sebiki. Dan kijken we samen en kloppen daarna bij ouders aan. (deskundige)
57. Vroeger was er dan nog familie omheen zoals opa's en oma's maar dat is nu niet meer zo. Die moeten ook werken. Kinderen belanden vaak de hele dag in de crèche. (deskundige)

58. Het eerste waar volgens mij iets aan gedaan moet worden, is kinderopvang. Dat is met name heel belangrijk omdat je daar al een stukje voorschoolse educatie zou kunnen doen waarmee je de kinderen van onze doelgroep uit de vicieuze cirkel zou kunnen halen. Ons project maakt het toegankelijk want wij betalen de kinderopvang van de kinderen. Maar de kwaliteit van de kinderopvang is bij lange na nog niet wat het zou moeten zijn en dat komt met name omdat de crèches niet gesubsidieerd zijn. Zij moeten met heel weinig middelen rond zien te komen waardoor je eigenlijk al heel snel uitkomt bij ongeschoold personeel. Dat is natuurlijk funest in de kinderopvang. De stichting Sebiki heeft daar de afgelopen tien jaar heel veel energie ingestoken. Kinderen worden niet meer vastgebonden op de stoel, niet meer pleisters op de mond en dat soort dingen. Er is al heel veel in de positieve zin veranderd maar als je het over kwaliteit hebt dan zijn we er nog lang niet. Het schort ook aan de veiligheid, het mogen spelen, het mogen uitdrukking geven aan je emoties, noem het op. (deskundige)
59. Er bestaat naschoolse opvang maar ik stuur daar mijn kinderen niet naar toe want het is allemaal opgezet met vrijwilligers en mensen die geen werk hebben. Dat zijn nou net de mensen die je niet geschikt vindt. Waar gewoon ook geen enkel pedagogisch beleid is. Het slaat gewoon helemaal nergens op. Want ik denk dat iedere ouder gewoon wel behoefte heeft aan kwalitatief goede naschoolse opvang. (deskundige)
60. Er zijn wel kwaliteitsnormen maar als je daar nu ook een inspecteur op gaat zetten dan zou denk ik 80% van de crèches afgekeurd worden. Dat kan niet maar je moet dan wel een verbeterplan hebben, waar je gewoon heel structureel aan werkt en dan zegt: over vier jaar zijn de crèches allemaal op dat niveau. Die ondersteuning is er nog niet. (deskundige)
61. Toen de BES-wetgeving werd aangenomen is de kinderopvang daar voor de komende vijf jaar uitgelaten. Ik was daar eigenlijk van overtuigd want je gaat een heel verbeterprogramma in de scholen invoeren vanaf klas 1 en de kinderopvang daar doe je niets aan. Dus eigenlijk de voordeur van je onderwijs, daar blijf je problemen creëren. (deskundige)
62. Wetende dat er in thuissituaties van kinderen soms lastige omstandigheden zijn - veel ouders zijn altijd aan het werk en niemand zorgt voor de kinderen - is het van groot belang dat kinderen zich veilig voelen op plaatsen waar ze zijn, zoals: school, naschoolse opvang, sportverenigingen, speelplaatsen, enzovoorts. Het creëren van veilige plaatsen zal extra aandacht vragen. (deskundige)
63. In vroegere jaren waren burens mee verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen in de omgeving. De laatste jaren is dit weggefallen. Ouders komen daardoor meer alleen te staan. (deskundige)
64. Je ziet dat kinderen van 's morgens zeven tot 's avonds zes in de kinderopvang zitten. Dat is geen goede situatie. Een kind heeft recht op een huis, een gezin, aandacht. Ze willen aandacht. En als je dan ook nog meeneemt dat de kwaliteit van de kinderopvang niet optimaal is en die ook niet kan verbeteren zolang die subsidie er niet is. (deskundige)
65. Als je 's middags in de wijken loopt dan hangen ze rond. Je ziet dat er bijna geen volwassenen in de wijk zijn. Normaal is in een straat dat er wel een paar volwassenen zijn die een oogje in het zeil houden maar er zijn heel weinig volwassenen thuis overdag. Die kinderen komen uit school. Als ze uit school komen is het één uur, half twee. Moeder kan nog net even goededag zeggen en eten. En die komt dan na zes uur weer terug. (deskundige)
66. We krijgen ook ouders die komen klagen over de crèches. Dat kinderen niet goed behandeld worden. Dat er te streng gehandeld wordt. Soms mishandeling, ook. Er is ook geen toezicht op. Dat is ook niet geregeld. En dan hebben we ook zo'n rol dat we ten dienste staan van de crèches. We helpen ze om het zo goed mogelijk te doen. Maar van de andere kant weten ze ook dat als ze iets doen dat tegen de rechten van het kind is, dat wij er ook naar toe gaan. Dan gaan we er naar toe en dan zeggen we: luister, dit en dit is er gebeurd. We willen graag jouw kant van de zaak horen. En als we denken dat het stelselmatig gebeurt en we zien geen oplossingen bij diegene die beslissingsbevoegdheid heeft dan schrijven we het op. En ik heb gezegd dat als het in de loop der jaren niet opgelost wordt dan ga ik er een zwartboek over schrijven. Ik zeg het tegen iedereen die bij mij komt. (deskundige)
67. We hebben geen subsidie voor de kinderopvang. Dus dat betekent dat ouders de kinderopvang moeten betalen. Als je een laag inkomen hebt dan kan je dat niet. Dan heb je een groot probleem. Dus is eigenlijk de contributie van ouders voor de kinderopvang te laag voor de crèche. Daar kunnen ze eigenlijk geen verantwoordelijke kinderopvang van draaien. Voor de ouders te hoog. Het is heel moeilijk om dat te betalen. Dus je hebt een groep die kan dat niet betalen en komen niet in de

- kinderopvang. Je hebt een groep die het kan betalen. En kinderopvang is voor de meeste ouders ook geen keuze. Het is een must. (deskundige)
68. Algemeen beeld op de eilanden is dat toezicht thuis vaak faalt en dat er weinig of geen naschoolse activiteiten zijn voor kinderen en jongeren. (deskundige)
69. Toen ik zeven was zijn mijn ouders uit elkaar gegaan omdat mijn vader mijn moeder mishandelde. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
70. Mijn twee jongere zusjes hebben niet dezelfde vader als ik. Toen ik weer bij mijn moeder ging wonen, woonden we samen met de vader van mijn twee zusjes. Hij sloeg mij heel vaak en behandelde mijn moeder heel slecht. In het begin durfde ik niks te doen maar na een tijdje ben ik naar mijn tante gegaan en heb ik haar alles verteld. Zij heeft toen de politie gebeld en die heeft met hem gesproken. Dat hielp helaas niet. Mijn zusje van tien jaar is zijn lievelingskind en mijn jongste zusje en ik zijn dat helemaal niet dus wij werden altijd geslagen en zij niet. Dat bleef maar doorgaan en uiteindelijk accepteerde ik het niet meer. Ik weet niet meer hoe oud ik was maar ik heb toen op een avond de politie gebeld en ze verteld wat er allemaal aan de hand was. Zij zijn toen gekomen en hebben hem meegenomen. Hij heeft drie dagen vastgezet en toen hebben ze hem weer vrijgelaten maar hij mocht niet meer bij ons komen. Ik vond het niet fijn dat hij zo snel weer vrij was maar in ieder geval mocht hij niet meer bij ons wonen. Tot op de dag van vandaag probeert hij mijn zusje van tien jaar van mijn moeder af te pakken. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
71. Mijn moeder is helemaal niet streng. Ik krijg veel vrijheid maar ik weet wel waar de grenzen liggen. De enige regel die thuis geldt is dat ik haar altijd moet vertellen waar ik heen ga en wat ik ga doen zodat ze weet waar ik ben. Door mijn vader ben ik in mijn leven drie keer echt hard geslagen. Ik had niet naar hem geluisterd en toen werd hij zo boos dat hij me ging slaan. Dit gebeurde als we iets hadden afgesproken en ik me niet aan de afspraak hield. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
72. Het komt voor dat een kind door haar moeder geslagen wordt iedere keer als zij een geluid maakt. Je slaat met een riem, dat is hier gebruikelijk. Als een vader uit z'n dak gaat, pakt hij zijn riem en slaat hij alle kinderen. (jongere)
73. Het slaan van kinderen door hun ouders is niet altijd misbruik of mishandeling. Ik heb het vaak zelf ook ervaren en zie het eerder als onschuldige correctieve handeling. (jongere)
74. Het corrigeren van kinderen door middel van slaan is onderdeel van de cultuur behalve als het slaan extreme vormen aanneemt en het kind goed zichtbare verwondingen heeft aan bijvoorbeeld het gezicht. (jongere)
75. Kinderen krijgen weinig aandacht van ouders. Ze zien dat vader moeder slaat en nemen dit gedrag over. (jongere)
76. De vader slaat de moeder. Als je dat dan als jongen ziet, denk je dat dat goed is om te doen omdat je vader het ook doet. (jongere)
77. Het ontbreekt op de eilanden aan faciliteiten om melding te maken van mishandeling of misbruik. (jongere)
78. Er is bijvoorbeeld geen centraal meldnummer voor misbruik zoals in Nederland. (jongere)
79. De grootste problemen op de eilanden zijn armoede, seksueel geweld, incest, kindermisbruik, tienerzwangerschappen en eenoudergezinnen. Als je om hulp vraagt, weet meteen het hele eiland het. Iedereen weet dat misbruik plaatsvindt maar niemand doet iets. (deskundige)
80. Kindermishandeling wordt nu gemeld en dat is een stap in de goede richting. (deskundige)
81. Het is lastig om bewustwording op gang te brengen van kindermishandeling. Ouders worden boos. Het is een taboe. (deskundige)
82. Een groot probleem is kindermishandeling, zowel verbaal als lichamelijk. Jullie gaan een beerput opentrekken! (deskundige)
83. Meestal hebben de ouders ook weinig geduld waardoor zij meteen geweld gebruiken als de kinderen niet luisteren. Doordat ze dit zelf van huis uit meekregen, gebruiken ze ook geweld als iets niet gaat zoals zij willen. (deskundige)

84. Mijn cliënt reageert hier direct op en slaat zijn oom. Deze jongen is met zoveel geweld opgegroeid dat hij niet beter weet dan dat hij geweld moet gebruiken zodra ze er met woorden niet meer uitkomen. (deskundige)
85. Bijvoorbeeld nu een meisje van zestien. Bij haar thuis is al jarenlang sprake van mishandeling. Ook haar moeder en broertje worden mishandeld door vader. Het meisje heeft nu gezegd dat ze aangifte wil doen. Ze wil het echt doen. (deskundige)
86. Onze hulpverlener komt er aan en ziet een jongetje van vier jaar met een afdruk van een hand nog in zijn gezicht, zo hard is hij geslagen. Door de vriend van de moeder. Ze heeft er een foto van gemaakt, gezegd dit kan niet en is naar de Voogdijraad gegaan voor onderzoek. Ze wilde ook aangifte doen bij de politie. Duurde eindeloos en onderzoek is niets uitgekomen. Dat gebeurt vaker. (deskundige)
87. Twee meisjes van veertien en zestien, laaggeschoold, ook de moeder. Ingezet door moeder voor prostitutie. Het is al een langlopende zaak met justitie maar daar is nog niet veel uitgekomen. Ook een jongetje in gezin. Dat is uit huis gehaald. De meisjes zitten nu in Kas di Karko. Wat moet ik met ze doen? Het is een klein eiland. Ze moeten hier weg. Het begon ermee dat meisjes allebei geslachtsziekte hadden. Moeder beweerde bij hoog en laag dat er niets gebeurd was. Dat krijg je niet van naar de winkel gaan. De meisjes praten wel. Het jongste meisje wilde wel praten maar het oudste zusje wil moeder beschermen. Het oudste meisje mist haar thuis. Ze wil terug. (deskundige)
88. Opvoeding is anders hier. Kinderen zijn veel onderdaniger. Je zult dus veel dieper moeten wroeten als het gaat om dingen die niet goed gaan bij kinderen, zoals kindermishandeling. (deskundige)
89. Je kunt er niet zomaar vanuit gaan dat het op Sint Eustatius en Saba hetzelfde is als op Bonaire. Ik wil kijken hoe de caseload is en wat de zaken zijn waar zij mee te maken hebben. Is het ook gerelateerd aan armoede? We moeten ook beleid maken op het gebied van de kindbescherming en dan moet je dat weten. Ik hoop ook echt dat in de jaren dat ik dit nog ga doen, dat er dan wel geluisterd wordt want dit is de kans. Dat kinderen ook inderdaad beschermd worden. (deskundige)
90. Ik merk niet zo veel van mishandeling. (deskundige)
91. Kinderen worden mondig vanaf zes jaar. Antilliaanse moeders moeten het taboe achter zich laten en met kinderen praten. Niet slaan. (deskundige)
92. Misbruik. Sommige ouders 'verkopen' hun kind aan oudere mannen, zoals een elfjarig meisje. Of dat een moeder in de bar gaat zitten met haar dochter om mee te sturen met mannen. Dat gebeurt hier op Bonaire. Om één uur of twee uur 's nachts. Dat was een zwakbegaafde moeder. (deskundige)
93. Ik merk niet dat ouders kinderen slaan. (deskundige)
94. Er moet meer controle komen op de crèches. En ook leraren moeten leren signaleren wanneer er sprake is van kindermishandeling. Ze weten niet hoe ze het moeten melden en er met ouders over praten. Extra moeilijk omdat het zo'n klein eiland is. (deskundige)
95. Op Bonaire is een andere cultuur dan in Nederland. Vanuit Nederland wordt opvoeding hier al snel als mishandeling gezien. Wij stellen voor ons zelf: als er lichamelijke signalen - plekken, gebroken armen - zijn, dan is het duidelijk dat het om mishandeling gaat. Het kind moet dan onderzocht worden door de huisarts. Dan grijpen we in. Maar een klap is bij ons anders dan in Nederland. (deskundige)
96. Geestelijke mishandeling is vaak veel erger maar moeilijker vast te stellen. (deskundige)
97. Op dit moment is het zeer moeilijk gezien de complexiteit. Kinderen zijn slachtoffers van ontucht met volwassen mannen. Soms met medeweten van de moeder. Soms komen moeders erachter maar zijn dan zo afhankelijk dat ze door de vingers kijken. (deskundige)
98. Een jongere hier vertoonde terugtrekkend gedrag. Toen heb ik tegen de mentor gezegd: ga jij eens toenadering zoeken en ga er eens mee praten. Iedere medewerker is ook mentor van een groep jongeren. Het heeft wel een maand of drie geduurd en toen is die jongere gaan praten. Daarna heeft de mentor contact gehad met de maatschappelijk werker over hoe we dat aanpakken. Uiteindelijk zijn ze dus bij mij terecht gekomen en toen hebben we een afspraak gemaakt met de moeder. De moeder wist niet dat de stiefvader het kind misbruikte. Het gebeurde natuurlijk op tijden dat moeder werkte of lag te slapen. Dan hebben we het over een meisje van zestien jaar. (deskundige)

99. Toen we het hadden over stiefvader wilde mama ook dat dochter geen aangifte deed. 'Nee nee, niet doen, want dan weet het eiland het'. Na veel gesprekken met de dochter, heeft de dochter voor loyaliteit voor mama gekozen en heeft zij gezegd: 'ik doe geen aangifte'. Daar kunnen we niets aan doen. (deskundige)
100. Dat is natuurlijk wel iets waarvan ik vind dat er hier nog heel veel aan gewerkt moet worden. Dat een meisje niet op de wereld is gezet om zo maar seks mee te hebben en dat als een meisje minderjarig is dat je daar gewoon met je vingers van af moet blijven. Dat is dus iets wat vooral bij de mannen moet binnen komen. Een stukje educatie maar ook van de moeders naar de meisjes toe en van de moeders naar de jongens toe. (deskundige)
101. Nou, wat er nog veel plaatsvindt is incest, misbruik. Soms door armoede ingegeven. Dat ouders hun kind of een moeder haar kind prostituteert. (deskundige)
102. Er zijn toch ook nog wel lijfstraffen. Dus dat kinderen met een riem geslagen worden. Kinderen die verwaarloosd worden. (deskundige)
103. Men is het gewend om het op die manier te doen. Mijn unitmanager ook. Die is hier ook opgegroeid en hij zei: wij kregen gewoon met de riem als we niet luisterden. En dan kijken we daar met onze Nederlandse blik naar en dan zeggen we 'dat mag niet'. (deskundige)
104. Die komt uit een gezin van zes kinderen en alle zes zijn ze uit huis geplaatst omdat ze verwaarloosd en mishandeld werden. Dat gebeurt toch wel heel veel. Ook doordat mensen niet weten hoe ze moeten opvoeden. (deskundige)
105. Uitgaande van het Internationale Verdrag van de Rechten van het Kind is het belangrijk dat kindermishandeling wordt gedefinieerd en dat iedereen daarvan op de hoogte wordt gebracht. Bewustwording van de bevolking over opvoeden zonder geweld en wat wordt bedoeld met kindermishandeling, is van groot belang. Het feit dat je als ouder model staat is daarbij een centraal gegeven. Het vraagt aandacht voor het mensen sensitief maken voor persoonlijke waarden. Dit geldt zowel voor ouders alsook voor kinderen. Waarbij het voor kinderen essentieel is dat zij sociale vaardigheden bezitten en leren eigen grenzen te stellen, met name in situaties die voor hen niet prettig voelen. In een groter geheel gaat het dan om identiteitsontwikkeling, integriteit en normen en waarden. Het vraagt een paradigmashift, niet richten op tekorten maar richten op talenten. (deskundige)
106. Om de situatie en de daaruit voortkomende vragen over de aanpak kindermishandeling goed te kunnen beantwoorden, is het van belang dat er een nulmeting wordt gedaan naar aard en omvang. Hierop volgend dat er doelen en prestatie-indicatoren worden geformuleerd en dat het effect van beleid en uitvoering wordt gemeten. Dit geeft feedback op het effect van alle inzet en inzicht of de goede dingen worden gedaan. (deskundige)
107. Twee zaken zijn expliciet genoemd:
* De oudersupport/ouderschapstrainingen voor aankomende ouders en ouders die net een kind hebben. Ouders leren hoe om te gaan met kinderen in het kader van positief opvoeden.
* Hulp aan daders. Daders op een andere manier leren omgaan met hun kinderen. (deskundige)
108. Formuleer in het kader van de aanpak kindermishandeling kerndoelen vanuit de rijksoverheid en het eilandbestuur. Deze kunnen dan gelden als kaders waarbinnen de aanpak kindermishandeling wordt vormgegeven en geven tevens de maatschappelijk en richtinggevende verantwoordelijkheid van de overheid aan. (deskundige)
109. In zaken waarin kindermishandeling speelt, zullen altijd meerdere beroepsbeoefenaren betrokken zijn. Het goed begeleiden van deze zaken kan nooit alleen. Dit maakt dat er gezamenlijk verantwoordelijkheid gedragen moet worden maar ook dat er werkafspraken gemaakt zijn die dat mogelijk maken. In het kader van kwaliteitsontwikkeling zal feedback een centrale plaats moeten innemen. Het gaat om feedback op eigen en andermans handelen. Zeker het samen leren staat hierin centraal omdat elke zaak waarin kindermishandeling plaatsvindt weer nieuwe eigen opdrachten en uitdagingen stelt maar ook in de samenwerking met anderen. (deskundige)
110. Het per organisatie of instelling aanwijzen van een aandachtsfunctionaris helpt om het thema kindermishandeling binnen de instelling of organisatie op de agenda te houden en helpt ook om kennis in het handelen up to date te houden. Zonder altijd zelf betrokken te worden in zaken waar kindermishandeling speelt, kan deze persoon wel adviseren, coachen en kennis ter beschikking stellen. (deskundige)

111. Bewustwording op allerlei vlakken met betrekking tot opvoeding maar ook over kindermishandeling en wat dan te doen is een belangrijk voorwaarde om het aantal kindermishandelingen terug te brengen. Hiertoe zijn een aantal suggesties gedaan:
 * Zet campagnes op over positief opvoeden, opvoeden zonder geweld en over kindermishandeling;
 * Gebruik toneelvoorstellingen (in het Papiaments) in de bario's om thema's zoals opvoeden, maar ook kindermishandeling, aan de orde te stellen;
 * Gebruik media: radio, tv; folders, posters, internet om informatie te geven over opvoeden;
 * Geef gestructureerde informatie over misbruik, ook de strafbaarheid noemen;
 * Geef informatie voor hulp aan daders. (deskundige)
112. De cijfers van huiselijk geweld zijn dit jaar veel hoger dan vorig jaar. Na een half jaar is het al meer dan vorig jaar in het hele jaar. Hoe dat komt weten we niet. Misschien durven mensen meer aangifte te doen. Het gaat dan om huiselijk geweld, soms tussen ouders onderling maar vaak zijn kinderen erbij betrokken of er getuige van. (deskundige)
113. Mijn zorg is vooral op het gebied van de kinderopvang en ook alles rondom verwaarlozing en misbruik. Dat is echt iets waar we wel mee te maken krijgen maar waar nog niet genoeg aandacht aan gegeven wordt. Wij proberen vaak op een praktische manier daar mee om te gaan. Met name de ouders ondersteunen of op te komen voor het kind in bepaalde situatie. Maar we hadden nooit de hulpverlening om er echt werk van te maken. (deskundige)
114. We denken dat heel veel probleemgedrag en crimineel gedrag van jongeren te herleiden is naar verwaarlozing en misbruik. Dat durf ik wel te stellen. (deskundige)
115. Nu is het advies- en meldpunt kindermishandeling bij de Voogdijraad. Wij denken dat daar een tussenschakel nodig is. Mensen gaan niet naar zo'n mannetje toe. (deskundige)
116. Op de eilanden zijn er veel omstandigheden die de kans op kindermishandeling vergroten zoals armoede, meerdere banen, gewoonte van hard opvoeden, voorbeeldgedrag van ouders en jonge ouders. Deze omstandigheden legitimeren kindermishandeling niet maar maken wel duidelijk dat het risico van kindermishandeling toeneemt. (deskundige)
117. Veel kinderen krijgen gedragsproblemen die komen door gebrek aan opvoeding, huiselijk geweld, kindermishandeling, financiële problemen. Als dan ook de school nog eens niet lukt, blijft er weinig over. Omgevingsfactoren zijn belangrijker dan het kind zelf. (deskundige)
118. Er is een flink aantal probleemgezinnen waar geweld speelt. Wij hebben tot nu toe zo'n 300 ernstige probleemgezinnen geduid en daarnaast nog zo'n 300 gezinnen met schuldenproblematiek. (deskundige)
119. Ongeveer twintig leiders van naschoolse opvang volgen in 2013 een SPW-opleiding. (deskundige)
120. Er komen kinderopvangcentra bij die voldoen aan de moderne normen. In 2013 lopen er diverse projecten ter versterking van het pedagogisch klimaat van kinderopvangcentra. (deskundige)
121. Mijn moeder en ik wonen samen. Alles gaat goed thuis. We wonen lekker. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
122. Mijn moeder is over het algemeen niet streng. Het enige waar mijn moeder en ik wel problemen over hebben, is dat ik mijn vader wil zien en met hem wil praten. Dit wil mijn moeder eigenlijk helemaal niet. Zij heeft zelf geen contact met mijn vader en soms lijkt het alsof ze mij voor zichzelf wil houden omdat ze me al een hele tijd heeft moeten missen toen ik bij mijn tante woonde. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
123. Twee jaar geleden hebben mijn moeder en ik een groot probleem gehad over het contact met mijn vader maar inmiddels accepteert ze dat ik wel contact met hem wil. Zij is het er nog steeds niet mee eens maar we hebben er geen ruzie meer over. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
124. De omslag moet niet alleen bij de vaders gemaakt worden maar ook bij de moeders. De moeders trekken vaak de kinderen naar zich toe. Je hebt bijvoorbeeld hier het geloof waarbij de mensen denken dat als een vader een kind erkent dat hij dan recht op het kind heeft. Dan zeg ik altijd: een kind is geen stoel of tafel. Ik heb er verschillende keren informatie over gegeven. De wet gaat uit van het kind. Het kind heeft rechten. De vader heeft plichten, net zoals de moeder. Omdat het kind rechten heeft, hebben de vader en moeder automatisch plichten. Je kunt de vader erop aanspreken als hij het kind niet verzorgt. Dat is geregeld in de wet maar verder is er niets geregeld. Ouderlijk gezag moet apart geregeld worden, dat is niet automatisch geregeld door die erkenning. Dat is wat veel mensen gewoon blijven geloven, 'dan pak je mijn kind weg'. Ouderlijke macht wordt ook gezien

- als macht. Het is eigenlijk een beetje verkeerd woord. Het moet meer gezien worden als een verantwoordelijkheid. Je hebt niet de macht om met het kind te doen wat je zelf wil. Je moet een traject uitzetten, beleid maken, visie hebben. Wat willen we veranderen? Die ad hoc oplossingen, dat is dweilen met de kraan open. (deskundige)
125. Er zijn ook veel moeders die het kind gebruiken om de vader terug te krijgen of te manipuleren via hun kind. (deskundige)
126. Vaders zijn heel makkelijk. Ze bemoeien zich er niet mee. (deskundige)
127. Mijn zoon is negen en zit op Reina Beatrix. Zijn vader woont in Nederland en ik woon samen met vriend. Mijn zoon heeft wel veel contact met zijn vader. Hij gaat in de vakantie naar Nederland. (deskundige)
128. Vaders moeten actiever zijn en zich bemoeien met opvoeden. Nu geven ze geld en ze weten verder niet hoe ze moeten opvoeden. Ze geven geen liefde. (deskundige)
129. Moeders zijn zeer afhankelijk van de financiële kracht van mannen. Dit voornamelijk bij vrouwen die geen opleiding hebben genoten of jarenlang zelf slachtoffer zijn geweest van mishandeling. (deskundige)
130. Vaders zijn niet gezinsgeoriënteerd maar meer kindgeoriënteerd en relatiegeoriënteerd. Het bouwen van een veilig huis is niet hun sterke kant. De indruk bestaat wel dat er meerdere mannen zijn die wel gezinsgeoriënteerd zijn. (deskundige)
131. Vaders zijn niet betrokken bij de opvoeding en niet vaardig om omgang met hun kinderen te behouden waardoor ze een relatie opbouwen met hun kinderen. Tevens is het weinig vaardigheden bij zowel moeders als vaders. (deskundige)
132. Een oplossing is het opvoeden van ouders. De Triple P methodiek wordt op het eiland nu toegepast. maar net als het recentelijk in Nederland naar voren is gekomen dat deze methodiek vooral de vrouwen bereikt, evenzo is het op Bonaire te zien. Mannen willen soms niet educatie omtrent hun kinderen krijgen terwijl dit juist nodig is. De rol van de vader moet meer nadruk krijgen en daarin moet meer geïnvesteerd worden. (deskundige)
133. Het heeft er ook mee te maken dat de vader in veel gezinnen veel afwezig is. De jongen wordt op een gegeven moment de man in huis. Ze zijn onbeschoft tegen die moeder. En als er al een vader meekomt dan vertelt die alleen maar het beste met zijn zoon voor te hebben. Alleen hij is er nooit want hij is dan bij een andere vrouw. Dus die jongen krijgt helemaal geen sturing. (deskundige)
134. Het wordt hier ook niet als erg ervaren als de man weggaat. (deskundige)
135. Er is al een wet. Die was er al voor alimentatie maar die zou je moeten aanscherpen. Van ieder kind dat geboren wordt zou je de vader moeten traceren en standaard zeggen \$ 400 alimentatie in de maand. Dan houdt die z'n broek wel een paar keer dicht denk ik. En niet het meisje moet het vragen maar Justitie moet dat opleggen. (deskundige)
136. Wat wij proberen is juist die rol van de vader te benadrukken. Door bij de zwangerschaps cursus in het begin. Vaak kwamen die vrouwen dus alleen. En nu stimuleren we dat de partner meekomt. Niet alle lessen want je hebt ook lessen alleen voor vrouwen. (deskundige)
137. Kinderen krijgen hier geen voorbeeld van vaders want die zijn er niet. Heb je ook in het onderwijs. In het basisonderwijs is 90 á 95% vrouw. Er is geen man te vinden. Ik heb veertien personeelsleden, allemaal vrouw. Er is hier nog een enorme machocultuur. (deskundige)
138. Ik heb ook cliënten gehad die het helemaal niet erg vonden dat ze gedetineerd zaten omdat ze dan tenminste een dak boven hun hoofd hadden en drie keer per dag een maaltijd kregen. Dat soort uitlatingen van jongeren geven wel aan dat de thuissituatie niet is zoals die zou moeten zijn. (deskundige)
139. Ik heb het gevoel dat het een vicieuze cirkel is die nooit doorbroken wordt. Het gaat maar door en door. Armoede. Mensen willen meedoen. Ze willen Blackberries. Maar ik kan me niet voorstellen dat je als moeder je dochter laat prostitueren. Onvoorstelbaar, maar het gebeurt. Ik weet niet hoe dat kan. Het zijn niet altijd moeders die zwakbegaafd zijn. Soms prostitueert moeder zelf ook. (deskundige)

140. Klein wonen betekent niet per definitie dat een kind zich daar niet goed kan ontwikkelen. Het is de mentaliteit van armoede die dit wel in stand houdt. Kinderen moeten helpen om de financiën rond te krijgen. Dus zij moeten oppassen op broertjes of zusjes en moeten het huis draaiende houden. Dat is prioriteit en niet school. Het gaat hier niet om meerderheid op het eiland maar het is wel een hardnekkig probleem. (deskundige)
141. Dat is heel confronterend want je ziet echt jonge kinderen hier binnenkomen met honger. Dat heeft meteen wel een effect op de hele ontwikkeling van het kind. (deskundige)
142. Zo rond elf uur worden er boterhammen uitgedeeld. Aan de kinderen waarvan we weten dat ze het moeilijk hebben en ze s' morgens niets krijgen. Dus dat is ook zo. (deskundige)
143. Belangrijke zorgpunten in het kader van de aanpak kindermishandeling zijn de armoede die er op de eilanden op verschillende gebieden heerst en het gebrek aan goedkope huurwoningen. Beiden hebben direct invloed op het welbevinden en zijn gelijktijdig grote stressoren in het gezinsleven. Het is noodzakelijk om vanuit beleidsperspectief hier serieus naar te kijken, te meer omdat dit direct gevolgen heeft op hoe er op een negatieve manier met kinderen wordt omgegaan. Breng cijfers in beeld vanuit het idee: meten is weten en zorg dat in een monitorsysteem de uitvoering van het beleid kan worden gevolgd. (deskundige)
144. Er zijn op dit moment veel stressfactoren die drukken op de opvoeding:
- * Laag inkomen en verwaarlozing omdat ouders veel moeten werken om hun inkomen te genereren (twee of soms drie banen om voldoende geld te verdienen). Vermoeid zijn en zich schuldig voelen om er niet voor de kinderen te zijn heeft invloed op het welbevinden van de ouders en het geduld dat ze kunnen opbrengen.
  - * De onderstand is erg laag terwijl de prijzen voor voeding en onderhoud zeer snel stijgen. Door economische omstandigheden zijn mensen genoodzaakt bij elkaar in huis te wonen.
  - * Veel mensen met een laag opleidingsniveau hebben beperkte kansen op de arbeidsmarkt.
  - * Mensen met een laag IQ (licht verstandelijk beperkt) zijn zeer beïnvloedbaar, zowel op het gebied van overmatig alcohol- en drugsgebruik als ook in het kader van seksueel misbruik.
  - * Er zijn veel eenoudergezinnen waarbij de opvoedingsverantwoordelijkheid en de inkomensverantwoordelijkheid bij een ouder ligt.
  - * Veel alcohol-, drugs- en gokverslaving, ook binnen gezinnen. (deskundige)
145. Waar ik meer moeite mee heb is de sociaal-economische situatie van onze kinderen. (deskundige)
146. Het is heel triest dat er nog steeds kinderen zijn die niet te eten hebben. Ik zie het vooral bij de crèches. Dat is eigenlijk erg krom. Dan kan je zeggen dat het misschien voor een gedeelte komt door de ouders die hun kinderen niet serieus nemen of het geld niet serieus besteden. Maar daar mag het kind niet de dupe van worden. Dus ik ben er erg gauw klaar mee. Nu hoor je toch voor de kinderen te zorgen. (deskundige)
147. Op dit moment zijn er zestig kinderen op de crèche die een ontbijt van de Rotary krijgen. Dat moet in deze tijd niet meer nodig zijn. Dat er 250 kinderen op de scholen ontbijten van de Rotary krijgen. (deskundige)
148. Geldgebrek is een belangrijke oorzaak voor problematische thuissituaties. Dat maakt dat ouders hun kinderen niet stimuleren en dat kinderen het idee krijgen dat ze beter meteen aan het werk kunnen of dat criminaliteit meer oplevert dan naar school gaan. (deskundige)
149. Er zijn vaak problemen thuis. Een van die problemen is de armoede, die sinds 10-10-10 in ernst is toegenomen. Ook verslaving is een probleem zoals aan drugs of alcohol. (deskundige)
150. Er zijn veel gevallen van armoede en zware verwaarlozing. (deskundige)
151. Ik heb een broer in Nederland. Volgend jaar ga ik misschien in Nederland wonen. Misschien. Mijn moeder moet eerst kijken of ze me stuurt of dat ik blijf. Ik heb zin om te gaan. Twee jaar geleden wilde ik al gaan, want daar heb ik veel familie en ze wonen allemaal in de buurt bij elkaar. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
152. Ik heb twee oudere broers en een jonger zusje. Mijn zusje woont bij mijn oma. Ik heb tot een jaar geleden ook bij mijn oma gewoond maar doordat ik zo snel boos word ging dat uiteindelijk niet meer en toen ben ik bij mijn moeder gaan wonen. Mijn vader woont in Rincón, dus nu zie ik hem weinig. Mijn moeder werkt niet dus ze is thuis als ik uit school kom. (jongen, 12 jaar, Bonaire)

153. Ik woon samen met mijn moeder, stiefvader, oma, opa en drie broertjes in huis. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
154. Dat mijn moeder naar Curaçao is verhuisd, heb ik haar nooit kwalijk genomen. Ondanks dat ik erg verdrietig was, wist ik dat het voor ons allemaal beter was als mijn ouders niet bij elkaar in de buurt waren. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
155. Mijn zusje van tien jaar luistert niet naar mijn moeder. Alleen maar naar haar vader. Zij heeft een tijdje bij hem gewoond maar dat ging niet goed dus uiteindelijk kwam ze weer terug bij ons. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
156. Ik kan het goed vinden met de partner van mijn moeder. Hij is heel lief voor mijn zusjes en voor mij en hij behandelt mijn moeder ook heel goed! (meisje, 15 jaar, Bonaire)
157. Ik woon samen met mijn vader en moeder en mijn twee honden. Ik heb nog een oudere halfbroer en -zus, die alle twee in Nederland wonen. Ik heb ook in Nederland gewoond toen ik nog jonger was. Ik mis de sneeuw. En dat ik niet even op bezoek kan gaan bij mijn broer en zus. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
158. Ik heb twee broers. Een oudere en een jongere broer. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
159. Ik heb drie oudere broers. Twee van mijn moeders kant en één van mijn vaders kant. Mijn ene broer woont bij mijn oma, de andere bij mijn vader en de jongste van 19 zit sinds een jaar in de gevangenis. Hij heeft een paar diefstallen gepleegd. In maart komt hij vrij. Ik mis hem heel erg en ik kan niet wachten tot hij vrij komt. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
160. Er zijn weinig complete gezinnen, veel alleenstaande moeders. (deskundige)
161. Mijn zoon wil liever op Curaçao wonen. Maar dat heeft voor- en nadelen. Al mijn familie woont er. opaatje en omaatje wonen er. Misschien over een paar jaar. (deskundige)
162. De gewone bevolking woont samen of hebben daar kinderen. Zus kinderen, zo kinderen, dat is heel normaal. (deskundige)
163. Wat ik meestal tegenkom, zijn jongeren die opgroeien in een gezin met veel geweld, drugsgebruik of alcoholgebruik. (deskundige)
164. Misschien moet er ook een instelling komen waar je zwakbegaafde ouders kunt begeleiden. Dat moet op hun niveau. Nu komt het niet aan. En ze blijven maar kinderen krijgen. Je kunt niet zeggen dat ze zich moeten laten steriliseren. (deskundige)
165. We hebben nu een moeder die al drie kinderen heeft die uit huis gehaald zijn. Ze is nu voor de vierde keer zwanger. We hebben haar laten testen en ze heeft een IQ van 50 en functioneert eigenlijk op het niveau van een achtjarige. Het is moeilijk om haar uit te leggen dat het geen straf is maar dat ze geen kinderen meer moet krijgen. De kinderen moeten gered worden. (deskundige)
166. Moeders schieten tekort bij opvoeding maar zijn sterk in verzorging. Het wordt steeds duidelijker dat moeders soms zelf de biologische vaders niet willen betrekken bij opvoeding. Maar wel alimentatiegeld innen voor onderhoud en verzorging. Het kind zit meestal in loyaliteitsconflict of wordt door de ene ouder negatief beïnvloed jegens de andere ouder. In 2010 waren telde Bonaire 57 geregistreerde echtscheidingen en in 2011 waar het 59. Er is een lichte stijging maar duidelijk een stabiel gegeven. Relaties breken veel en de kinderen worden dan de dupe en lopen vaak gevaar. (deskundige)
167. Er zijn momenteel veel factoren die de opvoeding van kinderen onder druk zet:
  - * Laag inkomen en verwaarlozing omdat ouders hard moeten werken om een inkomen te vergaren. Soms hebben ze twee of drie banen om voldoende te verdienen. Ouders zijn moe, voelen zich schuldig omdat ze er niet voldoende voor hun kinderen zijn en hebben weinig geduld als ze er wel zijn.
  - * Inkomensondersteuning is gering terwijl de prijzen voor levensmiddelen hoog zijn.
  - * Veel mensen hebben een laag opleidingsniveau en daardoor beperkte kansen op de arbeidsmarkt.
  - * Ouders en kinderen met een laag IQ en leerproblemen worden snel negatief beïnvloed door hun omgeving.
  - * Er zijn veel eenoudergezinnen, waarbij de opvoedingsverantwoordelijkheid bij één ouder ligt, evenals de verantwoordelijkheid voor het inkomen. (deskundige)

168. Er zijn veel ouders met een zeer laag IQ mede als gevolg van inteelt of met een lage opleiding. Er zijn veel gescheiden ouders. De sociale omstandigheden zijn vaak moeilijk. Ouders bieden geen structuur en voeden niet op. Kinderen voeden zichzelf op. Er zijn grote financiële problemen. De armoede is enorm. (deskundige)
169. Ik zou meer voorlichting geven voor tienermoeders omdat die een groot probleem vormen op het eiland. Er is hulp vanuit Forma en er is zelfs een opvanghuis voor tienermoeders maar het lijkt alsof het niet voldoende is. Jongeren moeten leren dat je alleen kinderen moet krijgen als je genoeg geld hebt om voor de kinderen te zorgen als dat niet zo is dan kunnen ze beter de televisie aanzetten 's avonds in plaats van iets anders te gaan doen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
170. Mijn moeder heeft mij gekregen toen zij vijftien was. Ik heb tot mijn zesde bij mijn tante gewoond omdat mijn moeder niet voor mij kon zorgen. Toen is mijn moeder naar de rechter gestapt en heeft ze ervoor gezorgd dat ik weer bij haar kon wonen. Mijn tante beschouw ik nog steeds als mijn moeder omdat zij de eerste jaren van mijn leven voor mij heeft gezorgd. Het voelt voor mij gewoon alsof ik twee moeders heb. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
171. Meisjes raken jong zwanger omdat ze behoefte hebben aan aandacht. Die krijgen ze van oudere jongens. (jongere)
172. Op alle eilanden komen tienerzwangerschappen regelmatig voor. (jongere)
173. Meisjes komen in de verleiding om met een jongen te slapen die haar mooie spullen en een goede toekomst belooft. Wanneer ze vervolgens zwanger raakt, is het doorgaans de moeder van het meisje die voor het kind zorgt. (jongere)
174. Je ziet op Bonaire veel meisjes van veertien, vijftien, zestien die een relatie hebben met een jongen van 25 jaar of ouder. (jongere)
175. De aandacht die de meisjes nodig hebben, krijgen ze niet van de ouders en dan zoeken ze dat bij oudere jongens. (jongere)
176. Het komt voor dat wanneer een jong meisje zwanger wordt, zij wordt geslagen door haar ouders omdat zij niet weten hoe zij ermee om moeten gaan. (jongere)
177. Meisjes nemen elkaars gedrag over. Zij zien op school veel andere zwangere meisjes en zien de 'schattige' baby's. (jongere)
178. Eerdere initiatieven zoals het uitdelen van condooms op scholen op Bonaire door buitenlandse organisaties is bij ouders niet in goede aarde gevallen. Zij vonden dat op deze wijze hun kinderen werden aangemoedigd om seks te hebben. Religie en spiritualiteit spelen in dit verband ook een rol. Met name bij ouders. (jongere)
179. Eén tienermoeder was dertien toen ze haar eerste kind kreeg. Toen ze vijftien was, kreeg ze haar tweede. Er zijn wel veel tienermoeders. Dit meisje heeft een nichtje die net bevallen is van een tweeling. Ze wonen allemaal op een kluitje met ouders die niet adequaat opvoeden. Echt zorgwekkend. (deskundige)
180. Die tienermoeders, dat heeft ook te maken met het feit dat de vader niet in beeld is. Zo'n tienermeisje heeft behoefte aan onvoorwaardelijke liefde en gaat daar naar op zoek. Ze krijgt alleen voorwaardelijke liefde. Bij een goede vader kan ze onvoorwaardelijke liefde krijgen. Dat heeft ze nodig want ze moet onderscheid kunnen maken tussen voorwaardelijke en onvoorwaardelijke liefde. En dat kan ze niet want ze kent geen onvoorwaardelijke liefde. (deskundige)
181. Tienermoeders zijn voor een deel ook het gevolg van die manier van opvoeden, het zich onttrekken aan de verantwoordelijkheid. Ik ben nogal uitgesproken wat dat betreft. Dit zijn nou dingen die echt moeten veranderen. (deskundige)
182. Met een baby krijgen ze status. Ze zullen het niet zo gauw toegeven maar de meesten hebben spijt als haren op hun hoofd want het is geen pop. Ik heb zelf kinderen en ik vind opvoeden het moeilijkste wat er is. Echt! Je hebt nooit een garantie. Zelfs als je kinderen volwassen zijn denk je nog had ik dat niet anders moeten doen. Je blijft toch hun moeder. En dan zijn mijn kinderen allemaal goed terecht gekomen, dus ik heb wat dat betreft niets te klagen. Ik vind het moeilijk. (deskundige)

183. In de Antilliaanse cultuur worden kinderen weinig geïnformeerd. Voor Antilliaanse ouders is het een taboe om seksuele voorlichting te geven. (deskundige)
184. Meisje van vijftien jaar. Al drie á vier keer abortus gehad op Curaçao, steeds zwanger van hetzelfde vriendje. Nu is ze zeventien en moeder van kindje van twee jaar, weer van hetzelfde vriendje. Ze wilde zo graag een baby maar van de ouders mocht het niet. Nu wonen het meisje en de vriend samen. 's Morgens gaat het meisje naar school. Ik weet niet waarom ze zo vroeg een baby willen. Ze willen het heel graag want ze vinden een baby leuk maar ze weten niets. (deskundige)
185. Voor de regatta in oktober geven wij altijd seksuele voorlichting. Eigenlijk wilden we condoms uitdelen en toen zei mijn manager 'Dat moet je niet doen want dat vinden ouders absoluut niet goed want dan denken ze dat je ze bevordert om seksueel contact te hebben'. Ik zeg: 'Het bevordert niet, het is juist bedoeld, als ze het überhaupt doen, voor protectie'. Dat kan dus niet. Dat is een stap te ver. (deskundige)
186. Ik ben ook bij het onderzoeksrapport betrokken geweest over tienerzwangerschappen en ik denk eerlijk gezegd dat op dit moment Bonaire echt vooruit gaat op de armoede na. (deskundige)
187. Alleen hebben alle jongeren die bij ons binnenstromen, meestal meerdere kinderen. Dat zijn geen jongeren die per ongeluk zwanger zijn geworden. Het zijn jongeren die al heel jong een gezin vormen. Het is wel een beetje een subcultuur. Dat is een hele moeilijke vicieuze cirkel om te doorbreken omdat het ook wel degelijk een functie heeft. Ik merk bijvoorbeeld ook dat als een meisje kinderen heeft ze dan ineens wel de stap kan maken naar FORMA en naar onderwijs omdat ze dan de motivatie heeft om verder te gaan. Mijn visie is dat die kinderen worden geboren omdat de meeste meisjes zo'n laag zelfbeeld hebben en eigenlijk al binnen de familie en binnen het onderwijs uitgespuugd zijn en dan heel jong zwanger worden. Dan hebben ze opeens een heel belangrijke rol binnen de Zuid-Amerikaanse cultuur en dat is de rol van moeder. Dat geeft ze toch wel eigenwaarde en een status waardoor ze wel weer verder gaan kijken. Dat mag nooit een reden zijn natuurlijk. Je moet het eigenlijk voorkomen maar voor het meisje zelf werkt het soms wel positief. Alleen wat ik daaraan heel problematisch vind is dat alle kinderen en daar durf ik echt mijn vinger op te leggen, echt alle kinderen, van onze klanten zwaar onder de armoedegrens leven. (deskundige)
188. Toen ik bij Jong Bonaire werkte had ik twee meisjes die van hun moeder moesten prostitueren. Ik weet wel en dat is ook een zorg naar mijn kind toe, dat op een moment dat een meisje uitdagend doet in de ogen van mannen, of ze nu tien of negen of zestien is, dan zegt men het meisje is er klaar voor. Mijn zus in Nederland zegt: belachelijk dat je het daar met je dochter van acht over hebt. Ja, ik heb het er met mijn dochter van acht over want ik weet dat het gebeurt. Ze wil dan weleens lipstick als we ergens naar toe gaan maar dan zeg ik nee. Binnen, thuis mag dat maar buiten gaan we dat niet doen. Ja, waarom niet? Ik leg haar dan ook precies uit hoe het zit omdat dat als moeder ook een angst is. (deskundige)
189. Van de zes eilanden had Bonaire toen de grootste problematiek rond tienerzwangerschappen. Wij hebben hier ook een heel agressief beleid. We proberen ze altijd te motiveren om een spiraal te laten zetten, omdat dat ook heel erg beschermt tegen geslachtsziektes. Op het moment dat zo'n meisje zegt: ja, dat is goed, dan maken we ook meteen een afspraak en gaan we ook meteen met haar mee om te voorkomen dat ze nog een vijfde of een zesde kind krijgt tijdens het traject dat ze hier zit. Dat zijn meerderjarige meisjes. Nu zijn het altijd meerderjarige meisjes maar vroeger niet. Officieel moet je dan met de ouders overleggen maar dat hebben we niet altijd gedaan. We zagen drie kinderen onder de armoede grens waarvan er een al bij een crisisgezin was geplaatst. Moeten we dan hier nog met de ouders gaan overleggen? (deskundige)
190. Toen ik kwam moest een meisje weg van school want het was geen goed voorbeeld voor de andere kinderen. Die ging naar huis en kreeg geen onderwijs. (deskundige)
191. Die oude mannen liggen met die jonge meiden te knarren, die maken ze zwanger en dat mag allemaal en iedereen weet het. Maar als ze dan zwanger zijn dan is het opeens een slecht voorbeeld. (deskundige)
192. Dus nu zijn ze gewoon op school tot een paar weken voor de bevalling, net als de zwangerschap van een volwassenen. En als het kind er is dan komen ze weer terug naar school. Zo hadden we in het voorjaar er een met een tweeling die geslaagd is. Die ging met een tweeling het podium op. (deskundige)
193. Het komt hier veel meer voor dan in Nederland. Wat niet wil zeggen dat het perse slecht hoeft te zijn. Alleen ze moeten wel wat beter begeleid worden. (deskundige)

194. Ik denk dat ze weten hoe ze het moeten voorkomen. Alleen het mag dan vaak niet van het geloof. Of de jongens vinden het niks. Ze willen zich toch aan iemand binden. En ze binden zich aan iemand door zwanger te worden. Dat denken ze tenminste. En dat denken ze de zesde keer ook nog. (deskundige)
195. Vroeger was het natuurlijk zo dat het kind werd geboren en dan werd het door de oma van het kind opgevoed. Dat is denk ik nu doorbroken door de nieuwe tijd. Omdat iedereen werkt. (deskundige)
196. Meisje van zeventien jaar. Ze is zwanger. Moeder is zwakbegaafd, broer zit in de gevangenis. Het meisje zit bij FORMA. Ik vraag haar hoe ga je het nou doen? Nou gewoon, alles gewoon, mijn school afmaken. Ze hebben geen idee. Ze is zich niet erg bewust van waar ze mee bezig is. We hebben heel veel in haar geïnvesteerd. Ze heeft een jaar bij opa en oma gezeten. Ze zat bij ons maar had uit huis geplaatst moeten worden om echt iets met haar te kunnen doen. Ze had al een vriendje toen ze vijftien jaar oud was maar dat mocht niet van moeder en opa en oma. Alles verbieden en hele buurt bellen maar dan ga je het stiekem doen en dan raak je het zicht kwijt. Nu is ze wel zwanger van dat vriendje. Ze woont weer bij haar moeder. Ze komt misschien bij een huis voor tienermoeders, Kas di Karko. Dat is heel erg vanuit geloof. (deskundige)
197. Tienerzwangerschap is een statussymbool. Aandacht. Probleem van Antilliaanse jongeren is eigenwaarde. Die is 0,0. Als je een buikje hebt en een kind dan krijg je aandacht. Je wordt voorzichtiger behandeld en krijgt meer aandacht. Ook van vriendjes en zo. (deskundige)
198. Het aantal tienerzwangerschappen op Bonaire is hoger dan op Curaçao. Het is een trend onder jongeren. Ze vinden het stoer om te laten zien dat ze moeder zijn. (deskundige)
199. Ik zie het bij onze tienermoeders. Er is geen goedkope huisvesting. Dus die moeten of thuisblijven en dan in een gezin met een moeder en vader. Dan zit je in een heel kwetsbare positie als tienermoeder. Soms wonen er ook nog andere mensen bij in en die hebben allemaal wat te zeggen over jouw kind. Die hebben allemaal een mening over jou. Misschien wil jij wel anders opvoeden of anders met je kind omgaan. (deskundige)
200. Het lijkt alsof het opgedrongen wordt maar eigenlijk is het goed. Omdat die abortus plaatsvindt. Nu is er geen begeleiding en controle op. Heel veel mensen doen het ook met kruiden en hele gekke dingen waarvan niemand weet wat de gevolgen zijn. Maar in denken zijn de mensen niet zo ver dat ze dat accepteren. Dus ik heb het ook wel eens gezegd tegen mensen, ook seksualiteit en alle taboes er omheen. Het is gewoon een struisvogelpolitiek. Je kind van vijftien, zestien: 'oh nee, die doet het niet, dat zijn de kinderen van de burens'. Straks staat er wel een dikke buik voor je neus. Maar om zo ver te komen, is een proces van jaren. Daarom zijn we ook echt begonnen met cursussen, seksuele educatie van al hele jonge kinderen. En dan met het punt van: je lichaam is een tempel. En er komt ook een stukje normen en waarden bij kijken. We leggen de ouders uit van: zoals jij er over denkt dat bespreek jij met je kind. De informatie die wij geven is algemeen. En we laten ze ook zien wat we de kinderen leren. En als ze het lastig vinden om er over te praten kunnen ze ook bij ons boekjes lenen waarop dat heel simpel uitgelegd wordt en willen we er met ze over praten hoe ze dat kunnen doen. (deskundige)
201. Je ziet dat ze zelf vaak verwaarloosd zijn als kind. Ze denken ook wel: dan heb ik een kind voor mijzelf, dat ik liefde kan geven en het beter kan doen. Maar de situatie waarin ze zitten maakt het vaak al zo dat ze het niet beter kunnen doen. (deskundige)
202. Ik denk dat je veel moet inzetten op empowerment. Dat heb ik bijvoorbeeld bij de tienermoeders gedaan. (deskundige)
203. Seksuele voorlichting en al die informatie kunnen ze allemaal krijgen maar het moment dat ze een beslissing moeten nemen dan laten ze zich beïnvloeden. We hebben hele mooie gesprekken met onze tienermoeders. Op een gegeven moment ken je die jongeren door en door en dan praten ze er over. Er zijn een heleboel mythes waarvan je gewoon weet dat het een mythe is en dat het niet gebaseerd is op feiten. Maar ja, je kunt moeilijk zeggen van ja dat is niet zo. Dus jij moet een manier vinden om te ontdekken of het wel klopt. Dan zeggen ze: ja maar als ik niet met die jongen seks heb dan zegt die van 'je houdt niet genoeg van me'. (deskundige)
204. Mensen krijgen hier minder bewust kinderen. Het is een natuurlijk proces om ze te krijgen. Ze overzien de consequenties niet van kinderen krijgen. Er zijn veel tienermoeders. Een vrouw wordt pas gewaardeerd als ze moeder is, kinderen heeft gekregen. Je hoort er pas bij als je gevulder bent en gebaard hebt. Dat speelt mee bij de jonge leeftijd waarop kinderen kinderen krijgen. (deskundige)

205. Het grootste probleem is dat jonge meisjes zonder baan en diploma kinderen krijgen. Dit komt vooral door het gebrek aan seksuele voorlichting. (kind, Bonaire)
206. Thuis wordt er niet over seksualiteit gesproken. Ouders zien het als een taboe. Bij de stichting Jong Bonaire wordt er wel seksuele voorlichting gegeven. Bij stichting Project wordt het ook gegeven. (kind, Bonaire)
207. Ze zouden condooms moeten uitdelen op school of misschien een condoomapparaat plaatsen. Onthouding en meer voorlichting. In de vorm van een boeiende film bijvoorbeeld zodat het beter blijft. (kind, Bonaire)
208. Eén op de vijf geboorten betreft tienerzwangerschappen. Het percentage tienerzwangerschappen en geslachtsziekten is hoger dan op de andere eilanden. (deskundige)
209. Als ik een probleem heb of ergens mee zit, ga ik meestal naar mijn moeder. Mijn moeder luistert naar me en probeert mij te helpen het probleem op te lossen. Ik kan ook met problemen naar de leraren bij Forma. Die zijn ook heel aardig en helpen me dan een probleem op te lossen. Maar meestal ga ik eerst met alle problemen naar mijn moeder en verder vertellen we het tegen niemand. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
210. Ik ken niet echt situaties van geweld thuis tussen ouder en kind. In het geval dat ik bedreigd word kan ik terecht bij m'n moeder. Of bij mijn Bonaire Youth Outreach clubleider. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
211. Ik vind dat er een grote afstand bestaat tussen diegenen die het echt gemaakt hebben en hier wegblijven en diegenen hier thuis blijven, de kinderen. (jongere)
212. Alle problemen van ontwikkelingslanden kom je tegen op de eilanden. Daarnaast is er de problematiek van kleine eilanden. Mensen zijn bijna allemaal verwant aan elkaar of kennen elkaar. Je ligt als het ware onder een microscoop. (deskundige)
213. Mensen hebben een enorm minderwaardigheidscomplex ten opzichte van wit. Dat uit zich op verschillende manieren zoals onderdanigheid en arrogantie. (deskundige)
214. Er is sprake van een collectief minderwaardigheidsgevoel, wat begint bij de opvoeding en op school. Het lage zelfbeeld wordt doorgegeven. (deskundige)
215. Op Bonaire heerst ondanks dat er veel problemen zijn in gezinnen toch een verantwoordelijkheidsgevoel. Jongeren hebben heel sterk het gevoel dat zij hun familie moeten beschermen tegen gevaar. (deskundige)
216. Soms indoctrineren ze ook hun kinderen. Dan zeggen ze: 'Dit mag je zeggen, dat niet.' (deskundige)
217. Het is een cultuurkwestie. Je hebt de erfenis van de slavernij waarbij de mannen zoveel mogelijk kinderen moesten maken maar geen relatie mochten aanknopen of mochten trouwen. Als dat generaties lang door gaat, is het niet iets dat je zomaar verandert. Mensen moeten beseffen dat het in hun voordeel is om te veranderen. (deskundige)
218. Het geloof heeft hier een grote invloed. Door het geloof wordt er ook niet gepraat over seksualiteit. Het zijn allemaal pubers. Ouders houden ze het liefst zoveel mogelijk uit elkaar. Ze mogen niet met elkaar omgaan en als er dan wat gebeurt dan zitten alle ouders te kijken van 'hoe kan dat nou?'. (deskundige)
219. Het is een heel klein eiland. Ze weten alles van elkaar. Je kunt hier niets verborgen houden. Dat maakt het juist zo moeilijk want ouders willen het niet dus die jongere denkt: 'Ik kan daar niet heen gaan'. (deskundige)
220. Dat is de cultuur, dat kun je helemaal terugbrengen naar de slavernij, helaas. Drie eeuwen geleden toen de slavernij hier begon mochten de slaven niet trouwen. De plantagehouder maakte dat uit, dus er werd nooit getrouwd. Die cultuur is erin gebleven. Het is heel bijzonder als ze hier trouwen. Gewoon een man, vrouw en kinderen. Een gezin, dat is er weinig. (deskundige)
221. Het kindje wat wij nu in huis hebben is uit een gezin van zes kinderen. Die zijn gewoon van vier verschillende vaders. Toch denken ze iedere keer dat ze zich op die manier binden. Dit was

- trouwens geen tienermoeder. Ze was 24 toen ze de eerste kreeg. Toch denken ze iedere keer dat wanneer ze een kind krijgen ze zich aan de man binden. (deskundige)
222. Bonaire is een relatief kleine samenleving van ongeveer 15.000 inwoners. Dit betekent dat vrijwel iedereen elkaar kent. Daarbij zijn de familiebanden sterk. Kenmerkend voor de Bonairiaanse gemeenschap is dat men als gevolg van die familiebanden en dat iedereen elkaar kent, niet geneigd is om met elkaar over lastige zaken aan te spreken. Deze worden het liefst ontweken. Het heeft namelijk altijd consequenties in de vorm van conflicten of uitsluiting. Tevens kan in zo'n situatie economische gebondenheid tussen ouders en/of moeder en vriend een belangrijke factor zijn waarom er niet over lastige zaken of lastig gedrag gesproken wordt. Enerzijds zou je kunnen zeggen dat er een geheimencultuur of zwijgcultuur heerst. Anderzijds heeft het ook van doen met schaamte. Taboes worden niet besproken en kindermishandeling is daarbij een blinde vlek. We willen het liever niet zien en liever niet weten. De geheimen- en schaamtecultuur vraagt aan de hulpverlening dat er zeer vertrouwelijk omgegaan wordt met zaken. Daartegenover staat dat mensen de neiging hebben om direct oplossingen te verwachten en te klagen als die er niet direct zijn. (deskundige)
223. Daarnaast werk je als beroepsbeoefenaar altijd. Dit komt omdat je op een eiland zit en omdat het een relatief kleine gemeenschap is. Je bent nooit anoniem. Dit is een verzwarende factor, zeker als de beroepsbeoefenaar betrokken is in zaken waarin kindermishandeling plaats vindt. Werkbegeleiding/intervisie/supervisie op het gebied van feedback op eigen handelen en omgaan met niet-anonimiteit tav aanpak kindermishandeling is een voorwaarde voor het welbevinden van de beroepsbeoefenaren. (deskundige)
224. Kerken en religie hebben een belangrijke plaats in het Bonairiaanse leven. Het is een ontmoetingsplaats maar ook een plek waar normen en waarden worden uitgedragen. Het betrekken van de kerken en met hen samen een bijdrage leveren bij de aanpak kindermishandeling heeft grote invloed op de bewustwording van kindermishandeling. (deskundige)
225. Je zit hier op een eiland. Gezinsbegeleiding en pleeggezinnen zijn best lastig want je zit op een eiland en ze staan zo voor je deur. Daarom is het soms beter om kind uit het huis geplaatst wordt. Dat is voor veel ouders ook een opluchting omdat ze het zelf niet kunnen. (deskundige)
226. Eigenlijk is het heel apart. Homoseksualiteit is geaccepteerd als je volwassen bent. Iedereen weet van: nou die man is homo. Ze maken geen onderscheid in de communicatie verder. Dat maakt niets uit. Maar als jouw kind komt zeggen dat die homo is dan is er een groot probleem. (deskundige)
227. Een heleboel dingen zijn ook perceptie. Zo wordt het beredeneerd. We zijn een christelijke gemeenschap en dan krijg je die wetten als abortus, euthanasie. En eigenlijk wordt abortus en zo gedaan op de Antillen maar wij mogen daar niet over praten. Dus we stoppen dat gewoon weg want het past niet bij onze cultuur en niet bij het normen en waarden patroon. (deskundige)
228. Het is een hele grote stap voor ouders om ergens binnen te stappen. Er zijn allerlei instellingen zoals Sebiki, Voodijraad, EOZ, schoolmaatschappelijk werker. Er zijn best veel zwakbegaafde mensen op het eiland die veel kinderen krijgen en dat financieel en qua liefde niet aankunnen. Mensen zijn ook niet zo monogaam. Wij sluiten ons niet op in ons huis 's avonds. Het krijgen van kinderen is een natuurlijk proces. (deskundige)
229. Toen ik problemen had in mijn woonsituatie en ik naar de Voogdijraad ging om aan te geven dat het slecht ging en dat ik ergens anders moest wonen om ergere problemen te voorkomen, waren ze niet direct bereid om me te helpen. Het is dat ik bleef aanhouden omdat ik wist dat als ik zou blijven wonen waar ik op dat moment woonde het mis zou gaan maar anders denk ik niet dat ze me zo snel zouden hebben geholpen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
230. Op zaterdag ga ik altijd naar huis. Dan klets ik met mijn moeder en met mijn broers. Ik zie ze niet veel en zaterdag is mijn dag dus moet ik het ervan nemen en ervan genieten. Ik ga samen met mijn moeder op pad en langs andere familie om te groeten. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
231. In het begin toen ik bij Kas di Karko was, bleef mijn gedrag hetzelfde. Na een paar dagen was het veranderd maar na nog een paar dagen werd het weer hetzelfde. Het komt doordat er telkens vriendinnen in het huis komen wonen die een slechte invloed op me hebben. Ik trek naar ze toe en ga achter hen aan. Dit zijn slechte vriendinnen. Op school heb ik wel goede vriendinnen waar ik mee omga. Met hen kan ik gewoon gezellig kletsen en samen met elkaar wat tijd doorbrengen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)

232. Ik mag bij Kas di Karko niet echt zelf beslissingen maken over wat ik eet en wat ik draag. Je mag wel zelf weten welke kleren je draagt zolang het maar geen sexy kleding is. Met het eten is het zo, dat wat er gekookt is, dat moet je ook eten. 's Avonds is er een vaste slaaptijd. Negen uur moet iedereen gaan slapen. Dat is doordeweeks. In het weekend is het tien uur. Overdag mag je als je moe bent, zelf bepalen of je even gaat rusten. De slaaptijd en dat je moet eten wat er is klaargemaakt vind ik wel streng. Als er groente in zit dan moet je dat ook eten. En het is niet gevarieerd. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
233. Er zou meer aandacht moeten zijn voor de ouders bij het implementeren van bepaalde zaken. (jongere)
234. Er is een Centrum voor Jeugd en Gezin op de eilanden Sint Eustatius, Saba en Bonaire. Dit zijn echter geen laagdrempelige voorzieningen. Ze zijn niet aangepast aan de lokale cultuur en situatie. (jongere)
235. Op dit moment zijn er behalve het CJG, de Voogdijraad, de reclassering en enkele docenten geen instanties waar kinderen en jongeren met hun problemen terecht kunnen. (deskundige)
236. Sinds kort is er een nieuwe medewerker bij de Voogdijraad die erg goed is in zijn werk. (deskundige)
237. Je komt er pas heel laat achter. Zaken als incest. Er gebeurt zoveel. Als het bekend wordt, gaat helpen mondjesmaat. Iedereen kent iedereen. Voordat je een voet tussen de deur krijgt en vertrouwen hebt... Ouders praten niet, kinderen ook niet, ze zijn heel loyaal. (deskundige)
238. Er is geen voorziening voor meisjes die thuis mishandeld worden. Ook niet voor jongeren van (bijna) achttien die begeleid zouden moeten worden bij zelfstandig wonen. (deskundige)
239. Voor oktober 2010 konden we nog kinderen naar gezinsvoogdijvoorzieningen op Curaçao sturen. Nu niet meer. Ze zeggen nu: 'Wie gaat dat betalen?' (deskundige)
240. Kortom, met kinderen waar iets mee is, daar moet je heel erg mee leuren. Je krijgt ook geen pleeggezinnen voor pubers. Ze willen alleen jonge kinderen. Maar deze kinderen hebben ook een beetje liefde nodig. (deskundige)
241. Er is een huis op Bonaire voor tienermoeders of voor meisjes in moeilijkheden in het algemeen. Ook als je niet zwanger bent. Vroeger gingen ze dan naar Curaçao. (deskundige)
242. Een kindertelefoon zou kunnen helpen. (deskundige)
243. Als kinderen aandacht krijgen bloeien ze op. Het heeft zin! (deskundige)
244. Om even terug te gaan naar de Voogdijraad, er is nu een interventie methode samen met het hele justitiële netwerk. Er is een goede structuur aangebracht maar die is weer afhankelijk van bepaalde personen. Dat is hier altijd iets geweest wat het moeilijk maakt. Bonaire is een klein eiland maar behoorlijk ingewikkeld. De structuur moet niet van personen afhangen, dan wordt het kwetsbaar. Er moet daarom meer worden gedocumenteerd. Er moet meer nadruk gelegd worden op documentatie, over hoeveel kinderen gaat het, over hoeveel tienermoeders gaat het en heel gedetailleerd. (deskundige)
245. Ik ben ook heel blij dat het consultatiebureau ook bij het CJG zit omdat je dan een soort vangnet om het kind heen maakt waardoor die niet uit het systeem kan vallen, wat hier vaak gebeurt. Krijg je de melding, dan is het vaak laat om niet te zeggen te laat. Vaak krijg je bij meisjes als ze in de pubertijd komen en bij jongens rond een jaar of twaalf de melding dat er iets niet goed zit. Daar is dus wel zo'n tien tot twaalf jaar aan vooraf gegaan. (deskundige)
246. Bij het basisonderwijs bijvoorbeeld is meer dan 95% van de leerkrachten vrouw. Je mist dan het goede van het mannelijke, aanvullend. Je hebt dan geen tegengas tegen het negatieve. Ik heb zelf ook aan jongens lesgegeven, ook aan moeilijk lerende jongens. Ze doen stoer maar ze hebben een klein hartje. Ze moeten zich gewaardeerd voelen. Dat is het menselijk gevoel, laat ik het zo zeggen. Iedereen wil gewaardeerd worden, liefde hebben en met respect behandeld worden. (deskundige)
247. Je hebt invloeden van buiten. Dat is ook een punt. Bonaire heeft een paar fasen over geslagen. Zo'n 25 jaar geleden hadden we hier twee televisiezenders, eentje van Curaçao en eentje van Venezuela en dan kwam er soms nog eentje van Venezuela bij. Van de ene op de andere dag veranderde dat. We kregen toen kabeltelevisie en in het begin waren het geloof ik 24 kanalen. Dat is zo rond het jaar '85 of '86 geweest. Bonaire ging van twee naar zoveel zenders en wat voor zenders. Voornamelijk

- Amerikaanse zenders en daar zaten ook filmkanalen tussen. Niemand heeft de mensen geïnformeerd, gewaarschuwd, begeleid: 'let op want die filmkanalen zenden die films 24 uur per dag uit en het maakt hun niet uit of een gewelddadige film om drie uur 's middags uitgezonden wordt als je kind televisie zit te kijken. Let op laat je kind niet naar die en die kanalen kijken, let op de rating'. De mensen wisten helemaal niet wat een rating was. Ik heb aan veel mensen informatie gegeven, ouders die hun kind op de crèche hebben, wat R betekent. Dat wisten ze allemaal niet. R betekent restricted, dat een kind niet naar die film mag kijken. Dan heb je PG13, dat betekent vanaf 13 maar dan met parental guidance dus een ouder erbij. Ze wisten niet dat ze erop moesten letten. Vroeger begon de televisie op Curaçao 's middags met een kindertuurtje en nu had je de hele dag door televisie en de televisie werd babysitter. Het heeft enorm veel impact gehad op Bonaire. Het is niet begeleid gegaan. Het was allemaal hartstikke leuk want die maatschappij had eerst geprobeerd op Curaçao kabeltelevisie te introduceren en Curaçao deed moeilijk en toen kwamen ze op Bonaire. Bonaire zei: krijgen wij iets eerder dan Curaçao, yeah! Bonaire heeft ze met openbare armen ontvangen. Dat is met zoveel dingen gegaan en zo gaat het nog steeds: media, muziek, carnavalsoptochten. Let op de kinderen! Oordoppen in. Heel langzaam begint het te komen maar gewoon veel te langzaam. Dit is zo lang doorgedaan, ik was de roepende in de woestijn die zei 'let op'. (deskundige)
248. Ik weet nog goed dat we drie projecten hadden ingeleverd: een soort leren-werken project om drop outs een tweede kans te geven, een centraal meldpunt/intake loket voor problemen met kinderen en jongeren en het derde was opvoedingsondersteuning. Daar hebben we heel hard aan gewerkt en toen kregen we alleen dat leren-werken project. Dat was bij FORMA, dat was voor de sociale zorg. Dit om aan te geven dat je dat dan allemaal doet en er maar eentje krijgt. We zagen alles als zeer noodzakelijk en dat gaat dan niet door. Nederland, het fonds, beslist dan. Ik had eigenlijk de hoop nu dat het niet van fondsen afhankelijk is maar dat er een structurele oplossing is. Dat opvoedingsondersteuning structureel in de begroting zit. Sebiki heeft al heel veel klaar op papier voor opvoedingsondersteuning. Ze zijn ook bezig met Opstap Opnieuw. (deskundige)
249. De Kindertelefoon zoals op Curaçao zou hier goed zijn. Dan zijn ze anoniem. Bonaire is klein. Als iemand iets vertelt dan weet heel Bonaire het en daar zijn de meeste ouders bang voor. (deskundige)
250. Soms krijg ik een kind en dat zegt: 'Ik wil iets weten maar ik weet niet aan wie ik het kan vragen.' Als ik dan vraag of ze het ook aan hun moeder kunnen vragen, zeggen ze: 'Nee, dan gaat ze slaan.' Of: 'Nee, niet aan haar vertellen.' (deskundige)
251. Het is ook een probleem dat er geen huis is voor kinderen waar het niet gaat thuis. Voor langer dan bij Kas di Karko. Dat is een logeershuis. (deskundige)
252. Pleeggezinnen zijn bijna niet te krijgen voor Antilliaanse kinderen. Ze durven geen kind in huis te nemen want iedereen kent iedereen. Ze zijn bang dat de ouders ruzie komen maken. (deskundige)
253. Er zijn momenteel acht kinderen die niet bij hun ouders wonen maar via de Voogdijraad en jeugdzorg ergens anders wonen. Ik zie nu kinderen van kinderen die hier vroeger waren. (deskundige)
254. We zijn op Bonaire een stap voor op andere eilanden. Dat komt door goede samenwerking en stabiliteit van het eiland. (deskundige)
255. Op Bonaire waren eerst drie raadsonderzoekers maar daarvan is er nu één weg. Nu zijn er drie raadsonderzoekers, één alimentatie-medewerker en twee senior raadsonderzoekers. We kregen een paar jaar geleden bezoek van Inspectie uit Nederland. Daaruit kwam dat we wel functioneren op niveau van Nederland maar met te weinig mensen. De kwaliteit is sindsdien verbeterd. We hadden geen strafafdeling toen. We deden wel rapportages maar niet het preventieve deel. Nu doen we ook het preventieve gedeelte van HALT. Er is een heel goede medewerker die dat heeft opgezet. Hij heeft tien jaar ervaring in Groningen opgedaan en komt van Bonaire. Bedoeld om jongeren buiten het strafcircuit te houden. Er is een goed convenant met onderwijs (SGB), leerplichtambtenaar, politie en OM. Van daaruit gaan we spijbelen aanpakken en dat is heel erg gedaald. Omdat nu de controle zoveel beter is en jongeren dat weten. (deskundige)
256. Officieel zijn we bij Voogdijraad ook AMK. Dat moet nog met wetgeving geregeld worden. Staat in onze taak. Wij krijgen meldingen van huisarts, politie of leerkracht of bureaus en dan gaan we dat onderzoeken. Als niet duidelijk is wat er aan de hand is dan gaat Jeugdzorg met ouders en kind aan het werk. Als wel duidelijk is dat er mishandeling is dan komt het bij ons. (deskundige)

257. Uithuisplaatsingen waren voorheen naar Curaçao. Nu is er Kas di Karko en huis voor tienermoeders. Op Curaçao is VOG (gouvernementsgesticht). Meest PBR-plaatsingen, heel af en toe een ots. Dat zijn meestal jongens en heel af en toe meisje. Daar gaan ook jongeren van Bonaire heen. En soms gaat er een naar Nederland. Voorheen (twee jaar geleden) werden jongeren hier nog gewoon in de gevangenis geplaatst bij volwassenen. (deskundige)
258. Kinderen krijgen geen strafblad. Ze moeten klusjes doen zoals op school of bij het dierenasiel. (deskundige)
259. Nu is er bij Jeugdzorg ook een jeugdpsycholoog. Die komt via Curaçao. En een orthopedagoog. We hadden die kennis eerst niet. Dan kunnen ze hulp krijgen. Misschien niet genoeg maar het is een begin. (deskundige)
260. Ondanks de ontwikkelingen op Bonaire is de situatie bij gezinnen, bij vrouwen en mannen zeer beperkt. Men investeert in de infrastructuur en instellingen maar de mens op Bonaire zelf blijft in dezelfde staat. Dat is per definitie scheefgroei. (deskundige)
261. We hebben hier Jeugd en Gezin gekregen. Allerlei instanties gaan samen en gaan trachten samen te werken. De deur moet open staan. Of de bevolking er gebruik van gaat maken is een andere vraag. (deskundige)
262. Je had hier voorheen GVI en Voogdijraad en die hadden een hele slechte naam want die haalden natuurlijk de kinderen weg. Maar dat duurde ook heel lang. Als je soms ziet hoe kinderen verwaarloosd worden voordat ze ingrijpen. (deskundige)
263. Je had vroeger het Maria Hopner huis. Dat was voor jongens en meisjes. Ik heb gehoord dat ouders gewoon kinderen voor de deur dumpten en dat ze dan werden opgevangen. Dat is niet meer. (deskundige)
264. We hebben nu wel Kas di Karko. In het Nederlands heet het logeershuis. In de praktijk blijkt dat er licht verstandelijk gehandicapte jongeren terecht komen want het IQ van de jongeren die er zitten of hebben gezeten zit onder de 65. Ik denk dat die groep ook heel groot is van jongeren die niet zo'n hoge intelligentie hebben. (deskundige)
265. Van de beroepsbeoefenaren wordt gevraagd om betrouwbaar te zijn en de privacy te waarborgen. Vertrouwen opbouwen bij de bevolking is van grote waarde om goede hulp te kunnen verlenen en vragen van ouders en kinderen goed te kunnen beantwoorden. Hierbij zijn tevens goede gespreksvaardigheden behulpzaam, zeker in situaties waarin kindermishandeling speelt. Scholing en werkbegeleiding spelen hierbij een belangrijke rol. Verder is de rapportage en rapportageverplichting, zeker in situaties waarin kindermishandeling speelt, van cruciaal belang. (deskundige)
266. Veel beroepsbeoefenaren hebben een zwaar takenpakket. Er moet veel gebeuren en er moet veel gedaan worden. Belangrijk is om binnen de aanpak kindermishandeling er daarom vooral vanuit te gaan dat het niet om meer (meer werk, meer rapportage, meer overleg) gaat maar om anders (het beter inrichten). Keep it simple: geen bureaucrativering. (deskundige)
267. Maak het verschil door samen te werken, zoek elkaar op en hanteer de met elkaar afgesproken werkwijze en borg deze werkwijze (plan,do check, act). Dit geldt ook op instellings- en organisatieniveau: maak afspraken en leg ze vast. Maar maak ook gebruik van de kleinschaligheid: doorverwijzen doe je naar personen en je kan met de cliënt aan de hand letterlijk naar de andere organisatie lopen. (deskundige)
268. In situaties waar veiligheid van kinderen in het geding is moeten er altijd veiligheidsplannen gemaakt worden. Deze veiligheidsplannen omvatten afspraken met ouders en kinderen en mogelijk andere volwassenen die in het gezin een rol spelen over het ervoor zorgen en bewaken van de veiligheid. (deskundige)
269. Elke melding van kindermishandeling vraagt het serieus te nemen van de melding, waar die ook plaats vindt. Het ervoor zorgen dat de melding goed ontvangen wordt en daarna goed, snel en professioneel handelen is voorwaarde om kindermishandeling tijdig aan te pakken. (deskundige)
270. Het programma 'Alle kansen voor alle kinderen' van Rouvoet had ook als bedoeling om preventie en curatie in een kader te plaatsen. We wilden dit programma met gemeenschappelijke indicatoren richten op de praktijk, de outcome, hoe gaat het met kinderen in de praktijk. Er waren ook andere doelstellingen zoals er moeten Centra voor Jeugd en Gezin opgericht worden. Zo'n centrum is een

- middel. Het gaat om wat je ermee bereikt. Dit ook een beetje het model waarmee ik hier naar toe ben gegaan. Ik ben toen met alle eilanden een plannetje gaan maken. (deskundige)
271. Preventie is belangrijk. Ouders zijn primair verantwoordelijk. Ouders moeten geholpen worden en een kind moet niet te snel uit huis gehaald worden. (deskundige)
272. Voor wat betreft de Jeugdzorg zijn we niet begonnen met een tehuis neer te zetten maar met hulpverleners om de gezinnen te helpen. We hebben toen vijf ambulante hulpverleners aangetrokken en een gedragswetenschapper. Dit hebben we ook op de Bovenwindse Eilanden gedaan. Daar hebben we drie en twee hulpverleners aangetrokken. Ook hebben we daar een gedragswetenschapper en een kinder- en jeugd psychiater aangenomen. Eigenlijk was het model voor de drie eilanden hetzelfde. We wilden ook op alle drie de eilanden een Centrum voor Jeugd en Gezin, een laagdrempelig centrum waar iedereen naar toe kan gaan en waar zowel opvoedingsondersteuning als gezondheidszorg aanwezig is. (deskundige)
273. We hadden een model van vier blokken. Twee preventieve blokken en twee curatieve blokken. De preventieve blokken waren het opzetten van het CJG en meer positieve mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding. De curatieve blokken waren het opzetten van jeugdzorg en het versterken van de jeugdbescherming door de gezinvoogdij en de Voogdijraad. Er was eigenlijk geen jeugdzorg op de eilanden. Er was een zieltogend tehuis maar daar was heel veel kritiek op, dus wij wilden het op een andere manier doen. Het algehele kader om dit model van vier blokken was de samenwerking met onderwijs, justitie en sociale zaken. Ook wilden we een methodiek, een gemeenschappelijke taal invoeren en dat is Triple P geworden. Dat wilden ook de drie eilanden en daar hadden ze ook al van gehoord. (deskundige)
274. Het huis dat J&G heeft geopend lukt niet omdat men zich niet verdiept heeft in hoe het gaat op het eiland. (deskundige)
275. Ik kan niet oordelen over pleeggezinnen maar er is geen 24-uurs opvang. (deskundige)
276. Aantal jongeren zijn in J&G huis geplaatst maar daar ook weer uitgeplaatst omdat ze niet te handhaven waren. Eén jongen is uiteindelijk naar Nederland gegaan. (deskundige)
277. Kas di Karko is een jaar geleden geopend. Er zitten nu een paar jongeren maar er zijn veel problemen. Onbegrijpelijk dat er niets is voor de jongeren waar het om gaat. (deskundige)
278. In de jeugdzorg wordt veel te weinig gebruik gemaakt van de bestaande kennis hier. Er wordt te veel het model van Nederland gekopieerd terwijl dat hier niet werkt. Hier is alles direct, de manier waarop je met jongeren omgaat. Als je hier met zachte hand met jongeren omgaat, kun je het vergeten. Je moet precies zeggen wat jongeren moeten doen. Strikte regels en vanuit die basis kun je werken aan verantwoording. (deskundige)
279. Stichting Project richt zich in eerste instantie op gedrag en niet op leerdoelen. Pas als een jongere op een stoel kan zitten, kan ie leren. Huis voor jongeren wil ik meer preventief mee werken. Dus niet pas als ze anders naar de gevangenis moeten. (deskundige)
280. Er zijn veel meer plekken nodig om jongeren uit huis te plaatsen. Zeker twee goede huizen, naast Kas di Karko en het tienermoederhuis. Ook is er een Blijf-van-mijn-lijf-huis nodig. Er zijn ook geen reservewoningen om gezinnen op te vangen. Een opvanghuis als een situatie thuis uit de hand loopt. (deskundige)
281. We hebben ook wel eens gedacht dat we een soort kindertelefoon moeten hebben. Maar ja, waar moet je dan zo'n kind naartoe verwijzen. (deskundige)
282. Als je kinderen hebt waarvan je denkt dat er iets mee aan de hand is. Dat hebben we met bijna alle crèches. Dan kan je ons altijd bellen. Crècheleidsters hebben echt een signaalfunctie. Maar het is heel lastig want dan moet jij als crècheleidster naar de Voogdijraad. We hebben laatst iemand gehad en ik vond het heel erg. Dat was een geval van seksueel misbruik van een gehandicapt kind en de crècheleidster heeft dit geconstateerd bij de vader tijdens het douchen van het kind op de crèche. Helemaal overstuur is ze naar de Voogdijraad gegaan. Ze is daarna weer bij mij gekomen. Helemaal overstuur dus dan probeer ik te zeggen dat ze het goed heeft gedaan. Heb ik met de moeder gesproken. Uiteindelijk is het een zaak geworden maar wat blijkt nu als je naar de uitspraak gaat luisteren. De advocaat van de verdachte heeft gezegd dat doordat de crècheleidster het kind bepaalde vragen gesteld heeft, dat kind bepaalde dingen onthouden heeft en bij verder verhoor wil dat niet zeggen dat het ook zo gebeurd is. Vrijgesproken. Dus dat schiet helemaal niet op. Het is

- sowieso wel de vraag of dat de juiste weg is om via het strafrecht in te grijpen. Maar wat is er anders? (deskundige)
283. Dat zeg ik niet naar de crèches, dat zeg ik tegen de overheid, de politici, de mensen uit Nederland die zeggen: ach over vijf jaar gaan we kijken of die regelgeving hier ook moet komen. Daar word ik zo boos over. Dan denk ik 'je weet niet wat er hier gebeurt'. (deskundige)
284. Bijvoorbeeld de ministeries. Het is zo Nederlands, dat ze geen voorstelling hebben van hoe het werkelijk is. Dus wat ik vanaf twee jaar geleden besloten heb, is om niet meer alleen de mooie dingen te laten zien. Dus KLM heeft bijvoorbeeld ooit sinterklaascadeautjes aangeboden die wij mochten uitdelen. Maar dat wilden ze graag zelf doen. Toen heb ik ze naar alle crèches waar eigenlijk een hoop aan schort gebracht. Ze zijn zich lam geschrokken. Ze zijn ook toentertijd naar het kindertehuis van Maria Hoppner geweest. Ze schrokken erg toen ze zagen waar die kinderen zaten. (deskundige)
285. Gisteren bijvoorbeeld ook. Toen waren de parlementariërs hier en toen werd ik ook uitgenodigd om te komen vertellen over sociale ontwikkeling en de toekomst van de kinderen, tienermoederschap, opvoeding en meer. En ik kreeg vijf minuten. Ik heb vriendelijk bedankt. Als ze echt serieus over dingen gaan praten dan wil ik dat graag doen maar ik ga niet vijf minuten spreken. (deskundige)
286. We hebben Sebiki ook opgericht omdat we die crècheleidsters cursussen aan wilden bieden en we wilden ze een erkend diploma aanbieden. We hebben ook bij het Ministerie van Onderwijs gevraagd om erkend te worden als een hbo-opleiding. (deskundige)
287. Het opleidingsniveau van onze bevolking is zo laag. Het heeft een flinke impact. Dat zien we bij de opvoedingsondersteuning ook. Het moet heel concreet zijn en heel to the point en praktisch. Vanuit de situatie en met voorbeelden. Dan heb je het meeste succes. Maar om gewoon te praten over opvoeding en überhaupt theoretisch, dat heeft gewoon geen zin. Dat is maar een kleine groep. Dus wat je nu ziet is dat die groep op Bonaire blijft. Het is ook een soort cirkel. Die gezinnen, die meisjes krijgen weer op jonge leeftijd kinderen en die doen gewoon zoals ze gewend zijn van hun ouders. (deskundige)

Onderwijs

288. Ik krijg 's ochtends een lift van mijn buurman naar school. Hij brengt eerst zijn dochter, dan zijn vrouw en dan zet hij mij af. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
289. Thuis hebben we geen auto. Elke ochtend kom ik met de bus naar school. Om 6.15 uur word ik bij de kerk in Rincón opgehaald. Wanneer ik me verslaap, moet ik kijken of ik met een andere bus mee kan, waar ik dan twee dollar voor moet betalen of ik kijk of ik een lift kan krijgen. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
290. Het is dat ons practicumlokaal erg ver weg ligt van ons theorie lokaal waardoor we eigenlijk de hele school over moeten lopen om van het ene lokaal naar het andere lokaal te gaan. Hierdoor verliezen we niet alleen tijd maar het is ook heel storend voor alle mensen die les hebben in de lokalen waar we langs lopen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
291. Ik betaal mijn schoolgeld zelf dus ik wil ook lessen volgen voor het geld dat ik betaal want anders kan ik net zo goed stoppen met school en het geld in mijn zak steken. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
292. Op dit moment maak ik best wel lange dagen op school. Op woensdag begin ik 's morgens vroeg en ga ik naar school tot tien uur. In principe gaat er vanaf Kas di Karko een bus naar school op de standaardtijden, dus 's morgens om zeven uur en dan 's middags om twee uur weer van school naar Kas di Karko. Dit is voor mij best onhandig omdat ik andere lestijden heb. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
293. Als de begeleiders de tijd hebben dan kunnen ze mij soms brengen of halen en als dat niet kan dan ga ik lopen of ik bel een vriend om te vragen of hij me kan ophalen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
294. Wij hebben 1350 leerlingen. Daar zit dan wel alles bij. Vanaf praktijkonderwijs tot en met havo/vwo en nog een stuk mbo. (deskundige)
295. Er is nog een heel klein schooltje genaamd E-college. Daar zitten zo'n dertig leerlingen op. Die zitten in de leeftijd van twaalf tot veertien want als ze ouder zijn dan kunnen ze daar geen les meer krijgen. (deskundige)

296. Deze school heeft lange tijd een slechte naam gehad. Vooral onder Nederlandse mensen. Die sturen hun kinderen liever naar E-college voor \$ 15.000 per jaar. Dat is nu aardig over. (deskundige)
297. Nu zijn we weer met andere zaken bezig. Investeringsachterstanden aan het inhalen. Sinds 1 januari hebben we onze eigen bekostiging/financiering. ICT en alles wat er aan vastzit. Er was bijna niets natuurlijk. We zijn nu bezig met nieuwe gebouwen. Havo/vwo is de eerste. En dan krijgen we straks een ROC. (deskundige)
298. Dat katholieke schoolbestuur is zo'n 'mutsenclub'. Dat is echt niet te geloven. Je mocht hier geen condooms laten zien of weet ik het wat. De politiek is uit de school. De politiek was helemaal in de school verweven. Dat waren rampen. Degene die dus aan de macht was, de rode partij, die had het voor het zeggen en die bepaalde ook dingen op school. Op Bonaire is dat weg. Op Saba en Statia is het nog wel. Daar komt een gedeputeerde even zeggen wat die vindt. Als die dat hier doet dan mag die weer buiten staan. (deskundige)
299. Ik vind het onderwijs op Bonaire goed. Ik heb geen vergelijkingsmateriaal maar volgens mij is het een normaal niveau. Voor mij is het niet te moeilijk en niet te makkelijk maar gewoon precies goed. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
300. Het is positief dat er een andere manier van denken is gestart op de scholen. Ook is de wil aanwezig om goed onderwijs te geven maar ze geven erg les vanuit hun eigen waarden en normen. De stap naar het ontwikkelingsgericht onderwijs was te groot. (deskundige)
301. Er is de afgelopen jaar veel geïnvesteerd op scholen. Er worden maatregelen getroffen om het niveau van het onderwijs te verbeteren en om het onderwijs aantrekkelijker te maken. (deskundige)
302. Onderwijs gaat giga omhoog. Beter investeringen. Er wordt beter op de jongere gelet. Je hebt nu het EOZ voor de jongeren die niet meekomen. Hier bestaan geen cluster vier scholen en er zijn genoeg jongeren die dat echt nodig hebben. Ik hoop dat EOZ daar iets aan kan gaan doen. (deskundige)
303. Voor het eilandengebied is er nooit geïnvesteerd in het onderwijs. Ze praten wel over onze kinderen maar ze laten zich er absoluut niets aan gelegen liggen. (deskundige)
304. Ik vind dat we op school op dit moment op een goede weg bezig zijn. Je merkt het ook aan kinderen. Ze voelen zich een stuk prettiger op school. De structuur is een stuk duidelijker. Meer duidelijkheid is belangrijk. (deskundige)
305. Sinds een jaar of twee drie wordt op de basisscholen ook met een soort Cito-toets gewerkt. Wij hebben gelijk in de eerste klas een Cito. Dan hopen we dat ook in de tweede en in de derde te krijgen. Daarmee hopen we te kunnen zien of er progressie is. (deskundige)
306. De kwaliteit van onderwijs gaat omhoog en daardoor krijgen ze meer kansen. (deskundige)
307. Kinderen op de kerkelijke scholen zijn vanuit het geloof meer gewend te lezen en te declameren dan op de niet-kerkelijke school. Maar het zijn minieme verschillen. (deskundige)
308. Stichting Project is leuk. Was er maar zo een school waar je verder kan leren en vooruit komen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
309. Ik vind het leuk om naar school te gaan. Bijvoorbeeld een school zoals Stichting Project zou ik wel leuk vinden om elke dag naar toe te gaan. SGB niet, daar is het saai. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
310. Ik heb het heel erg naar mijn zin bij Stichting Project en ik vind het niet erg dat ik hier nog moet blijven. Ik vind het heel leuk dat we zoveel verschillende dingen doen en dat we één dag per week in het lesrestaurant mogen werken. Ik houd ook heel erg van dingen maken met hout en dat mogen we hier ook doen. Verder vind ik het heel fijn dat we tussen de lessen door ook vrije tijd krijgen om de dingen te doen die we zelf heel leuk vinden. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
311. Ook al waren er soms leuke dingen, ik ben blij dat ik nu bij Stichting Project zit. De groepsleidsters zijn goede mensen en houden rekening met je situatie. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
312. Het enige wat ik jammer vind is dat Papiaments een verplicht vak is. Ik vind dat ze daar een keuzevak van moeten maken omdat heel veel leerlingen het niet leuk vinden en je het in de toekomst niet echt nodig hebt. (meisje, 15 jaar, Bonaire)

313. School vind ik erg leuk. Ik houd van tekenen en van rekenen. Mijn favoriete juf is juf Marlene. Op school heb ik ook een paar vriendinnen die bij mij in de klas zitten. Rowenselyn, Tischainy, Nienke, Amara, Shalenda en Julienne. Op school zijn we altijd bij elkaar. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
314. Wat ik leuk vind bij Stichting Project is dat we les krijgen in een kleine groep waardoor er veel aandacht is voor ons allemaal. Dit zal ik straks op SGB wel weer missen maar ik ben er klaar voor. Ook vind ik het heel leuk dat we één dag per week naar het lesrestaurant mogen om daar met de begeleiders te koken. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
315. Op dit moment loop ik stage bij Reina Beatrix en daar help ik op het kantoor met alle administratieve werkzaamheden. Naast de stage ga ik nog een dag per week naar school voor de theorievakken. Mijn stage vind ik helemaal niet leuk. Dit komt omdat het puur administratief is en dat vind ik gewoon echt niet leuk om te doen. Ik hoop uiteindelijk toch nog een opleiding voor zuster te kunnen doen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
316. Je mag zelf kiezen of je naar steunles gaat. Je krijgt wel een formulier om in te vullen en dan moet je er ook wel serieus naar toe gaan. Net als bij gewone lessen kan je er ook een A krijgen voor afwezigheid of V voor verwijderd. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
317. Er moet meer seksuele voorlichting komen. Ook al op de basisschool. Het is nu een groot probleem op de basisschool. (jongere)
318. Ik denk dat een speciale persoon de kinderen moet onderwijzen over hun lichaam. Niet alleen over seks maar ook over hiv, aids en andere soa's. (jongere)
319. Er is nu wel voorlichting maar dat is pas op de middelbare school terwijl kinderen al op jonge leeftijd seksueel actief zijn. (jongere)
320. Een klein eiland is aan de ene kant erg veilig maar aan de andere kant wordt er weinig van je verwacht en is het niet uitdagend. (deskundige)
321. Op school wordt soms wel voorlichting gegeven maar bij biologie pas op de middelbare school. (deskundige)
322. Het zou kunnen helpen als er een fonds bestaat die studies voor kinderen willen bekostigen. Het zou erg helpen als meerdere studiemogelijkheden op het eiland zouden bestaan. De huidige vooruitzichten gaan alleen maar richting bouw, toerisme en secretariaat. (deskundige)
323. Wij vangen 30% van het voorgezet onderwijs op. De overige 70% loopt nog op straat of is thuis, zorgt nog voor broertje of zusje, noem maar op. (deskundige)
324. Als we straks helemaal klaar zijn met de renovatie dan denk ik dat we er niet meer dan 300 ingeschreven en 250 per dag aankunnen. Toen ik kwam waren hier maar 150 jongeren ingeschreven en hadden we ongeveer 80 jongeren per dag. (deskundige)
325. Je hebt er nog eentje op het eiland maar dat is uit geloofsovertuiging, de Bonaire Youth Outreach Foundation. Waar zij hun financiën vandaan halen weet ik niet. (deskundige)
326. De basisscholen hadden toentertijd naschoolse opvang voor jongeren van zes tot twaalf jaar. Ik weet niet of het nog bestaat. Daar werden echt allemaal van die mensen van de straat geplukt om daar dingen te gaan doen. Dat is nog steeds. Compleet incompetente mensen daarvoor. Ik stuur er mijn kinderen niet naar toe. Maar dat is wel het probleem. (deskundige)
327. Onderwijszorg voor kinderen kennen ze hier niet. Dus als een kind iets raars doet, is dat een vervelende leerling. Maar ze weten niet of die autistisch is of iets anders heeft. Op die manier wordt er nog niet naar kinderen gekeken. (deskundige)
328. Op de basisschool is naschoolse opvang. Verder zijn de crèches erg goed geregeld. Het kost erg weinig. (deskundige)
329. Er is een verwijzingscommissie die gaat bepalen of kind vanuit onderwijs naar speciaal onderwijs of naar Stichting Project moet. Vaak zie je jongeren die gaan dan naar school en dat gaat dan niet. Dan proberen we een onderwijzer te pakken te krijgen die iets kan vertellen over de jongere. Dan hebben we de ouders al gesproken. We krijgen dan niet de juiste onderwijzer te pakken. De een zegt dat hij de jongere niet kent, de volgende dat hij niks mag zeggen, weer een dat hij niet verantwoordelijk is, de volgende is er niet. Er komen allemaal medewerkers bij, wat op zich heel

- goed lijkt, zorgcoördinatoren etc en dat het heel onoverzichtelijk wordt. Er zijn zo veel mensen die zich ermee bemoeien met tig vergaderingen zonder dat jongere daar beter van wordt. (deskundige)
330. Op Statia moest het Expertisecentrum nog meer vanaf de basis starten dan bijvoorbeeld op Saba en zeker op Bonaire. Het concept is op alle BES-eilanden hetzelfde. De behoeften zijn op alle drie de eilanden verschillend. (deskundige)
331. Er moet veel meer voorlichting komen op school. Bijvoorbeeld over vroegtijdig schoolverlaten en tienerzwangerschappen en ook over onderwijs in het algemeen. (kind, Bonaire)
332. Ik ben er zelfs voor om het onderwijs op Bonaire in het Engels te doen. Het Engels is een wereldtaal en de jongeren neigen meer naar het Engels. Na Papiaments kun je eerst Engels doen en Spaans voor de regio en dan Nederlands als vak op maat gedoceerd voor degenen die naar Nederland willen. Het is ondemocratisch om een heel systeem in te richten voor een klein groepje dat weg gaat en ook nog niet terug komt. Je hebt het Nederlands nodig om je te kunnen redden in de maatschappij maar dat kun je dan gedoceerd geven. Ga je naar Nederland dan moet je eerst zorgen dat je het Nederlands goed verstaat en spreekt. Dan heb je kans van slagen. Hoeveel buitenlandse studenten komen er wel niet in Nederland. Die spreken geen woord Nederlands en studeren daar wel. (deskundige)
333. Eén leerplichtambtenaar is wel weinig. EOZ wil ook echt iets bereiken voor de kinderen. Onderwijs was echt een probleem op Bonaire. Ik hoop dat het beter gaat. Wel zou ik meer mogelijkheden willen voor extra bijlessen voor kinderen zoals in Nederlands. Vanwege taal kunnen kinderen niet verder. (deskundige)
334. Kinderen lezen hier niet zo graag. Er is geen leescultuur. Kinderen zijn niet goed in Nederlands. Engels is wel beter omdat ze tv en computers in Engels kijken. (deskundige)
335. De gewoonte om Papiaments te spreken heerst. De angst om eigen identiteit te verliezen maakt dat veel politici meer de nadruk leggen op Papiaments dan Nederlandse taal. Tevens door de een slechte aansluiting tussen de basisscholen en de middelbare scholen vallen veel kinderen in een achterstandspositie. (deskundige)
336. Ze spreken een taal zonder aanknopingspunten. Nederlands, Engels, Portugees, het is een mengelmoes. (deskundige)
337. Nederlands is de instructietaal hier op school. Dus in de klassen moet Nederlands gesproken worden. Dat alle docenten dat doen, dat geloof ik niet. (deskundige)
338. De basisschool is faciliterend onderwijs, daar hebben ze gekozen voor Papiaments. Maar dat is nu aan het omdraaien. Ze zeggen nou dat in de tweede helft van de basisschool de instructietaal Nederlands wordt. (deskundige)
339. Nederlands moet niet niet als vreemde taal gegeven worden maar als tweede taal. Dus het moet gelijk oplopen vanaf het begin van de basisschool met Papiaments. Dan hebben ze een kans om het goed te leren. (deskundige)
340. Je merkt dat kinderen niet dommer zijn dan in Nederland maar door de taal kunnen ze in bepaalde vakken niet meekomen. (deskundige)
341. Als kinderen op de basisschool redelijk kunnen rekenen dan komen ze hier en dan is het opeens veel minder. Dat komt omdat ze dan wiskunde gaan doen en wiskunde is heel talig. (deskundige)
342. Ze hadden hier veel beter kunnen kiezen voor Engels, denk ik. Maar goed dat hebben ze niet gedaan. De overheid zelf heeft dat gekozen. De Nederlandse taal. (deskundige)
343. De Pelikaan is een basisschool, dus voor kinderen van vier tot twaalf jaar oud. We zijn een jonge school: Gestart in 2004 als privéschool maar altijd met de intentie om gesubsidieerd te worden zodat we openbaar zouden kunnen worden net als andere basisscholen op het eiland. Met als verschil dat wij Nederlands als instructietaal hebben waar andere basisscholen Papiaments als instructietaal hebben. Sinds 2010 zijn we gesubsidieerd en vallen we onder de lokale overheid en onder OCW. We hebben 183 kinderen en er staan 200 kinderen op de wachtlijst. Er grote behoefte aan een school waar Nederlands instructietaal is. (deskundige)
344. Toen we nog privéschool waren, kwamen er nog vooral Nederlandse kinderen omdat die het konden betalen. Ik heb altijd gevochten voor het kind op Bonaire. Met expats heb ik niet zoveel. Dat

- betekent dat we een gigantische diversiteit hebben. Kinderen van Antillen, Peru, Amerika, Noorwegen, China, Indië, Ecuador. Thuistalen allemaal verschillend maar Nederlands is taal op school. (deskundige)
345. Kinderen die naar Nederland willen om te studeren, hebben Nederlands nodig vanaf basisschool. Dat geeft meer toekomstmogelijkheden. En het zorgt dat ze de taalschroom niet hoeven hebben. (deskundige)
346. Kinderen zijn hier heel erg talig. Ze spreken en verstaan Papiaments, Nederlands, Spaans, Engels (van tv). Hoe rijk ben je dan?! (deskundige)
347. Er zijn twee middelbare scholen op het eiland, het E-college en het SGB. Daar krijgen ze Engels. Ouders vinden het soms eng om hun kind naar het SGB te laten gaan omdat het zo groot is. (deskundige)
348. Sinds enige tijd kunnen leerlingen achterstanden op gebied van de Nederlands taal wegwerken, bijvoorbeeld via digitale programma's (Starttaal van Deviant). Daarnaast wordt op de SGB een taalplan geïmplementeerd. Binnen het primair onderwijs wordt het Nederlands in toenemende mate als instructietaal gebruikt. (deskundige)
349. SGB vind ik slecht voor de kinderen. Er zijn veel kinderen die het verkeerde pad zijn opgegaan. Sommigen zitten nu ook bij Stichting Project. Op SGB zorgen sommige kinderen dat anderen kinderen op het slechte pad belanden. Er is veel verkeerde invloed op elkaar. Kattenkwaad uithalen. Vuurwerk afsteken op het schoolplein. Vechten en andere dingen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
350. Op SGB was mijn gedrag wel ok maar de andere kinderen lokten me steeds uit waardoor ik ze ging uitschelden en vieze woorden ging praten of ging duwen. Ik heb niet gevochten maar ik pakte de kinderen wel terug. En dan stuurden ze me naar het kantoor, waar ze dan met me gingen praten. Eerst was er een waarschuwing en daarna zeiden ze dat ik naar Stichting Project moest. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
351. Ik vind de andere leerlingen op de havo veel socialer dan op het vwo. Daar was iedereen alleen maar geïnteresseerd in het lezen van boeken en praatte niemand echt met een ander. Op de havo is dat heel anders. In de pauze praten we allemaal met elkaar en ook tussen de lessen door heeft iedereen meer contact met elkaar. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
352. Ik ben blij dat de havo en vwo zijn gescheiden van de andere niveaus en dat we op een andere locatie zitten. Ik vind zelf dat de leerlingen heel anders zijn en dat de leerlingen van de lagere niveaus met hele andere dingen bezig zijn dan wij. Toen alle niveaus nog samen zaten ben ik wel uitgemaakt voor 'nerd'. Die andere leerlingen waren niet bezig met leren maar ik wel. Ik vond het niet fijn dat ze dat tegen me zeiden maar ik heb er nooit iets tegen gedaan. Nu heb ik daar geen last meer van dus daar ben ik heel blij om! (meisje, 15 jaar, Bonaire)
353. Op mijn school wordt weleens gepest. Zelf ben ik ook gepest. Ik ben toen naar de juf gestapt. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
354. Bij de bavo was er elke vijf minuten een gevecht. Maar toch vind ik dat wij van havo/vwo veel meer krijgen dan zij. Bijvoorbeeld, wij zitten in een nieuw gebouw terwijl zij vastroesten in dat oude gebouw. En toch vind ik dat de bavo gelijk behandeld moet worden. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
355. Het is wel goed dat er onderscheid wordt gemaakt tussen bavo, ago en havo/vwo door verschillende T-shirts als uniform maar natuurlijk zijn er mensen die je pesten aan de hand van dat onderscheid. Bijvoorbeeld, ik zit op de havo/vwo en ik word 'nerd' genoemd en anderen weer dom. Maar aangezien wij allemaal op de SGB zitten en verschillende niveaus volgen moet er toch iets zijn om ons te onderscheiden. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
356. Bij ons op school wordt er niet gepest. Hoe de docenten en bewakers met gevechten om gaan weet ik eigenlijk niet. Ze gaan ze dan stoppen. Er was zelfs een keertje dat een juffrouw gevochten heeft met een leerling. Dat kan toch niet. Zelf heb ik nooit gevochten, ik ben lief. Ik heb wel eens gewoon ruzie met iemand. Er zijn leerlingen die zich beter voelen dan anderen en die zoeken dan ruzie. Ik kijk ze dan vinnig aan en dan houdt het op. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
357. Om de zes maanden zijn er twee ouderavonden. Dan komen de ouders wel. (deskundige)

358. Er is sprake van veel probleemgedrag op scholen. Docenten moeten zich nu vaker inzetten voor opvoedingsproblemen op school dan zich richten op het onderwijs. Docenten worden bedreigd. Kinderen onderling zijn niet bezig met onderwijs maar met seks, drugs en windsurfen. (deskundige)
359. Toen ik hier drie jaar geleden kwam, waren er echt heel veel vechtpartijen. Was bijna dagelijks kost. De school was toen nog niet gesplitst. Het was een groot terrein waarin alles door elkaar heen liep. Dus het eerste wat we gedaan hebben is alles in units gesplitst. Ook fysiek. Ook afgescheiden met schuttingen. Ieder heeft z'n eigen stuk. (deskundige)
360. Het uniform hier komt een beetje voort uit dat je geen klasseverschil ziet. Ik vind het niet storend. Als je Zuid-Amerika doorreist zie je het ook overal. Het is ook wel makkelijk. Dan zie je meteen of iemand wel of niet hier hoort. (deskundige)
361. Voor mij zijn er vele directeuren geweest. Ik was de zesde in tien jaar. Velen werden na een jaar met de benen naar voren afgevoerd, zeg maar. Het klikt of het klikt toch niet met zo'n school. (deskundige)
362. De scholen zijn vies en er zijn corveeroosters die zeggen dat we de school zelf moeten schoonmaken. (kind, Bonaire)
363. Ik zit al meer dan een jaar bij Stichting Project. Direct na de lagere school, in Rincón, ben ik door het schoolhoofd naar Stichting Project gestuurd. Zij vond het niet verantwoord dat ik naar de middelbare school ging omdat ik heel snel met mensen ga vechten. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
364. Ondanks dat ik al zo lang bij Stichting Project zit, kan ik nog steeds niet goed met mijn woede omgaan. Hierdoor ben ik ook nog niet klaar om naar SGB te gaan. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
365. Ik ga nu naar Stichting Project. Eerst zat ik op de basisschool in Rincón maar hier had ik steeds problemen. Er werd slecht over elkaar gepraat. Ik had vaak ruzie. Met de kinderen maar ook met de juf. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
366. Ik zit nu in havo 5 en ik doe de richting Economie en Maatschappij. Ik heb voor deze richting gekozen omdat ik erg van rekenwerk houd. Het gaat heel goed op school. Toen ik van de lagere school kwam kreeg ik het advies om vwo te gaan doen en daar ben ik ook mee gestart. Dat ging heel goed totdat ik in de derde vwo problemen kreeg met mijn moeder over het contact met mijn vader. Ik was daar de hele dag mee bezig en dacht niet meer aan school waardoor ik de toetsen niet heb gehaald. Ik heb toen het advies gekregen om naar de havo te gaan en daar had ik eigenlijk geen problemen mee. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
367. Voordat ik naar Forma ging heb ik bij Stichting Project gezeten. Nadat ik de lagere school had afgerond aan de Reina Beatrix hebben ze me naar Stichting Project gestuurd. Ik denk dat ze dat hebben gedaan omdat ik nooit wilde opletten in de klas, veel aan het praten was met iedereen en niet wilde luisteren. Ik heb drie jaar bij Stichting Project gezeten en vond het daar leuker dan bij Forma. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
368. Vanwege inteelt zijn er relatief veel leerproblemen op de eilanden. (deskundige)
369. EOZ is een organisatie die zich bezighoudt met het bieden van extra hulp aan kinderen die dit nodig hebben. Het is de bedoeling dat docenten trainingen krijgen zodat zij direct opmerken als een kind of jongere een achterstand heeft en extra begeleiding nodig heeft. (deskundige)
370. De algehele motivatie van kinderen is zeer laag. Vooral bij laag niveau onderwijs. (deskundige)
371. Vanuit het thuisfront krijgen kinderen niet de nodige rust als basis. Betrokkenheid van ouders bij de cognitieve ontwikkeling van hun kinderen is bijna nihil te noemen. Onderwijs heeft een slechte naam in de maatschappij en men heeft daar weinig vertrouwen in. Het is meer een mentaliteitsprobleem. (deskundige)
372. Ik heb gemerkt dat voor heel veel jongeren hulpverlening en onderwijs hand in hand moeten lopen als je ze een bepaalde weg in wilt duwen. (deskundige)
373. Het EOZ zit hier sinds 1 augustus. En daar komt een lesplaats voor kinderen die toe zijn aan het voortgezet onderwijs maar die sociaal-emotioneel nog te jong zijn. Of er is iets anders aan de hand waardoor ze nog niet goed zouden kunnen slagen in het voortgezet onderwijs, dan vormen we daarmee een klas van twaalf kinderen. En die worden uitgebreid begeleid. (deskundige)

374. Het EOZ zelf is meer om kinderen te testen. Om de zorgcoördinatoren te helpen in hun taken. Die zijn we aan het opleiden. (deskundige)
375. We zitten alleen nog met kinderen die nooit terug zouden kunnen naar het voortgezet onderwijs. Die heb je natuurlijk in Nederland ook. Die hebben een psychiatrische stoornis. Daar is niks voor hier op het eiland. Daar moet je eigenlijk speciaal onderwijs voor hebben maar dat mag niet van het ministerie. (deskundige)
376. En je hebt ook gehandicapte kinderen, geestelijk of lichamelijk. Daar heb ik geen zicht op. Je ziet ze hier nooit maar ze moeten er wel zijn. (deskundige)
377. Jonge Antilliaanse kinderen die op school binnenkomen, missen het stralen. Hun ogen staan op dof en angst. Pas na een tijdje als je ze respectvol benadert, gaan ze stralen. En je benut hun mogelijkheden, ook als ze op cognitief vlak niet goed meekomen. (deskundige)
378. Ik heb wel eens gespijbeld maar ik spijbelde niet veel. Wanneer ik een slechte dag had, spijbelde ik gewoon. Ik ging dan chillen onder de boom. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
379. Ik heb het erg naar mijn zin op school en ik spijbel nooit. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
380. Ik merk wel dat veel mensen op het mbo wel spijbelen en niet zo denken als ik. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
381. Het is echt heel stom als ouders om hun kinderen zonder reden thuis houden. Naar school gaan is juist goed is voor de ontwikkeling van de kinderen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
382. Ik vind school wel leuk maar er zijn veel kinderen die graag problemen zoeken. Ze komen naar school maar niet om te leren. Ze komen om te spijbelen en ruzie te zoeken met anderen. Met mij heeft nog niemand problemen gezocht. Ik spijbel af en toe wel. En soms ga ik achter anderen aan en laat ik mij door hen beïnvloeden. Dit is me vaak verteld maar toch als ik er eenmaal mee te maken krijg, ga ik twijfelen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
383. Ik zit nu een paar maanden bij Stichting Project en over het algemeen bevalt het me hier heel goed. Ik ben begonnen op SGB maar daar liep het niet zo soepel. Doordat ik op vakantie was toen we boeken moesten halen had ik aan het begin van het jaar geen boeken. Daar werd ik natuurlijk door alle docenten op aan gesproken. Omdat het niet meer mogelijk was om die boeken alsnog te krijgen moest ik het zonder doen. Ik werd zo moe van al dat gezeur van die docenten dat ik geen lessen meer wilde volgen. Uiteindelijk kwam het er op neer dat ik alleen maar aan het spijbelen was. Door de schoolleiding ben ik daar op aangesproken en die hebben mij toen naar Stichting Project gestuurd. Het gaat nu heel goed met me en ik heb pas geleden een verzoek ingediend om weer terug naar school te mogen. Bij Stichting Project vinden ze dat ik daar ook wel klaar voor ben en dus mag ik in januari weer terug naar SGB. Ik zal dan in de tweede klas van de ago terecht komen. Ik ben heel blij dat het dan eindelijk zo ver is en dat beide mijn ouders heel trots op me zijn. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
384. Er is veel schooluitval met als gevolg dat kinderen geen startkwalificatie krijgen waardoor hun kansen gering zijn. (deskundige)
385. De uitval blijft geruisloos. Door de scholen wordt over het algemeen geen melding gemaakt van schoolverzuim, omdat zij betaald worden per leerling. (deskundige)
386. Sinds 2008 is de leerplichtwet van kracht. Er kan nu door de leerplichtambtenaar een boete worden opgelegd voor schoolverzuim. (deskundige)
387. Ik heb ook wel eens gehoord dat er kinderen zijn die gewoon jaren thuis gehouden zijn of die voor een broertje of zusje moeten zorgen en thuis bleven en zich ziek meldden. Daar werd nooit wat aan gedaan. Nu wel. Je hebt nu een leerplicht ambtenaar die echt zijn best doet maar die zit soms ook met zijn handen in zijn haar. (deskundige)
388. Er is een zorgteam op mijn school. Daar kunnen leerlingen met sociale en geestelijke problemen terecht. Want door de problemen spijbelen leerlingen veel. Het zorgteam is echt heel goed. Ook de decaan is goed. Ze zegt je precies welke richting je op kunt. (kind, Bonaire)
389. Inmiddels is de digitale registratie van verzuim van leerlingen door de scholen op orde. (deskundige)

390. Ik krijg wel eens huiswerk. Bij Stichting Project maak ik het wel. Bij SGB soms wel, soms niet en dan vertel ik een smoesje aan de docenten, dat ik moest gaan werken of gaan voetballen. Ik krijg geen begeleiding bij mijn huiswerk en daarom wilde mijn moeder mij ook naar Nederland sturen, zodat ik meer begeleiding kan krijgen met school. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
391. De juffrouw geeft een computeropdracht en vraagt niet of je een computer thuis hebt. En als je je huiswerk niet gemaakt hebt, krijg je straf. Er is wel een laptop thuis maar er zitten veel strepen in het beeldscherm. Mijn broertje heeft poeder op het toetsenbord laten vallen en nu doet hij het niet goed meer. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
392. Van de groepsleiders die bij Kas di Karko werken krijg ik hulp bij mijn huiswerk. Ik kan er verder rustig mijn huiswerk maken zonder problemen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
393. Ouders kunnen zelf die bijlessen niet betalen en kunnen het zelf niet omdat ze geen tijd hebben of het niet kunnen. (deskundige)
394. Ik vind de manier van werken van de groepsleiders en Stichting Project wel goed. Ze kunnen duidelijk uitleggen en ze doen leuke activiteiten. Er zijn momenten om lessen te maken en momenten in de groep te praten. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
395. Ik vind de docenten op school goed. Ik weet niet hoe het op andere eilanden is maar het niveau is voor mij heel goed. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
396. De docenten op school vind ik allemaal aardig en ik vind dat ze goed les geven. We hebben ongeveer net zoveel Nederlandse als Antilliaanse docenten. Ik vind het leuk dat dat zo'n mix is! (meisje, 15 jaar, Bonaire)
397. Ik kan wel goed met de docenten opschieten. Nu hebben ze iets dat wanneer je een beetje zwak bent in bepaalde vakken, dan kan je steunles krijgen van de docenten. Daar maak ik wel gebruik van. Biologie, Zorg en Welzijn, Papiaments en Nederlands vind ik leuk. Maar Engels...daar ben ik niet goed in. En ook niet in Spaans. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
398. Wat ik niet leuk vind is dat er een juffrouw is die ons slaat als we niet luisteren. Ik heb tijdens een gesprek laatst gezegd dat ik dat erg vervelend vond en inmiddels is zij er op aangesproken en gaat het beter in de klas. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
399. Op school gaat het goed. Er zijn wel regels maar dat is goed, want er moet wel discipline zijn. En wij houden ons ook aan die regels, dus dat is ook een pluspunt. Er zijn geen kinderen die de regels niet nakomen of spijbelen enz. Dat heb je niet bij ons. Verder zijn er ook geen problemen meer. Ik voel me er goed en ga er graag naartoe. Dit jaar is het voor het eerst dat ik echt op tijd opsta om op tijd op school te zijn. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
400. Er is een grote turn over van leerkrachten. Het salaris van leraren was hoger op de eilanden dan in Nederland en daarnaast zijn de klassen kleiner (zestien leerlingen per klas) en wordt er minder uren gewerkt (van half acht tot half twee). (deskundige)
401. Je zit met het probleem dat ook docenten zo in elkaar zitten. Dus ik heb nu twee docentcoaches op school. Die zijn op het eiland komen wonen. En die zijn bezig om die docenten te leren hoe je ook met kinderen om kan gaan. Die weten dat ook niet. (deskundige)
402. Ik vind dat wel belangrijk dat je zoekt naar mensen waarmee je een school kunt runnen. En dat klinkt lullig maar onder de Antilianen hier zijn geen mensen die dat kunnen op het ogenblik. Omdat ze ook niet weten hoe het onderwijs in Nederland in elkaar zit. Hoe het Ministerie van OCW werkt en wat de inspectie allemaal wil. (deskundige)
403. Je moet hier altijd 25 of 30 jaar terugdenken. Veel leraren zitten nog op repressie. Als ze dan horen dat kinderen rechten hebben, vinden ze dat lastig. Ze hebben ook moeite met opvoeden met respect. Je moet de juiste balans vinden. (deskundige)
404. Leraren en groepsleidsters worden getraind in Triple P, positief opvoeden maar dat is best lastig voor ze. Het is of streng of ze laten het teveel gaan. Ze stellen dan geen grenzen meer. (deskundige)
405. Ik heb gemerkt dat leerkrachten vers uit Nederland naar de SGB kwamen en toen dacht ik: 'Oh, je gaat helemaal de mist in'. Want ze hadden een heel andere houding ten opzichte van de leerlingen. Veel vriendschappelijker en noem maar op. Die waren na een half jaar helemaal overspannen. Ze

- konden geen orde houden want die kinderen zijn het helemaal niet gewend. Die zijn regels, strak, gewend en dat leraren aangeven: 'Zo gaan we het doen'. (deskundige)
406. Het onderwijs op Bonaire is ronduit slecht. Onaardige, onbekwame leraren die niet goed weten hoe ze met kinderen moeten omgaan. (kind, Bonaire)
407. Ik kan zelf ook een beetje koken. Nu leer ik op school koken. Ik wil verder die richting op. Ik wilde eerst werken bij de haven en de schepen binnenhalen en aanleggen. Als Freewinds - een cruiseschip - naar Bonaire komt, dan ga ik hem aanleggen. Of andere schepen. Of automonteur. Die drie dingen wil ik graag doen. Kok, automonteur of iemand die schepen aanlegt. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
408. Ik wil in ieder geval goed leren. Het liefst op Curaçao maar misschien ook in Nederland. Ik weet nog niet wat ik precies wil worden. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
409. Wat ik ga doen als ik mijn opleiding af heb over drie jaar is op dit moment nog niet duidelijk. Misschien ga ik een tijdje bij mijn moeder wonen in Curaçao of ik ga naar Nederland. De tijd zal het leren. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
410. Ik heb afgelopen schooljaar de mavo afgerond en in augustus ben ik begonnen aan het mbo. Ik studeer momenteel voor kok. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
411. Ik blijf in ieder geval op Bonaire totdat ik deze opleiding heb afgerond. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
412. Volgend jaar ga ik naar Nederland om verder te studeren. Ik wil graag rechten gaan doen in Den Bosch. Ik heb eigenlijk geen reden waarom ik voor die school heb gekozen. Ik had alle scholen bekeken en toen dacht ik: Den Bosch lijkt me wel leuk. Ik ben bij mijn eerste ingeving gebleven. Binnenkort ga ik mij inschrijven zodat ik in juli met de bursalen naar Nederland kan. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
413. Ik zit nu in de derde klas, zorg en welzijn. Eigenlijk moest ik naar de vierde maar doordat ik een slecht rapport had, ben ik in de derde gebleven en doe ik het jaar over. Ik wil graag leren voor kapster. Haren kammen vind ik leuk om te doen. Iets leuks met de haren doen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
414. Ik richt me nu op mijn school. Daarna met mijn diploma verder studeren op Curaçao bij de kapsteropleiding. Na een paar jaar ga ik werken en daarna komt er een huis en dat soort dingen. Ik blijf dan op Curaçao. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
415. Na mijn opleiding wil ik bij mijn moeder gaan werken om haar te helpen. En daarna wil ik bij de brandweer. Ik wil al bij de brandweer sinds ik heel klein ben. Als ik nu over mijn toekomst nadenk dan denk ik dat ik op Bonaire zal blijven. Ik wil mijn moeder hier niet achterlaten dus voorlopig blijf ik hier wonen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
416. Ik weet op dit moment nog niet of ik voor altijd op Bonaire zal blijven wonen maar de kans is wel heel groot dat ik hier nooit weg zal gaan. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
417. Na mijn school op Bonaire wil ik nog verder leren in Nederland. Ik weet wel wat ik wil worden maar nog niet of ik naar de hbo of universiteit ga. Ik ga hier de havo afmaken en dan volg ik daarna de vwo ook hier. Tenminste als ik er dan niet zat van ben, want dan moet ik naar de hbo. Ik wil verder leren in de richting van Natuur & Gezondheid en gynaecoloog worden. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
418. Mijn prioriteit in het leven is nu eerst mijn school afmaken. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
419. Jaarlijks gaan zo'n driehondervijftig tot vierhonderd jongeren in Nederland studeren. De uitval van deze jongeren is niet groter dan van Nederlandse jongeren. 20% gaat na de studie terug. Hiervan is 80% meisje. (deskundige)
420. In de studentencirkel is de eerste stap de studie- en beroepenmarkt. Dan krijg je de oriëntatie van studenten op hogescholen en universiteiten in Nederland. De volgende stap is dan de begeleiding en dan vervolgens stage. Wij zien een stage als een middel om hen kennis te laten maken met de arbeidsmarkt hier en andersom, de arbeidsmarkt ook met hen, waardoor je eerder een baan kan krijgen. Een tweede reden waarom wij die stage zo belangrijk vinden is de documentatie. Je hebt nu heel veel duizendpoten op het eiland, waaronder ikzelf. Dan is jouw tijd beperkt, je kunt bepaalde processen wel aansturen maar niet uitvoeren en daar zou je stagiaires voor moeten hebben. Om precies te bekijken hoeveel gezinnen er leven in armoede, uit hoeveel mensen bestaan die gezinnen, wat is hun situatie. (deskundige)

421. We proberen de overgang van Nederland naar Bonaire zo soepel mogelijk te maken maar dat is zo moeilijk want je hebt te maken met dingen waar je geen vat op hebt. (deskundige)
422. De werkgevers hebben vaak ook het idee dat ze vaak liever een Europese Nederlander hebben dan iemand van hier. Die proberen we van gedachten te doen veranderen door te zeggen dat iemand van hier een meerwaarde heeft omdat ze meteen kunnen beginnen te werken. Ze hoeven niet te wennen. Als je een contractant van drie jaar hebt dan moet hij het eerste jaar wennen, het tweede jaar kan hij werken en het derde jaar is hij aan het afbouwen. (deskundige)
423. De meeste jongeren hebben een ontzettende ontwikkelachterstand. Terwijl ze qua verantwoordelijkheden al heel jong een heel volwassen leven hebben omdat de vrouwen die we hebben allemaal heel jong moeder zijn geworden. (deskundige)
424. De werkgelegenheid is op zich niet zo'n probleem op Bonaire maar wil je de lagere beroepsbevolking kunnen plaatsen dan moet er ook doorstroming op de arbeidsmarkt plaatsvinden en daar is eigenlijk nooit aandacht voor geweest. Dat doen wij met de afdeling korte cursussen. Daar bieden we cursussen aan voor volwassenen die wel al aan het werk zijn maar nog om en bijgeschoold moeten of willen worden. (deskundige)
425. Vanaf januari mogen we alleen nog maar vanaf achttien jaar. Toen het sociale kanstraject sociale vormingplicht heette en het dus een project was van de Nederlandse Antillen, was het van 16 tot en met 24 jaar. Die zestien- en zeventienjarigen vallen nu eigenlijk tussen wal en schip. Want OCW zegt, terecht, dat die terug naar school moeten maar het zijn toch vaak multiprobleem situaties. Zo'n kind past niet op school. (deskundige)
426. En daarin zijn we in de praktijk eigenlijk heel erg zoekende met elkaar. Zo van: waar hoort die jongere nu, waar is hij het beste op zijn plek? Daarin zijn stichting Project en FORMA ook wel een stukje overlappend. (deskundige)
427. Ik sprak met een meisje die nu bij ons klassenassistente is. Ze gaat studeren in Nederland. Ze wil docente worden. Maar die heeft niet zoiets van ik wil terugkomen. Ze zegt: er is niets te doen op dit eiland. Het is zo saai voor ons. En dat is toch tot je 25-30e niet gewenst. Je wilt dingen zien en uitgaan. (deskundige)
428. Je hebt eigenlijk maar een kleine bovenlaag. Als we gaan kijken dan zijn er misschien twee klassen die gaan studeren en de rest blijft op Bonaire. Van de hele SGB gaan er misschien nog geen veertig naar Nederland. Alleen havo en vwo. (deskundige)
429. Ik vind het een positief punt dat er meer afgestudeerde jongeren terug komen naar Bonaire. Ik zie ze terug. De eerste lichte leerlingen van de SGB kwamen nooit meer terug. En nu zie ik dat die jongeren naar Nederland gaan om te studeren en dat er een hele grote groep weer terug komt na een paar jaar. (deskundige)
430. Jongeren die in Nederland gaan studeren komen niet makkelijk terug. Allerlei redenen: partner, etc. Maar vooral ook niet omdat je een studieschuld hebt die je op Bonaire niet makkelijk kunt aflossen omdat de lonen hier veel lager zijn. Zuiver hun studieschuld! (deskundige)
431. Antillianen durven niet te solliciteren omdat ze bang zijn dat hun Nederlandse taal niet goed genoeg is. (deskundige)
432. Je moet lang doen om het fundament neer te leggen. Laat mensen het zelf bedenken op het eiland of laat ze meedenken. Bottom up, niet top down. Zoek naar Antillianen die geschikt zijn om hierheen te komen. (deskundige)

Gezondheid

433. Ik vind het leuk om te sporten omdat ik daar een goede conditie van krijg en dat is goed voor mijn gezondheid. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
434. Ik ben nooit ziek en als ik wel ziek ben dan heb ik griep. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
435. Mensen zijn hier veel zieker dan in Nederland, althans dat denken ze. Ze gaan voor alles naar de dokter. (deskundige)
436. Er is veel obesitas. Dat komt ook door het slechte voedingspatroon. (deskundige)

437. Een keertje ben ik medicijnen gaan halen bij de dokter maar ik ben eigenlijk nooit ziek. Vroeger moest ik een keertje naar het ziekenhuis. Om mijn arm te lijmen. Ik was toen op een spijker gevallen. Ik werd wel meteen geholpen toen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
438. Ik vind de zorg van de huisarts prima maar in het ziekenhuis vind ik het wel slecht. Ik ben zelf een keer geopereerd in het ziekenhuis en alles was heel vies en het stonk. Ook ben ik regelmatig op bezoek geweest bij de mevrouw waar ik bij woonde en toen vond ik de kamers en de verzorging erg slecht. Dit moet zeker verbeteren. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
439. Ik ben bijna nooit ziek maar vorig jaar had ik een bacterie in mijn maag waardoor ik wel steeds ziek was. Ik ben toen naar de dokter gegaan en in het begin wisten ze niet wat het was. Toen hebben ze mij antibiotica gegeven maar dat maakte het juist erger. Daarna kreeg ik gelukkig een ander medicijn en dat werkte goed dus nu ben ik weer helemaal beter. Ik vind dat de dokter mij toen goed heeft geholpen. Ik ben nooit zo ziek geweest dat ik naar het ziekenhuis moest dus ik weet niet hoe de zorg daar is. Wel vind ik dat er in het ziekenhuis altijd een vieze geur hangt. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
440. Als je ziek bent, kun je bij de dokter terecht. Je moet dan wel een afspraak maken want de andere mensen maken ook een afspraak. Als je heel erg ziek bent, kan je wel voorrang krijgen. Maar meestal kijken ze ook gewoon wie het eerst komt. Die gaat dan naar binnen. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
441. Voor veel dingen moeten we naar Curaçao toe omdat we op Bonaire niet onze eigen medische specialisten hebben. In het ziekenhuis zelf is het oud. In het buitenland zien de ziekenhuizen er erg schoon uit. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
442. Op de BES-eilanden worden bepaalde medicijnen niet meer vergoed sinds stelselveranderingen. Arme ouders kunnen dat niet meer betalen. (deskundige)
443. Ziekenhuiszorg is op Bonaire soms een probleem. (deskundige)
444. Op de BES-eilanden is de zorgverzekering ingevoerd maar deze geldt niet voor mensen zonder papieren. (deskundige)
445. De gezondheidszorg is wel goed geregeld. Het consultatiebureau zorgt voor inentingen en zo. Er is een nieuwe kinderarts verbonden aan het ziekenhuis. (deskundige)
446. Als je een identiteitskaart hebt kun je naar de tandarts. Daarvoor moest je het zelf betalen en dus ging niemand. (deskundige)
447. Voor operaties en behandelingen die hier niet kunnen, ga je naar Curaçao of naar Colombia. (deskundige)
448. En er is een kinderpsychiater die eenmaal per maand komt en verbonden is aan het ziekenhuis Mariadal. (deskundige)
449. Er is een consultatiebureau en ouders regelen de gezondheidszorg van hun kinderen zelf. (deskundige)
450. Als je kijkt naar de gezondheidszorg zijn we toch flink vooruit gegaan. Daar hoeven we niet voor te betalen. (deskundige)
451. Medicatie is bij veel jongeren ook een probleem. Ouders zeggen dat er drugs in zit en dat ze het niet moeten nemen. Er is geen continuïteit. (deskundige)
452. Gezondheidszorg gaat nu veel en veel beter worden, nu Bonaire een bijzondere gemeente is. Dat heeft met materiaal te maken en dat komt wel goed. (deskundige)
453. In Rincón valt het me op dat kinderen er met verrotte tanden en kiezen rondlopen. Aan tandheelkunde moet echt iets gebeuren. (deskundige)
454. Er zijn drie tandartsen op het eiland. Ze zijn goed maar hebben een wachtlijst van zes maanden. In Nederland heb je jaarlijkse gebitscontrole die vergoed wordt. Hier niet. (deskundige)
455. Er is hier geen vertrouwensarts. (deskundige)

456. Sinds 2010 heeft iedereen het recht om een tandarts te bezoeken. Gezondheidszorg werkt redelijk adequaat. Doktoren en specialisten komen erbij. (deskundige)
457. Thuis eten we heel gezond. Ik eet elke dag groenten en fruit. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
458. Elke ochtend om half tien eten we met de hele groep bij Stichting Project samen een broodje en fruit. Dit vind ik altijd heel leuk! 's Ochtends eet ik thuis niet. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
459. Om acht uur moet ik gaan slapen. En om zes uur 's ochtends sta ik weer op. Ik ontbijt met cornflakes of brood met knakworst. Naar school krijg ik een broodje pindakaas of ham mee en fruit. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
460. Op veel eilanden krijgen de kinderen slechte voeding. Er is veel junkfood. (deskundige)
461. Veel kinderen komen op school zonder te hebben ontbeten. Anderen nemen geen lunch mee naar school. Ondervoeding is een gegeven maar ook slechte voeding waarbij kinderen volgepropt worden met ongezonde dingen. Het valt op dat op Bonaire weinig kinderen groente eten. (deskundige)
462. Eetproblematiek is een heel groot probleem, wat toch ook wel voorkomt uit een lage eigenwaarde en laag zelfvertrouwen. Boulimie. Dat zie je toch heel erg veel. (deskundige)
463. Ik denk dat voorlichting over voeding heel belangrijk is maar daar aan gekoppeld ook hoe je dat moet doen met een heel klein budget. Je kunt leuk over broccoli gaan zitten kletsen maar als er geen geld is. Je moet eens even kijken wat broccoli kost. Dat kun je met je vierhonderd dollar echt niet betalen maar wat dan wel? Wat zijn dan de alternatieven? Ik vind dat er veel meer aandacht naar die groep moet gaan. (deskundige)
464. Wat ik zou willen, is dat alle kinderen 's middags warm eten krijgen op school. Dat krijgen ze op de crèche ook. (deskundige)
465. Als er warm eten is dan is het meestal rijst met één stukje komkommer en een stukje kip of vis als het al meezit. En dat is natuurlijk heel ongezond als je dat elke dag krijgt. (deskundige)
466. Ik zie dat kinderen veel te veel medicijnen krijgen 'want ze zijn altijd ziek'. Ze moeten gewoon goed te eten krijgen. Iedere ochtend met pap en 's avonds warm eten. Dan zijn ze niet meer ziek. (deskundige)
467. Op scholen worden broodmaaltijden uitgedeeld omdat ouders het brood voor hun kinderen niet kunnen betalen. (deskundige)
468. Een appel kost hier bijna een dollar. Groente en fruit heel duur of niet te krijgen. Kip en rijst wel veel verkrijgbaar. Door de kip met hormonen zie je meisjes met vroegtijdige borstontwikkeling. Eenzijdige voeding is niet gezond maar wel goedkoop. (deskundige)
469. Soms drink ik wel wat maar ik ga niet over de grens. Het moet wel binnen de grens blijven. Ik doe niet aan roken of drugs. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
470. Zelf drink ik geen alcohol. Bij mijn vormsel heb ik een glaasje wijn gedronken. Roken doe ik wel af en toe. Dan rook ik halve peukjes van mijn opa. Drugs zal ik nooit gebruiken. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
471. Ik gebruik geen drugs. Soms als ik uitga drink ik wel alcohol maar ik ken mijn grenzen en die overschrijd ik niet. Ik wil niet zover gaan dat ik niets meer weet. Ik ken wel heel veel mensen die drugs gebruiken maar zelf heb ik het nooit geprobeerd. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
472. Zware gevallen met drugs moeten specifieke ondersteuning krijgen en dat valt buiten het programma van sociale vormingsplicht. Zij komen terecht in jeugdinternaten, de jeugdgevangenis of drugsrehabilitatie. (deskundige)
473. Ook drank wordt veel gebruikt door jongeren. Paar kinderen die ots staan en een drankprobleem hebben. Ze stelen, krijgen van vrienden, gaan om met foute vrienden. Nu ook weer jongen van vijftien die een veroordeling boven zijn hoofd heeft hangen. (deskundige)
474. We hebben op school geen problemen met alcohol. Drugs zijn er wel. Dat probleem is dit jaar wel minder ernstig. Je ziet ook minder dealers rond de scholen. (deskundige)

475. Van alcohol merken we eigenlijk niet veel. Ik weet niet hoe dat komt. Misschien vinden ze het gewoon niet lekker. Ik weet het niet. We hebben wel is bij praktijkonderwijs een jongen gehad die dronken was. Maar dat zijn incidenten. (deskundige)
476. Als we hier schoolfeesten hebben dan ligt er ook hier en daar een fles maar niet zo extreem. (deskundige)

Veiligheid

477. Ik ben wel eens getuige geweest van een vechtpartij, bijvoorbeeld in Nort di Salinja zelf. Dat ze zitten te drinken en dan ineens beginnen te vechten. Dat is slecht. Het gebeurt overal maar Nort di Salinja is het meest crimineel. In Amboina, waar ik woon, is het rustig. De mensen kennen elkaar allemaal en gaan goed met elkaar om. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
478. Bonaire is rustig. Je kan ergens rustig zitten chillen. Niet als op Curaçao waar je op je hoede moet zijn omdat ze je zomaar in het voorbijgaan kunnen neerschieten. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
479. Ik voel me veilig in Rincón. Ook al zie ik weleens dronken mensen op straat rondlopen of gevechten bij dominowedstrijden doordat de mensen zo dronken zijn. Ze gooien dan met flessen naar elkaar of halen hun pistool tevoorschijn. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
480. Ik voel me nooit onveilig. Ik denk dat dat komt omdat ik zelfverzekerdheid uitstraal en dat zien de mensen waardoor ze niks doen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
481. Ik ben echt tegen huiselijk geweld en probeer mensen te helpen die ermee te maken hebben. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
482. Een tijdje geleden was er een jongen die ruzie met mij zocht. Ik ken hem niet echt en hij kent mij ook niet maar om de een of andere reden heeft hij iets tegen mij. Ik ben niet bang voor hem. Tijdens Regatta, twee weken geleden, kwam hij ook elke keer ruzie met me zoeken. Ik ben daar gelukkig niet heel gevoelig voor en gooi het makkelijk van me af. Ik ga er ook niet op in omdat ik helemaal geen zin heb in al die problemen. Ik loop gewoon weg en ik ga iets anders doen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
483. Bonaire is heel rustig. Aruba en Curaçao zijn veel hectischer. Hier is het na zessen stil. (deskundige)
484. Bij een ander meisje, van zeventien jaar, speelt dit ook. Met oudere mannen maar dan is soms onduidelijk hoe het meisje daar zelf in staat. Maar we hebben wel het gevoel dat het vaker voorkomt. (deskundige)
485. De criminaliteit neemt wel heel erg toe de afgelopen jaren. De laatste maanden hoor ik dat er ook veel overvallen op straat zijn. Dat is wel veranderd. Vroeger kon je 's nachts zonder probleem lopen op straat. We sliepen met de deuren open. De auto had ik nooit op slot. Toen ik hier achttien jaar geleden kwam wonen, was het gewoon rustig. (deskundige)
486. Ik weet dat er wel veel criminaliteit is op Bonaire maar gelukkig heb ik er nog nooit last van gehad. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
487. Het is niet met mij gebeurd maar ik ben bang dat er 's avonds wordt ingebroken en dat ik dan aangevallen wordt. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
488. Ik ben niet bang als ik over straat loop maar ik voel me niet prettig. 's Avonds ga ik nooit alleen over straat omdat ik wil voorkomen dat er iets met me gebeurt. Het is een keer voorgekomen dat ik van de chinees vlakbij mijn huis naar huis liep en dat er een auto achter me aankwam met een paar mannen erin. Deze mannen wilden dat ik zou instappen en met hun mee zou gaan maar dat wilde ik niet dus zei ik tegen ze dat ik niet meeding. Toen zeiden ze dat ze me dan wel van de straat zouden sleuren en mee zouden nemen. Gelukkig hebben ze dat uiteindelijk niet gedaan en zijn ze doorgereden maar toen voelde ik me niet veilig. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
489. De veiligheid op Bonaire gaat sterk achteruit. Je kunt je autodeuren niet meer openlaten net als vroeger. Overal heb je nu alarmsystemen nodig. Thuis en in winkels. Want kunnen ze anders bij je inbreken. Vroeger was het niet zo. Ik ben wel bang. Ik heb geen zin meer om alleen de straat op te gaan. Vooral waar ik woon niet. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
490. Veel mensen gaan het verkeerde pad op doordat er zo weinig te doen is en dan gaan ze iets zoeken om te doen. Dit zijn dan meestal criminele dingen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)

491. Ik weet van heel veel vriendinnen van mij dat zij door hun vriend worden mishandeld. Als ik van hen hoor dat dat zo is dan ga ik meestal met die jongen praten en probeer ik hem duidelijk te maken dat hij niet moet slaan. En dat hij als hij daar mee doorgaat problemen krijgt met mij. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
492. Heel veel jongeren gaan hangen op straat en komen daar in contact met andere jongeren. Dan gaan zij met z'n allen iets bedenken om te doen en dat is dan vaak iets crimineels. (deskundige)
493. Jongeren zoeken steeds meer spannende dingen op. Het criminele pad biedt dat ook. Uit verveling komen jongeren in contact met het crimineel circuit. Vooral jongens die thuis niet echt opgevoed worden en meer vrijheid hebben dan meisjes. (deskundige)
494. Jongeren zijn ook veel betrokken bij criminaliteit. Veel jongeren waar wij mee werken kunnen hun behoefte niet uitstellen. Ze willen dat telefoontje. Nu. (deskundige)
495. Er wordt hier niet veel in winkels gestolen door jongeren. Omdat er veel personeel is en omdat de sociale controle groot is. (deskundige)
496. Als ik de baas was, zou ik ervoor zorgen dat er meer activiteiten zouden komen voor de kinderen en jongeren zodat zij niet op straat gaan zwerven en het criminele pad op gaan. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
497. Dit jaar is er minder rottigheid door jongeren. Waarschijnlijk komt dat door de HALT-aanpak die sinds een tijdje functioneert. Dan worden er ook een soort zittingen georganiseerd. Ouders worden betrokken. Voogdijraad, Jeugd en Zeden, etc. werken samen. (deskundige)
498. Elke wijk heeft een buurtregisseur van de politie. (deskundige)
499. Vroeger, tot 1997, zat jeugdreclassering bij volwassenreclassering en was niet pedagogisch. Op Saba en Statia gebeurt dit ook met HALT sinds een jaar. Op Bonaire zien we al effect. (deskundige)
500. Op Bonaire bestaat er geen internaat om de harde kern aan te pakken. Ze moeten allemaal naar Nederland of Curaçao. Dat neemt veel tijd in beslag om dit te organiseren. Kinderen zien hun familie niet meer en dit heeft duidelijk invloed op het kind. (deskundige)
501. Het eiland is klein en de overheid vindt dat investering in dit soort instellingen niet nodig is. Het is juist dit soort instellingen die rust kunnen brengen in veel opzichten. (deskundige)
502. Een oplossing zou zijn om een internaat op Bonaire te openen. Op andere gebieden zit het goed op het eiland. Er bestaat nu jeugdhulpverlening, gezinsvoogdij en de Voogdijraad. In de keten is er een goede samenwerking met het OM en het Gerecht waardoor jonge wetbrekers snel aangepakt worden. (deskundige)
503. Sinds een jaar is er de HALT-aanpak. En dat soort kinderen en jongeren worden gelijk aangemeld en er wordt gelijk actie ondernomen. (deskundige)
504. We hebben een pilot met de Kindertelefoon in ons programma gezet. Voor de komende twee jaar gaan we daarmee beginnen. We denken dat dat wel een goed instrument is. (deskundige)
505. Er moeten meer jeugdgevangenissen komen, meer controles door de politie en meer banen. Ook meer voorlichting en afkickklinieken. (kind, Bonaire)

Recreatie, spel & vrije tijd

506. In het weekend zit ik de hele dag x-box te spelen. Of zaterdag werken en dan 's avonds terugkomen en dan gaan zwemmen. Monopoly spelen. Zondag ook gaan werken en dan weer hetzelfde, op de x-box of monopoly spelen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
507. In mijn vrije tijd ben ik meestal boeken aan het lezen op internet. Er is een site waar ik altijd promo's van boeken ga lezen en als ik het dan wat vind dan vraag ik aan mijn moeder of ze dat boek voor me wil kopen. Als zij het niet kan kopen dan bel ik mijn vader en die koopt het dan voor me. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
508. In mijn vrije tijd ga ik graag naar de zee. Ik houd van zwemmen. Verder vind ik touwtje springen leuk en kijk ik graag televisie. (meisje, 8 jaar, Bonaire)

509. In mijn vrije tijd rust ik uit, maak ik huiswerk of ga ik naar yoga. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
510. De groepsleiders van Kas di Karko bepalen meestal wat we gaan doen. En als er een activiteit is dan moet je meegaan. Op zich is het wel leuk. We gaan dan met de hele groep. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
511. Ik ga niet echt op vakantie. Ik zou wel willen. En dan naar Curaçao. Er is daar veel te doen. Je kan gaan shoppen. Er zijn vele plekjes om te eten, zoals bijvoorbeeld Kentucky. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
512. Men investeert voornamelijk in voetbal, honkbal en surfen. Dit laatste vooral door mensen met een goed inkomen. Maar er zijn ook andere sporten zoals zwemmen en atletiek, die ook meer bekendheid verdienen. Bonaire heeft geen officieel zwembad voor trainingen en wedstrijden. (deskundige)
513. Je hebt hier een speelplaats in Playa en volgens mij eentje in Terra Corror. Wil je met de kinderen naar een speelplaatsje dan moet je altijd met de auto. Dat is dus voor heel veel kinderen niet toegankelijk. (deskundige)
514. In elke buurt zitten bario's in mooie gebouwen. Mankeert niks aan maar er is helemaal niks. Mensen vieren hun verjaardag erin. (deskundige)
515. Je moet vroegtijdig signaleren en daar wat mee doen. Als jongeren naar de bario kunnen gaan na school, want er is niemand thuis, dan los je heel veel op. (deskundige)
516. Soms worden er activiteiten georganiseerd maar dat er haast niemand komt opdagen. (kind, Bonaire)
517. Er is weinig te doen voor mensen van mijn leeftijd op Bonaire. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
518. Ik vind dat er voor de kinderen en de jeugd weinig te doen is op Bonaire. Er zouden meer activiteiten moeten komen zodat de jongeren niet op straat gaan hangen en slechte dingen gaan doen. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
519. Er is eigenlijk niks te doen op Bonaire voor de jongeren. Daarom gebeuren er vaak slechte dingen. Heel veel jongeren komen op het verkeerde pad doordat ze niks te doen hebben. Mijn broer zit in de gevangenis omdat hij allemaal inbraken heeft gepleegd. Hij is dat soort dingen gaan doen omdat hij niks te doen had. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
520. Ik vind dat er meer activiteiten voor jongeren moeten komen. Ik denk dat het goed zou zijn als er een bioscoop en een gameland zouden komen. Deze waren er vroeger wel maar zijn uiteindelijk gesloten. Verder denk ik dat het goed zou zijn als er in elke wijk een speeltuin komt. Er zijn veel jonge kinderen die op straat rondlopen omdat ze niks te doen hebben. Ze kunnen dan spelen in de speeltuin en dan gaan ze geen kattenkwaad uithalen (meisje, 16 jaar, Bonaire)
521. Er zouden vaker dingen moet zijn zodat de kinderen en jongeren wat te doen hebben en niet telkens zichzelf hoeven bezig te houden waardoor ze op het verkeerde pad terecht komen. (deskundige)
522. Voor kinderen tot tien à twaalf jaar is het leuk op het eiland. Maar ik denk dat het daarna toch al snel te klein en saai wordt. (deskundige)
523. Nu vervelen ze zich en gaan ze problemen maken. Ze zijn op zoek naar spanning. (deskundige)
524. Als jongeren onder een boom hangen en ze gaan vervelend doen, moet je ze ergens heen kunnen sturen. Dat kan nu niet. Nu is het het verplaatsen van een probleem. (deskundige)
525. Ik ben een keertje naar Aruba geweest en daar was veel te doen. Het is druk op straat. Hier heb je dat niet. Een paar auto's op straat. Op zondag is er niks te doen. Het is dan heel stil en rustig en is er niets om te gaan doen. Er zijn wel enkele dingen om te doen. Maar daar ben ik al vaak genoeg naartoe geweest. Windsurfen, rondje rond Bonaire rijden. Ik ben moe van het rondrijden. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
526. Er wordt niet in de jeugd geïnvesteerd. Er moeten activiteiten komen. Veel activiteiten. Er is niks voor ons om te doen. Er zijn veel jongeren die in het buitenland gaan studeren en niet terugkomen omdat Bonaire saai is. (meisje, 14 jaar, Bonaire)

527. Op de BES-eilanden zijn weinig mogelijkheden voor kinderen wat betreft ontspanning. Er zijn wel veel vrijwilligersorganisaties. (deskundige)
528. De behoefte is groot maar de aanbod is weinig. Vooral in de buurten zijn de buurthuizen niet aantrekkelijk genoeg voor de kinderen. (deskundige)
529. Ik vind Jong Bonaire kwalitatief goed voor de opvang van die doelgroep. Ik vind dat ze hele inspirerende programma's voor jongeren hebben en dat ze zich daar ook echt in zijn blijven ontwikkelen de laatste jaren. Maar er is natuurlijk niet voldoende capaciteit. (deskundige)
530. Er is voor de kinderen zowat niets op dit eiland. Dat is ook een reden voor de criminaliteit. Dan gaan ze zich vervelend gedragen en rottige dingen doen. (deskundige)
531. Er is niks op het eiland voor jongeren. Ik ben acht jaar geleden begonnen in de Centro di Bario en daar was ook al niks. Er is geen geld. Ze zijn wel weer bezig met een Brede School in Noord Salina maar je kunt veel beter in bario's investeren. In de buurten. (deskundige)
532. Er is wel een speeltuin maar die is in het centrum. Moeders met kleine kinderen gaan daar niet helemaal naar toe want vervoer is ook altijd een probleem. (deskundige)
533. Er is geen disco, geen bioscoop, geen skatebaan, niks. (deskundige)
534. Jongeren kunnen terecht bij Jong Bonaire. Veel leerlingen gaan daarheen. Ook met een bus vanuit Rincón. Het kost negentig dollar per jaar. (deskundige)
535. Buurtcentra gaan om vijf uur dicht en dan is er niks voor jongeren. Alleen in Rincón blijft het Centro di Bario langer open om te voetballen en zo. (deskundige)
536. Veel kinderen nu gaan na school naar een Centrum di Bario of huiswerkbegeleiding. (deskundige)
537. Jong Bonaire is prachtig initiatief voor kinderen vanaf twaalf jaar. Een Bonaireaans kind zal niet zo snel iets doen waarvan hij denkt dat hij het niet kan. Jong Bonaire stimuleert ze daartoe door te gaan duiken etc. (deskundige)
538. Er is op Bonaire weinig ontspanning voor de oudere jeugd. Er is geen bioscoop, bowlingbaan of discotheek. Er is vooral veel te doen voor kleine kinderen. Daarom zijn we ook zo blij met Jong Bonaire. Dat is de enige jongerenorganisatie op het eiland die activiteiten organiseert voor jongeren. (kind, Bonaire)
539. Ik voetbal in het team Uruguay. Het gaat goed. Aankomende vrijdag moeten we weer spelen. Ik hou van voetbal. Ze zeggen dat als je naar Nederland gaat dat je dan professional wordt. Dat wil ik ook graag worden. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
540. Iedere middag nadat ik heb gegeten ga ik met mijn vrienden uit de buurt softballen, voetballen of vissen. Meestal gaan wij softballen omdat wij dat allemaal heel erg leuk vinden. Soms ga ik ook wel eens softballen met de oudere mannen en dan maak ik ze helemaal in! (jongen, 12 jaar, Bonaire)
541. In het weekend ga ik wel eens vissen met de vriend van mijn moeder. Dat is ook altijd erg leuk! Ik vind fietsen ook heel erg leuk en ik zou graag een fiets willen hebben. Dat het eigenlijk te warm is om te fietsen maakt mij helemaal niks uit! (jongen, 12 jaar, Bonaire)
542. Mijn hobby's zijn: ik vind dansen leuk, zwemmen, zingen, met mijn vriendinnen uithangen en kickboksen. Kickboksen train ik elke week. En mijn idool is Nicky Minaj. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
543. We gaan nu wel starten met naschoolse sport en spel. Dat wordt getrokken door een sportleidster. (deskundige)
544. Er zijn wel sportclubs. Ze kunnen voetballen en doen aan softbal. Maar je hebt ook kinderen die dat misschien helemaal niet willen. Die willen andere dingen doen. (deskundige)
545. Het gebeurde eind vorig jaar dat er buiten school tussen twee dorpen een vechtpartij was. Het gebeurt altijd in het weekend en meestal om voetbalwedstrijden. Dat moet dan nog even uitgevochten worden. (deskundige)
546. Je kunt hier allerlei activiteiten doen: zeilen, tennissen, zwemmen, voetballen, baseballen, ballet en muziek en noem het maar. Maar dat kost allemaal geld. En je moet vervoer hebben want het is

- verspreid over het eiland. Het ene kind kan dat wel, het andere niet. Dat draagt niet bij aan evenwichtigheid. (deskundige)
547. Ik heb één vriendin die bij me in dezelfde buurt woont. Af en toe ga ik naar haar huis en dan praten we met elkaar over allerlei dingen. Van de moeder van mijn vriendin mag ik niet ergens mee naar toe want ze is bang dat ik voor problemen zorg en dat dan mijn vriendin ook in de problemen komt. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
548. Meestal ga ik in mijn vrije tijd met vrienden ergens zitten praten of ik ga thuis schoonmaken. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
549. Verder ga ik vaak chatten met mijn vrienden of ga ik televisie kijken. Ik ben een keertje naar een chatbox gegaan voor tieners en daar heb ik twee vrienden leren kennen. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
550. Na schooltijd gaan mijn vriendinnen en ik samen onder de boom op de bus wachten. Ik ga verder niet bij mijn vriendinnen spelen. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
551. Ik ga nu nog niet met vriendinnen op stap. Binnenkort gaan we het wel proberen. Het hangt af van hoe ik mij gedraag. Het moet stap voor stap gaan. Op afspraak mag een vriendin mij wel bezoeken in Kas di Karko. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
552. In mijn vrije tijd ga ik meestal fietsen met vrienden of voetballen. Soms ga ik 's middags als ik vrij ben op de fiets naar mijn vader die in een andere wijk woont. Mijn moeder gaat nooit mee want daar houdt ze niet van. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
553. In mijn vrije tijd ga ik meestal chatten, televisie kijken of met vrienden buiten zitten praten. Op vrijdag en zaterdag ga ik mijn broer opzoeken in de gevangenis. We mogen dan drie kwartier bij hem blijven. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
554. In het weekend ga ik weleens uit. Meestal ga ik dan met vriendinnen naar de stad. Ik ga niet zo vaak uit omdat ik alleen naar de stad ga als ik echt zin heb om uit te gaan en niet zomaar. Ook in de stad is er niks te doen. Er zijn wel eens feesten maar dan plannen ze vijf feesten op een avond en daarna weer maanden niks. Dat is jammer want dan gaan de jongeren zich juist weer vervelen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
555. We hebben wel aanbod voor sport maar je ziet ook dat de jongeren zo'n zitcultuur hebben. Onder de boom. (deskundige)
556. Wij hebben het ook geprobeerd in de tijd dat we op de SGB werkten. Door jongeren zelf een plek te laten inrichten om met vrienden en vriendinnen bij elkaar te komen en muziek te maken. Hoeven ze niet naar de stad of de discotheek. Maar het bleek toch dat ze het fijner vinden om hier rond te lopen in de stad dan daar te komen. Dus het is lastig om uit te vinden wat ze dan wel echt willen. (deskundige)
557. De enige keer dat een kind hier naar de disco gaat is als wij dat hier op school doen. (deskundige)
558. De politiek heeft recreatie niet als een prioriteit. (deskundige)
559. Ik vind het een taak voor de overheid om te zorgen dat er voor de kinderen iets te doen is. Dat er voetbalveldjes zijn. Dat er hangplekken zijn. Dat is ook belangrijk, dat er een eigen plek is waar ze heen kunnen. (deskundige)
560. Wat betreft cultuurbeleid voor kinderen zegt OCW dat ze daarin niks kunnen doen omdat het een gemeentelijke aangelegenheid is. Elke gemeente heeft echter ook behoefte aan landelijke ondersteuning. De BES-eilanden dreigen tussen wal en schip te vallen. (deskundige)
561. Omdat er in heel Nederland zo gekort wordt op cultuurbeleid is het dringen geblazen bij de landelijke (rijks)fondsen. Je maakt meer kans als je weleens je gezicht laat zien maar dat is voor organisaties uit Bonaire natuurlijk niet mogelijk. De fondsenwerving vanaf de eilanden is vaak heel lastig. (deskundige)
562. Ik zou misschien in 't weekend naar een waterpark willen. Of activiteiten zoals fietswedstrijden, autoraces, paintball, voetbalcompetitie. (jongen, 15 jaar, Bonaire)

563. Soms ga ik weleens uit in het weekend maar ook 's avonds is er in de stad bijna nooit iets te doen. Het zou wel leuk zijn als er meer activiteiten zouden komen voor mensen van mijn leeftijd. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
564. Ik vind dat er voor de kinderen en de jeugd weinig te doen is op Bonaire. Er zouden meer activiteiten moeten komen zodat de jongeren niet op straat gaan hangen en slechte dingen gaan doen. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
565. Het zou leuk zijn als er een dierentuin en een verkeerspark zouden komen op Bonaire. Dat heeft Curaçao wel en daar ga ik graag heen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
566. Ik vind dat er meer activiteiten voor jongeren moeten komen. Ik denk dat het goed zou zijn als er een bioscoop en een gameland zouden komen. Deze waren er vroeger wel maar zijn uiteindelijk gesloten. Verder denk ik dat het goed zou zijn als er in elke wijk een speeltuin komt. Er zijn veel jonge kinderen die op straat rondlopen omdat ze niks te doen hebben. Zij kunnen dan spelen in de speeltuin en dan gaan ze geen kattenkwaad uithalen (meisje, 16 jaar, Bonaire)
567. Bonaire heeft geen park. Ik weet dat Bonaire klein is maar dat betekent niet dat er geen park gebouwd kan worden. Er moeten ook meer plekken komen om te sporten. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
568. Naar mijn idee zouden er meer activiteiten moeten komen voor jongeren op het eiland. Niet alleen buiten school om maar ook via de school. (deskundige)
569. Naschoolse activiteiten voor kinderen ontbreken. (deskundige)
570. Er is geen park waar je elkaar ontmoet. (deskundige)
571. Voor jongeren zou het heel erg leuk zijn als je daar 's avonds kan biljarten, ping pongen en dat soort dingen. Als je daar dan een goede begeleider hebt per buurthuis dan zou dat ook heel preventief kunnen werken. (deskundige)
572. Als je elk Centro di Bario zou uitrusten met een tafeltennistafel en een speeltuin zou je al een heel eind zijn. (deskundige)
573. Er zijn te weinig mogelijkheden om te recreëren voor jongeren. Er is een park hier in de buurt en in Rincón en dat is het dan. Er is meer structuur nodig. Een plek om te voetballen, basketballen en voor andere activiteiten. (deskundige)

Participatie

574. De mensen in de politiek vragen niks. Ze moeten Bonaire gewoon beter maken. En dan met alle activiteiten voor de kinderen waar we het over hebben gehad. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
575. Thuis vraagt mijn moeder niets. Wel mag ik zelf beslissen welke kleding ik aantrek. Zij wast mijn kleren en vouwt ze ook. Ik ben zelf een beetje lui, vandaar. Soms was ik ze wel zelf en hang ik ze ook op. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
576. Ik vind dat er naast deze organisaties geen mogelijkheden zijn voor een kind om ergens aan bij te dragen. Ook als je problemen hebt is er geen organisatie waar je naartoe kan voor hulp. Dat is iets waar verandering in zou moeten komen. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
577. Bonaire Youth Outreach is iets heel positiefs. Het besteedt tijd aan het bewustmaken van jongeren over gevaren door middel van filmpjes zoals bijvoorbeeld 'Nayza', waarin ze jongeren bewust maken van aids. En zijn ze bezig met een toneelstuk over 'gettolife' en hoe je er geen deel van moet worden. Er zijn heel veel mensen lid. Je kunt op Facebook kijken bij Bonaire Youth Outreach Foundation met hoeveel we wel niet zijn. Bij ons doen we alles zelf. Wij als jongeren filmen, schrijven het script, editen en hebben zelf een rol in de film. Dit is niet als bij andere organisaties waarbij ze de ideeën van de jongeren nemen, zelf een film maken en dan zeggen dat het van de jongeren afkomstig is terwijl de jongeren zelf niks mochten doen. Bij ons doen we het allemaal zelf. We kunnen er ook onze eigen mening geven. Er zijn vaste clubdagen waarbij we dan onze mening en inbreng kunnen geven. We willen naar het buitenland met de film gaan. Aruba, Curaçao etc. Maar de film is in het Papiaments, dus het kan niet echt internationaal gepromoot worden. Maar dan blijft het dicht bij huis, bij de Antillianen zelf. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
578. We bespreken weleens politieke onderwerpen binnen de club. Bijvoorbeeld toen laatst enkele Tweede Kamerleden op Bonaire waren, hebben wij eerst een clubbijeekomsst gehouden waarin we

- met z'n allen vragen en ideeën naar voren hebben gebracht om te stellen. Een van onze clubleden, Moniek, heeft de club toen vertegenwoordigd. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
579. Over emoties wordt niet gesproken op de eilanden. Er wordt kinderen niet gevraagd wat er nu eigenlijk aan de hand is. (deskundige)
580. Kinderen kunnen niet participeren. Ze zijn niet zelfredzaam, niet zelfstandig. (deskundige)
581. Doordat veel kinderen zelf onderontwikkeld zijn, zullen ze nooit durven te participeren. Meisjes zijn meer bezig met oppervlakkige dingen en jongens evenzo. Thuis moeten ze zelfs op jonge leeftijd bezig zijn met ondersteunende taken en bij de jeugd heerst de gedachte dat de maatschappij toch niet naar hen wil luisteren. (deskundige)
582. Jongeren worden niet gestimuleerd op sociaal gebied en thuis moeten ze meer ondersteunen dan dat ze echt gestimuleerd worden in hun persoonlijkheidsontwikkeling. (deskundige)
583. Vooral participatie thuis is zeer moeilijk omdat hiervoor de ouders eerst gemotiveerd dienen te worden. Men is meer bezig met de ontwikkeling van het eiland ten opzichte van Nederland dan naar de stem te luisteren van kinderen. (deskundige)
584. We zijn ook bezig met een leerlingenraad op te richten. Dan krijgen ook leerlingen wat meer stem in school. Ik vind dat we dat niet over kunnen slaan. Dat ze zelf mee kunnen beslissen over hun eigen school. (deskundige)
585. Kinderen zijn hier best heel leergierig. Ze willen best dingen weten. Alleen tot voor kort werden ze altijd een beetje dom gehouden. Zo van 'nou dat kunnen ze toch niet'. Dat begint te kantelen. (deskundige)
586. Met FAJ willen we een echte jeugdadviesraad vormen. Maar eerst moet er een blijvend en goed bestuur komen. Er is nu een groepsleidster. Het is echter nog niet duidelijk hoe de jeugdadviesraad moet gaan functioneren. Er is jaren geen actie geweest in de FAJ. Wel is duidelijk dat er een adviesraad moet komen met het idee dat jongeren een stem krijgen. Ze worden nu nergens bij betrokken. Uiteindelijk moeten ze bij de gezaghebber zitten. Ook op scholen hebben jongeren nu geen inspraak. (deskundige)
587. Er is wel de dag voor rechten van het kind (lampionnetocht) maar ze weten niet echt veel over kinderrechten. Het zou wel een goed idee zijn om kinderrechtrainingen te geven vanuit scholen. (deskundige)
588. Jeugd wordt hier veel te weinig betrokken bij alles. Praat met ze, kijk wat ze willen! (deskundige)
589. Kinderen zouden veel meer inspraak willen in het beleid van de overheid. Bijvoorbeeld via een debat. Zodat wij onze mening kunnen geven over verschillende onderwerpen. Want heel vaak doen onze meningen er niet toe. (kind, Bonaire)
590. Er moet vanuit de jongerenorganisaties veel meer moeite worden gedaan voor de jongeren. (kind, Bonaire)
591. We willen heel graag betrokken worden bij het oplossen van de problemen op het eiland. (kind, Bonaire)
592. We zouden bijvoorbeeld een petitie kunnen starten of kunnen protesteren bij schending van de kinderrechten. Dus een protestmars organiseren. (kind, Bonaire)
593. Ik denk dat de jongerenorganisaties er meer aandacht voor moeten vragen en meer aandacht aan moeten besteden. Want wij weten wat er onder de jongeren speelt. En in samenwerking en overleg met de jongeren kan er echt iets bereikt worden. (kind, Bonaire)
594. Er zijn voor zover ik weet weinig organisaties die zich bezighouden met de problemen van kinderen en jongeren. Op school zijn er wel docenten waar je naartoe kan gaan met problemen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
595. De enige manier om het onderwijs te veranderen is door een protestactie te beginnen. Of naar de directeur stappen. Maar als je dat doet, stuurt hij je naar de coördinator. Maar die doet niks en zo kom je uiteindelijk weer bij de directeur terecht. (kind, Bonaire)

596. Het is belangrijk dat er een leerlingenraad komt op iedere school maar ik weet niet of dit realistisch is. Onze mening doet er nooit toe. Mocht het ooit al zo ver komen dat er naar onze mening wordt gevraagd dan winnen de docenten het toch van ons. Hun stem weegt zwaarder dan die van ons. (kind, Bonaire)

Wonen

597. Ik woon samen met mijn moeder en de vriend van mijn moeder in een redelijk groot huis. Ik heb mijn eigen slaapkamer. Ik heb al een eigen slaapkamer sinds ik heel klein ben. (jongen, 12 jaar, Bonaire)
598. Ons huis heeft twee slaapkamers. In één kamer slapen mijn moeder en stiefvader en in de andere mijn oma, opa, drie broertjes en ik zelf. Ik slaap samen met mijn jongste broertje op één bed. Ik slaap heerlijk, zeker weten. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
599. Ik vind het huis wel te klein. Ik had graag dat het huis iets groter was, met een grotere woonkamer en met vier slaapkamers. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
600. Ik heb ongeveer een jaar bij een mevrouw in Rincón gewoond die ik al heel lang ken. Zij vond het erg fijn dat ik er was en ik vond het ook heel fijn om bij haar te wonen maar een paar maanden voordat ik daar weg ben gegaan kwam haar kleindochter uit Nederland bij haar wonen. Vanaf dat moment ging het eigenlijk mis. Ik vond dat de kleindochter haar oma heel slecht behandelde en daar heb ik haar op aangesproken. Zij werd heel boos en we kregen ruzie die flink uit de hand liep. We hebben daar met elkaar gevochten. Ik vond het heel erg voor die mevrouw omdat ze zo lief was geweest om mij in huis te nemen en toen ging het ineens allemaal mis. Ik heb na de hele ruzie mijn excuses aangeboden aan de mevrouw en toen de beslissing genomen dat ik weg zou gaan omdat ik ergere problemen wilde voorkomen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
601. Ik ben naar de Voogdijraad gegaan en heb daar verteld wat er allemaal was gebeurd en dat ik woonruimte nodig had omdat ik geen plek had om naartoe te gaan. De Voogdijraad heeft mij toen in Kas di Karko geplaatst. Doordat ik niet op verzoek van de Voogdijraad uit huis ben geplaatst, gelden voor mij bij Kas di Karko hele andere regels dan voor de kinderen die uit huis zijn geplaatst. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
602. Binnenkort word ik achttien en dan mag ik daar niet meer blijven dus het is de bedoeling dat ik nu werk ga zoeken zodat ik zelf een appartementje kan huren. Mijn moeder woont op Curaçao dus ik kan niet zo makkelijk bij haar terecht en mijn vader woont wel hier maar de band is niet zo goed dat ik bij hem in huis wil wonen. (meisje, 17 jaar, Bonaire)
603. Mijn twee zusjes en ik slapen in een redelijk grote kamer. We hebben alle drie ons eigen bed en onze eigen klerenkast. Mijn moeder en haar partner slapen in de andere slaapkamer. Soms als ik huiswerk moet maken, is het weleens vervelend dat ik een kamer deel met mijn twee jongere zusjes omdat zij dan willen spelen en dan kan ik me moeilijk concentreren. Meestal als ik ze vraag om rustig te zijn doen ze dat wel en dan kan ik mijn huiswerk afmaken. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
604. Ik woon nu in het logeerhuis Kas di Karko. Mijn broers, mijn moeder en mijn vader wonen thuis. Ik ben de enige van de familie die in Kas di Karko woont. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
605. Ze hebben mij plotseling verteld dat ik naar Kas di Karko ging. Mijn reactie was toen: waarom stoppen ze me daarin? Ik begon te huilen want ik wilde er niet naartoe gaan. Voor mij was het onbekend. Ze hebben me wel uitgelegd waarom ze wilden dat ik erheen ging. Nu begrijp ik het en dat het beter is dan thuis. Maar toch zou ik terug naar huis willen. Ze hebben me van thuis weggehaald vanwege mijn gedrag. Want ik ging niet goed om met mijn vader. Altijd hadden hij en ik problemen met elkaar. Nou ja, hij had problemen met mij omdat ik me zo slecht gedroeg en daardoor werd hij heel streng en agressief en sloeg me dan. Nu vind ik het wel goed voor mij. Behalve de regels. Ik vind dat ze te streng zijn. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
606. Waar ik eerst woonde, kreeg ik niet veel aandacht en liefde. Bij het opvanghuis Kas di Karko wel. En waar ik eerst woonde was er niet genoeg eten voor iedereen. En bij Kas di Karko wel. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
607. In mijn kamer staat een computertafel, stoel, bed en kast. Ik mis mijn laptop. Thuis heb ik er een. Maar ze willen niet dat ik die meeneem. Bij Kas di Karko is er wel een computer waar iedereen gebruik van kan maken. Iedereen krijgt er maar een uur op. Ik vind het wel lastig. Bijvoorbeeld wanneer ik met iemand op MSN aan het praten ben. Ik wil dan met diegene doorpraten maar het kan dan niet omdat iemand anders er weer op moet. (meisje, 16 jaar, Bonaire)

608. Ik woon in een huis met drie slaapkamers in een leuke buurt. Ik woon samen met mijn moeder, mijn jongere broer en mijn twee jongere zusjes. Mijn moeder heeft een aparte slaapkamer. Ik slaap met mijn broer op een kamer en mijn twee zusjes slapen samen. Mijn vader woont niet bij ons maar ik heb wel een goede band met hem. Hij woont in Hato en ik zie hem regelmatig (jongen, 15 jaar, Bonaire)
609. Ondanks dat ik een kamer moet delen met mijn broer heb ik genoeg ruimte en rust om mijn huiswerk te maken omdat hij na school naar Jong Bonaire gaat voor naschoolse activiteiten. Mijn zusjes blijven na school bij de Skol di Bario en mijn moeder haalt ze op als ze uit haar werk komt. 's Middags ben ik dus meestal alleen thuis. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
610. Armoede. Vreselijke krotten. Geen sanitaire voorzieningen. Met name in bepaalde wijken op Bonaire zijn echt slechte toestanden. (deskundige)
611. Armoede is een groot probleem, in combinatie met huisvesting. Het meisje dat ik net noemde, woont in een huis met haar moeder met haar twee kinderen en drie of vier zusjes. Het is een huisje met twee slaapkamers. (deskundige)
612. Er moeten echt betaalbare woningen komen voor mensen in de onderstand. Ik heb nu ook een gezin met zes kinderen en het is echt mensonterend om te zien hoe die mensen wonen. (deskundige)
613. We zijn heel actief geweest samen met de woningbouwstichting voor betaalbare huizen. We hebben meegeholpen aan de woonvisie. We strijden voor het bestaansminimum. (deskundige)
614. Klein wonen betekent niet per definitie dat een kind zich daar niet goed kan ontwikkelen. Het is de mentaliteit van armoede die dit wel in stand houdt. Kinderen moeten helpen om de financiën rond te krijgen. Dus zij moeten oppassen op broertjes of zusjes en moeten het huis draaiende houden. Dat is prioriteit en niet school. Het gaat hier niet om meerderheid op het eiland maar het is wel een hardnekkig probleem. (deskundige)
615. Overbewoning waardoor er incest plaatsvindt, drugs en eigenlijk moet je terug gaan naar de jaren vijftig. Zo leven ze hier. (deskundige)
616. Acht procent van de woningen zijn maar van de corporatie. 92% van de woningen zijn hier in particuliere handen: beleggers, mensen die hier een huis hebben maar in Nederland wonen en werken. Die huren zijn dus veel en veel hoger dan het in principe zou moeten zijn. (deskundige)
617. Er zijn starterswoningen nodig voor jongeren. Woningen die betaalbaar zijn. Ook voor tieners die onverhoopt zwanger raken en hun vriendjes. (deskundige)
618. De huren van de huizen zijn heel hoog. Gelukkig heeft 60% van de bevolking een eigen huis maar al die anderen niet. Die moeten steeds weer een hoge huur betalen. En als ouders stress hebben dan hebben kinderen het ook. (deskundige)
619. Sociale woningbouw heeft een lange wachtlijst. En die huizen zijn ook bijna failliet, dus nu moeten ze de huur ook optrekken want anders is de woningbouwvereniging weg. De huursubsidie was ook niet geregeld. We hebben wel een regeling voor huursubsidie maar het eiland hoort dan bij te leggen. En het eilandgebied heeft niet genoeg geld voor de huursubsidie. Dus dan zit de woningbouwvereniging met een probleem. (deskundige)
620. Ik zie het bij onze tienermoeders. Er is geen goedkope huisvesting. Dus die moeten of thuisblijven en dan in een gezin met een moeder en vader. Dan zit je in een heel kwetsbare positie als tienermoeder. Soms wonen er ook nog andere mensen bij in en die hebben allemaal wat te zeggen over jouw kind. Die hebben allemaal een mening over jou. Misschien wil jij wel anders opvoeden of anders met je kind omgaan. (deskundige)
621. Vaak kan thuis geen huiswerk worden gemaakt. (deskundige)

Financiën

622. We hebben genoeg geld thuis. Ik krijg bijna alles wat ik wil van mijn moeder en er staat elke dag eten op tafel. Als ik geen zin heb in het eten van mijn moeder dan vraag ik of ik geld van haar mag hebben en dan haal ik eten bij de chinees. De chinees zit vlakbij dus ik kom daar regelmatig om eten te halen. (jongen, 12 jaar, Bonaire)

623. Op Curaçao is kleding goedkoop. Ook schoenen, tassen en schoolspullen zijn er veel goedkoper dan op Bonaire. Hier koop je een tas voor meer dan twintig dollar en na een week is het weer stuk. Sowieso zijn er ook weinig kleren te koop hier en als je iets koopt dan loopt iedereen ermee rond. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
624. Wat op Bonaire ook duur is, is het eten. Ik vind niet dat het eten duur moet zijn en vooral geen brood. Brood moet gratis zijn. Dat moet je sowieso kunnen krijgen. Er zijn mensen die niets hebben, die moeten ze dan gratis brood geven. Ik denk niet dat er op Bonaire mensen zijn die helemaal geen eten hebben. (meisje, 13 jaar, Bonaire)
625. Zowel mijn moeder als haar partner werken dus we hebben genoeg geld om eten te kopen. Mijn moeder kookt meestal 's middags voor ons en als ze niet kookt dan zorgt ze dat ze eten voor ons haalt. 's Ochtends en 's avonds eten we brood. Soms kookt mijn moeders partner 's avonds nog voor ons. Dat is altijd heel lekker want hij komt uit Santo Domingo dus hij kookt heel anders dan mijn moeder. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
626. Mijn moeder kan alles voor ons kopen wat we nodig hebben. Maar soms als ik aan haar vraag of ik nieuwe kleren mag zegt ze dat ik al genoeg kleren heb en dat ik niks nieuws krijg. En soms als ik haar vraag of ze een boek voor me wil kopen dan zegt ze dat ze met dat geld liever eten koopt. Als mijn moeder iets niet voor me kan of wil kopen dan bel ik altijd mijn vader en van hem krijg ik het dan wel. Dat vindt mijn moeder niet altijd leuk omdat zij dan heeft gezegd dat ik iets niet mag hebben en dan koopt mijn vader het wel voor me. (meisje, 15 jaar, Bonaire)
627. Bij het restaurant van mijn moeder help ik mee met vegen en daar verdien ik tien dollar mee. Het geld wat ik verdien stop ik in mijn spaarpot. (meisje, 8 jaar, Bonaire)
628. We krijgen geen zakgeld bij Kas di Karko. Maar ik werk zelf. Ik maak een keer in de week de kantoren van RCN schoon. Ik werk van maandag tot en met vrijdag twee uurtjes per avond. En ze betalen mij om de twee weken. Het geld wat ik hiermee verdien, lever ik in bij de groepsleiders en zij bewaren het in de kassa. En wanneer ik ergens geld voor nodig heb dan ga ik aan hen vragen. Maar soms zeggen ze dat het niet gaat want ik moet sparen. Ik kan niet alles op een dag uitgeven. Soms doen ze vervelend om je het geld te geven omdat ze dan vinden dat het onzin is wat ik wil kopen. Mijn moeder geeft me niet standaard een bedrag. Maar wanneer ik echt geld nodig heb dan kan ik dat wel vragen. Bijvoorbeeld om kleren te kopen. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
629. Eigenlijk spaar ik niet. De groepsleiders bewaren mijn geld zodat ik niet alles zomaar uitgeef. Want anders zou ik alles in één keer uitgeven. Ik trakteer anderen of ik geef het geld uit aan kleren als ik iets leuks zie hangen. Ook gebruik ik het geld om mijn eigen toiletspulletjes te kopen. In het huis is al wel veel aanwezig, zoals deodorant, douchegeel en tandpasta. Voor schoolspullen wordt ook gezorgd. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
630. Mijn moeder werkt heel hard om al haar kinderen eten te kunnen geven en om ons alles te kunnen geven wat we nodig hebben. Zodra ik iets nodig heb dan is mijn moeder in staat dat voor me te kopen. (jongen, 15 jaar, Bonaire)
631. Mijn moeder werkt drie halve dagen. Er is elke dag eten thuis. Mijn moeder kookt tussen de middag en 's ochtends en 's avonds eten we brood. Als ik dingen nodig heb dan krijg ik die altijd. Door mijn vader word ik heel erg verwend. Doordat ik het enige meisje ben in het gezin krijg ik van hem eigenlijk alles wat ik wil hebben. Als ik iets aan mijn moeder vraag en zij zegt dat ik het niet mag hebben dan vraag ik het aan mijn vader en dan krijg ik het altijd. Ik weet heel goed voor welke dingen ik bij mijn moeder moet zijn en voor welke dingen ik bij mijn vader moet zijn. Dat is heel handig want zo krijg ik altijd wat ik wil. (meisje, 16 jaar, Bonaire)
632. Het geld is krap geworden voor de meeste mensen door de dollarisatie. Ik weet het eigenlijk zelf niet want ik heb geen geld. Als je de prijzen omrekent naar guldens, denk je: zo, dat is duur geworden! Mijn moeder zegt dan "VIKTORIA". Ik merk wel dat mijn moeder minder luxe dingen voor mij kan kopen. We moeten nog wel onze maandelijks lasten kunnen betalen. Dus we kunnen niet meer de hele tijd gaan shoppen. Mijn moeder zegt dat we prioriteiten moeten stellen in het leven. (meisje, 14 jaar, Bonaire)
633. Op de Antillen kennen ze geen kinderbijslag. Dit leidt tot rechtsongelijkheid ten opzichte van Nederland. (deskundige)
634. We hebben een organisatie FESBO. Die probeert wel het een en ander te organiseren. Bijvoorbeeld ouders die weinig verdienen, konden schoolspullen en uniformen krijgen. Maar dit jaar hadden ze geen geld. (deskundige)

635. Soms is het heel moeilijk om mensen te helpen als ze de meest basale dingen niet hebben. Als je honger hebt, heb je geen zin om naar het gepraat van mensen te gaan zitten luisteren. Als dat op orde is, is het veel makkelijker. (deskundige)
636. We hebben jaren en jaren lang moeten steunen op fondsen. Bijvoorbeeld AMFO. Daar kreeg je geld van als je iets had dat te maken had met armoedebestrijding. Onze stichting heeft de studie- en beroepenmarkt onder haar paraplu genomen. Wij hebben een studentencirkel ontworpen. Wij hebben beseft dat je op tijd moet beginnen. Je moet hier al beginnen wil je die studenten weer terug krijgen. De eerste stap in die cirkel is de studie- en beroepenmarkt. Daar hebben we vier keer geld voor gehad van AMFO maar AMFO is nu gestopt want de BES-eilanden horen nu bij Nederland. Dus moeten we het nu volgens de reguliere begroting doen. We zijn op tijd gaan vragen en toen zeiden ze: 'Ga maar bij de scholengemeenschap want zij krijgen lumpsum en daar zit ook beroepskeuze advies in.' Dat hebben we toen gedaan. Gelukkig hebben zij gezegd dat het goed is en dat ze het uitbesteden. Dus kunnen wij de studie- en beroepenmarkt verder organiseren. Ik bedoel dus dat de structurele oplossingen er moeten komen. Voordat die oplossingen er komen moet er een inhaalslag gemaakt worden totdat je op een bepaald niveau zit. Op alle gebieden. (deskundige)
637. Bonaire is jarenlang verwaarloosd en dat weten ze. Je moet een traject uitzetten en dat geldt dus ook voor de armoedebestrijding. Niemand zegt dat het in een paar maanden geregeld moet zijn maar je moet wel een traject uitzetten om die kinderen de levensstandaard te geven waar ze recht op hebben. Een deel is dus die kinderbijslag. Zij zeggen dat ze een kinderaftrek hebben gegeven bij de belasting maar de mensen die het het hardst nodig hebben kunnen daar geen gebruik van maken want die zitten onder die belastingvrije voet. (deskundige)
638. Wat mij ook heel erg stoort, is dat er niet van een reële situatie uitgegaan wordt bij het bepalen van de bijstand, het minimumloon en de AOV. In Nederland wordt het bestaansminimum vastgesteld. Van het bestaansminimum ga je dan de andere voorzieningen afleiden: AOW, minimumloon en bijstand. Bijstand is dan een percentage van het minimumloon. Je hebt dan iets om mee te werken. En dat is hier niet gebeurd. Hier hebben ze het bedrag dat al bestond met een bepaald percentage verhoogd. Die mensen kunnen niet met het geld rondkomen. Er komt nog bij dat er geen rekening gehouden is met de verschuiving van de directe naar de indirecte belastingen. Dat betekent dat de koopkracht achteruit gaat. Wat heeft het voor zin als je het eerst verhoogt en daarna moeten de mensen het toch weer inleveren? Het is niet eerlijk. Bonaire krijgt geen eerlijke kans en dat geldt ook voor Saba en Sint Eustatius. (deskundige)
639. De belangrijkste problemen zijn de armoede en discriminatie. Een kind heeft er niet om gevraagd om geboren te worden. Als een kind geboren wordt, wordt het al niet gelijk behandeld. Een kind van een vader die het kan betalen heeft meer mogelijkheden dan een kind waarvan de vader het niet kan betalen. Dat verschil moet weggenomen worden. Ik pleit er al jaren voor dat de alimentatie en daar kun je de kinderbijslag aan koppelen, uit de persoonlijke sfeer gehaald wordt. Nu moet de moeder om alimentatie vragen. Ik wil het omdraaien: ik wil dat het automatisch geregeld is dat de vader een aanslag krijgt. Er is een kind geboren van jou en je moet ervoor zorgen. Als die vader dan bij wijze van spreken zegt ik kan maar honderd dollar betalen, dan gaat hij maar met zijn papieren naar de belasting om het uit te leggen. Daarom is het bestaansminimum ook zo belangrijk. Wat hij niet kan betalen, dat moet door de overheid worden bijgelegd. Dat kun je dan doen in de vorm van kinderbijslag. Je krijgt kinderbijslag als je er behoefte aan hebt. Dat lijkt mij toch niet zo moeilijk te regelen. Nu is het zo dat de vaders vaak de moeders bedreigen of paaien. Zo van als je niet naar de Voogdijraad gaat dan zorg ik daarvoor en daarvoor. Vervolgens is niets vastgelegd, dus je kunt het recht niet laten gelden. Daar moet iets aan gedaan worden. Dat de verantwoordelijkheid van de ouders groter wordt. (deskundige)
640. Steeds was er geen geld. Als je iets wilde doen moest je een fonds benaderen. Ik heb in een werkgroep gezeten om projecten te schrijven voor fondsen. Nou, een ramp. Als je weet hoe vaak dat terugkomt. Je bent vaak al laat als je aan het project gaat schrijven, het kalf is al bijna verdronken en dan word je aan het lijntje gehouden. Je hebt ook nog geen garantie dat het goedgekeurd wordt. (deskundige)
641. Veel ouders hebben te weinig geld. Nu de dollar is gekomen is het erger geworden. (deskundige)
642. Tekort aan geld is elke keer een probleem. Veel kinderopvang wordt niet gesubsidieerd. Ouders betalen \$ 112 per maand voor een halve dag inclusief eten en \$ 202 voor hele dag. (deskundige)
643. Voor ouders die het niet kunnen betalen: kinderen blijven thuis bij opa's of oma's maar ik maak ook elke keer weer uitzonderingen en dan komen ze gratis binnen. (deskundige)

644. Armoede, er is verschrikkelijke armoede. Ze bedekken het, ze schamen zich allemaal. (deskundige)
645. Alles gaat hier naar inkomen. Het minste dat ze moeten betalen is \$ 10 per zes maanden en het maximale is \$ 85 per zes maanden (dan zit je boven de \$ 3.000 per maand). Dat valt dacht ik wel mee. (deskundige)
646. Ten tweede is het water hier ontzettend duur. Je moet gaan nadenken over ieder beetje dat je gebruikt. Het loopt in de honderden dollars. Dan heb je de elektriciteit. Daar kun je redelijk op bezuinigen, op water vind ik van niet. (deskundige)
647. Het enige wat je wel ziet is dat iedereen met een BlackBerry loopt. Uiterlijk is zo belangrijk hier. (deskundige)
648. Door de inflatie en dollarisatie is het absoluut slechter geworden. (deskundige)
649. Heel veel Bonairianen hadden gewoon vier, vijf jaar geen belasting betaald. In maart werden er acties gehouden en stond de politie te controleren. Bij twee boetes wordt je auto in beslag genomen. Dat zijn ze hier niet gewend. Daar herkennen zij Nederland aan. Wel belasting betalen maar er weinig voor terug krijgen, zo ziet men het hier. (deskundige)
650. Het is allemaal heel minimaal hoor. Ook de uitkeringen waar mensen van rond moeten komen. Soms, als mensen binnen komen, dan ruik je ook dat ze al heel lang niet meer gegeten hebben. Zeker aan het eind van de maand. Dan vraag ik: 'hoe gaat het met je, volgens mij heb je niet gegeten vandaag, wanneer is de laatste keer dat je gegeten hebt?' Drie dagen geleden. Dan vraag ik mij af, is dat niet logisch als je maar vierhonderd dollar per maand krijgt? (deskundige)
651. Als ik naar de vrouwen kijk die hier komen, die zitten allemaal 's avonds in de prostitutie. Of in ruilprostitutie, shoppen van man tot man, om gewoon maar even wat te eten te hebben. Ik vind dat niet rondkomen. Ik vind dat puur overleven. Ik denk dat het in Nederland niet doordringt omdat het gewoon niet uitgedrukt wordt in cijfers. Alles moet onderzocht en in cijfers uitgedrukt worden. Dat is heel moeilijk om dat hier boven tafel te krijgen. Ik weet het omdat ik ze 's avonds op straat zie maar je praat er gewoon niet over. (deskundige)
652. Mensen met een minimumuitkering kunnen alleen rondkomen als ze extra bijverdienen of als zij kunnen terugvallen op familie. Mensen met een uitkering mogen bijverdienen tot het niveau van het minimumloon. (deskundige)
653. Er zijn enkele groepen die het niet lukt om bij te verdienen en die geen steun krijgen van familie, waaronder veel alleenstaande moeders. De vader betaalt soms ook geen alimentatie. (deskundige)
654. Mensen met een minimumuitkering trekken vaak bij familie in, wat ertoe leidt dat er veel mensen in een beperkte ruimte wonen. (deskundige)
655. Er zijn relatief weinig mensen met een uitkering op de eilanden. Mensen geven er de voorkeur aan om geen uitkering aan te vragen en rond te komen door bijverdiensten of hulp van familie en vrienden. Er is wat dat betreft sprake van een positieve houding. (deskundige)
656. De kern van het probleem is eigenlijk het lage minimumloon. Ook veel mensen met werk hebben namelijk moeite om rond te komen. Zij hebben vaak meerdere banen. (deskundige)
657. Er is geen armoedegrens vastgesteld voor Caribisch Nederland. Voor Europees Nederland is er de lage-inkomensgrens van het CBS. (deskundige)
658. Er bestaat geen huursubsidie op de eilanden. Er bestaat wel sociale woningbouw maar er is een tekort aan sociale huurwoningen. Op Bonaire en Sint Eustatius betalen huurders van een sociale huurwoning maximaal eenderde van hun inkomen aan huur. (deskundige)
659. Deelname aan sport en recreatieve activiteiten is vaak gratis en is voor mensen met een laag inkomen eigenlijk niet echt een probleem. (deskundige)
660. De openbare lichamen zijn verantwoordelijk voor het armoedebeleid maar tot nu toe doen zij daar weinig aan. De sociale dienst en de openbare lichamen moeten goed met elkaar afstemmen. (deskundige)
661. Er is een nieuwe subsidieregeling voor de openbare lichamen waarmee zij integraal beleid kunnen maken. (deskundige)

662. Trots en schaamte maken dat men niet te koop loopt met financiële problemen. Zo blijft armoede bijna onzichtbaar. (deskundige)
663. De Rijksvertegenwoordiger, Wilbert Stolte, luidde laatst nog de noodklok. Hij schatte dat de helft van de bevolking het financieel te krap heeft. (deskundige)
664. Een groepsleider verdient hier \$ 1100. De huur is \$ 500. Ze heeft lening lopen van \$ 180. Ze heeft een kindje, dus moet ze pampers en melk halen. Dan houdt ze \$ 200 over om van te leven. Dat is niks want alles is hier stervensduur. Dat is pure armoede. (deskundige)
665. Ouders en kinderen hebben vaak een fout bestedingspatroon. Dan mogen ze wel van alles kopen zoals frisdrank en snacks. Veel mensen krijgen aan het eind van de maand hun loon in een zakje. Dat wordt niet op de bank gestort. Dan gaan ze meteen naar de Sneek om iets te eten en dan halen ze het eind van de maand niet. (deskundige)
666. Ik begrijp wel dat mensen de raarste dingen doen om aan geld te komen. (deskundige)
667. Dat mensen op de BES-eilanden geen kinderbijslag krijgen, is wonderbaarlijk. Het lijkt mij toch echt ongelijke behandeling. (deskundige)
668. De grootste vergissing die Nederland en iedereen maakt is dat ze uitgaan van hoe het in Nederland functioneert en dat dan naar de eilanden overbrengen zonder rekening te houden met de cultuur van die eilanden. En die vergissing maken ze nu als sinds 10-10-2010. Ze kopiëren het gewoon. (jongere)

Bijlage 2 – Geraadpleegde deskundigen

De hierna genoemde deskundigen zijn geconsulteerd in de periode van begin 2010 tot begin 2013. Met veel van deze experts hebben uitgebreide gesprekken plaatsgevonden, met anderen is intensief via de e-mail gecorrespondeerd, weer anderen hebben hun inbreng gegeven tijdens een expert-bijeenkomst of hebben teksten meegelezen. Met een enkeling is het mondelinge of schriftelijke contact slechts kort geweest.

De deskundigen worden hieronder op alfabetische volgorde genoemd zonder titel en met de functie die ze ten tijde van het contact hadden.

Ondanks alle pogingen om deze lijst volledig te maken, kunnen er toch personen ontbreken. Hiervoor bieden we bij voorbaat onze excuses aan.

Marnix **Arendshorst** - waarnemend directeur Stichting Overlegorgaan Caribische Nederlanders (OCaN).
Marom **Ayoubi** - directeur Stichting Overlegorgaan Caribische Nederlanders (OCaN).
Inge **Berben** - directeur Fundashon FORMA - Bonaire.
Jarmila **Berkel** - docentenbegeleider Sacred Heart School - Saba.
Camelia **Berkel-Dembrook** - directeur Expertisecentrum Onderwijs Zorg (EOZ) - Sint Eustatius.
Justine **Beumer-Gonggrijp** - officier van justitie Openbaar Ministerie - Bonaire.
Joka **Blaauboer** - directeur Saba Health Care Foundation - Saba.
Michiel **Boeken** - directeur Saba Comprehensive School - Saba.
Wilma **Böhm** - directeur Basisschool De Pelikaan - Bonaire.
Juliëtte **Bonneur** - juridisch beleidsadviseur College Rechten van de Mens.
Huib **Bouwen** - hoofd unit SZW BES-eilanden SZW BES-eilanden.
Maryse **Broek** - onderwijsdeskundige Sardes.
Irene **Broekhuijse** - voorzitter Jongeren van het Koninkrijk.
Jos de **Bruijn** - medewerker Nationale ombudsman.
Ilona **Burgers** - manager Stichting Jeugdwerk Jong Bonaire - Bonaire.
Carl **Burncamper** - gezondheidsdeskundige - Saba.
Elka **Charles-Simmons** - lerares basisschool Sacred Heart School - Saba.
Pieter de **Coninck** - projectsecretaris Caribisch Nederland directie Internationale Zaken, Ministerie van VWS.
Denise **Crestian-Coffie** - manager Woondiensten Fundashon Cas Boneriano (FCB).
Nienke **Deelstra** - schoolcoach PO-raad - Sint Eustatius.
Angela **Dekker** - managing adviseur USONA - Sint Maarten.
Hans **Derks** - projectleider ondersteuning Openbare Gezondheidszorg/GHOR Caribisch Nederland.
Melissa **Diaz** - consultant MUNDIAZ Health Support en GGD Den Haag.
Liënne **Domacassé** - medewerker Stichting Project - Bonaire.
Marga **Drewes** - kwartiermaker Jeugdzorg Rijksdienst Caribisch Nederland - Bonaire.
Chelendra **Elizabeth** - gezinsbegeleidster Stichting Project - Bonaire.
Celia **Fernandez Pedra** - voorzitter Ban Boneiru Bèk - Bonaire.
Alida **Francis** - communicatie-adviseur en waarnemend hoofd Rijksdienst Caribisch Nederland - Saba.
Yazir **Francisca** - bestuurslid MAAPP, Beweging ter bevordering van Antilliaanse en Arubaanse participatie.
Chris **Frans** - vice-voorzitter en secretaris OCaN.
Jovani **Franscado** - medewerker Politie Bonaire - Bonaire.
Tanja **Gellweiler-Woeltjes** - medewerker Ministerie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
Curvin **George** - onderzoeker Voogdijraad BES - Bonaire.
Suzy **Guido** - assistent projectleider Child Focus Foundation - Saba.
Stan van **Haaren** - senior adviseur Nederlands Jeugdinstituut (NJI).

Mystica **Hassell** - sociaal werker EduPartners - Sint Eustatius.
Jet van **Heijnsbergen** - directeur Expertisecentrum Onderwijs Zorg (EOZ) - Saba.
Gene **Herbert** - sociaal werker EduPartners - Sint Eustatius.
Rosa **Hoes** - directeur Samenleving en Zorg Openbaar Lichaam Bonaire (OLB) - Bonaire.
John van 't **Hoff** - directeur Scholen Gemeenschap Bonaire (SGB) - Bonaire.
Dion **Humphreys** - oprichter MegaD Youth Foundation - Sint Eustatius.
Carol **Jack-Roosberg** - hoofd GGD Sint Eustatius.
Leen de **Jong** - directeur Gwendolyne van Puttenschool - Sint Eustatius.
Judith **Keller** - consulente CoMensha.
Helga **Kessels** - adjunct-directeur Woningstichting Aert Swaens.
Marieke **Knol** - directeur Mobiliteit in Muziek.
Suzanne **Koelega** - journaliste The Daily Herald.
Lidy **Kooij** - schoolcoach Voortgezet Onderwijs - Bonaire.
Gijs **Koot** - hoofd Public Health A.M. Edwards Medical Center - Saba.
Sabine **Kroon** - beleidsmedewerker Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
Kees-Jan de **Kruijf** - coördinator Werkervaring & Resocialisatie Stichting Krusada - Bonaire.
Raymond **Labad** - voorzitter MAAPP, Beweging ter bevordering van Antilliaanse en Arubaanse participatie.
Jiehua He **Labad** - jongerenlid MAAPP, Beweging ter bevordering van Antilliaanse en Arubaanse participatie.
Fleur **Lagcher** - OCW/RCN, Rijksdienst Caribisch Nederland.
Vivian de **Lanoy** - onderzoeker Jeugdgezondheidszorg op BES.
Sophie **Leenders** - medewerker Ministerie van Veiligheid en Justitie.
Ton **Liefaard** - hoogleraar kinderrechten faculteit rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden (UNICEF-leerstoel).
Dwayne **Lindo** - brigadier Politie Sint Eustatius - Sint Eustatius.
Martijn **Linnartz** - lid juridische commissie Stichting Overlegorgaan Caribische Nederlanders (OCaN).
Jodi **Mak** - medewerker Verwey-Jonker Instituut.
Freek **Mekking** - projectadviseur Oranjefonds.
Shanna **Mercera-Gibbs** - verpleegkundige - aids-coördinator Public Health Department - Sint Eustatius.
Myra ter **Meulen** - adviseur Jeugdbeleid.
Quintin van **Mildert** - medewerker Ministerie van OC&W, Internationale Zaken.
Ambrosio **Molina** - projectleider Verbeterprogramma PO OCW/RCN, Rijksdienst Caribisch Nederland.
Jonneke **Naber** - beleidsadviseur College Rechten van de Mens.
Ron **Oei** - oprichter huudersvereniging Sint Eustatius Housing Fund (SHF) - Sint Eustatius.
Rogier **Oet** - medewerker Kinderombudsman.
Cynthia **Ortega-Martijn** - lid Tweede Kamer Christen Unie.
Martha **Padmos** - medewerker Ministerie van Veiligheid en Justitie.
Esmeralda **Pietersz** - hoofdleidster Fundashon Jiwiri, leer en speelschool - Bonaire.
Geert van der **Plas** - onderwijsdeskundige - Bonaire.
Esther **Pourier-Thodé** - directeur Voogdijraad BES - Bonaire.
Brenda van **Putten** - leerkracht en onderwijsdeskundige Governor de Graafschoon - Sint Eustatius.
Solange **Quandus** - beleidsmedewerker Stichting Overlegorgaan Caribische Nederlanders (OCaN).
René **Reehuis** - hoofd Onderwijs EduPartners - Sint Eustatius.
Kim te **Riele** - fysiotherapeute en secretaris Saba United Sports Federation - Saba.
José **Rosales** - waarnemend hoofd Politie Bonaire - Bonaire.
Chaya **Sampatsing** - coördinator BES-zaken voor publieke gezondheid Ministerie van VWS.
Mick **Schmit** - directeur; voorzitter Stichting Project en FORSA; FAJ-kring Bonaire - Bonaire.
Herman **Schnitzler** - orthopedagoog - Bonaire.
Wim **Schutten** - projectleider Child Focus Foundation - Saba.
Riet **Seally-Clappers** - directeur Centrum Jeugd en Gezin - Bonaire.
Brenda **Simmons** - coördinator Gezinsvoogdij Bonaire - Bonaire.
Anastacia **Simmons** - onderzoeker Voogdijraad Saba - Saba.
Tessa **Smets** - medewerker Stichting Kinderpostzegels Nederland.
Glenville **Smith** - commissioner Statia - Portefeuille Jeugd Overheid - Sint Eustatius.
Aaron **Soares** - assistent projectleider Child Focus Foundation - Saba.
Derek **Spence** - gymleraar Saba Comprehensive School - Saba.

Iris **Sporken** - leerkracht; huiswerkbegeleidster Governor de Graaf School; Mega D Foundation - Sint Eustatius.

Izalina **Tavares** - beleidsmedewerker kinderrechten Ministerie van VWS.

Bas **Tierolf** - senior onderzoeker Verwey-Jonker Instituut.

Leo **Tigges** - liaison voor Caribisch Nederland Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Mariette van der **Tol** - studente Universiteit Utrecht.

Anneke van **Toll** - advocaat Advocatenkantoor van Toll N.V. - Bonaire.

Françoise **Vermunt** - beleidsadviseur Directie Relatiebeheer, Uitvoeringsontwikkeling en Aansturing, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Michelle **Verplanke** - plaatsvervangend unitmanager Immigratie en Naturalisatie Dienst Caribisch Nederland.

Justine **Verschoor** - directeur Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland - Bonaire.

Elton **Villarreal** - bestuurslid MAAPP, Beweging ter bevordering van Antilliaanse en Arubaanse participatie.

Thijs **Voncken** - teamleider vastgoed Woonlinie.

Sandra **Voorneman** - coördinator Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) - Sint Eustatius.

Atie **Vrij** - beleidsadviseur Directie Justitieel Jeugdbeleid, Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Gilbert **Wawoe** - voorzitter Begeleidingscommissie Onderwijs en Jongeren Samenwerkingsprogramma.

Henk **Weekers** - coördinator Centrum Jeugd en Gezin (CJG) - Saba.

Diana **Wilson** - directeur Sacred Heart School - Saba.

Floyd **Woodley** - directeur Governor de Graafschool - Sint Eustatius.

Hemmie van **Xanten** - hoofd Dienst Onderwijs - Saba.

Bijlage 3 – Geraadpleegde literatuur

Onderstaande lijst geeft de geraadpleegde literatuur weer. Achter iedere titel staat met de letters 'B', 'E', en/of 'S' aangegeven op welke eilanden de titel betrekking heeft. Daar weer achter wordt het een * aangegeven of van de titel een samenvatting beschikbaar is.

De literatuursamenvatting zijn alleen als pdf-bestand beschikbaar op de website van UNICEF Nederland, www.unicef.nl/koninkrijkskinderen.

1. Belastingdienst Caribisch Nederland. *Inkomstenbelasting*. Informatiefolder. BES
2. Belastingdienst Caribisch Nederland. *Wijzigingen in de Belastingwetgeving BES, een toelichting. Wijzigingen voor particulieren*. BES
3. *Beleidsnota Cultuur Bonaire. 'Sin Kosecha no tin Simadan'* (2010). B
4. Bennekom, T. van (2010). *Rapport openbaar vervoer Bonaire*. B *
5. Berben, M. en Bouwman, A. (2011). *Aanbevelingen ten behoeve van het Schakelprogramma op Sint Eustatius*. E *
6. Berben, M. en Visscher, A.J. (2010). *Het Nederlands op de BES-eilanden: een "vreemde" taal?!. Het taalniveau Nederlands van (pre)indexamenleerlingen op Bonaire, Saba en St. Eustatius in relatie tot de Taalgebruiker, het Taalbeleid en het Taalaanbod*. Enschede: Universiteit Twente. BES *
7. Blaak, M. e.a. (2012). *Handboek Internationaal Jeugdrecht*. Leiden: Defence for Children. BES *
8. Boer, S. de, Roorda, W., Jonkman, H., Aalst, M. van (2006). *Scholierenonderzoek Communities that Care*. Nederlandse Antillen: DSP-Groep. BES *
9. Bonaire Youth Outreach Foundation. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Project document. HIV/AIDS Awareness Youth Movie*. B *
10. Boom, E. van der, Donker van Heel, P., Vlasakker, S. van de & Verton, P. (2009). *Aansluiting Onderwijs - Arbeidsmarkt BES-eilanden: Handreikingen voor de toekomst*. Rotterdam: ECORYS Nederland. BES *
11. Centraal Bureau voor de Statistiek – Nederlandse Antillen (2005). *Huishoudens met zorgbehoevende kinderen. Een vergelijking tussen één- en tweeoudergezinnen, Bonaire, Curaçao, Sint Maarten*. Publicatiereeks Census 2001. Curaçao: CBS. B *
12. Centraal Bureau voor de Statistiek (2012). *Statline, Bevolking Caribisch Nederland*. BES
13. Centraal Bureau voor de Statistiek (2012). *The Dutch Caribbean in figures*. BES
14. Central Bureau of Statistics – Netherlands Antilles (2010). *Statistical Yearbook Netherlands Antilles 2009*. Curaçao: CBS. B *
15. *Child abuse workshop first step towards policy*. The Daily Herald, 25 juni 2012. S
16. Comité voor de Rechten van het Kind (2009). *Slotcommentaar voor het Koninkrijk der Nederlanden*. BES *
17. Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen (CEDAW) (2010). *Slotcommentaar Nederland*. BES *
18. Committee on Economic, Social and Cultural Rights - zitting 2007 (2008). *Concluding observations. The Netherlands Antilles*. BES *
19. Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2007). *Slotcommentaar*. Netherlands Antilles. BES *
20. Committee on the Rights of the Child (2003). *General Comment no. 4, Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child*. CRC/GC/2003/4. BES
21. Committee on the Rights of the Child (2005). *General Comment no. 7, Implementing child rights in early childhood*. CRC/C/GC/7. BES
22. Committee on the Rights of the Child (2006). *General Comment no. 9, The rights of children with disabilities*. CRC/C/GC/9. BES
23. Committee on the rights of the Child (2009). *General Comment no. 12, The right of the child to be heard*. CRC/C/GC/12. BES

24. Committee on the Rights of the Child (2011). *General Comment no. 13, The right of the child to freedom from all forms of violence*. CRC/C/GC/13. BES
25. Committee on the Rights of the Child (2013). *General Comment 15. The right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (Article. 24)*. BES
26. Curconsult (2011). *Belevingsonderzoek ouders en leerlingen in Caribisch Nederland*. BES *
27. Curconsult (2011). *Samen verder bouwen. Belevingsonderzoek Caribisch Nederland. Onderzoek naar de beleving van de veranderingen door de burgers van Caribisch Nederland als gevolg van de gewijzigde staatkundige structuur binnen het Koninkrijk*. BES *
28. Curconsult (2011). *Tracking onderzoek onder professionele onderwijsdoelgroepen in Caribisch Nederland, de nulmeting*. BES *
29. Curconsult (2012). *Samen verder bouwen. Eénmeting Belevingsonderzoek Caribisch Nederland. Vervolgonderzoek naar de beleving van de veranderingen door de burgers van Caribisch Nederland als gevolg van de gewijzigde staatkundige structuur binnen het Koninkrijk*. BES *
30. Curconsult (2012). *Tracking onderzoek onder professionele onderwijsdoelgroepen in Caribisch Nederland, de éénmeting*. BES *
31. Daantje-Celia, M., van der Linden, F. (2011). *Bevolkingssamenstelling in wijken op Bonaire, toen en nu*. Centraal Bureau voor de Statistiek. B
32. Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten (2012). *Geregistreerde criminaliteit op Bonaire, Saba en Sint Eustatius 2008-2011*. BES *
33. Drewes, M. (2012). *Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning*. BES *
34. Drewes, Marga (2010). *Gezond en veilig opgroeien in Caribisch Nederland (Bonaire, St. Eustatius en Saba). Een schets van de stand van zaken op het gebied van de jeugd: opgroeien en opvoeden in Caribisch Nederland*. BES
35. Duijf, Charlotte M.A.M., en Alfred H.A. Soons (2011). *The right to self-determination and the dissolution of the Netherlands Antilles*. Wolf Legal Publishers. BES
36. Duijf, Charlotte, en Fred Soons (2011). *Zelfbeschikkingsrecht Bonairianen, St. Eustatius en Sabanen*. in: *Openbaar Bestuur*. Oktober 2011. BES
37. Dutch NGOs (2012). *Shadow report on the response of the Kingdom of the Netherlands to the request of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women in its Concluding Observations (CEDAW/C/NLD/CO/5, para 52) to provide, within two years, information on the steps undertaken to implement the recommendations in paragraphs 27 and 29*. BES *
38. Ecorys (2009). *Aansluiting Onderwijs-Arbeidsmarkt BES-eilanden, onderzoek in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. BES
39. Ecorys en Curconsult (2012). *Koopkrachtonderzoek Caribisch Nederland. Onderzoek naar koopkrachteffecten en sociaal economische omstandigheden op Caribisch Nederland*. BES
40. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CPT (June 2007). *Report to the authorities of the Kingdom of the Netherlands on the visits carried out to the Kingdom in Europe, Aruba, and the Netherlands Antilles*. BES *
41. European Committee of Social Rights (2011). *Conclusions*. BES *
42. Faber, W., Mostert, S., Nelen, J.M., Van Nunen, A.A.A., La Roi, C. (2007). *Baselinestudy Criminaliteit en Rechtshandhaving op Curaçao en Bonaire*. Amsterdam: Faber Organisatievernieuwing en Vrije Universiteit Amsterdam. B *
43. Federatie Antilliaanse Jeugdzorg en SIFMA (2010). *Jong (&) Moeder. Een inventariserend onderzoek naar de situatie van tienermoeders op de Nederlandse Antillen*. Curaçao: Federatie Antilliaanse Jeugdzorg. BES *
44. Fundashon Cas Bonairiano (2011). *Rapportage woonwensenonderzoek 2011. Woonwensen Bonaire in Beeld*. B
45. GGD Den Haag (2012). *Inzet GGD Den Haag voor de ondersteuning van de Bestuurscolleges Caribisch Nederland bij de uitvoering van publieke gezondheid en de implementatie van de GHOR. Verslag Veldbezoek Seksuele Gezondheid & Hygiëne, van 15 september tot 7 oktober 2012*. BES
46. Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children in collaboration with Global Movement for Children in Latin America and the Caribbean (2012). *Prohibiting corporal punishment of children in the Caribbean. Progress report 2012*. BES *
47. Government of the Netherlands Antilles (2011). *10th National Report on the implementation of the European Social Charter*. BES *
48. Hart, R.A. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Innocenti Essays, Florence: Unicef. BES
49. Hesselink, A. (2009). *The approach with regard to the penitentiary system at the BES-islands*. Enschede: Universiteit Twente. BES *
50. Hirasing, R., Visser, R., Pourier, S., Rest, J. van, Schwiebbe, L. (2009). *De prevalentie van overgewicht en obesitas bij schoolkinderen op Bonaire in 2008*. Amsterdam: Vrije Universiteit Medisch Centrum (VUMC) en Richard Visser Institute (RVI). B *

51. Human Rights Committee (2009). *International Covenant on Civil and Political Rights, Concluding observations*. BES *
52. IdeeVersa (2012). *Referentiekader Caribisch Nederland. Bijlage 3: beleidsvelden*. BES *
53. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Editie 13, juni 2012. BES
54. Inspectie van het Onderwijs (2008). *Het onderwijs op Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. BES *
55. Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011*. B
56. International Organisation for Migration (IOM) (2005). *Exploratory assessment of trafficking in persons in the Caribbean region: The Bahamas, Barbados, Guyana, Jamaica, The Netherlands Antilles, St. Lucia, Suriname*. Washington & Geneva: IOM. BES *
57. International Organisation for Migration (IOM) (2005). *Legal review on trafficking in persons in the Caribbean region: The Bahamas, Barbados, Guyana, Jamaica, The Netherlands Antilles, St. Lucia, Suriname*. Washington & Geneva: IOM. BES *
58. Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Samen zorgen voor de jeugd op Bonaire. Informatiefolder*. B
59. Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland (2012). *Wat doet de Jeugdzorg en Gezinsvoogdij Caribisch Nederland. Informatiefolder voor professionals*. B
60. Jonkman, H., P. Cuijpers & J. Twisk (2011). Different worlds, common roots. A multilevel analysis of youth violence and delinquency in the Netherlands Antilles as a basis for crime prevention, In: *Well-being and social policy*, vol 6, nr 2, p 1-20. BES *
61. Kalverboer, M.E. & A.E. Zijlstra (2006). *Het belang van het kind in het Nederlandse recht: Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*. Amsterdam: SWP. BES
62. Kinderombudsman (2011). *Wij laten van je horen; Jaarverslag 2011*. Den Haag. BES
63. Kinderombudsman (2012). *Kinderrechtenmonitor 2012*. Den Haag. BES
64. Kinderrechtencollectief (2008). *NGO rapport IVRK, Nederlandse Antillen*. BES *
65. Kloosterboer, Karin (2009). *Kind in het Centrum, Kinderrechten in Asielzoekerscentra*. Den Haag: UNICEF Nederland, Stichting Kinderpostzegels Nederland, Centraal Orgaan opvang asielzoekers.
66. Koninkrijk der Nederlanden (2012). *Antwoord van het Koninkrijk der Nederlanden op het verzoek van het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen in zijn slotcommentaar (CEDAW/C/NLD/CO/5, paragraaf 52) om binnen twee jaar informatie te verstrekken over de stappen die genomen zijn om de in de paragrafen 27 en 29 vervatte aanbevelingen te implementeren*. BES *
67. Lagendijk, E. (2009). *Sport en bewegen op de BES-eilanden. Quick scan en advies over beleid, infrastructuur en organisatie van sport en bewegen op Bonaire, Sint Eustatius en Saba anno 2009*. Amsterdam: DSP-groep. BES *
68. Lange, J. de en P.C. Vegter (2010). *Rapport betreffende de implementatie en uitvoering van de te nemen verbeteringen na bezoek CPT aan de Nederlandse Antillen en Aruba in juni 2007, Voortgangsrapportage mei 2010*. BES
69. *Liever les in gebruik van de pil*. Trouw, 2 mei 2012. B
70. Meerdink, M.A., Schonenburg, L. (2010). *Pedagogical quality of daycare centers on the Netherlands Antilles. Current quality and comparison with quality measures of 2007*. Utrecht: Universiteit van Utrecht. BES *
71. Nationale UNESCO Commissie Nederlandse Antillen (2010). *The Boy problem, Gendersverschillen in onderwijsloopbaan op de eilanden van de Nederlandse Antillen*. Curaçao: Nationale Unesco Commissie Nederlandse Antillen. BES *
72. Nederlandse Antillen (2007). *Regeringsrapportage*. BES *
73. Nederlandse Antillen (2009). *Rapportage aan het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen (CEDAW)*. E *
74. Nederlandse overheid (2012). *Vierde rapportage Nederland aan het Comité voor de Rechten van het Kind*. BES *
75. Nijenhuis, G, Roelofsen, M., Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011). *Fietsplan Bonaire (2), nadere uitwerking. Naar een mobile, gezond en duurzaam Bonaire*. Bonaire en Enschede: Stichting ABC Advies. B *
76. Nona Balsem, S. (2011). NISB op de BES: nieuw leven voor bewegen en sport. In: *Lichamelijke Opvoeding*, jaargang 99, nr. 5, 27 mei 2011, p. 14-16. Zeist: KVLO. B *
77. Pan American Health Organisation (PAHO) (2005). *Gender, Health and Development in the Americas. Basic Indicators 2005*. Washington DC: PAHO. BES *
78. Pan American Health Organization (PAHO) (2007). *Netherlands Antilles*. In: *Health in the Americas 2007*. Washington DC: PAHO. BES *
79. *Plan Veiligheid Bonaire, Naar een veilige leefomgeving voor de burgers van Bonaire* (2006). B *
80. *Plan Veiligheid Sint Eustatius, Naar een veilige leefomgeving voor de burgers van Statia* (2006). E *

81. Raad voor de Rechtshandhaving (2012). *Het aangifteproces op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Inspectieonderzoek van de Raad voor de Rechtshandhaving naar het bestaan, de opzet en de werking van het aangifteproces op Bonaire, Sint Eustatius en Saba.* BES *
82. Research voor Beleid (2012). *Evaluatie wet Medezeggenschap op Scholen. Eindrapport.* Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. BES
83. Rijksdienst Caribisch Nederland *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba.* Nr 10, sept/okt. 2011. BES
84. Rijksdienst Caribisch Nederland, Zorgverzekeringskantoor. *Informatiebrochure zorgverzekering voor verzekerden van de Zorgverzekering Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Per 1 januari 2011.* BES
85. Rijksdienst Caribisch Nederland. *02.0 Leerplichtwet BES.* Folder. BES
86. Rijksdienst Caribisch Nederland. *03.0 Wet primair onderwijs BES.* Folder. BES
87. Rijksdienst Caribisch Nederland. *03.1 Wet primair onderwijs BES.* Folder. BES
88. Rijksdienst Caribisch Nederland. *04.0 Wet voortgezet onderwijs BES.* Folder. BES
89. Rijksdienst Caribisch Nederland. *04.2 Wet voortgezet onderwijs BES.* Folder. BES
90. Rijksdienst Caribisch Nederland. *05.1 Wet educatie en beroepsonderwijs BES.* Folder. BES
91. Rijksdienst Caribisch Nederland. *06.0 Sociale Kantrajecten Jongeren (SKJ) Caribisch Nederland.* Folder. BES
92. Rijksdienst Caribisch Nederland. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba.* Editie 13, juni 2012. BES
93. Rijksdienst Caribisch Nederland. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius en Saba.* Nr 6. September 2010. BES
94. Rijksdienst Caribisch Nederland. *Informatiekrant Bonaire, Sint Eustatius, Saba.* Oktober 2010, nr 8. BES
95. Rijksdienst Caribisch Nederland. *Zorgverzekeringskantoor. Informatiebrochure zorgverzekering voor verzekerden van de Zorgverzekering Bonaire, Saba en Sint-Eustatius.* Per 1 januari 2011. BES
96. Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (2011). *Voorjaarsrapportage 2011.* BES
97. Rijksvertegenwoordiger voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba (2012). *Voorjaarsrapportage februari 2012.* BES
98. Sealy, I. (2007). *Als muren konden praten. Aard, omvang en politieke aanpak van huiselijk geweld op Bonaire. Onderzoeksresultaten enquête gehouden op het Scholengemeenschap Bonaire.* B *
99. SIFMA (2008). *Netherlands Antilles NGO Report to the Committee on the Rights of the Child.* BES *
100. SIFMA (2008). *NGO-rapportage Nederlandse Antillen.* BES *
101. Spruit, S. (2011). *Laat ze niet (uit)vallen! De rol van gezin en opvoeding bij voortijdig schoolverlaten op Bonaire.* Utrecht: Universiteit van Utrecht. B *
102. U.S. Department of State (2011). *Trafficking in Persons Report 2011, Netherlands.* BES *
103. Uitterhaegen, B., Trautmann, F. en Cuvalay, K. (2008). *Rapid Assessment naar problematisch drugs- en alcoholgebruik op Sint Maarten en Sint Eustatius.* Utrecht: Trimbos Instituut. E *
104. Uitterhaegen, B., Trautmann, F. en Cuvalay, K. (2008). *Rapid Assessment naar problematisch drugs- en alcoholgebruik op Sint Maarten en Sint Eustatius.* Utrecht: Trimbos Instituut. E *
105. Universiteit van de Nederlandse Antillen (2010). *Vrouwen van de Nederlandse Antillen en Aruba. Naar een betere toekomst, De positie van de Antilliaanse en Arubaanse vrouw in het heden, verleden en in de toekomst.* BES *
106. Verwey-Jonker Instituut (2011). *Kinderen in Tel: ook voor de nieuwe (bijzondere) gemeenten; Kinderrechten-nulmeting en jeugdparticipatie op Bonaire, Sint Eustatius en Saba.* Utrecht: UNICEF Nederland. BES *
107. Vries, A. de (2003). *Mala mucha bou palu. De belevingswereld en het normen- en waardenstelsel van jongeren op Curaçao en Bonaire.* Curaçao: Federatie Antilliaanse Jeugdzorg. B *
108. Wiele, W.M. van der (2010). *Abortus provocatus op de BES eilanden. Een nulmeting.* In opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. BES *
109. Woonlinie (2011). *Saba Housing Vision 2012-2015. Housing and livability on 'The Unspoiled Queen'.* S *
110. Woonlinie (2011). *Woonvisie Sint Eustatius 2012-2015. Housing and livability on 'The Golden Rock'.* E *
111. *Woonvisie Bonaire CN 2011-2015.* B *
112. World Health Organization (WHO) (1978). *Declaration of Alma-Ata, International Conference on Primary Health Care.* Alma-Ata, USSR. 6-12 September 1978. BES
113. *Youth Policy Plan Saba (2006).* S *
114. Zuidgeest, M.H.P. en Maarseveen, M.F.A.M. van (2011). *Bonaire gezond en duurzaam: naar een fietsplan voor Bonaire.* Bonaire en Enschede: Stichting ABC Advies. B *

Bijlage 4 – Advies van het College voor de Rechten van de Mens

1 Inleiding

Het college voor de Rechten van de Mens publiceerde in maart 2013 haar advies *Gelijke behandeling bij de toepassing van het Kinderrechtenverdrag in Caribisch Nederland*. Hieronder is de in de publicatie opgenomen samenvatting weergegeven. Het gehele advies is beschikbaar op de website van het college.¹

2 Samenvatting

In dit advies gaat het College voor de Rechten van de Mens in op de vraag of er bij de toepassing van de rechten uit het VN-Kinderrechtenverdrag onderscheid mag worden gemaakt tussen Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) en het Europese deel van Nederland, en zo ja, onder welke voorwaarden. Hiertoe onderzoekt het College het juridisch kader en de betekenis van zowel het gelijkheidsbeginsel als het VN-Kinderrechtenverdrag. Op twee rechten daaruit wordt specifiek ingegaan: het recht op bescherming tegen kindermishandeling en het recht op onderwijs.

Dit advies is geschreven op verzoek van UNICEF Nederland. UNICEF heeft een uitgebreid onderzoek verricht naar de situatie van kinderen op de zes Caribische eilanden van het Koninkrijk en publiceert in mei 2013 het eindrapport. Meer in brede kring heerst er onbegrip en onwetendheid over de precieze betekenis van het gelijkheidsbeginsel. Het College voor de Rechten van de Mens draagt graag bij aan verheldering van deze vragen. Daarom brengt het bij deze publiekelijk advies uit over de door UNICEF gestelde vragen.

Van belang is dat het essentiële minimumniveau van de rechten uit het VN-Kinderrechtenverdrag wordt gewaarborgd zowel in Caribisch als Europees Nederland. Er mag alleen verschil worden gemaakt in het realisatieniveau van bepaalde kinderrechten tussen Caribisch Nederland en Europees Nederland als geen sprake is van gelijke gevallen of als daar een objectieve rechtvaardiging voor bestaat. Het College geeft in dit advies uitleg over het toetsingskader dat daarvoor moet worden gebruikt. Als sprake is van afwijkende regels in beide landsdelen moet de Nederlandse overheid dit motiveren aan de hand van het toetsingskader. Daarbij is van belang dat de Nederlandse overheid zo nodig kijkt naar de effecten voor de bewoners via een 'impact assessment'.

Bij deze toetsing moet de aard van de betreffende verplichting van het VN-Kinderrechtenverdrag worden meegewogen. Deze dwingt soms tot onmiddellijke, rechtstreekse naleving van het betreffende kinderrecht; bij andere rechten is meer ruimte voor een geleidelijke realisering. Het essentiële minimumniveau van het kinderrecht dient wel zo snel mogelijk te worden gewaarborgd. Verder benadrukt het VN-Kinderrechtenverdrag de urgentie om voor bepaalde groepen burgers afwijkende regelingen en beleid te maken om hun achterstandspositie in de realisatie van kinderrechten weg te werken.

Het toetsingskader voor de beoordeling van de vraag of bij de realisatie van kinderrechten in Caribisch Nederland enerzijds en Europees Nederland anderzijds sprake is van (on)geoorloofd onderscheid, bestaat uit twee stappen.

Ten eerste de vergelijkbaarheidstoets. Het gaat hierbij om vergelijkbaarheid op relevante hoofdzaken in het licht van het doel dat met de betreffende maatregel wordt nagestreefd. Het is voor vergelijkbaarheid dus niet vereist dat de situatie tussen de beide landsdelen in alle opzichten volledig vergelijkbaar is. Het College is van mening dat het niet past om met betrekking tot Caribisch Nederland al te snel tot onvergelijkbaarheid met het Europese deel van Nederland te concluderen.

¹ <http://www.mensenrechten.nl/publicaties/detail/18047>.

Ten tweede is het maken van onderscheid in de realisatie van de kinderrechten tussen de beide landsdelen slechts toegestaan als dit objectief en redelijk te rechtvaardigen is:

1. het gemaakte onderscheid moet een legitiem doel dienen, in de zin van een niet-discriminerend doel, dat voldoet aan een zwaarwegend belang en/of een werkelijke behoefte;
2. de maatregel moet geschikt zijn om het doel te bereiken (voldoende nauwkeurig en passend);
3. er moet zijn voldaan aan het vereiste dat er geen alternatieve, minder onderscheidmakende maatregel mogelijk is om het beoogde doel te bereiken, en
4. het doel van de maatregel verhoudt zich evenredig tot de aangetaste belangen.

Bij de beoordeling van de geschiktheid van de maatregel om het beoogde doel te bereiken moet ook gekeken worden naar de praktische effecten ervan voor individueel getroffen bewoners, bijvoorbeeld via een 'impact assessment'. Uit bovenstaande blijkt dat een afwijkende vormgeving van de realisatie van kinderrechten in Caribisch Nederland ten opzichte van het Europese deel van Nederland objectief en redelijk gerechtvaardigd kan zijn. Wezenlijk onderscheidende factoren kunnen hierbij een rol spelen. Wel moet in beide landsdelen naar een gelijkwaardig niveau van bescherming worden toegewerkt.

Als sprake is van afwijkende regels in beide landsdelen moet de Nederlandse overheid dit motiveren aan de hand van het toetsingskader. Dit versterkt het rechtsbegrip en de acceptatie ervan. Het is van belang om deze afweging te verankeren op een kenbare, daartoe aangewezen plek in de wetgevingsstukken.

Bijlage 5 – Het Kinderrechtenverdrag

Het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind wordt ook wel het *Kinderrechtenverdrag* genoemd. Het is hieronder in verkorte vorm weergegeven.

Artikel 1 Definitie van het kind

Ieder mens jonger dan achttien jaar is een kind.

Artikel 2 Non-discriminatie

Alle rechten gelden voor alle kinderen, zonder uitzonderingen. De overheid neemt maatregelen om alle rechten te realiseren en moet ervoor zorgen dat elk kind wordt beschermd tegen discriminatie.

Artikel 3 Belang van het kind

Het belang van het kind moet voorop staan bij alle maatregelen die kinderen aangaan. De overheid moet het welzijn van alle kinderen bevorderen en houdt toezicht op alle voorzieningen voor de zorg en bescherming van kinderen.

Artikel 4 Realiseren van kinderrechten

De overheid neemt alle nodige maatregelen om de rechten van kinderen te realiseren en moet via internationale samenwerking armere landen hierbij steunen.

Artikel 5 Rol van de ouders

De overheid moet de rechten, plichten en verantwoordelijkheden van ouders en voogden respecteren. De ouders en voogden moeten het kind (bege)leiden in de uitoefening van zijn of haar rechten op een manier die past bij de leeftijd en ontwikkeling van het kind.

Artikel 6 Recht op leven en ontwikkeling

Ieder kind heeft recht op leven. De overheid waarborgt zoveel mogelijk het overleven en de ontwikkeling van het kind.

Artikel 7 Naam en nationaliteit

Het kind heeft bij de geboorte recht op een naam en een nationaliteit en om geregistreerd te worden. Het kind heeft het recht zijn of haar ouders te kennen en door hen verzorgd te worden.

Artikel 8 Identiteit

Het kind heeft het recht zijn of haar identiteit te behouden, zoals nationaliteit, naam en familiebanden. De overheid steunt het kind om zijn of haar identiteit te herstellen als die ontnomen is.

Artikel 9 Scheiding kind en ouders

Het kind heeft het recht om bij de ouders te leven en op omgang met beide ouders als het kind van een of beide ouders gescheiden is, tenzij dit niet in zijn of haar belang is. In procedures hierover moet naar de mening van kinderen en ouders worden geluisterd.

Artikel 10 Gezinshereniging

Ieder kind heeft het recht om herenigd te worden met zijn of haar ouder(s) als het kind en de ouder(s) niet in hetzelfde land wonen. Aanvragen hiervoor moet de overheid met welwillendheid, menselijkheid en spoed behandelen. Het kind dat in een ander land dan zijn of haar ouder(s) verblijft, heeft recht op rechtstreeks en regelmatig contact met die ouder(s).

Artikel 11 Kinderontvoering

Het kind heeft recht op bescherming tegen kindervervoering naar het buitenland door een ouder. De overheid neemt ook maatregelen om ervoor te zorgen dat het kind kan terugkeren vanuit het buitenland als het ontvoerd is.

Artikel 12 Participatie en hoorrecht

Het kind heeft het recht om zijn of haar mening te geven over alle zaken die het kind aangaan. De overheid zorgt ervoor dat het kind die mening kan uiten en dat er naar hem of haar wordt geluisterd. Dit geldt ook voor gerechtelijke en bestuurlijke procedures.

Artikel 13 Vrijheid van meningsuiting

Het kind heeft recht op vrijheid van meningsuiting, dit omvat ook de vrijheid inlichtingen en denkbeelden te verzamelen, te ontvangen en te verspreiden. Daarbij moet rekening gehouden worden met de rechten van anderen.

Artikel 14 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst

Het kind heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst en de vrijheid deze te uiten. De overheid respecteert de rechten en plichten van ouders en voogden om het kind te (bege)leiden bij de uitoefening van dit recht op een manier die past bij zijn of haar leeftijd en ontwikkeling.

Artikel 15 Vrijheid van vereniging

Het kind heeft het recht om met anderen vreedzaam samen te komen, lid te zijn of te worden van een vereniging en een vereniging op te richten.

Artikel 16 Privacy

Ieder kind heeft recht op privacy. De overheid beschermt het kind tegen inmenging in zijn of haar privé- en gezinsleven, huis of post en respecteert zijn of haar eer en goede naam.

Artikel 17 Recht op informatie

Het kind heeft recht op toegang tot informatie en materialen van verschillende bronnen en in het bijzonder op informatie en materialen die zijn of haar welzijn en gezondheid bevorderen. De overheid stimuleert de productie en verspreiding hiervan en zorgt ervoor dat het kind beschermd wordt tegen informatie die schadelijk is.

Artikel 18 Verantwoordelijkheden van ouders

Beide ouders zijn verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen. Het belang van het kind staat hierbij voorop. De overheid respecteert de eerste verantwoordelijkheid van ouders en voogden, geeft hen ondersteuning en creëert voorzieningen voor de zorg van kinderen, ook voor kinderopvang als de ouders werken.

Artikel 19 Bescherming tegen kindermishandeling

Het kind heeft recht op bescherming tegen alle vormen van lichamelijke en geestelijke mishandeling en verwaarlozing zowel in het gezin als daarbuiten. De overheid neemt maatregelen ter preventie en signalering hiervan en zorgt voor opvang en behandeling.

Artikel 20 Kinderen zonder ouderlijke zorg

Een kind dat tijdelijk of blijvend niet in het eigen gezin kan opgroeien heeft recht op bijzondere bescherming. De overheid zorgt voor alternatieve opvang, zoals een pleeggezin of indien nodig een kindertehuis.

Artikel 21 Adoptie

Het belang van het kind moet voorop staan bij adoptie. Als er voor het kind geen oplossing mogelijk is in het eigen land, is internationale adoptie toegestaan. De overheid houdt toezicht op de adoptieprocedures en bestrijdt commerciële praktijken.

Artikel 22 Vluchtelingen

Een kind dat asiel zoekt of erkend is als vluchteling, heeft recht op bijzondere bescherming en bijstand ongeacht of hij of zij alleenstaand of bij zijn ouders is. De overheid moet proberen de ouders of andere familieleden van alleenstaande gevluchte kinderen op te sporen. Als dat niet lukt, heeft het kind recht op dezelfde bescherming als elk ander kind zonder ouderlijke zorg.

Artikel 23 Kinderen met een handicap

Een kind dat geestelijk of lichamelijk gehandicapt is, heeft recht op bijzondere zorg. De overheid waarborgt het recht van het gehandicapte kind op een waardig en zo zelfstandig mogelijk leven waarbij het kind actief kan deelnemen aan de maatschappij en zorgt voor bijstand om de toegang tot onder meer onderwijs, recreatie en gezondheidszorg te verzekeren.

Artikel 24 Gezondheidszorg

Het kind heeft recht op de best mogelijke gezondheid en op gezondheidszorgvoorzieningen. De overheid waarborgt dat geen enkel kind de toegang tot deze voorzieningen wordt onthouden. Extra aandacht is er voor de vermindering van baby- en kindersterfte, eerstelijnsgezondheidszorg,

voldoende voedsel en schoon drinkwater, zorg voor moeders voor en na de bevalling en voor voorlichting over gezondheid, voeding, borstvoeding en hygiëne. De overheid zorgt ervoor dat traditionele gewoontes die schadelijk zijn voor de gezondheid van kinderen, worden afgeschaft.

Artikel 25 Uithuisplaatsing

Een kind dat uit huis is geplaatst voor zorg, bescherming of behandeling van zijn of haar geestelijke of lichamelijke gezondheid, heeft recht op een regelmatige evaluatie van zijn of haar behandeling en of de uithuisplaatsing nog nodig is.

Artikel 26 Sociale zekerheid

Ieder kind heeft het recht op voorzieningen voor sociale zekerheid.

Voorbehoud: Nederland geeft kinderen geen eigen aanspraak op sociale zekerheid maar regelt dit via de ouders.

Artikel 27 Levensstandaard

Ieder kind heeft recht op een levensstandaard die voldoende is voor zijn of haar lichamelijke, geestelijke, intellectuele, zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling. Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de levensomstandigheden van het kind maar de overheid moet hen hierbij helpen met bijstand en ondersteuning zodat het kind op z'n minst voldoende eten en kleding en adequate huisvesting heeft.

Artikel 28 Onderwijs

Het kind heeft recht op onderwijs. Basisonderwijs is voor ieder kind gratis en verplicht. De overheid zorgt ervoor dat het voortgezet – en beroepsonderwijs toegankelijk is voor ieder kind, in overeenstemming met zijn of haar leerniveau. De overheid pakt vroegtijdig schooluitval aan. De handhaving van de discipline op school moet de menselijke waardigheid en kinderrechten respecteren. Internationale samenwerking is nodig om analfabetisme te voorkomen.

Artikel 29 Onderwijsdoelstellingen

Het kind heeft recht op onderwijs dat is gericht op: de ontplooiing van het kind; respect voor mensenrechten en voor de eigen culturele identiteit, de waarden van het eigen land en van andere landen; vrede en verdraagzaamheid; gelijkheid tussen geslachten; vriendschap tussen alle volken en groepen en eerbied voor het milieu. Iedereen is vrij om een school naar eigen inzicht op te richten met inachtneming van deze beginselen en de door de overheid vastgestelde minimumnormen voor alle scholen.

Artikel 30 Kinderen uit minderheidsgroepen

Een kind uit een etnische, religieuze of linguïstische minderheidsgroep heeft recht om zijn of haar eigen cultuur te beleven, godsdienst te belijden of taal te gebruiken.

Artikel 31 Recreatie

Het kind heeft recht op rust en vrije tijd, om te spelen en op recreatie, en om deel te nemen aan kunst en cultuur. De overheid zorgt ervoor dat ieder kind gelijke kansen heeft om dit recht te realiseren en bevordert recreatieve, artistieke en culturele voorzieningen voor kinderen.

Artikel 32 Bescherming tegen kinderarbeid

Het kind heeft recht op bescherming tegen economische uitbuiting en tegen werk dat gevaarlijk en schadelijk is voor zijn of haar gezondheid en ontwikkeling of de opvoeding hindert. De overheid moet een minimumleeftijd voor arbeid en aangepaste werktijden en arbeidsvoorwaarden vaststellen.

Artikel 33 Bescherming tegen drugs

Het kind heeft recht op bescherming tegen drugsgebruik. De overheid moet maatregelen nemen zodat kinderen niet ingezet worden bij het maken of in de handel van drugs.

Artikel 34 Seksueel misbruik

Het kind heeft recht op bescherming tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik. De overheid moet maatregelen nemen om kinderprostitutie en kinderpornografie te voorkomen.

Artikel 35 Handel in kinderen

Het kind heeft recht op bescherming tegen ontvoering en mensenhandel. De overheid onderneemt actie om te voorkomen dat kinderen worden ontvoerd, verkocht of verhandeld.

Artikel 36 Andere vormen van uitbuiting

Het kind heeft recht op bescherming tegen alle andere vormen van uitbuiting die schadelijk zijn voor enig aspect van het welzijn van het kind.

Artikel 37 Kinderen in detentie

Marteling en andere vormen van wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing van het kind zijn verboden. Kinderen mogen niet veroordeeld worden tot de doodstraf of tot levenslange gevangenisstraf. Opsluiting van een kind mag alleen als uiterste maatregel en dan zo kort mogelijk. Als een kind wordt opgesloten, moet de rechter zo snel mogelijk beslissen of dat mag. Het kind heeft daarbij recht op juridische steun. Kinderen mogen niet samen met volwassenen opgesloten worden. Alle kinderen in detentie hebben recht op een menswaardige behandeling en op contact met hun familie.

Voorbehoud: in Nederland kan op kinderen vanaf zestien jaar het volwassenenstrafrecht worden toegepast.

Artikel 38 Kinderen in oorlogssituaties

Een kind in een oorlogssituatie heeft recht op extra bescherming en zorg. De overheid waarborgt dat kinderen jonger dan vijftien jaar niet voor militaire dienst worden opgeroepen.

Artikel 39 Bijzondere zorg voor slachtoffers

Een kind dat slachtoffer is van oorlogsgeweld of van uitbuiting, misbruik, foltering of een andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing heeft recht op bijzondere zorg – in een omgeving die goed is voor het zelfrespect, de gezondheid en de waardigheid van het kind – om te herstellen en te herintegreren in de samenleving.

Artikel 40 Jeugdstrafrecht

Ieder kind dat verdacht, vervolgd of veroordeeld wordt voor een strafbaar feit heeft recht op een pedagogische behandeling die geen afbreuk doet aan de eigenwaarde en de menselijke waardigheid van het kind, die rekening houdt met de leeftijd van het kind en die de herintegratie en de opbouwende rol van het kind in de samenleving bevordert. Ieder kind heeft recht op een eerlijk proces en op juridische bijstand. De overheid houdt kinderen zoveel mogelijk buiten strafrechtelijke procedures.

Voorbehoud: in Nederland krijgt een kind bij lichte overtredingen soms geen juridische bijstand.

Colofon

Kind op Bonaire. Kinderrechten in Caribisch Nederland is een uitgave van UNICEF Nederland.

© mei 2013

Tekst

Karin Kloosterboer

Vormgeving omslag

Eveline den Heijer, Studio Tint, Den Haag

Druk

Johan van Deventer, Drukkerij van Deventer bv, 's-Gravenzande

Oplage

400 exemplaren

Contact

kkloosterboer@unicef.nl

Het rapport is deel van de volgende serie:

- *Kind op Bonaire. Kinderrechten in Caribisch Nederland*
- *Kind op Sint Eustatius. Kinderrechten in Caribisch Nederland*
- *Kind op Saba. Kinderrechten in Caribisch Nederland*
- *Kind op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Kinderrechten in Caribisch Nederland. Samenvatting*

De rapporten, bijlagen en samenvatting zijn te vinden op:
www.unicef.nl/koninkrijkskinderen

UNICEF Nederland
Postbus 67
2270 AB Voorburg
www.unicef.nl

ISBN 978-90-73841-18-5

